

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Földtudományok Doktori Iskola

PhD értekezés

Rozsnyai Katalin

PÉCS, 2012

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

**Földtudományok Doktori Iskola
Terület- és településfejlesztés program**

Térformáló folyamatok és az életminőség kölsönhatásainak vizsgálata Gyulán

PhD értekezés

Rozsnyai Katalin

**Témavezető:
Dr. Tóth József
professzor emeritus,
a földtudományok doktora,
rector emeritus**

PÉCS, 2012

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
1. A témaválasztás indoklása	3
2. Célok, hipotézisek	9
3. Alkalmazott kutatási módszerek	12
3.1. Gyula város fejlődéstörténete feltárásának módszerei	12
3.2. A kérdőíves vizsgálatok módszerei és néhány sajátossága	14
II. Gyula város fejlődéstörténetének főbb jellemzői	16
1. Településfejlődés a honfoglalástól a török világ végéig	16
2. Az újratelepüléstől a jobbágyfelszabadításig	21
3. Az Osztrák-Magyar Monarchia időszaka	25
4. A két világháború között	29
5. A II. világháborútól az államszocialista rendszer bukásáig	31
5.1. A szocialista átalakítás jellemzői	31
5.2. Gyula fejlődésének új esélyei – a közép-békési centrum formálódása	35
6. A rendszerváltás hatásai a társadalmi-gazdasági folyamatokra Gyulán	41
6.1. Az átalakulások fő jellemzői	41
6.2. A rendszerváltás következményei Gyulán	46
6.3. Az átalakulások fő demográfiai és településszerkezeti hatásai	61
7. Összegző megállapítások	83
III. Életminőség vizsgálat Gyulán	85
1. A vizsgálat eredményei a szépkorúak körében	85
1.1. A vizsgálati csoportok bemutatása	85
1.2. Lakhatási körülmények	91
1.3. Anyagi helyzet	96
1.4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői	99

1.5. Az életmód néhány eleme	108
1.6. Társadalmi közérzet és jövőorientáció	111
1.7. Összegző megállapítások	113
2. A vizsgálat eredményei a fiatalok körében	115
2.1. A csoportok bemutatása	115
2.2. Lakhatási körülmények	119
2.3. Anyagi helyzet	124
2.4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői	127
2.5. Ifjúsági társadalmi problémák megítélése	136
2.6. Az életmód néhány jellemzője	137
2.7. A valláshoz való viszonyulás	141
2.8. Társadalmi közérzet és jövőorientáció	144
2.9. Összegző megállapítások	148
3. Az életminőség és az életműködés kölcsönhatásainak rendszere	151
3.1. Az egyén és az életműködési tér kapcsolatának alakulása	151
3.2. Az egyéni életműködési modell	157
IV. Az eredmények összefoglalása	160
1. A városfejlődés életminőséget befolyásoló fő tényezői	160
2. A szépkorúak körében végzett vizsgálat eredményei	162
3. A fiatalok vizsgálatának eredményei	166
V. Befejezés	172
1. A kutatás további irányai	172
2. Záró gondolatok	173
3. Köszönetnyilvánítás	175
VI. Irodalomjegyzék	176
VII. Függelék	198

I. Bevezetés

1. A témaválasztás indoklása

A rendszerváltás és az annak nyomán kibontakozó gyökeres társadalmi-gazdasági folyamatok új alternatívákat teremtettek és minden tekintetben jelentősen átstrukturálták a korábban meghatározó fejlődési tendenciákat. A társadalom és az egyének törekvéseinek megvalósítása két évtized óta ebben az új mozgástérben zajlik. Ez az időtartam elegendő volt ahhoz, hogy kirajzolódjanak a rendszerváltás nyomán bekövetkezett makrováltozások és feltárhatóakká váltak azok a társadalom mélyebb rétegeiben zajló mikroátalakulások is, amelyek egy-egy térség és az ott élő társadalom történéseinek felszíne alatt ható belső folyamatokra vetnek fényt.

A differenciálódás, polarizálódás és dezintegrálódás társadalomszerkezeti jegyei mára már köztudottak és elfogadottak a tudományos közéletben, akárcsak a területi különbségek növekedését bemutató kutatások eredményei is (MAKARA P. 1997, FERGE Zs. 1998, TÓTH J. 2002, 2004, 2008, M. CSÁSZÁR Zs. 2004, BAUER B.-SZABÓ A. 2005).

A hatékony válságkezelés és a felzárkózás csakis az adott térségben történelmileg kialakult társadalmi-gazdasági folyamatok kölcsönhatásainak ismeretében, a „belső energiák” és a különféle szintű területi fejlesztési elképzelések összhangjának kialakításával és az azokba való szerves bekapcsolódással érhető el.

Értekezésem egyik célja az, hogy Gyula város fejlődésének vázlatos bemutatásával konkrét és komplex képet alkossak azokról az életminőséget formáló tényezőkről, amelyek a város eddigi történelme során a legjelentősebben hatottak.

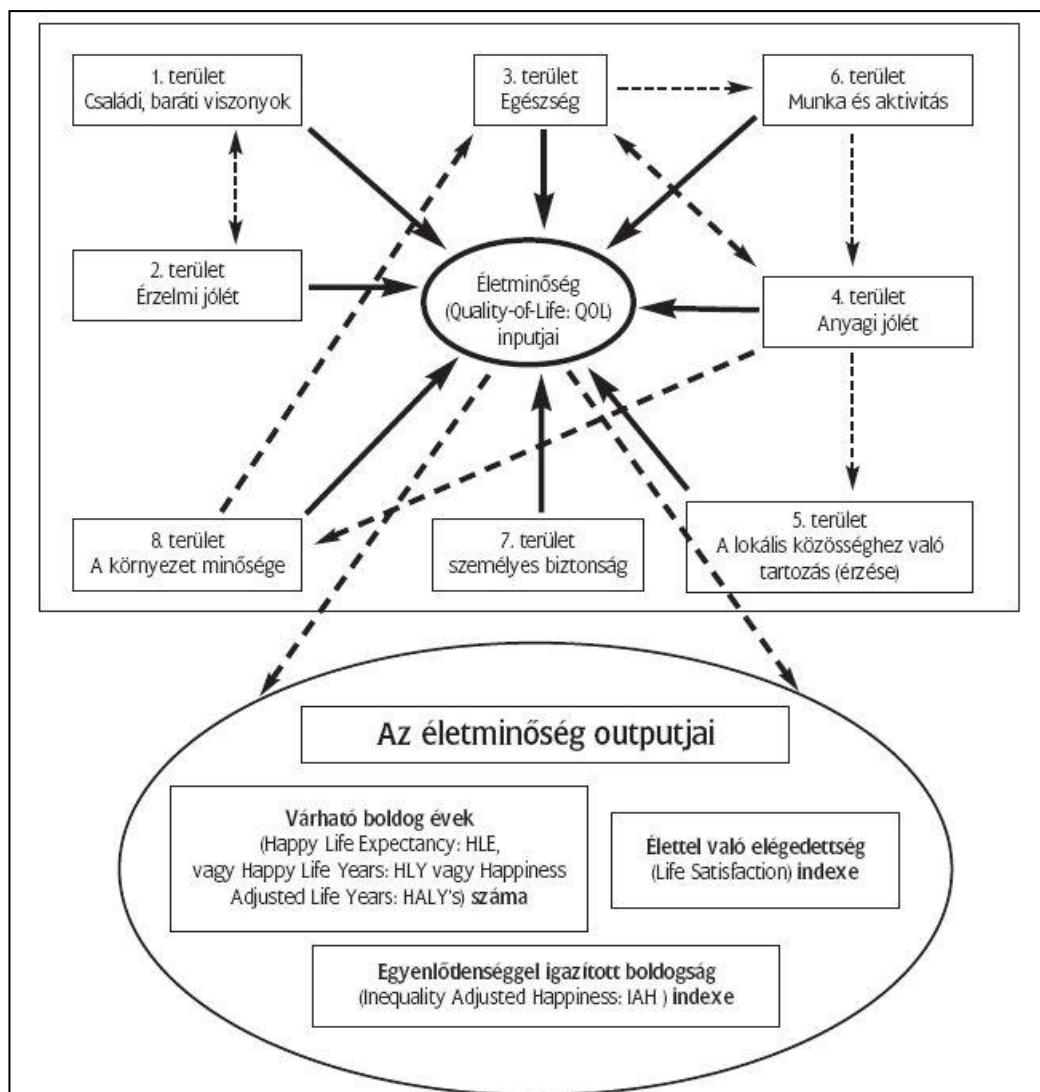
A mindent átható változások közül vizsgálatom egy fontos elemet, az életminőség alakulását kívánja nyomon követni, mivel ma már az emberi társadalom egyik legalapvetőbb célja életminőségének fejlesztése.

Mindez hosszabb történelmi fejlődés eredménye, mert bár az emberek évszázadok óta törekedtek jólétük fokozására, az életminőség fogalma és a maihoz közelítő tartalma csak az 1960-as évektől vált kifejezetté a modern jóléti államokban. Akkor a felfokozott gazdasági verseny kritikájaként fogalmazták meg elsősorban az USA-ban és Nyugat-Európában, hogy a fejlődés célja ne a mindenáron való gazdasági növekedés legyen, hanem az emberek jól-létének, életminőségének javítása (TÓTH J. 2008, KOVÁCS B. 2010).

Az *életminőség* olyan komplex fogalom, amelynek a természetét, az értékrendszerrel és a társadalmi tőkével való kapcsolatát először Magyarországon is a

szociológusok kutatták (pl. HANKISS E.-MANCHIN R. 1977). Ma már multidiszciplináris ugyan a fogalom értelmezése, de csekély a különböző tudományok művelői közötti párbeszéd, egyeztetés. Ezek a tudományterületek kialakították a zömében szakterület-specifikus modelljeiket is.

Vannak azonban széles körben is jól alkalmazható elméleti keretek, ezek egyike Rahman, T (2005) input-output felosztású modellje. Ábrája szemléletesen bemutatja az életminőség nyolc legfontosabb alapterületét, a fő tényezők kölcsönhatásrendszerét és az életminőségre gyakorolt hatásait. Az outputokkal jellemezhető az egyén által megélt életminőség, ehhez a szerző a várható boldog évek számát és az abból származtatott mutatókat alkalmazta (SEBESTYÉN T. 2005).

1. ábra. Rahman T. életminőség modellje

Forrás: Sebestyén T. 2005

Az életminőség-kutatásokat sok tudományterület felhasználja különböző tartalmú minőségi mutatók alkotása során is. Ezek a mutatók nagyon változatos

szempontrendszer szerint minősítő jellegű objektív és/vagy szubjektív adatokat tartalmaznak. Megtalálhatóak például a szociológia mellett a geográfia, a közgazdaságtudományok, az egészségtudományok és a pszichológia eszköztárában is. Néhány példa a *gyakorlati alkalmazási lehetőségekből*:

- Nettó gazdasági jólét mércéje (NEW);
- A fenntartható gazdasági jólét mutatója (ISEW);
- Az életminőség egyéb indexei (QL- Quality- of Life) (KOVÁCS B. 2010);
- Különböző kritériumok alapján az életminőség szempontjából gyakran rangsorolják az államokat vagy a nagyvárosokat is (TÓTH J. 2008).

A globalizáció során például sok helyen már a városmarketing eszközeként használják a „városi életminőség rangsorait” (ROGERSON, R. 1999). Ezek az adott települések objektív adatai mellett az emberek elégedettségi mutatóit, szubjektív véleményeit is tartalmazzák. Lengyel Imre (2000, 2005) piramismodellje is ehhez a témakörhöz tartozik, és egy-egy régió vagy város versenyképességének fő jellemzőit tartalmazza. Ennek csúcán a lakosság életszínvonala áll (TIMÁR J. 2003).

- Turizmus- specifikus életminőség- index (TRQL) célja annak meghatározása, hogy a turizmus milyen szerepet játszik az emberek életminőségében (KOVÁCS B.- HORKAY N.- MICHALKÓ G. 2006).
- Kopp Mária és Marton Tamás (2011) olyan Nemzeti Összjólét Index kidolgozását és alkalmazását javasolja, amely az életminőség legfontosabb egyéni és társas aspektusait is magába foglalja. „A Nemzeti Összjólét Index kifejezője lehet az ország lelkiállapotának, a nehézségekkel való megbirkózásnak, a társadalmi tőke változásainak, azoknak a tényezőknek, melyek a gazdaság fejlődésének, a népegészségügyi és demográfiai folyamatok trendjeinek is az alapjai.” (KOPP M.- MARTON T. 2011, p. 20.)

Magyarországon is jelentősek az egészséggel kapcsolatos életminőség- kutatások, ezek körébe tartoznak 1988-tól a „Hungarostudy” országos reprezentatív felmérések is. A „Hungarostudy” 2002-ben és 2006-ban folytatott vizsgálatai voltak az elmúlt évek legkiemelkedőbb adatgyűjtései (KOPP M.-SKRABSKI Á. 1995, KOPP M. - KOVÁCS M.E. 2006, Kopp M. 2008).

Számos kutatási perspektíva nyílt az egészségföldrajz területén is, amelyek új interdiszciplináris megközelítésűek (PÁL V. 2002, 2003, 2010, PÁL V.-TÓTH J. 2007).

Az életminőség fontos részét képező szubjektív egészségérzetre, emellett az anyagi helyzetre, az elégedettségre és az életmódra vonatkozó vizsgálatokat két kiemelt

jelentőségű korosztály – a szépkorúak és a fiatalok körében végeztem. Mivel értekezésemben jelentősen felhasználom az egészségtudományi megközelítés szubjektív egészségérzet fogalmát, ezért részletesebben bemutatom azt.

Már a WHO 1946-os egészség definíciójából is kiderült, hogy az egészségnek nem csak biológiai, hanem pszichés, szociális és társadalmi összetevői is vannak (PIKÓ B. 1996, 1999). A szubjektív egészségérzet definíciója: „Az egészséggel összefüggő életminőség azon fizikai és pszichológiai jellemzők összessége, amelyek meghatározzák, hogy a személy mennyire érzi képesnek magát és talál örömet tevékenységeiben és életvezetésében” (KOPP M.- PIKÓ B. 2006, p.12.).

Értekezésemben „szépkorúakról” írok, mert olyan méltó, összefoglaló elnevezésnek tartom, amely alkalmas az időskor sokféle fogalomértelmezési különbségeit meghaladó lényegi egység kifejezésére. Az idősökre vonatkozóan nagy fogalomértelmezési különbségek vannak világszerte, így hazánkban is.

Tudjuk, hogy az öregedés folyamata nagyon egyedi, sokféle egyéni tényező együttes hatásától függő. Amint az egészségi állapotnak, ennek is vannak genetikai, életmódbeli, környezeti, egészségügyi ellátási és történelmileg is befolyásolt tapasztalati összetevői is (HARSÁNYI E. 1997, FORGÁCS I. 2004, LEEL-ÖSSY L. 2007, ILLÉS S. 2008).

Nagy különbségek vannak annak megítélésében is, hogy az idős életszakasz mikor kezdődik. Az ember egyetlen objektív idősödéssel járó paramétere a *kronológiai kora*, vagyis az életkora, ami a születésétől eltelt időtartamát jelenti. Sokszor ettől merőben eltérő lehet az adott egyén *biológiai életkora*, ami szervezetének élettani állapotától függ (BEREGI E. 1999). Egy harmadik – az előző kettővel kisebb-nagyobb szinkronban lévő, a legkevésbé objektivizálható adat az, hogy *szubjektíven* ki milyen idősnek érzi magát. Ennek a háttérében az élettörténet és az aktuális élethelyzet mellett személyiségtényezők is állnak.

Ahogy egy-egy ember esetében is számtalan tényező befolyásolja korosodását és arról való vélekedését, ugyanúgy a globalizálódó világban is – a különböző gazdasági és egyéni érdekek mentén – számtalan értelmezése van az idősödés életkori határainak is.

A *demográfiai öregedés* értelmezésében a nemzetközi szervezetek és statisztikai összegzések ma már az időskor kezdeteként a 60. vagy a 65. évet használják. Az Európai Statisztikai Hivatal (Eurostat) leggyakrabban a 60. évtől húzza meg ezt a határt.

Az ENSZ kiadványaiban inkább a 65 éves kortól számítja az időskort (HABLICSEK L.-PÁKOZDI I. 2004).

Ettől teljesen eltérőek lehetnek a *társadalmi közfelfogásban* és a *munkaerőpiacon* kialakult fogalomértelmezések. A munka világában sajnos gyakran tapasztalható, hogy már az 50. életévét betöltött munkaerőt is idősnek tekintik. Ezzel szemben a társadalomban élő időskép – a születéskor várható átlagos élettartam növekedésével együtt – egyre inkább 70 év utánra tolja az időskor kezdetét. Ezzel közelít a WHO meghatározásához, amely a 60-74 éveseket öregedőnek; a 75-90 éveseket öregnek nevezi és a 90 év felettiekre az agg kifejezést használja. A munkaerőpiaci és a társadalmi idősfogalom értelmezési különbsége akár 20-25 évet vagy még többet is jelenthet, ami napjainkban is feszültségek és problémák forrása (SZÉMAN ZS. 2008).

A *nyugdíjas korosztály* jelentőségének növekedése a 21.század egyik meghatározó társadalmi tendenciája. A Föld lakói közül 1950-ben még csak minden tízedik volt időskorú, 2000-re már minden nyolcadik. Becslések szerint századunk közepére Európa lakóinak 36-37%-át idős emberek alkotják majd (DOBOSSY I.-S. MOLNÁR E.-VIRÁGH E. 2003). A szépkorúak számának növekedésével *új kihívások* jelentek meg a társadalomban, az egészségügy és a szociális ellátás területein. Mindez nem csupán a nyugdíjas társadalom belügye. Az idősök foglalkoztatása egyes területeken ma már számottevő szerepet tölt be a fejlett Európa munkaerőhiányának enyhítésében is. Több országban már növelték, sok helyen pedig most tervezik a nyugdíjkorhatár emelését.

Ennek a társadalmi csoportnak a fejlett országokban már sajátos életvitele is kialakult, amelynek középpontjában az *életminőség megőrzése* áll. Az erre való felkészülés számos olyan – az időskorra vonatkozó – ismeret elsajátítását igényli, amelyek a korábbi életszakaszokban nem jellemzőek (pl. táplálkozás, testi és lelki egészségvédelem) (JENSZKY Z. 2003).

Bizonyított tény, hogy a szellemi aktivitás megőrzése akár évekkel meghosszabbíthatja az alkotó, cselekvő életszakaszt (BEREGI E. 1999). Nyilvánvaló, hogy például az új időskori tanulóközösségek kialakulása, az azokban való részvétel fontos szerepet tölt be a társadalmi kapcsolatok megőrzésében és az egyén önértékelésének javításában (BEREGI E. 1999, SZEGEDY L. 2007, ROZSNYAI K. 2011).

Értekezésem másik „főszereplői” a *fiatalok*, társadalmi jelentőségük szintén hatalmas, hiszen komoly szerepük van térségünkben is a jövő formálásában.

Az ifjúság olyan sajátos szociológiai, pszichológiai, tudati jellemzőkkel rendelkező életkori társadalmi csoport, amelynek élethelyzetét, belső tagoltságát az életfeltételeit megteremtő társadalmi környezet sajátosságai határozzák meg (GAZSÓ F.-LAKI L. 2004). Minél erőteljesebbek a társadalom makrofolyamataiban végbement változások, annál jelentősebbek a nemzedéki különbségek is.

Kiindulópontom az, hogy a társadalmi-gazdasági változások különféle hatásait elsősorban a családokon belül fejtik ki, a megváltozott élethelyzet következő generációkra történő „átörökítésével”. Mivel a rendszerváltást követő makrogazdasági és munkaerő piaci változások a generációs újratermelés feltételeit és körülményeit gyökeresen átalakították, a fiatalok körében kialakult helyzet ismeretéből következtetni lehet arra is, hogy milyen társadalmi problémákkal kell szembenézniük az elkövetkező években felnőtté váló serdülőknek.

A rendszerváltás alapvető változásokat generált a korábbi társadalmi-gazdasági szerkezetben. Az azóta eltelt két évtized elegendő arra, hogy a mai fiatal generáció körében feltárhatóak legyenek az új tendenciák, amelyek ennek a generációnak a társadalmi integrációját jellemzik. Érdeklődésem és kutatásom is erre a témakörre irányul. Előzményként fontosak a korábbi életmód-kutatások is, amelyek a nemzedékváltási folyamatok eltéréseit tárták fel.

Az 1968-ban Békés megyében végzett életmód-kutatások például már utaltak arra, hogy megszakadt a generációk közötti tudásátadás évezredes mechanizmusa (LOSONCZI Á. 1971, GÁCSER J. 1973, 1974, HIDY P. 1996). Az 1970-es években megindult generáció-vizsgálatok pedig már azt is jelezték, hogy nem egyszerűen a „szokásos” feszültségekkel kísért folyamat zajlik, hanem *komoly törésvonalak* születtek a generációk között (GAZSÓ F.-LAKI L. 2004).

A rendszerváltás a tapasztalatok szerint is még inkább kiélezte a társadalom generációs ellentmondásait. Az újabb kutatások – elsősorban az „Ifjúság 2000” valamint a korábbi kutatásokkal szintézist teremtő 2003. évi összegzés, és az „Ifjúság 2004” már a generációs újratermelés egészét veszélyeztető „szükségállapot” kialakulását vélelmezik (SZABÓ A.- BAUER B.-LAKI L. 2002, GAZSÓ F.-LAKI L. 2004, BAUER B.-SZABÓ A. 2005).

Mivel ennek a különleges súlyú problémának a lokális feltárása a város társadalmi-gazdasági fejlődésének eljövendő lehetőségeire és veszélyeire is felhívhatja a figyelmet, ezért a komplex témakör egyes tényezőinek vizsgálatát a saját kutatásomba is beillesztettem.

A különféle korábban említett vizsgálatok egyik következtetése az volt, hogy az egymást öt-hat évvel követő korosztályok között – az időben egymásra torlódott gyökeres és dinamikus változások hatására – olyan beállítódás és mentalitásbeli különbségek alakultak ki, amelyek jelentősen különbözővé tették ebből a szempontból az egymást követő korosztályokat. Az ifjúság kategóriája nem tekinthető egységesnek azért sem, mert az egyéni eltérések mellett ebben az időszakban minden fiatal életében, személyiségében hatalmas változások történnek. Ezért vizsgálatuk során célszerű a kisebb életkori csoportok sajátosságait is elemezni, és a változások közös és egyedi jellemzőit egyaránt megragadni.

2. Célok, hipotézisek

Az értekezésem *elsődleges célja* annak feltárása, hogy milyen társadalmi-gazdasági folyamatok alakították és formálják napjainkban is Gyula város fejlődését, és azok miként hatnak a bel- és külterületen élő szépkorúak, illetve a fiatalok sorsának alakulására, életminőségük színvonalára.

A társadalmi statisztika sokféle keresztmetszeti és makrostatisztikai adatot közöl az általam vizsgált korosztályok tagjairól. Arról viszont rendkívül kevés kutatás szól¹ - főként a szépkorúak esetében –, hogy a bemutatott statisztikai adatsorok a személyes életsorsokkal milyen kapcsolatban vannak, a nyugdíj előtti „előélet” például hogyan befolyásolja a szépkorúak további életét. Engem a megismerésnek ez a kevésbé kutatott, személyesebb szelete is érdekel.

A *szépkorúak* vonatkozásában vizsgálatommal a település eltérő térstruktúrájában élő szépkorúak életminőségének, életmódjának a rendszerváltással és az életkor előre haladtával bekövetkezett néhány fontosabb változását és jelenlegi helyzetét kívánom elemezni.

A *fiatal korosztály* esetében elsősorban azt kutatom, hogy a bel- és külterületen élő fiatalok lakhatási körülményeinek, anyagi kondícióinak, egészségi állapotának és életmódjának milyen azonos és eltérő jegyei vannak.

Az életminőség egyik alaptényezője az egyén testi-lelki állapota, közérzete. Ezért a *szubjektív egészségérzet* legfontosabb jelzőértékeinek meghatározását kiemelt feladatommak tartom a szépkorúak és a fiatalok vizsgálati mintáiban egyaránt.

¹ A néhány vonatkozó nagyobb volumenű hazai kutatás egyike az „Életünk fordulópontjai” elnevezést viselte, és a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet munkatársai végezték (DOBOSSY I.-S.MOLNÁR E.-VIRÁGH E. 2003).

Értekezésem tartalmi és szerkezeti szempontból három nagy szerkezeti egységből áll. Az első részben témám feldolgozásának célkitűzéseit, hipotéziseit és módszertani kérdéseit tekintem át. A második részben ismertetem, hogy Gyula város eddigi történelmi fejlődése során melyek voltak az életminőséget befolyásoló legfontosabb társadalmi-gazdasági folyamatok és tényezők. A harmadik részben a Gyulán élő szépkorúak és fiatalok körében végzett életminőség-vizsgálatom eredményeit elemzem.

Szakirodalmi feldolgozásom - tekintettel a témakör jellegére - Gyula város társadalmi-gazdasági fejlődéséről, az életminőség fogalmköréről és a két vizsgált korosztály kutatásom szempontjából legfontosabb tényezőiről szól. Disszertációm struktúrájának logikus felépítése érdekében a bevezetésbe került az életminőség fogalmának felvázolása, valamint a vizsgált korosztályok jelentőségének és néhány specifikus vonásának bemutatása.

A Gyula városról készített szakirodalmi áttekintést már az életminőséget befolyásoló tényezőket feltáró kutatásom integráns részeként szerkesztettem az értekezésembe.

A disszertációmban meghatározott elsődleges célok elérése érdekében a témához kapcsolódó szakirodalom tanulmányozása és bemutatása mellett kutatásom megvalósításához több *részelt*, illetve *kutatási kérdést* fogalmaztam meg.

- A település bel- és külterületének helyi sajátosságai hogyan befolyásolják lakóik életminőségét?
- A szépkorúaknak nyugdíjazásuk után milyen lehetőségeik vannak a társadalmi pozíciójuk megőrzésére vagy újraszervezésére?
- Melyek az életesélyeket növelő „megkapaszkodás” módjai (pl. munkavállalás, családi feladatok, tanulmányok folytatása, társadalmi-politikai pozíciók betöltése)?
- Hogyan befolyásolja az öregedés testi, lelki, szellemi tényezőit a nyugdíjazás után kialakult új társadalmi státusz és a tanulás?
- A szépkorúak életmódbeli jellemzői milyen kapcsolatban vannak családi helyzetükkel, aktivitásukkal, testi-lelki állapotukkal és a jövőre vonatkozó orientációjukkal?
- Milyen mértékben hat a nyugdíjas korosztály különböző csoportjai körében a munkában töltött évtizedek „öröksége”- azaz a korábbi társadalmi-vagyoni pozíció, az iskolázottság, a lakhatási minőség, a családi és társadalmi kapcsolatok erőssége?

- A szépkorúak és a fiatalok szubjektív egészségérzetének korosztályonként milyen közös és eltérő jegyei vannak? Előfordulnak-e olyan egészségérzethez köthető sajátosságok, amelyek a bel- vagy külterületi élettérhez köthetőek?

A fiatalok vizsgálati mintájára vonatkozóan:

- Mi a véleményük a rendszerváltásról és az ifjúság társadalmi problémáiról?
- Milyen a valláshoz való viszonyuk és a társadalmi, politikai aktivitásuk?
- Melyek az életmódjuknak, elsősorban a szabadidős tevékenységüknek és a táplálkozásuknak a fő jellemzői?
- Milyen reális életésélyeik és elképzeléseik vannak jövőjük építéséről a jelenlegi életkörülményeik alapján?

Kutatási célkitűzéseim és a vizsgálandó fő kérdésköreim alapján az alábbi *hipotéziseket* fogalmaztam meg:

1. Valószínűnek tartom, hogy a Gyula város által ma nyújtott településszintű életminőségi lehetőségeknek részét képezik a történelmi fejlődés korábbi eredményei, a megyeközpont szerepből és a lokálpatrióta polgári szakemberekből álló csoportok hatásai.
2. Feltételezem, hogy a város fejlődését egy évszázad óta lefékező társadalmi-gazdasági tényezők a rendszerváltást követő két évtized alatt lényegesen módosultak.
3. Valószínűnek tartom, hogy a belterületen élő, magasabb iskolai végzettségű és társadalmi státuszú egyének a korábban megszerzett érvényesülési készségeiket és előnyeiket a nyugdíjas korokban is megőrizték.
4. Úgy vélem, hogy a rendszerváltás óta a Gyulán élő ifjúság körében is az országos trendeknek megfelelő társadalmi-gazdasági és értékrendszeri változások mennek végbe.
5. Valószínűnek tartom, hogy a bel- és külterületen élő fiatalok jelentős hányada a közös életkori jellemzők mellett eltérő lakhatási, anyagi és életmódbeli sajátosságokkal is rendelkezik. Ezek elsősorban a szüleik által elért anyagi és társadalmi pozíciók hatásait tükrözik.
6. Feltételezem, hogy a fiatalok jelentős részénél a rendszertelen, mozgásszegény vagy hajszolt életmód hatására a munkaképességüket, életminőségüket károsan befolyásoló betegségek, illetve pszichoszomatikus tünetek tapasztalhatóak.

3. Alkalmazott kutatási módszerek

A terület- és településfejlesztés körébe tartozó disszertációm elkészítése során *multidiszciplináris módszertant* alkalmaztam. Ennek a társadalomföldrajzi eszköztára mellett voltak történelemtudományi, egészségtudományi, klinikai pszichológiai és matematikai-statisztikai elemei is.

Az értekezésemben kitűzött céljaim eléréséhez és a hipotéziseim megválaszolásához elsődleges és másodlagos adatfelvételi módszereket alkalmaztam.

A kutatás során először a *szakirodalom tanulmányozását és szekunder elemzést folytattam*, ami beavatkozásmentes módszer. Ezután *fókuszcsoportos vizsgálatokat* végeztem a későbbi vizsgálati mintám korcsoportjainak szereplőivel (10-10 fővel). A kapott eredmények segítették a kutatás következő szakaszát jelentő *primer adatgyűjtéshez* szükséges kérdőívem pontosítását. Az adatok elemzése *kvalitatív és kvantitatív módszerekkel* történt.

3.1. Gyula város fejlődéstörténete feltárásának módszerei

A város kutatási célterületté történő kiválasztása azért is volt célszerű, mivel az időben távoli történelméről és a közelmúltjáról is rendkívül gazdag, színes helytörténeti, helyismereti, társadalomföldrajzi és statisztikai szakmai anyagok álltak a rendelkezésemre.

Másodlagos módszerként a Gyula városra vonatkozó, témakörömhöz kapcsolódó *szakirodalom áttanulmányozása* során a tartalomelemzés módszerével is élve a település történelmi fejlődésének, társadalmi-gazdasági folyamatainak sokaságából kiválasztottam azokat, amelyek a lakosság életkörülményeit, életfeltételeit és életminőségét a legerőteljesebben befolyásolják.

Ezeket az elemeket, folyamatokat a Központi Statisztikai Hivatal² adatbázisainak vonatkozó információival együtt kvalitatív és kvantitatív módszerekkel elemeztem.

Kutató munkám során elsősorban az alábbi fő szakirodalmi forrásokból szerkesztettem a város rendszerváltásig tartó időszakáról készített összeállításom alapelemeit.

² A továbbiakban KSH.

Békés megye régmúltjának kortárs leírói, kutatói (pl. Bél Mátyás³, Ecsedy Gábor, Petik Ambrus) értékes helytörténeti munkákat alkottak. A szervezett történetírás a Békés Vármegyei Régészeti és Múvelődéstörténeti Társulat évtizedeken átnyúló gazdag tevékenységének volt szerves része. A társaság által támogatott első, szakmailag ma is időálló munka Haán Lajos Békés vármegye hajdana című műve volt.

A millenniumi hangulatban született megyei monográfia elképzelést végül Karácsonyi János valósította meg. A következő kiemelkedő helyi tudós-kutató Scherer Ferenc volt, aki egy évtized alatt feldolgozta Gyula város teljes levéltári anyagát és annak alapján 1938-ban kétkötetes városismertetőt jelentetett meg. Munkája „kézikönyve” lett az utána következő kutatói generációnak (Hanzó Lajos, Implom József, Elek László, Banner János, Dankó Imre, Szilágyi Miklós, Kósa László, Bencsik János) és mások számára is (SZABÓ F. 2008).

A várostörténeti kutatás az 1950-es évektől újra szervezőkre talált. A Békés Megyei Levéltár sorozatai, az Erkel Ferenc Múzeum közleményei, a különféle helyi kiadók által megjelentetett újabb feldolgozások szinte kimeríthetetlen forrásai a tájékozódásnak.

A városfejlődés térségi problematikájának művelése és kiemelkedően gazdag szakirodalma elsősorban az 1973-ban Békéscsabán létrehozott akadémiai Földrajztudományi Kutatóintézet tevékenységéhez kapcsolódott. Témám szempontjából elsősorban a közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó, települési összefüggéseket feltáró tanulmányai, a gyulai helyzetet bemutató kötet, a Békési Életben megjelent publikációk és az Alföld kutatási program (1991-1994) különféle írásai váltak nélkülözhetetlen szakmai-szemléleti alappá.

Bőséges forrásai voltak az információknak a Békéscsabán megjelentetett Alföldi Tanulmányokban, az Alföldi Társadalomban, a Tér és Társadalomban megjelent tanulmányok.

Térbeli szemléletmódom formálásában és a Gyula várost érintő társadalmi-gazdasági folyamatok felismerésében kiemelkedő szerepe volt Tóth József, Becsei József, Dövényi Zoltán, Timár Judit, Csatári Bálint és Köteles Lajos könyveinek, tanulmányainak.

³ Bél Mátyás Békés vármegyéről készített műve az általa tervezett „Notitia Hungariae novae historico-geographica” sorozat részeként 1727-1729 között készült el, de megjelentetésére már nem került sor. Megyeleírása három változatban is fellelhető. A forrásközlés a Bél Mátyás által készített kézirat munkapéldányán alapul és jelzi a munkatársa által végzett bejegyzéseket is. Az általam elolvasott művet 1993-ban Békés vármegye leírása címmel adta ki a Békés Megyei Levéltár.

A rendszerváltást követő társadalmi változások vizsgálatának is rendkívül gazdag szakirodalma van, ennek már térbelileg is szélesebb a merítési bázisa. Elsősorban az egyetemek és kutatóintézetek által kiadott társadalomföldrajzi könyvek, kiadványok és további helytörténeti munkák segítettek a szakirodalmi feltáró, elemző munkámat.

Gyula város életminőséget befolyásoló fejlesztési tényezőinek elemzéséhez a *SWOT-analízis módszerét* alkalmaztam. Ezt a tevékenységemet elsődleges adatgyűjtési módszerrel, *terepi kutatással* egészítettem ki. Ennek során a város szuburbanizációs övezetében, a külterület fő közlekedési tengelyei mentén tanyák és más ingatlanok fő funkcióinak megfigyeléses rögzítését végeztem, esetenkénti fényképezéses dokumentálással.

Az elsődleges és másodlagos kutatási adatszerzési módszerekkel kapott információim alapján készített elemzéseim olyan *szintetizálására* törekedtem, amelynek a centrumában a lakosság életminőségének feltételrendszere és jellemzői szerepeltek.

3.2. A kérdőíves vizsgálatok módszerei és néhány sajátossága

Saját kutatásom során Gyulán élő szépkorúak és fiatalok életminőségét életkor-specifikus kérdőívek segítségével vizsgáltam.

Az összesen 350 fős teljes vizsgálati minta két részből állt, az egyiket a 180 fős almintát képező szépkorúak, a másikat a 170 fős fiatalok alkották. Bár ez a minta nem volt reprezentatív, panelként alkalmas arra, hogy az általam vizsgált témakörökben az adott korcsoportokban Gyulán érvényesülő fő tendenciákat jelezze.

A lakótér és szépkorúak esetében a korábban betöltött társadalmi státusz előfeltevéseim szerint jelentős szerepet játszhat az egyén életminőségében, ezért a város bel- és külterületén élő vizsgálati személyekből külön csoportokat alkottam. Így a szépkorúak esetében 3 csoportom volt, amelyeket belterületiek, külterületiek és a Szent István Egyetem Nyugdíjas Akadémiáján tanulók alkották. A fiatalok esetében a belterületi és külterületi csoportok mellett a Gyula belterületén élő, egyetemi alapképzésben résztvevő fiatalok vettek részt.⁴

A vizsgálati minta szereplőinek kiválasztásánál az alábbi néhány alapelvet igyekeztem érvényesíteni.⁵ Az önkéntes részvétel mellett a minél kiegyenlített nemi arány elérésére törekedtem. Szempont volt az is, hogy a külterület minél több területi

⁴ A szépkorúak és a fiatalok csoportjainak részletes bemutatása a vizsgálati eredmények körében szerepel.

⁵ Ezek tényleges betartásának határt szabtak az általam kérdőíves lekérdezéshez elérhető egyének személyes adatai.

egységéből legyenek vizsgálati személyek, és lehetőleg minél nagyobb legyen minden vizsgálati csoportban az életkori spektrum lefedettsége.

A szépkorúaknál 60 évesek és annál idősebbek kerülhettek be a vizsgálati mintába, a fiataloknál a 18-29 év közöttiek.

A lekérdezés 2010 második felében történt, az önkitöltős kérdőívet a belterületi vizsgálati minta jelentős hányadának személyesen osztottam ki. Külterületen a tanyákon élő – a feladatra felkészített – önkéntesek voltak a segítők.

Az alkalmazott módszer jellemzői:

Az életminőség vizsgálatát szolgáló komplex kérdőívtípusokat dolgoztam ki a szépkorúak és a fiatalok számára. Ezeknek a kérdőíveknek jelentős hányadát – éppen az összehasonlíthatóság érdekében – a két korosztály esetében azonos kérdéskörök alkották, emellett természetesen voltak életkor-specifikus kérdések is.

A külterületen élők a tanyahasználati módra és a belterülettel való kapcsolattartásra vonatkozó kérdéskörökkel bővített változatokat kaptak. A fiataloknál az összehasonlíthatóság érdekében az „Ifjúság 2000” országos, reprezentatív felmérés néhány kérdéskörét is felhasználtam (GAZSÓ F.- LAKI L. 2004).

*A kérdőívek fő témakörei:*⁶

1. Személyes adatok.
2. Lakhatási körülmények.
3. Anyagi helyzet.
4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői.
5. Társadalmi kapcsolatok és problémamegoldási módok.
6. Az életmód jellemzői.
7. Az 1990-es rendszerváltás néhány következménye.
8. Jövőre vonatkozó elképzelések.

Kérdőíves vizsgálataimban az *életminőség* meghatározó tényezőinek a személyes életfeltételek objektív adatait és a testi-lelki-szociális egyéni állapotról kialakított szubjektív vélekedéseket tekintettem.

A személyes életfeltételek objektív adatai: életkor, nem, családi állapot, iskolai végzettség, munkahely vagy annak hiánya. Életfeltételek közül a lakhatási körülményeket és az anyagi helyzetet vizsgáltam. Ezek a tényezők egymással is kölcsönhatásban vannak és erőteljesen befolyásolják a személy szubjektíven átélt

⁶ A vizsgálataim során a belterületi szépkorúak és a fiatalok körében alkalmazott kérdőívtípusokat és a külterületiek kérdőíveinek rövid kiegészítéseit az 1-3. számú függelékek tartalmazzák.

egészségérzetét⁷, annak testi, lelki és szociális szférában megnyilvánuló jellemzőit, általános elégedettségét valamint életmódjának elemeit és jövőre vonatkozó lehetőségeit.

A kérdőíves vizsgálatok adatait kvalitatív és kvantitatív módszerekkel elemeztem. Ezt követően grafikus megjelenítéssel, ábrák és táblázatok segítségével az eredmények szemléletes megjelenítésére törekedtem.

II. Gyula város fejlődéstörténetének főbb jellemzői

1. Településfejlődés a honfoglalástól a török világ végéig

Gyula az Alföld délkeleti peremén található. A Sárrét mocsárvilágától délre, a tőle nyugatra és délre fekvő füves-ligetes mezőségnek a határán alakult ki.

A természeti környezetben és az élet alakításában a víz játszotta a döntő szerepet. A folyók partján kialakult hátság menedékként szolgált az idetelepülők számára. A mocsári gyűjtögetés és a halászat biztos élelmi forrást jelentett.

Az első letelepülők nyomait a nagy számban fellelt kora-újkőkori falvak maradványai is őrzik. Az egy-két házsorból álló kis falvak az egész vidéken megtalálhatóak voltak.

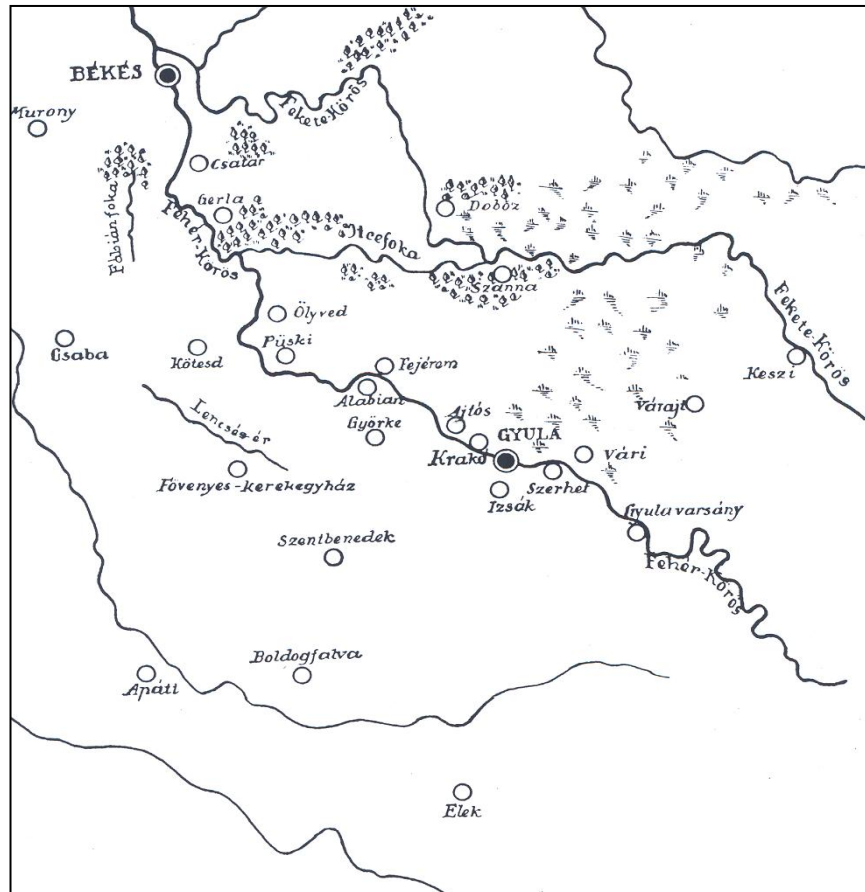
A népvándorlás megindulása nyomán ez a térség is az egymást követő népek szálláshelyévé vált. 272-ben például germán nép, a vandálok érkeztek, utánuk a gótok keresték fel a Vári felé vezető út környékét, majd fél évszázaddal később a hunok telepedtek le. Az V. század közepén őket követték a gepidák, majd az avarok is laktak ezen a vidéken (IMPLÓM J. 1968).

A magyar honfoglalással ez az egybeolvadási folyamat folytatódott, az itt talált (és a magyarokkal együtt betelepült) különféle népesség rövid idő múlva magyarrá lett (HÜTTNER V. 1982).

Az Árpádkorban élt Gyula nevű főúr által épített *monostor* alapján a települést először Gyulamonostornak, később Gyulának hívták. A monostorban helyezték el a

⁷ A szubjektív egészségérzetre vonatkozó információk gyűjtése elterjedt módszer az egészségtudományokban, a klinikai pszichológiában és az egészségpszichológiában is. Ennek fő oka az, hogy a kapott adatok a konkrét állapot jelzésén túl tartalmazzák azt is, hogy hogyan gondolkodik az egyén a saját egészségi állapotáról (WARE, J. E. 1986, TAHIN T.- JEGES S.-LAMPEK K. 2000, LACZKÓ T. 2009).

csodatevő hatásának tartott „Nádi Boldogasszony” képét. Emiatt a katolikus hívek zarándoklatokat tartottak, majd egyre több kereskedő és iparos telepedett itt le. Így Gyula már az Árpád-korban a közeli aprófalvak fölé emelkedő település lett (SCHERER F. 1938).

2. ábra. Árpád-kori települések Gyula környékén

Forrás: Scherer F. 1938

Az első okleveles említése 1214-ből maradt ránk, akkor még Gyulamónostornak hívták (IMPLÓM J. 1968).

Békés vármegye kezdetben két járásból állt: a békésiből és a szeghalmiból. Az 1290. évi V. törvénycikk Békésben két újabb járást is szervezett; a keleti járás székhelye Gyula lett. Jelentőségét fokozta, hogy a Budáról Lippára és onnan a Maros völgyén át Erdély felé vezető „főútvonal” fontos állomása lett, és víziút kapcsolta össze az Erdély nyugati határvidékén fekvő bányavárosokkal.

A település jelentős fejlesztése Károly Róbert nevéhez fűződik, aki az egykor Békés központtal kialakított várbirtokból Gyula központú királyi uradalmat szervezett.

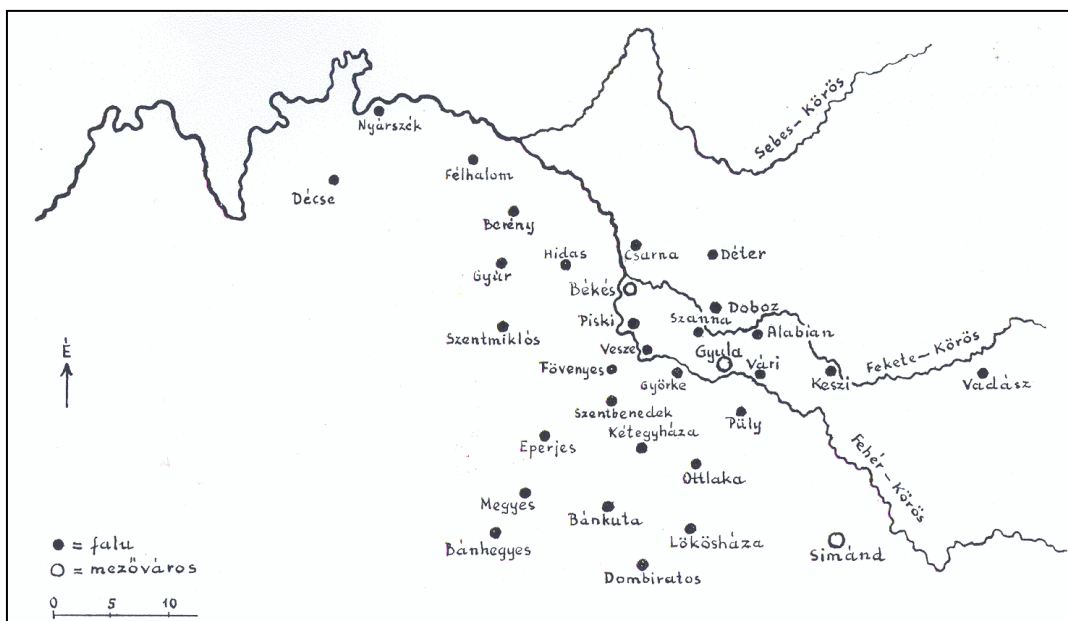
1313-tól *vásártartási jogot* biztosított a helynek, ami dinamikus fejlődést tett lehetővé. (SCHERER F. 1938).

A királyi tulajdonú terület később magánföldesúri kézbe került. 1403-tól például Maróthy János macsói bán, híres hadvezér kapta meg ezt a települést, amelyet már 1405-ben is „civitas”-nak, városi rangúnak jelöltek a leírások. Az egyházi rendszer kiépítése nyomán Benedek-rendi monostor is létrejött, amely az egyházi életnek és a földművelés fejlesztésének is központjává lett a vidéken (KARÁCSONYI J. 1896).

Maróthy fő érdeme az volt, hogy a Körös egyik kanyarulatában nagyobb és erősebb *vár* építését kezdte el, mint amilyenek a közelben voltak. A Maróthyak kihalása után Mátyás király az újra királyi kézre szálló birtokot fiának, Corvin Jánosnak adta, aki hatalma érdekében 1484-ben a főispáni, alispáni és szolgabírói tisztségeket is a gyulai várhoz rendelte. Ezzel Gyula a *vármegye székhelyévé* vált (KRISTÓ GY. 1981).

A többé-kevésbé hasonló helyzetű térségek közül Gyula és vidéke különféle kiváltságokat élvezve több új fejlesztési lehetőséghez jutott és a 16.században már egy 73 településből álló óriási uradalom központja lett. A város fejlődésének gazdasági alapját a *kereskedelem* és a kiépülő *kézműipar* teremtette meg.

A korabeli viszonyokat bemutató egyik tanulmány szerint 12 céh és 21 iparág művelői működtek a településen, köztük például fegyverkovácsok és ötvösök is (BÁCSKAI V. 1991).

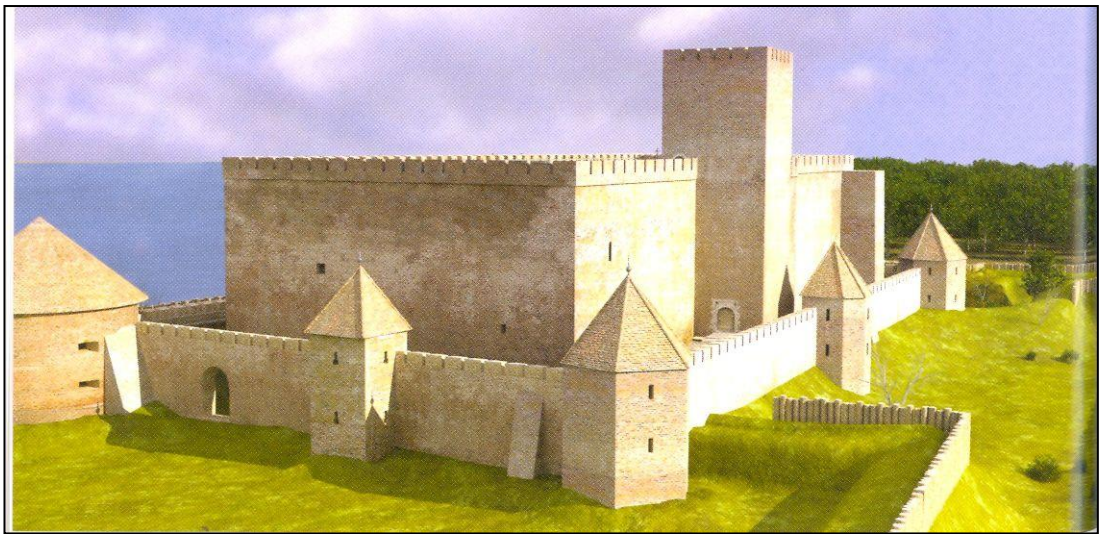

3. ábra. A gyulai várbirtok falvai 1525-ben

Forrás: Csipes A. 1976

Gazdasági és igazgatási funkciói mellett a Ferences-rendiek betelepülésével (1529) és a beginák szeretetházának létrehozásával *egyházi, vallási térségi szerepe* is erősödött. Lakosságát ebben az időszakban 2500-3000 főre teszik, amivel az akkor 10-12 korabeli legnépesebb magyar mezővárosok közé sorolható. A városi életről tanúskodik, hogy volt kolostora, latin iskolája és ispotálya is. 1530 és 1560 között egy magas színvonalú protestáns iskola is létezett, ahonnan több diák is Wittenbergbe vagy Padovába ment egyetemre (KÓSA L. 1994).

A török veszély megjelenését követően a város erős téglavárát jelentős vízivárrá fejlesztették (CZEGLÉDI I. 2008, HAVASSY P. 2008).

*4. ábra. A gyulai vár a 16. században.
A vár délkeleti látványa (számítógépes animáció)*

*5. ábra. A gyulai vár a 16. században.
A vár a Sarkadi-tó szigetén (számítógépes animáció)
Forrás: Havassy P. 2008*

Az 1550-es években az állandósuló török háborús veszély megakasztotta a település fejlődését. 1553-ban került sor a Gyula elleni első török katonai akcióra. A térségben állandósuló hadi események miatt a tehetősebb gyulai polgárok Debrecen, Pozsony, Kassa és Várad felé vették útjukat, azok polgárai lettek (KRISTÓ GY. 1981).

1566-ban a gyulai vár *török kézre került*. Igazgatási központ maradt, hiszen *gyulai szandzsákot* hoztak létre, amelyet a temesvári ejalethez csatoltak. A középkori városról készült rekonstrukció jól mutatja Gyula korabeli településszerkezetét (4. számú függelék). Ekkor rendelték el a népesség összeírását, amely a mohamedánok (török katonaság és a helyőrségi hivatalnokok) és a nem mohamedánok településen belüli számát és arányát is jelezte.

1. táblázat. A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása

Év	Összeírt mohamedánok száma	Nem mohamedán családfők száma
1567	340	198
1579	402	259

Forrás: Káldy-Nagy Gy. 1982

Amennyiben a magyar családfők számát a történeti demográfiában alkalmazott ötös szorzóval vesszük figyelembe, akkor a Gyulán élő magyarok száma kb. 1000-1200 főre csökkent, míg az adóköteles mohamedánoké a különféle okokból megindult bevándorlások nyomán kb. ugyanannyival nőtt. Az ő teljes létszámukat azonban megbízhatóan becsülni sem tudjuk (KÁLDY-NAGY GY. 1982).

A gyulai szandzsák 1567-ben és 1579-ben készített részletes összeírásai név és foglalkozás szerint városnegyedenként (mahalle) vették számba a településen élő lakosokat. Az összeírási adatok elemzése a történeti földrajz, a településtörténet, a demográfia és a helytörténeti kutatások egyik leghasznosabb korabeli dokumentuma. Vizsgálatom szempontjából az a megállapítás tehető, hogy a pusztulásokat túlélő „föld népe” a helyén maradt, alkalmazkodott a törökök által teremtett viszonyokhoz és megőrizte életerejét.⁸

1664-ben a híres török utazó, Evlia Cselebi is járt Gyulán. Túlzó leírásában ezernél több házról, deszkapadlózatú utcákról, 200 boltról, fürdőkről ír és elsőként említi a város oláh népességét (KRISTÓ GY. 1967).

A fenti források azt is bizonyítják, hogy Gyulán és a környékén lévő falvakban jelentős számú népesség élt. Ezt a tájat az 1596. évi török hadjárat idején átvonuló *tatár*

⁸ Az 1567-ben és 1579-ben végzett összeírások alapján készített gyulai szandzsák térképvázlatát a 5. számú függelék tartalmazza (CSIPES A.-SVE CZ A. 1982).

csapatok, illetve később az állandósuló *törökellenes hadjáratok* ütközetei és pusztításai változtatták meg.

Az 1680-as években a törökök például elmocsarasították Gyula vidékét, hogy megakadályozzák a vár bevételét. A császári csapatok az őrség kiéheztetésével próbálkoztak – ezért kitelepítették a Körös-Maros-köz népét Debrecen környékére. Ekkor vált az addig megművelt és népes vidék elvadult, mocsaras-pusztás tájjá.

A Gyula felszabadítását (1695) megelőző 8 éves ostromzár idején az egész vidék *elnéptelenedett*. A Rákóczi-szabadságharc alatt a Habsburg szolgálatba álló gyulai rác katonaság is kíméletlenül pusztította az újra összegyűlő népességet (KARÁCSONYI J. 1896).

A vidék településeinek sorsát a hadak elvonulását követően új feltételek alakították.

2. Az újratelepüléstől a jobbágyfelszabadításig

Bár az újabb keletű tudományos kutatások differenciáltabb képet alkotnak a népesség pusztulásáról, a török elleni háborúk kétségtelenül *megszakították az Alföld településfejlődési folyamatát*. Az itt élő népesség jelentős része a csaták áldozata lett, vagy örökre elhagyta a vidéket. Emellett az évszázadok alatt kialakított *településszerkezet is elpusztult* vagy megrongálódott, és a gazdálkodásra alkalmas kultúrtáj is elvadult.

Gyula és környéke évtizedeken át a *katonai műveletek egyik központja* volt – aki tehetett, messzire menekült. A török kiűzése (1695) után 1715-ig csak a Habsburg zsoldban álló, mintegy 300 fős rác katonaság lakta. 1711-ben kezdődött el a románok beszivárgása. (A gyulai rácok később az azonos vallású, nagyobb lélekszámúvá vált itteni románságba olvadtak.) 1715-ben papja vezetésével 25-30 katolikus magyar család telepedett be és fokozatosan beköltöztek a környékbeli elpusztult falvak egykori területeiről is.

Igazi változásokat azonban a *földesúri betelepítések* váltottak ki ezen a vidéken. A „felszabadító” osztrákok a térséget hadiszákmánynak tekintették és semmibe vették a korábban kialakult jogi viszonyokat. A megszerzett területek a hadiszállító osztrák Harruckernek, majd leszármazottaik kezére kerültek, akik szinte az egész Békés megyét megkapták szolgálataik ellentételezéseként.

A kiváló minőségű földek megműveléséért hatalmas méretű *betelepítés* ment végbe. Németek, szlovákok – kisebb mértékben románok és délszlávok – kapták meg az elnéptelenedett területeket, hogy viszonylagos szabadságukkal élve felvirágoztassák azokat. Ekkor alakult ki Békés megye *többnemzetiségű jellege*. A cigányság 1725-ben jelent meg a megyében. 1731-ben a gyulai vajda kormányzása alatt éltek (BÉL M. 1993).

Gyulán a kis számú magyarság mellé először románokat, majd 1725-ben evangélikus németeket telepítettek, külön városrészekbe. A katolikus magyarok betelepülésében döntő szerepe volt egy Deák János nevű helybeli licenciátusnak⁹, aki a Duna-Tisza közén a földesurak zaklatásai elől nyugalmat keresők áttelepülését segítette a Boldogságos Szűzanya védelme alá 1715-ben. A város újraépítésével megbízott kamarai ispán, Pelsőczy Bálint támogatását is megszerezve ők alapították meg a település öngazgató szervezetét, a Szűzanya képét vésetve a város pecsétjére (KARÁCSONYI J 1896). A Váriban élő magyarság a mellé telepített román jobbágyokkal nem tudott együtt élni – ezért azokat a lakatlan pusztára, Kétegyházára kellett áttelepíteni (CSEH E. 1991).

Az okos földesúr ezt követően tudatosan szétválasztotta az eltérő vallású jobbágyokat. Biztosította a gyulai németek öngazgatását és a később több nemzetből származó népességű településeken (pl. Mezőberény) is megteremtette az öngazgatás egyenlő lehetőségeit. Gyulán a nemzetiségi szempontú betelepülést tükrözi a városról 1800-ban készült térképrajz (6. számú függelék). A magyar, román és német városrészek egyesítésére csak jóval később, 1857-ben került sor. Az 1715-ben újraszervezett megyerendszer vezetői és a megye területének ötödöd részét birtokló Harruckern János között több évig tartó hatalmi harc 1732-ben, a földesúr főispánná kinevezését követően azzal ért véget, hogy a *megyei igazgatás székhelyét* uradalma központjába, *Békésről Gyulára helyezte át*. Ezzel Békés egyik legfontosabb fejlesztési energiáját veszítette el, Gyula pedig új lendületet kapott (KARÁCSONYI J. 1896).

Az 1720-as évekig jellemző spontán vissza-, illetve betelepülést az 1730-as évek közepéig tartó földesúri betelepítés követte. Ennek legfőbb célpontjai a megye középső és déli térségei voltak és ide irányultak a későbbi nagy lakosságszámot növelő akciók is (pl. Tótkomlós és Orosháza).

⁹ A licenciátus püspöki felhatalmazással egyházi feladatokat ellátó iskolázott világi ember hivatalos megnevezése volt.

Békés megyében 1768-ban elsőként szintén Váriba (ma Gyulavári, Gyula része) telepedtek zsidó vallású kereskedők. A Haruckern-uradalom megtiltotta, hogy birtoka területén lakjanak, ezért 1840-ig Gyulára sem költözhetek.

A fejlődés súlypontja az 1700-as évek végére fokozatosan a megye középső és déli térségeibe tolódott át. A változások fő oka a *gabonatermesztés* jelentőségének növekedése volt. Ennek nyomán született meg Békésről a bőségesen termő búzaföldek köztudatban élő képe. A viharos ütemű gazdasági fejlődés azonban újabb, a hagyományos gazdasági struktúrában rejlő ellentmondásokat teremtett.

Az 1780-as években már Tessedik Sámuel felismerte, hogy a kialakuló piaci gazdálkodást nem lehet a régi módon folytatni. Nincs lehetőség a földterület további jelentős kiterjesztésére, a gabonatermesztés térhódítása elsorvasztja a szilaj állattartást; az újraosztásos földközösség és a nyomáskényszer is gátat állít a fejlődés elé.

Nem véletlen, hogy a mezővárosi jogállású települések (oppidumok) a gabonatermesztő térségekben alakultak ki. Az 1700-as évek közepén Békés, Magyargyula, Németgyula és Szarvas rendelkeztek ilyen jogállással. Később Békéscsabán és Orosházán indult gyors ütemű fejlődés (DUSNOKI J.-KERESKÉNYI M. 1993).

Az 1800-as évek elején kibontakozott európai gabonakonjunktúra addig elképzelhetetlen fejlődési lehetőségeket nyitott a megye középső és déli gabonatermesztő vidékein élők számára.

Orosháza és Békéscsaba parasztsága meggazdagodott és vállalkozásokba kezdett; *Gyula regionális kereskedelmi és kézműipari központtá vált* (KÖTELES L. 1998).

Ekkor alakult ki az a sajátos kettősség, ami Gyula társadalmának évszázadokon át a legfőbb sajátosságává vált; *a paraszti társadalom mellett létrejött egy más jellegű (a későbbiekben polgárinak nevezett) társadalmi, kulturális képződmény is.*

A társadalom belső viszonyait tovább árnyalta, hogy a különféle etnikumú népességcsoportok más és más vallásúak voltak és eltérő gazdasági, társadalmi csoportokba tartoztak. A református magyarok többnyire földművesek voltak; a katolikus és evangélikus németek hivatalnokok, iparosok és gazdag földművesek; a románok a vár körüli szolgálatokat adták vagy pásztorkodtak.

Az árutermelés kibontakozása felélesztette Gyula kedvező fekvéséből és központi igazgatási szerepköréből származó fejlődési lehetőségeit. A település már 1723-ban újra megkapta a vásártartási jogot – itt cserélt árut a hegyvidék és az Alföld népe. Ecsedy

Gábor, Komáromi Miklós és mások korabeli írásaiból részletesen megismerhető a város fejlődése (ECSEDY G-KOMÁROMI M. 1834).

Az Alföld kereskedelmi kapcsolatrendszerében – ahogyan azt Dankó Imre a gyulai vásárokról írott tanulmányában bemutatta – elsősorban a gabona- és állatkereskedelem, illetve a fejlett helyi kézművesség volt a meghatározó (DANKÓ I. 1963).

2. táblázat. Az iparosok számának alakulása Békés megye néhány városában az 1744-1758 közötti időszakban

Területi egység	Évszám		
	1744	1752	1758
Békés megye	100	180	130
Gyula (Magyar- és Németgyula összesen)	43	75	93
Csaba	16	39	67
Békés	15	18	22
Szarvas	9	19	21
Szeghalom	2	1	5

Forrás: D. Leiszt E. 1989

A város fejlődését a Békés megyei háziadó-összeírások is bizonyítják. Különösen az adóztatott iparosok számának alakulása jelzi a gyors változásokat (2. táblázat) (D.LEISZT E. 1989).

Bár az 1738-1740-es, illetve később az 1831. évi *kolerajárványok* és jelentős *tűzvészek* (pl. 1801), valamint *árvizek* (pl. 1855) is pusztítottak a gyulai népesség körében, ennek ellenére a népességszám gyorsan növekedett (ÁRPÁSI Z. 2011). Komáromi Miklós adatai szerint 1833-ban a külön igazgatású Magyargyulán 5728 római katolikus, 1999 református, 39 lutheránus és 1089 ortodox élt. Németgyulán 2346 római katolikus és 850 ortodox lakott – azaz 12.051 fős népességével Gyula a kor jelentős településévé vált (ECSEDY G.-KOMÁROMI M. 1834).

A fejlődés jele volt az 1840-es években megindult makadámút-építés, illetve a polgári lét térnyerésére utalt az 1840-ben megnyílt első cukrászda, a mai „Százéves cukrászda” is. A helyi polgárság létezését bizonyította, egyben széttagoaltságára és gyengeségére is utalt az 1811-1812-ben megkísérelt, ám anyagi gondok miatt megghiúsult katolikus gimnázium alapítása is. Sikeresebbek voltak a kultúra területén megtett lépések. 1836-ban például Gyulán jött létre a Dél-Alföld első igazi közkönyvtára, élénk helyi színházi és zenei élet alakult ki. A művészet és az alkotás tisztelete is sajátos jellemzői lettek a város szellemiségének (ELEK L. 1985).

A fenti néhány példa is jelzi, hogy Gyula *urbanizációs szintje* már a 19. század elején is meghaladta a környékbeli nagyobb településeket; a különbségek a század közepére tovább nőttek (DÖVÉNYI Z. 1980).

A városfejlődés dinamizmusát és területi változásait tükrözik az 1783-as és az 1860-as években készített katonai felvételek (7-8. számú függelékek).

Már az első katonai felvételen (1783) „Szallasen”, „Szallachen nach Gyulla” felirat jelezte a település határába települt szállásokat. Ezek az árvízjárta területektől távolabb, a Kígyópuszta, Kétegyháza és Elek felé vezető utak mellett, a magasabb térszíneken voltak.

A következő 100 évben a város déli határvidékére is egyre több *tanya* települt a Farkashalomtól (Kispél) a Körös-csatornáig, Szeregyházán és Gyularemetén is.

Mivel erdő és nádas borította a város határának egyötödét, ezért a teljes területen nem lehet megtelepedni. A tanyákat övező jó minőségű földeken növénytermesztés és állattenyésztés folyt (BECSEI J. 1983).

Az Európát átformáló ipari-közlekedési forradalom azonban a térség valamennyi településének is új kihívást teremtett és jelentős területi gazdasági átrendeződési folyamatot indított el.

3. Az Osztrák-Magyar Monarchia időszaka

A Habsburg jóváhagyással végrehajtott jobbágyfelszabadítás többnyire a parasztság kárára osztotta fel a földeket. Emiatt a parasztság gazdasági lehetőségei összességében jelentősen csökkentek. Ugyanekkor megnöttek a különbségek a tehetős (földet szerző) parasztság és a szegény sorsúak között. Emiatt az *1860-as évektől folyamatosan napirenden volt a nincstelenek problémája*.

Az 1850-es évektől megindult nagyszabású *folyószabályozások és ármentesítések* nyomán végérvényesen megszűnt a vízivilág. Nem csak egy ősi gazdálkodási mód és életforma tűnt el, hanem a szegény népeesség létminimumát biztosító élelemszerzési lehetőségek száma is jelentősen lecsökkent.

A gabona-, kukorica- és takarmánytermesztés megnövelte a földek jövedelmezőségét – emiatt az a vidék, ahol a vízrendezés előtt alacsony volt a haszonbér és olcsó a föld, az 1890-es évekre az ország azon részei közé került, ahol a föld a legdrágább lett (GALLACZ J. 1896). A szegénység számára a földszerzés, *a felemelkedés lehetetlenné vált*.

Szerencse, hogy a lecsapolások, gátépítések és a hatalmas iramban kiépülő vasutak *átmenetileg* új életlehetőségeket is teremtettek. Gyulán és környékén többfajta esély is kínálkozott a boldogulásra. Hivatali altisztek, kereskedősegédek, szakképzetlen vagy (kevesebben) szakképzett munkások lehettek, azaz *integrálódhattak* a kialakuló új társadalomba.

Az 1860-as-1870-es években a Felvidékről bevándorolt művelt zsidóság telepedett meg Gyulán. A 20. század elejére már több száz fős gyulai zsidóság gyorsan asszimilálódott és fontos szerepe volt a kereskedelemben, a kultúra, a művészetek és a polgári életmód elterjesztésében. Kiterjedt hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerük a modern világ értékeit közvetítette a város felé.

Jelentős gazdasági és társadalmi hatása volt annak az (elsősorban a német származású) birtokos parasztság körében kialakult öröklési rendnek is, amely szerint az elsőszülött fiúgyermeket tették a birtok örökösévé – a további gyermekeket iskoláztatták és más életpályára irányították. Így egyben maradt a földtulajdon, és az itteni németek leszármazottai szellemi foglalkozásúakká, iparosokká és kereskedőkké váltak. (A vagyon megőrzésének és gyarapításának mindent meghatározó törekvése nyilvánvalóan ezernyi ember életét tette, tehetette tönkre. A félresiklott életek titkait azonban megőrizte a gyónás szentsége és a családok erős belső rendje, fegyelme. Csak egy-egy kirívó esetben (pl. öngyilkosságok) érzékelhető a családon belüli érdekviszonyoknak az egyes embert akár meg is semmisítő, iszonyú ereje.)

A gyulai társadalmi és gazdasági átalakulás az első népszámlálási adatok összehasonlításával is bemutatható.

3. táblázat. Gyula város népességszáma 1722–1900 között

Évszám	Népességszám	
	1. adatsor	2. adatsor
1722	kb. 800	
1733	1.380	
1769	3.608	
1787	8.326	
1804	10.831	
1850	16.204	
1870	-	21.054
1880	-	20.213
1890	19.682	22.676
1900	22.103	25.451

Forrás: Szilágyi M. 1976

A népességszám növekedése tükrözi azt is, hogy *a vasútépítés és a kapitalista piaci termelés kibontakozása új helyzetet teremtett a települések fejlődéséhez is*. A vasút európai (de legalábbis monarchiányi) nagyságú piacot biztosított, illetve tett elérhetővé a termelés számára. Az addig jellemző tájpiacok világa véget ért.

A hagyományosan kialakult, kisebb régiót ellátó termelésre épülő gazdasági kapcsolatrendszer felborult; ipari és mezőgazdasági árutömeg árasztotta el a helyi piacokat is. Míg korábban minden piaci termék gazdára talált, most csak azok a gazdaságok és iparosok maradhattak talpon, akik képessé váltak az olcsóbb termelésre.

Az országos piac kialakulása Gyula regionális ipari, kereskedelmi központi szerepét is átalakította. A kapitalista fejlődéshez kapcsolódó néhány új funkció (kereskedelmi elosztóközpont, kisebb pénzüzetek létrejötte) ugyan itt is kialakult, de a sodró erejű haladás, *az iparfejlesztés elkerülte a várost*.

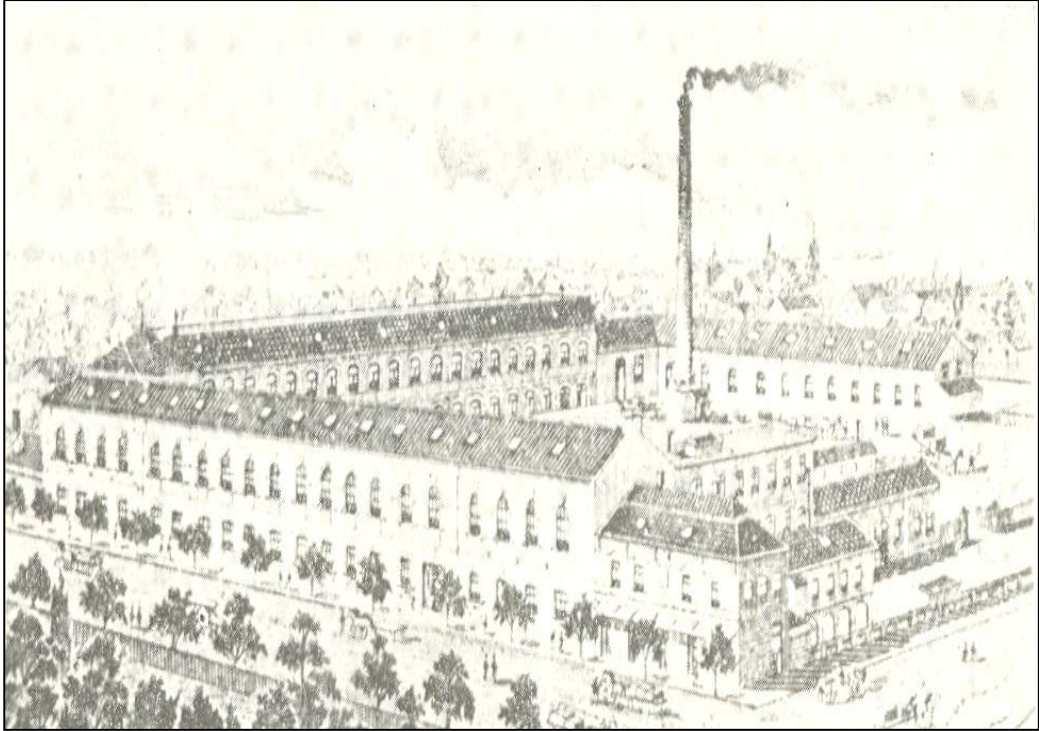
A fejlődést meghatározó modern ipar megtelepülését a korábbiaktól eltérő városfejlesztési tényezők generálták. Az 1858-ban elkészült Szajol-Békéscsaba-Arad közötti vasútvonal egyik fontos csomópontja Békéscsaba lett. 1870-re kiépült a Békéscsaba-Szeged-Szabadka közötti, majd 1871-re a Békéscsaba-Gyula-Szalonta-Nagyvárad összeköttetés, ami Békéscsabát jelentős közlekedési csomóponttá tette. Ennek hatására a kereskedelmi központi funkciók kezdtek áttevődni Csabára, amely így a mezőgazdasági termelés és feldolgozás országos jelentőségű centrumává is vált. Mindez lefékezte Gyula fejlődését. A város így *fokozatosan elvesztette regionális gazdasági vezető szerepét*, ami az iparfejlesztések során egyre több területen megmutatkozott. A kézműiparban például az 1880-as években, a gép- és manufaktúraiparban 1910 körül. Az egyetlen kivételt az 1900-ban alapított harisnyagyár jelentette, amely két hatalmas gyártelepével – ezek Gyulán és Temesváron voltak – a Monarchia legnagyobb harisnyát készítő üzemévé vált (6. és 7. ábrák) (CZEGLÉDI I. 1975).

A lelassuló fejlődés ellenére a megyeszékhely társadalma az Osztrák-Magyar Monarchia aranykorában maradandót alkotott a városban. Átadták például a törvényszéki palotát, elkészült a vármegye székháza, kialakították a takarékpénztárat, jelentősen fejlesztették a kórházat és a város első gimnáziumát is (9.számú függelék).

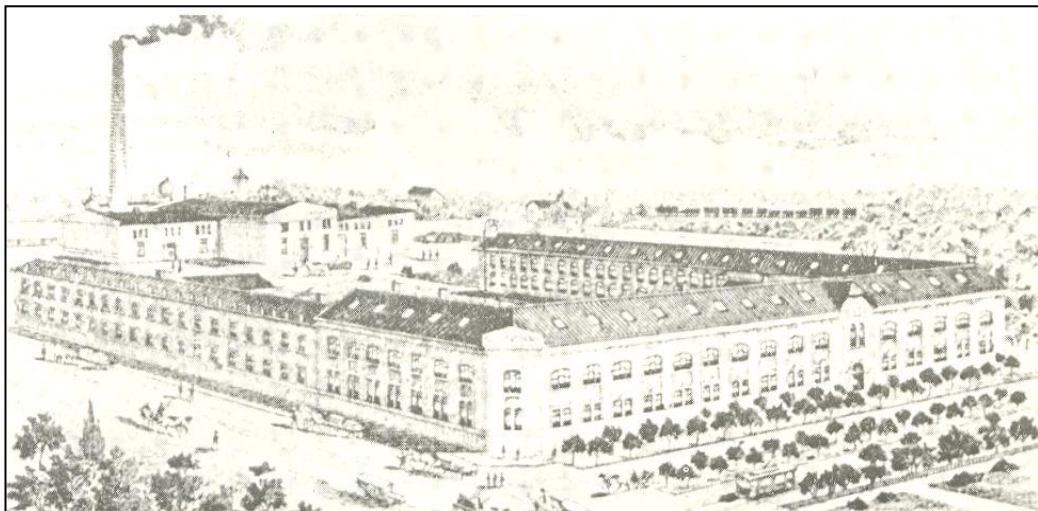
A városias külső megteremtése és a megyei funkciók ellátása mellett *kulturális* tekintetben is Gyula vált a térség központjává. Itt szerveződtek meg az első megyei művelődési szervezetek és a megyei múzeum; itt jelent meg az első helyi újság (1869),

a nyári színekör (1901); és számos országosan is figyelemre méltó életmű született, szakmai életút indult el innen¹⁰ (KÖTELES L. 1998).

Az első világháború – és annak következményei – azonban megszakították a város „szerves” fejlődését.

6. ábra. A Gyulai Harisnyagyár
Forrás: Czeglédi I. 1975

7. ábra. A Gyulai Harisnyagyár temesvári leányvállalata
Forrás: Czeglédi I. 1975

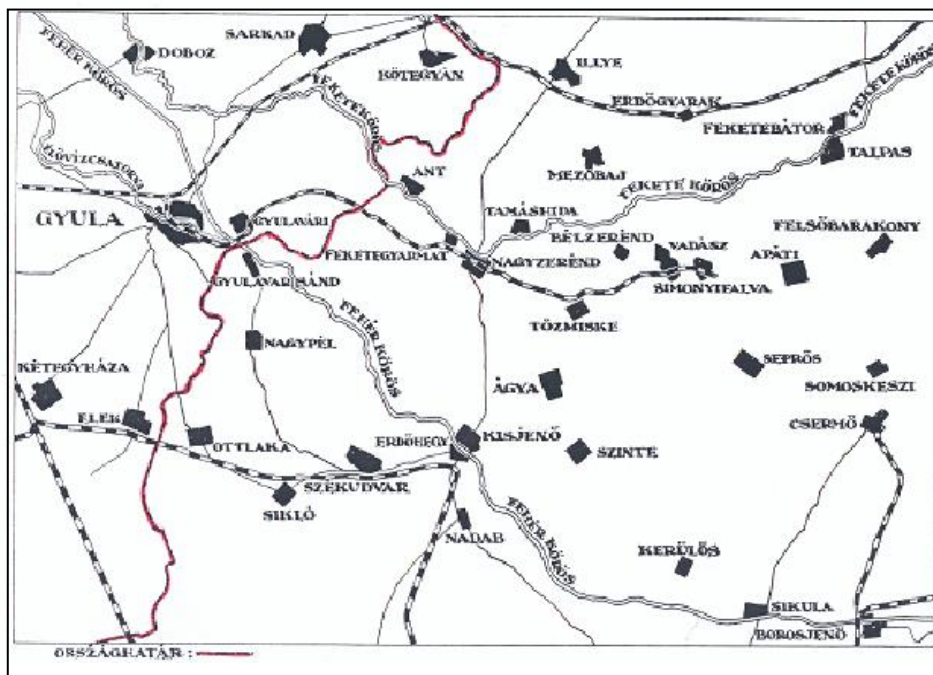
¹⁰ Gyula „felnevelő” és Békéscsaba „befogadó” szellemiségét a legszemléletesebben Köteles Lajos mutatta be az 1998-ban megjelent művelődéstörténeti összehasonlításában.

4. A két világháború között

A trianoni határok alapvetően új helyzetet teremtettek a magyar társadalom- és gazdaságfejlődés számára. A Monarchia viszonyaihoz igazodó termelési szerkezet és piaci rendszer felbomlott. A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar fejlődése – a biztos belső piacot jelentő osztrák-cseh területek „ elvesztése ” miatt – megtorpant. Az ipar egyes ágazatai viszont (pl. textilipar, építőanyag-ipar) a határokon túlra került versenytársak miatt is gyors fejlődésnek indultak. (1920 és 1922 között például 43 új textilgyár alakult Magyarországon.) (CZEGLÉDI I. 1975, KÖTELES L. 1998)

A határváltozások miatt bekövetkező kényszerű gazdasági újrászerveződés nem egyformán hatott az ország egyes területeire és azon belül az egyes települések fejlődési lehetőségeire. A közeli Arad és a térség más nagyvárosainak határon túlra kerülésével az előző évtizedben gazdasági centrummá vált Békéscsaba lett az elvesztett ipari, kereskedelmi és pénzügyi térségi funkciók egy részének megszervezője. A város a két háború között dinamikus fejlődésnek indult. Ez azonban egyoldalú volt; nem járt együtt széles körű urbanizációval és a polgárosulás is korlátozott maradt (HUNYA S. 1979).

Gyula a trianoni határok egyik legnagyobb vesztese. A korábbi gazdasági, piaci vonzáskörzete lényegében megszűnt, hiszen az abba tartozó 30 település közül csak 4 maradt az új határokon belül. Emiatt egész korábbi társadalmi és gazdasági struktúrája válságba került (SCHERER F. 1938).

8. ábra. Gyula gazdasági háttere az I. világháború után

Forrás: Scherer F. 1938

A város kereskedelme szétilálódott; az egykor nagy szerepet betöltő vásárok elnéptelenedtek. A gyorsan fejlődő Békéscsaba kereskedelme is bénítóan hatott a gyulai kereskedelemre. (Az éles versenyre jellemző, hogy az egyik békéscsabai kereskedőcsoport ingyenes autóbusz-szállítást ígért azoknak, akik Békéscsabára mennek vásárolni. A gyulai válaszképpen, hogy gyulaiak csak helyben vásároljanak!) A közlekedési viszonyok a határok kialakulásával helyi érdekűvé változtak, szinte teljesen elszigetelték a várost a megye többi településétől.

Ipara megrekedt a fejlődésben. Felvevőpiacának nagyobb részét elveszítette és Békéscsaba elszívó hatása is egyre erőteljesebbé vált. A versenyt az önálló iparosok egy része nem bírta; számuk az 1920-as években 14,7%-kal csökkent és korábban elképzelhetetlenül sokan váltak munkanélkülivé (HUNYA S. 1979).

A változásokat jól szemlélteti, hogy a korábban élenjáró Gyulai Harisnyagyár néhány éves küszködés után a bankok prédájává lett, és 1929-ben beolvadt a Csabán létrehozott Columbia Textilgyárba.

Bár a Nagyatádi-féle földreform nyomán jelentősen csökkent az agrárproletárok száma (1920-ban 5.108; 1930-ban 3.862), az korántsem jelentette a problémák megoldását. A földhöz jutottak átlagosan 2,5 holdas parcellái csupán a boldogulás illúzióját teremtették meg – a földnélküliek summásokként, részesmunkásokként, kubikosokként, napszámosokként igyekeztek keresethez jutni.

A gazdák kiútkeresésének egyik útja az intenzívebb mezőgazdasági termelés, a kertgazdálkodás volt. Gyulán a bolgárkertészet elterjedése vált a város mezőgazdaságának egyik új jellegzetességévé. (1935-ben 68 öntözőes kertészgazdaság működött 146 kat. holdon. Különösen keresetté vált a zamatos gyulai zöldpaprika.) (HUNYA S. 1979)

A földosztás hatására megváltozott a város településszerkezete és népesség-eloszlása. Míg 1920-ban csak a népesség 28,6%-a lakott külterületen, 1930-ban már 32,5%-uk (BECSEI J. 1983).

A tanyahálózat fejlődésének csúcsára az 1930-as években jutott, amikor a település népességének egyharmada a külterületen élt. 1935-ben például a grófi nagybirtok mellett 100-500 katasztrális hold nagyságú nagygazdatanyák voltak a gyulai határban. Ez a birtokmegosztás nem tette lehetővé a sűrűbb tanyahálózat kialakulását, ezért az uralkodó típusú a szórványtanyák váltak (36-40%). Emellett helyenként az utak mentén is épültek tanyák (pl. Nagyfenéken és Csikóséren) és néhány nagygazdatanya is változatosabbá tette a képet.

Eleinte a természetföldrajzi tényezők (pl. árvizek, mocsaras, erdős területek), később a birtokviszonyok miatt a tanyák a gyulai határvidéken egyenetlenül, szabálytalanul helyezkedtek el. A külterületen akkor egy lakóházra 3,9 fő jutott, a belterületen pedig 5,7 fő (BECSEI J. 1983).

A gyulai tanyavilág kialakulásának is meghatározó sajátossága, hogy fokozatosan a részévé vált a közép-békési térségben egy több központhoz (Gyula, Békéscsaba, Békés, Elek, Kétegyháza) is kapcsolódó rendszernek. Egy-egy tanyai körzet fejlődésére adott esetben több települési központ is hatással volt. Gyula tanyavilágára Békéscsaba, Elek és Kétegyháza befolyásoló szerepe is kiterjedt. Ez a települési háttér is szerepet játszott abban, hogy a tanyavilág is több nemzetiségűvé vált.

4. táblázat. A népességszám alakulása Gyula bel- és külterületén
1910-1930 között

Év	Összes népesség	Belterület		Külterület	
		száma	%	száma	%
1910	23.911	17.650	73,8	6.261	26,2
1920	24.908	17.788	71,4	7.120	28,6
1930	25.241	17.030	67,5	8.211	32,5

Forrás: Becsei J. 1983

A város népességszáma a két háború közötti területi veszteségek, a közlekedési pozíció romlása és a kereskedelmi vezető szerepkör elvesztése ellenére is kis mértékben, egyenletesen emelkedett. Ezt főként a határközelből *betelepülők* és az *urbanizációs tendenciák* okozták.

A változások áthatották a város életének minden területét. Bár az 1930-as évek második felétől az országosan kibontakozó gazdasági fellendülés hatásai itt is érezhetővé váltak, a város *fejlődésének strukturális problémái megmaradtak* és időről-időre előtérbe kerültek.

5. A II. világháborútól az államszocialista rendszer bukásáig

5.1. A szocialista átalakítás jellemzői

A második világháború eseményei, az azt követő néhány éves korszakban elkezdett demokratikus átalakítás, majd a történelmi fejlődés új útjának, az államszocializmus felépítésének kísérlete *folyamatos változásokat indítottak el és szakítottak félbe* a gazdaságban és a társadalom életének minden szintjén.

A háborús veszteségeken túl a népességszám további csökkenéséhez vezetett, emellett jelentős társadalmi és erkölcsi következményei voltak a helyi zsidóság elhurcolásának (DÁNYI L. 2004). A Gyuláról jelentős számban eltávolított zsidóságnak korábban fontos szerepe volt a település életében. A kereskedők, bankárok, kisvállalkozók javainak elkobzása megrendítette a tulajdon szentségébe vetett hitet. Nyilvánvalóvá vált, hogy a *jogilag legalizált hatalmi önkény mindenhatóvá lehet*. Ezt a közérzetet erősítették a háború alatt, a front átvonulása idején történt – korábban elképzelhetetlen – erőszakos cselekmények, és a német származásúak egy részének szovjetunióbeli kényszermunkára hurcolása és kitelepítése. Gyuláról 550 helybelit vittek Szovjetunióba kényszermunkára; a németországi kitelepítések pedig 470 főt érintettek (ERDMANN GY. 1990, ZIELBAUER GY. 1990).

A kollektív bűnösségre alapozott német kitelepítések (és a szlovákiai magyarok tízezreinek ugyanezen váddal elfogadott földönfutóvá tétele) a lelki károkon túl szétzilálták az érintett helyi társadalmakat és a gazdaságot.

Az üldöztetések, elhurcolások és kitelepítések jórészt a lakosság urbánusabb csoportjait érintették. „Elvesztésük” hatásai ezért a helyi társadalmak életének minden területére átgyűrűztek. Pótolhatatlan „űr” támadt a települések hagyományos társadalmában és ezek külső kapcsolatrendszereiben.

A Magyar Kommunista Párt által megszervezett és végrehajtott *földosztás* is újabb változásokat generált.

5. táblázat. A földosztás adatai 1945. június 30.

Helység	Igényjogosultak száma	Földhöz jutottak száma
Békés	2580	757
Békéscsaba	1654	679
Bucsa	728	333
Csanádapáca	462	176
Csorvás	996	761
Dombiratos	348	127
Endrőd	956	220
Gádoros	859	271
Gyoma	662	336
Gyula	1457	307
Kaszaper	495	245
Körösladány	915	537
Kunágota	1160	860
Magyarbánhegyes	599	363
Medgyesegyháza	312	112
Mezőkovácsháza	930	525
Orosháza	1447	248
Vésztő	1790	1337

Forrás: Zalai Gy. 1977

A változások legfontosabb eredménye a földnélküli parasztság *egy részének* kisebb-nagyobb földtulajdonhoz jutása volt. Ez a „történelmi igazságtétel” enyhítette a nincstelenek egy részének mindennapi megélhetési gondjait, hiszen biztosított bizonyos mértékű önellátási lehetőséget. Az ezernyi gonddal szembesülő törpebirtokok azonban még a tulajdonhoz jutottaknak sem teremtettek felemelkedési esélyt. Egy-egy újabb családi megosztás pedig tovább aprózta a tulajdont – csak az illúziója maradt a boldogulásnak.

Gyulán a földosztás csak kisebb változásokat hozott. A város az 1900-as évek elejétől fokozatosan megszerezte és felparcellázta a határban lévő nagybirtokokat (1904, 1906., 1918, 1921). Emiatt az 1457 igényjogosult közül csupán 307 személy kapott földtulajdont – a többiek nincstelenek maradtak (ZALAI GY. 1977).

A település határában a másutt jellemző tanyaépítésekre sem került sor, sőt az 1945 utáni időszakban éppenséggel csökkent a külterületi népesség száma (BECSEI J. 1983).

Ennek egyik oka az, hogy kis területű volt a gazdáknak felosztható földterület, ami csak kevés embert tudott eltartani. A földosztások után átalakult a birtokmegosztás szerkezete. Eltűntek a nagygazdatanyák és megszűntek a majorok. 5000 hektáron állami gazdaság települt, 1948-ban megkezdte munkáját az első termelészövetkezet. Az új birtokmegosztási viszonyok csak kevés ember számára teremtettek a külterületen megélhetési lehetőséget (BECSEI J. 1983).

A másik külterületi népességszámot csökkentő tényező az volt, hogy a kényszermunkára elhurcolt és a Németországba kitelepített németek egy része a tanyasiak közül került ki (ERDMANN GY. 1990, ZIELBAUER GY. 1990).

A kialakult mezőgazdasági tulajdonviszonyok egyes térségekben (pl. Békésben) tízezreket tartottak a társadalom perifériáján és lefékeztek a fejlődést. Emiatt gazdaságilag is logikusnak tűnt az államszocialista fejlesztés két pillérének a kijelölése: *az iparfejlesztés felgyorsítása és a mezőgazdasági szövetkezeti rendszer kiszélesítése.*

Az államszocialista fejlesztés azonban *nem a gazdasági és társadalmi folyamatok továbbfejlesztésére épített.* A hatalom egyetlen birtokosává váló párt „felülemelkedett” a társadalmon. Szétzúzta az állam, a társadalom és a gazdaság addig kialakult rendszerét és önmaga vált az egyetlen vezérlő központtá (BIHARI M. 1996).

A társadalom minden ellenálló erejét elveszítette e totálisan kiépült diktatúrában. A korábbi társadalmi struktúra szétesett; az egykor vezető szerepet betöltő polgári elemek és a gazdagok (ha szerencsésük volt) csendben meghúzódhattak.¹¹

E roppant ellentmondásos korszak átfogó elemzésére természetesen nem vállalkozhatok; csupán a témám szempontjából szükséges megállapításokat és következtetéseket fogalmazom meg.

Békés megye gazdasági, társadalmi átalakulásának főbb kereteit az államszocialista fejlődés határozta meg – az országos trendek azonban sok tekintetben másként érvényesültek az itteni viszonyok között.

Az *iparosítási folyamat* például csak az 1960-as években jelent meg ebben a térségben; elsősorban a hagyományos gazdasági szerkezethez kapcsolódó területeken jöttek létre jelentős ipari beruházások. (Például Békéscsabán konzervgyár, hűtőház, a Kner Nyomda, Gyulán a bútorgyártásban, a kötőiparban és a húsiparban jöttek létre országosan is hírnevet szerző vállalatok.)

A későbbi megyei ipari fejlesztések nyomán egyes ipari termékek termelése országos jelentőségű is volt (pl. földgáz, cserép, síkúveg, kötöttáru, cukor).

A legjelentősebb változások azonban itt a már korábban említett *mezőgazdasági szövetkezetek* létrehozásához és fejlesztéséhez kapcsolódtak. Az itteni mezőgazdaság fejlettségét mutatja, hogy 1964-ben az egy katasztrális hold termelőterületre jutó nettó termelési érték (3.703 Ft) a legmagasabb volt az országban (ZALAI GY. 1977).

A tengernyi emberi szenvedéssel járó, többször is zsákutcába jutó szövetkezeti mozgalom az 1970-es években meghatározó jelentőségű volt a falvak életében. Többségük hatalmas befektetések után valódi nagyüzemmé vált és *döntő szerephez jutott a falvak gazdasági, társadalmi modernizációjában*. (Az új gazdálkodási ágakhoz, a termelési rendszerekhez magas műveltségű szakértelmiségiek és szakmunkások kellettek – a melléküzemágakban elterjedt az ipari tevékenység.)

A modernizáció árát a falvakból eláramló százezrek fizették meg – de ők is megélhetéshez és perspektívához jutottak az egész országra kiterjedő ipari fejlesztések során.

A nincstelenek többsége az új világban is a társadalom alján maradt, napszámosból-cselédből lényegében fizetett bér munkássá vált. Gyermekük már

¹¹ Békés megye új hatalmi elitjéről, a „parisztokráciáról” Köteles Lajos egyik 1991-es írása adja a legszemléletesebb, valóságos képet.

felemelkedtek. Betanított vagy szakmunkások lettek, esetleg a rohamosan növekvő számú új értelmiség legkevésbé elismert hivatásaiba kerülhettek.

A rendkívül ellentmondásos társadalmi mobilizációba a MTA Békés megyében 1968-ban szervezett életmód-vizsgálata elsőként engedett betekintést, amelynek az egyik következtetését az előbb ismertettem (LOSONCZI Á. 1971, GÁCSER J. 1973, 1974, HIDI P. 1996).

Kiderült az is, hogy a szövetkezeti mozgalomnak komoly negatív következményei is voltak a külterületeken. Gyula térségében 1970-ben három nagy állami gazdaság és két mezőgazdasági termelőszövetkezet tevékenykedett 10.426 kat. hold területen. A kollektív gazdálkodás háttérbe szorította az individuálisat, a külterületen élő lakosság száma, aránya folyamatosan csökkent.

1930-hoz képest ezerrel csökkent a tanyák száma is (1218-ra). A külterületi lakhatási feltételek messze elmaradtak a belterületitől (pl. a lakások 24,5%-ában volt csupán villany, 22,2%-ban palackos gáz és fürdőszobával csak 5,7%-uk rendelkezett) (BECSEI J. 1983).

5.2. Gyula fejlődésének új esélyei – a közép-békési centrum formálódása

Az általánosan jellemző gazdasági, társadalmi tendenciák Békésben *megkésve* és számos sajátossággal terhelve bontakoztak ki:

Az államszocialista iparosítás első időszakában, az 1950-es években először a már kialakult térszerkezet leghatékonyabb elemeit fejlesztették tovább!

1948-1959 között Békés elsősorban azért maradt ki a fejlesztésekből, mert:

- az ipar fejlesztése szempontjából nem preferált területen helyezkedett el;
- nem rendelkezett országos jelentőségű, emiatt gyorsan fejlesztendő ipari ágazattal;
- torz ipari szerkezete nehezen volt megváltoztatható;
- hátrányos helyzetű volt a területi munkamegosztásban.

1959 és 1962 között formálódtak ki az ipari fejlesztés újabb szakaszának koncepciói. Ezek alapján az 1970-es évek elejéig tartó második szakaszban felértékelődtek a *közlekedési tengelyek mellett fekvő térségek* (így Békéscsaba) ipartelepítési lehetőségei, és a mezőgazdaság átalakulása nyomán megteremtődött az *ipari fejlesztésekhez szükséges tömeges munkaerő-kínálat*.

Az iparfejlesztés ágazati átalakítása nyomán megnőtt az élelmiszeripar és a gépgyártás szerepe.

Az 1970-es évektől az 1980-as évek közepéig tartó szakaszban fokozatosan lecsökkent a mezőgazdaság munkaerő-kibocsátása. Emiatt megnőtt a térségen belül az ipari ingázás aránya és térbeli kiterjedése; megkezdődött a helyi ipari üzemek termelés-kihelyezése, ipari telephelyek sokaságának létrehozása – megindult, illetve megerősödött egyes térségek termelési, területi egységgé szerveződése (TÓTH J.-MOSOLYGÓ L. 1981).

Ezek a változások felgyorsították a Békéscsaba – Gyula – Békés (és a vonzáskörzeteikbe tartozó kisebb települések) alkotta *közép-békési centrum* (KBC) települései között kialakult integráció folyamatát.

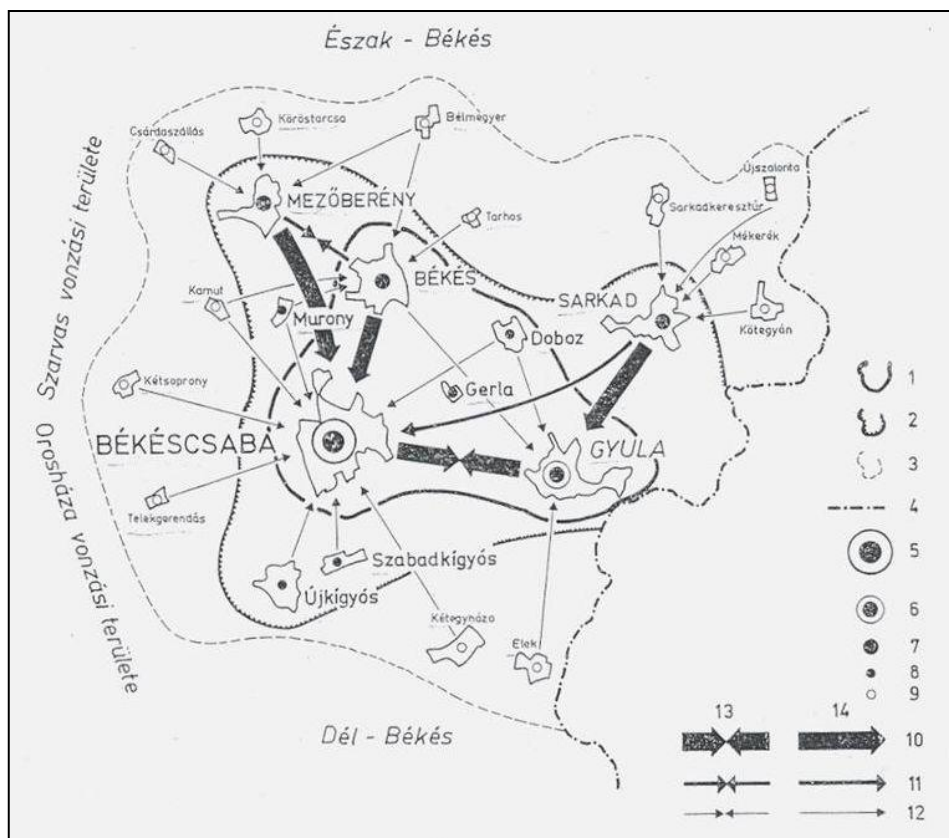
A sajátos történelmi, gazdasági körülmények miatt Békéscsaba és Gyula között már az 1970-es évekre *a kapcsolatrendszer az integráció szintjére fejlődött*.

A funkcionális egység kialakulása a térség termelőerőinek dinamizmusától függ. Bizonyos szint elérése után e kapcsolat *kölcsönhatássá alakul*: a koncentráció létrejötte és hatékony működése a térség fejlődésének újabb energiáit szabadítja fel.

E különleges települési struktúra összehangolt formálásának szükségességét az 1970-es években a felső politikai vezetés is elfogadta. Az 1978-1981 közötti időszakban Tóth József irányításával az MTA Földrajzi Kutatóintézet Alföldi Osztálya rendkívül jelentős kutatást végzett ebben a térségben. Ennek célja a közép-békési centrumok koordinált fejlesztésének tudományos megalapozása volt. A kutatásoknak hatalmas szakmai irodalma van, a közös programban mintegy 40 szakember vett részt (TÓTH J. 1978, TÓTH J.-MOSOLYGÓ L. 1981).

A központi elképzelések azonban csak részben vették figyelembe a helyi városfejlesztési terveket – a közvetlen helyi érdekek is gátolták, gátolják az együttműködést.

A városrégió érdekközössége azonban a legtöbb területen fokozatosan kiformálódott. Kialakultak belső hierarchiaszintjei és kiépült kapcsolatrendszere.

1 = a városrégió magterületének határa	8 = „alvóváros”-jellegű települések
2 = a városrégió határa	9 = egyéb, a városrégióhoz intenzíven kapcsolódó települések
3 = a városrégióhoz közvetlenül kapcsolódó területek határa	10 = intenzívek
4 = országhatár	11 = közepes intenzitásúak
5 = városrégió-centrum	12 = gyengék
6 = városrégió-paracentrum	13 = kiegyensúlyozottak
7 = bolygóváros	14 = dominánsak

9. ábra. A közép-békési városrégió

Forrás: Tóth J. 1978

Gyulának kiemelt szerepet szántak, hiszen a városrégióon belül *társközpontként*, *paracentrumként* szerepelt Békéscsaba központi szerepkörét követve. Gyula jelentőségét fokozta néhány speciális szerepköre, gazdasági teljesítőképessége és népességszáma is.

A településeggyüttes a népességkoncentráció legfőbb góca lett a megyében, területén élt a népesség 36,6%-a, a népsűrűsége a megyei átlag kétszerese volt (152 fő/km²).

A minden területre kiterjedő közös fejlesztési stratégia kialakítása – elsősorban az emberi tényezők, a közigazgatási rendszer merevsége és a helyi politikai érdekek miatt – elmaradt. *A kiemelt fejlesztés együttes esélyét a térség nem volt képes megragadni.*

A vita (és a felismert változtatási lehetőségéből származó új gondolatok sora) világossá tette, hogy a magyar településhálózat fejlődése új szakaszba lépett; az integrálódás világjelensége „elérte” Magyarországot, és eljött az ideje a 21. századra való felkészülésnek. (A KBC kutatások alapján megfogalmazott elképzelések néhány alapeleme 25 évvel később újra előkerült, és térségfejlesztésünk, Európai Unió pályázataink kiindulópontjává vált.)

A kutatások részletes eredményei 1981-ben önálló „városi” kötetekben is megjelentek. A Gyuláról összeállított beszámolóban 19 szerző tekintette át és elemezte a város fejlődési és fejlesztési sajátosságait (TÓTH J.-MOSOLYGÓ L. 1981).

A kutatások multidiszciplináris szemlélete és gyakorlatorientáltsága lehetővé tette azok eredményeinek felhasználását. Emiatt széleskörű volt a politikai és szakmai döntéshozói támogatottságuk.

Témám szempontjából elsősorban a társadalmi környezet változásainak megragadása fontos. A szerteágazó eredményekből most az 1960-1980 közötti időszak néhány fontosabb népességföldrajzi vonatkozását emelem ki:

6. táblázat. A népességszám alakulása a közép-békési centrumokban 1960-1980

Területi egység	1960	1970	1980*
Békés	21665	21032	22265
Békéscsaba	51564	57060	67225
Gyula	28759	30677	34533
Közép-békési centrumok együtt	101988	108769	124023
Békés megye	468466	446668	436910
Magyarország	9961044	10322099	10709550

* lakónépesség

Forrás: Tóth J. 1981

A város demográfiai helyzetének jellemzője, hogy a népességszáma a trianoni határmódosítások után 1960-ig stagnált, majd 1980-ig jelentősen növekedett (6. és 7. táblázatok).

A népességszám kis mértékű, majd dinamikusabb növekedését az 1970-es évektől az ipari és az idegenforgalmi fejlődés mellett a bevándorlási nyereség adta. A táblázatokban 1980-ban látható jelentős népességszámbeli gyarapodás fő oka a közeli Gyulavári Gyulához történő közigazgatási kapcsolása volt, erre 1978-ban került sor.

7. táblázat. Népszaporodás Gyulán az 1970-1990 közötti időszakban

Év	Lakó népesség	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Élveszületés	Halálozás	Vándorlási különbözet
1970	30548				
1970-1979 1980	34533	-381	4709	5100	4376
1980-1989 1990	34331	-1413	3942	5355	1211

Forrás: KSH 2002

A pozitív vándorlási különbözet az 1970-es években teljesen, a következő évtizedben jelentősen kompenzálta a negatív természetes szaporodást. (A magas halálozási értékben a korstruktúra mellett a városban lévő 425 fő befogadására alkalmas szociális otthon is szerepet játszott.)

A népesség korösszetétele 1960-1970 között az országos átlagnál is jelentősebben romlott (az előregedési index 0,84-re változott). Az 1970-es években már javult ugyan a korstruktúra, de még így is sokkal kedvezőtlenebb maradt az országos átlagnál, ez az aktív korosztályok terén is érzékelhető maradt.

A gyermekek számának csökkenése és az időskorúak számának növekedése egy demográfiai krízishelyzet veszélyforrásai. Azt jelentik, hogy külső „beavatkozás” nélkül a város egy olyan leépülési spirálba kerül, amelyből nehéz lesz kiszakadnia.

Pozitívum viszont, hogy a közép-békési térségen belül az 1970-es évek közepére Gyula mobilitása lett a legjelentősebb. Ebben szerepet játszott a mezőgazdaság átalakítása és a környező határmenti térségek településeinek periférizálódása is. A munkaerőmozgás szempontjából stabilan őrizte Békéscsaba mögötti második helyét jelentős ingázási nyereséggel (DÖVÉNYI Z. 1981).

A megyeszékhely funkció elvesztése (1950) nem csak presztízsveszteség volt, hanem – a politikai döntések alapján – egy új megyeszékhelyet kellett építeni. A realizálódó beruházásokból a legtöbb így Békéscsabára koncentrált (1967-1969 között például a megyei beruházásokból Békéscsaba 19-20-20%-ban részesedett – Gyulának csupán 8-7-6% jutott).

A Békéscsaba központú fejlesztési politika az 1980-as évek végéig jellemző maradt; ezért csak egy-egy alkalommal sikerült Gyulán új fejlesztési esélyeket teremteni. Ezek is elsősorban helyi összefogásra épültek, például a különféle „civil” szervezetekben (pl. Hazafias Népfront, TIT) összejött polgári csoportok sikeres

érdekérvényesítéseivel. Ilyen volt például a Várszínház, a Várfürdő vagy a Művelődési Központ létrehozása, illetve működtetése.

A civil szervezetek mozgalma 1973-ban meghiúsította az elfogadott városrendezési terv megvalósítását, ezzel megakadályozta a városközpont lebontását (PAPP L. 2009).

A Békéscsabától való lemaradás ellenére összességében a közép-békési térségben végbement gazdasági fejlődés *átmenetileg* a helyzet normalizálódásával járt. Az 1980-as évekre a város kiegyensúlyozott gazdasági struktúrájú, jelentős iparral és mezőgazdasággal, valamint kimagasló szellemi foglalkoztatási lehetőségekkel rendelkező *alcentrummá* vált.

Jövőbeli sorsa azonban *két tényezőtől függött: a népességmegtartó- népességvonzó képességétől és a közép-békési centrumok fejlődésétől, sorsától.*

Jövőjét az is befolyásolta (befolyásolja), hogy meg tudja-e őrizni hagyományos „*polgári*” értékeit. Az 1960-as években a politikai viszonyok demokratizálódása nyomán a helyi városvezetésnek sikerült megnyernie a városformáló szerepet betöltő értelmiségi, alkalmazotti csoportokat. Erre támaszkodva olyan jelentős kulturális (és egyéb) fejlesztési programokat tudott végigvinni, amelyekre csak egy-két helyen (Sopron, Szombathely) van példa ebben a korszakban (Eszperantó Nyári Egyetem, TIT-Stúdió vagy a korábban említett Várszínház megteremtése).

Az 1970-es évek végén azonban már láthatóvá lettek a fejlődést gátló társadalmi jelenségek is. A „hagyományos” kulturális értékeket hordozó urbánus réteg (jórészt az elhalálózások miatt) egyre csökkent, a többnyire kisebb falvakból betelepülő új csoportok már mást (főként a kommersz szórakoztatást) igényeltek. Mivel Gyulán sem jöttek létre olyan transzformációs lehetőségek, amelyek biztosítanák, hogy a heterogén csoportok közös arculatú urbánus réteggé, igazi társadalomformáló erővé integrálódhassanak, ezért a város sajátos polgári értékrendszere, kulturális arculata egyre inkább elmosódott (KÖTELES L. 1981).

Ez azt jelentette, hogy fokozatosan csökkent az a sajátos belső társadalmi energiaforrás, amely Gyula társadalmi, gazdasági, kulturális innovációját (a fejlődési lehetőségek felismerését és kiaknázását) alapvetően meghatározza.

Az 1980-as évek végén a város már gyenge gazdasági teljesítőképességgel, az országos átlagnál rosszabb korstruktúrával, negatív természetes szaporulattal és csökkenő vándorlási különbözettel rendelkezett (lásd 7. táblázat).

A kedvezőtlené váló külső feltételek *elsorvasztották a város belső energiáit*, így az egykor virágzó település jelentős „lépeshátránnyal”, határmenti-perifériális helyzetben várta a rendszerváltást.

Az 1990-es változások utáni fejlődés alapkérdése, hogy a *meggyengült lokálpatrióta gyulai értelmiség* élni tudott-e, élni tud-e az új lehetőségekkel.

6. A rendszerváltás hatásai a társadalmi-gazdasági folyamatokra Gyulán

6.1. Az átalakulások fő jellemzői

Az államszocializmus korszakában végbement fejlődést alapvetően külső tényezők (a központi fejlesztési tervek és az azokhoz kapcsolódó beruházások) határozták meg, amelyek egyik fő célja az 1970-es évektől a területi kiegyenlítés volt. Ennek legfontosabb eszközei az elmaradott térségek iparosítása, valamint a bér- és jövedelemviszonyok mesterséges nivellálása voltak (TÓTH A. 2003).

Az így kialakított gazdasági környezet – bár relatíve jelentős felzárkózást, modernizációt és életszínvonal növekedést indukált – *nem vált részévé a helyi erőforrásokra épülő szerves fejlődésnek*.

A rendszerváltást követő piaci átalakítás nyomán ez a mesterségesen létrehozott és működtetett fejlesztési környezet gyorsan összeomlott.

Az átalakulás az egész rendszerre kiterjedt, ám annak egyes elemeit eltérő időben és mértékben érintette. A politikai rendszer felülről végrehajtott módosítását a tulajdoni viszonyok újraprivatizációja követte. Ennek nyomán elsőként az elmaradott térségekbe telepített, államilag dotált, főleg budapesti központú vállalati részlegek mentek tönkre, azután a jórészt keleti piacokra termelő üzemek (élelmiszer, textil, konzerv, stb.) szűntek meg, majd a hasonlóan keleti piacokra szállító mezőgazdasági üzemek kerültek válságba.

A politikai rendszerváltást követően kibontakozott változások nem az előzetes elképzelések szerint mentek végbe. A fejlett és tőkeerős nyugati piacgazdaság „rászabadítása” a kibontakozó hazai piacgazdaságra a feltételezett és kívánt hatásokkal ellentétes folyamatok kialakulásához vezetett.

Az évtizedekre elhúzódó szociális válsághelyzet egyik alapvető oka az volt, hogy a rendszerváltás együtt járt egy gazdasági és technológiai ciklusváltással, az

ötödik Kondratyev-ciklus informatikai térhódításával, ami egy csapásra leértékelte a régi technológián alapuló hazai termelést (SZALAVETZ A. 2006).

Az állami tulajdon viharos gyorsasággal magánkézbe került. (A magyar gazdasági szervezeteknek már 1989-ben is csak 15,8%-a maradt állami kézben – ez az arány 1993-ra 1,3%-ra csökkent.) (KÖTELES L. 2009)

Az állami foglalkoztatási rendszer széthullása paradigmaváltáshoz és robbanásszerűen kialakult foglalkoztatási válsághoz vezetett a munkaerőpiacon. 1,4 millió munkahely szűnt meg és több foglalkozási és társadalmi csoportnak került veszélybe a korábbi létalapja.¹²

Az új munkaerőpiac kialakulásának vesztesei elsősorban a vidéki fiatalok, akik jelentős része a nagyvárosokban és Budapesten keresett és kutat ma is életesélyeket. A vesztesek közé tartoznak a megváltozott munkaképességűek és az idősebbek is, hiszen többségük kirekesztődött a modernizációs folyamatokból. 1980-1994 között az 50-60 év közöttiek gazdasági tevékenysége 60,1%-ról 37,7%-ra csökkent; „menekülési útvonalnak” a korai nyugdíjba vonulás vagy a kényszervállalkozás maradt (CSABA E. 1998).

A széleskörű statisztikai- és szociológiai kutatások megerősítették, hogy *a lakóhely alapvetően meghatározta az átalakulás lehetőségeit és az esélykülönbségeket.* Amíg az államszocializmus idején, az 1970-1980-as évek „vegyes gazdaságában” az önálló piaci kezdeményezések fő színtere a vidéki társadalom volt, ahol elsősorban a háztájiban folytatott piaci termelés határozta meg a társadalmi-gazdasági differenciálódást, a piacgazdasági feltételek kialakulását követően ez a falusi kisvállalkozói réteg válságba került.

Az 1990-es évek derekán végzett egyik szociográfiai vizsgálat szerint az Alföldön a családi vállalkozásoknak csak egyharmada foglalkozott árutermeléssel, és csak 9%-a igyekezett megfelelni a piaci kihívásoknak, 75%-uk kényszervállalkozó, önellátó volt (BARANYI B. 1999). Általánosan jellemző volt a városokból a falvakba, a kisgazdaságokba való kényszerű visszaáramlás.

A korábban kettős jövedelemmel rendelkező családok (ahol a távol élő családfő általában az iparban vagy az építőiparban dolgozott) szinte egy-két év alatt eltűntek, mivel a munkaadók többé nem tudták vagy nem akarták viselni az utazási és szállásköltségeket.

¹² A magyarországi munkanélküliség 1992-2005 közötti korcsoportok szerinti megoszlását bemutató táblázatot a 10. számú függelék tartalmazza (KSH 2007).

Bár a női *munkanélküliség* is ugrásszerűen nőtt, mégis alacsonyabb lett mint a férfiaké. Ennek legfőbb oka, hogy elsősorban a főként férfiakat foglalkoztató államszocialista nagyipar ment tönkre, a nőket jelentős arányban alkalmazó ágazatokban (pl. egészségügy, szolgáltatás, oktatás, pénzügyi rendszer, közigazgatás) nem került sor nagyobb léptékű leépítésekre, sőt a szolgáltató szféra látványos fejlődésnek indult.

A rendszerváltás legnagyobb vesztesei közé tartozik a vidéken élő cigányság, amelyre a gazdasági modernizációs folyamatban – elsősorban képzetlensége miatt – nem tartottak igényt. Például a 45 év feletti cigány férfiaknak 1995-ben csak 14%-a volt foglalkoztatott. Elsősorban a cigányság körében vált jellemzővé a „*többsgenerációs munkanélküliség*”, és kezdett kialakulni a „Harlem-szindróma”, azaz a bűnözés elfogadottá válása. A történelmi eredetű civilizációs különbségek mellett ez az, ami a társadalmon belül nehezen áthidalható szakadékot teremthet közöttük és a társadalom más csoportjai között.

A kádári „koraszülött jóléti állam” szociális rendszerét, amelyet egy fejlett vállalati jóléti rendszer is kiegészített, az átalakulások lépésről lépésre felszámolták. A szociális kiadások GDP-n belüli aránya 1990 és 1996 között 6,6%-kal csökkent – előbb az ártámogatási rendszer, azután a lakáspolitikai elvek, majd újabb „szigorítások” követték egymást (CSABA E. 1998).

A rendszerváltó politikai elit azonban óvatos volt – viszonylag hatékony állami kompenzációs eszközökkel tették „elviselhetővé” azok helyzetét, akik kint rekedtek a társadalmi-gazdasági újraépítésből.

A Dél-Alföld és azon belül a békési térség a rendszerváltást követő évtizedekben egyre nehezebb helyzetbe került. A jelentős fejlesztések ellenére a társadalmi-gazdasági helyzetet jelző mutatók ellentmondásos képet tükröznek.

8. táblázat. A társadalmi-gazdasági állapot néhány jellemző mutatója
Békés megye, a Dél-Alföld és Magyarország esetében 2009-ben

Gazdasági mutató	Békés megye	Dél-Alföld	Magyarország
Természetes szaporodás, fogyás	-7,0	-5,0	-3,7
Öregedési index (%)	135,5	123,9	112,6
Eltartottsági ráta (%)	27,8	25,8	24,2
Munkanélküli ráta	13,4	10,6	10,0
1 lakosra jutó GDP (ezer Ft)	1553	1783	2665
10000 lakosra jutó épített lakás	9	18	32
Háztartási vezetékes gázfogyasztók a lakásállomány %-ában	84,1	81,6	77,0
Közüzemii ivóvíz hálózatba kapcsolt lakások aránya (%)	93,2	90,5	95
Közüzemii szennyvízcsatorna hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)	52,3	54,4	72,4

Forrás: KSH 2010 alapján saját szerkesztés

Egyes tényezők javulása ellenére a megye szociális tekintetben az utolsók közé, válságos helyzetbe került. Itt a legalacsonyabb az átlagkereset és a legnagyobb a támogatásra szorulóknak száma.

2004-ben például 1000 lakosra országosan 12,4, Békésben 38 támogatott jutott és itt a legnagyobb az ápolásra szoruló idősök száma is. Jellemzően a megyében a legkisebb a támogatások összege, a legalacsonyabb az egy főre jutó nyugdíj átlagos értéke, a legtöbb a veszélyeztetett kiskorú (19%, szemben az országos 15%-kal), a fogyatékos, az öngyilkos és a pszichiátriai gondozott.¹³ Mindez tartósan negatívan hatott (és hat) a megye társadalomszerkezetére is.

¹³ Az elemzés adatai A Dél-Alföldi Régió szociális helyzetelemzése 2004. munkaanyagból származnak.

9. táblázat. A megyék népességének megoszlása a társadalmi csoportok között 2001-ben (%)

Megyék	százalék							
	Elit	Felső közép-	Közép	Alsó közép-	Alsó	Munkaerőpiacról kiszakadók	Inaktívak, akik soha nem dolgoztak	Összesen
Budapest	11,6	19,1	44,2	11,8	6,1	3,6	3,5	100,0
Pest	5,8	11,7	44,6	20,8	10,0	4,2	2,9	100,0
Fejér	4,7	11,4	38,1	28,7	9,6	3,5	4,0	100,0
Komárom-Esztergom	4,7	11,7	39,4	27,3	10,2	3,3	3,4	100,0
Veszprém	4,8	11,4	38,4	28,4	9,6	3,2	4,2	100,0
Győr-Moson-Sopron	5,4	11,6	41,0	26,4	9,0	2,5	4,1	100,0
Vas	4,6	11,1	36,2	32,2	9,0	2,2	4,7	100,0
Zala	4,6	10,1	39,1	26,9	10,2	3,8	5,4	100,0
Baranya	5,5	10,4	38,4	22,8	11,7	6,0	5,1	100,0
Somogy	4,2	9,9	36,4	26,5	12,8	5,4	4,7	100,0
Tolna	3,9	9,6	36,4	29,3	11,4	5,0	4,3	100,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	4,3	9,7	34,8	23,6	12,9	9,4	5,3	100,0
Heves	4,4	10,4	37,4	27,8	10,5	5,4	4,1	100,0
Nógrád	3,5	9,4	38,8	24,9	13,5	6,1	3,9	100,0
Hajdú-Bihar	5,0	9,7	37,2	24,4	10,4	7,1	6,1	100,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3,3	8,1	32,4	27,9	13,6	8,7	5,9	100,0
Jász-Nagykunszolnok	3,9	9,4	36,8	25,5	12,6	6,3	5,3	100,0
Bács-Kiskun	4,0	8,9	40,1	25,9	10,7	5,3	5,1	100,0
Békés	3,6	9,0	36,7	27,6	12,2	5,6	5,3	100,0
Csongrád	5,7	10,8	40,1	23,6	9,8	4,3	5,6	100,0
Magyarország	5,9	11,8	39,4	23,2	10,2	5,1	4,5	100,0

Forrás: KSH 2002 és Németh Zs. 2008

A megye társadalomszerkezetének átalakulása egy „lépülési spirál” beindulásaként jellemezhető. A pozitív változáshoz, a felemelkedéshez ma már nyilvánvalóan nem elegendő egyszerű tőkebefektetés, hanem egy átfogó, komplex társadalmi-gazdasági-kulturális fejlesztési stratégia szükséges. Ennek évtizedes megvalósításával elérhető lehet a megye felzárkózása a fejlettebb térségekhez (KÖTELES L.-ROZSNYAI K. 2008).

Az országban az 1994 utáni stabilizációs, majd fejlődési szakaszokban megyénk (és a környező alföldi területek) nem rendelkeztek a szükséges sajátos fejlesztési energiákkal:

- Csekély volt a külföldi tőkebefektetést vonzó nagyvállalat (pl. az üvegiparban voltak jelentős fejlesztések).
- Alacsony színvonalú volt az infrastrukturális rendszer, rosszak a közlekedési és a kommunikációs feltételek.

- A modern iparfejlesztéshez nem volt elegendő és megfelelő képzettségű munkaerő.
- A központi döntéshozatalokban „súlytalan” volt a vidék képvisellete.

A gazdasági átalakulás más, jobb helyzetű térségekben egy „leépülési” és egy újraépülési szakaszból állt. Az Alföld területének jelentős részén csak az első fázis ment végbe a fent említett okok és más tényezők miatt.

Megszakadt az államszocialista fejlesztéssel megindult modernizációs folyamat, vagy csak egyes területekre korlátozódtak a társadalmi-gazdasági folytonosság elemei. A gazdasági „leépülési” folyamat szétbontotta a helyi társadalmakat. Feloszlottak azok a korábbi térségi ipari-bedolgozói rendszerek, amelyek a fejlődést előmozdították (KÖTELES L. 2009).

Egyes vizsgálatok szerint a kialakult helyzet, a helyi társadalmak „szétszakadása” mára már az egész magyar társadalom egyik legsúlyosabb, megoldásra váró problémája lett.

Ennek oka elsősorban az lehet, hogy az Alföld korábbi történelmi-társadalmi fejlődési szakaszaiban olyan mélyreható, megoldatlan társadalmi-gazdasági ellentmondások alakultak ki – elsősorban a szegénység és a munkanélküliség talaján – amelyek a privatizáció során további súlyos következményekkel jártak.

Az általánosan jellemző helyzetképnek szinte településenként vannak eltérő, sajátos elemei, hiszen a helyi adottságoktól függően más stratégiákkal lehetett a változásokhoz alkalmazkodni (KÖTELES L. 2000).

6.2. A rendszerváltás következményei Gyulán

A változások fő trendjei Gyulán is hasonlóak voltak. A rendszerváltás nyomán azonban megszűnt a központilag tervezett és szervezett térségfejlesztés; az egyes városok érdekegyeztető küzdelmeiben emiatt meghatározó jelentősége lett a hatalomra kerülő „új elit” felkészültségének és emberi kvalitásainak (MÉSZÁROS R. 1988).

A Gyulán különféle vezetői szerepet szerző helyi elitről készült kiadvány azt mutatja, hogy a város új vezetői alapvetően a helyi értelmiség meghatározó csoportjaiból kerültek ki (NEMESI L. 2002).

10. táblázat. A gyulai és a békéscsabai közszereplők összehasonlítása
1998-as és 2001-es adatok alapján (%)¹⁴

A közszereplők foglalkoztatási csoportjai	Arányuk a közszereplők között (%)	
	Gyulán	Békéscsabán
Pedagógus	27,1	17,0
Újságíró	6,9	11,6
Orvos, egészségügyi dolgozó	14,5	5,4
Jogász	3,2	3,7
Műszaki	14,5	8,1
Alkalmazott	7,6	5,3
Egyházi személy	2,7	1,0
Banki és pénzügyi szolgáltatás	0,3	1,0
Gazdálkodó, vállalkozó	6,9	8,6
Szakmunkás, iparos	1,8	0,6
Művész	-	15,9
Sportszervezés, vezetés	-	8,4
Egyéb értelmiségi foglalkozás	14,5	13,4
A közszereplők életkori megoszlása (%)		
Év	Gyula	Békéscsaba
21 év alatt	-	2,4
21-30	1,5	7,9
31-40	11,1	15,0
41-50	32,6	41,1
51-60	32,0	28,5
60 év feletti	22,8	5,1
Iskolázottság szerint (%)		
	Gyula	Békéscsaba
8 általános	-	0,5
Szakmunkásképző	6,5	4,0
Érettségi	9,7	15,1
Főiskola	22,8	43,4
Egyetem	61,0	37,0

Forrás: Nemesi L. 1998,2002 alapján saját számítás

Fontosnak tartom kiemelni azt, hogy a békéscsabai közszereplők között nagyobb arányban vannak a fiatal újságírók, művészek, a versenysporthoz kapcsolódó foglalkozásúak, ami egy színesebb és dinamikusabb közélet lehetőségét is

¹⁴ Az összehasonlítás alapját a két városban készített „Ki kicsoda?” összeállítások képezték. Az ezekben megjelenő személyek listája természetesen időnként véletlenszerű és nem tekinthető teljesnek. Az adott időszak közszereplőinek többsége azonban szerepel bennük, ezért alkalmas a markánsabb különbségek érzékeltetésére.

megteremtette. Gyulán az idősebb, tekintélyesebb korosztályok a tradicionális közéletet valószínűsítették. Ez a hatalomgyakorlásra felkészületlen, „idealista” vezetői csoport kiemelt figyelemmel kísérte az oktatás-kultúra és a szociális gondoskodás problémáit. Komoly érdemei voltak abban, hogy ezeken a területeken kisebb volt a pusztulás mint más településeken.

A város sorsának alakulására jelentős hatással volt, hogy a különféle *civil szervezetek* (és a Hazafias Népfront) vezetőinek a rendszerváltást megelőzően jó kapcsolatai voltak a korábbi rendszer helyi és megyei vezetőivel. Ez most hátránnyá lett – a tapasztalt helyi vezetők többsége visszavonult, kimaradt az új hatalmi elitből, amelyben emiatt többségbe kerültek a kezdő politikusok.

Az *önkormányzatok összetétele* lényegében „leképezte” a helyi társadalmat. A rendszerváltás utáni első gyulai és békéscsabai képviselőtestületek tagjainak születési helyeit elemeztem. Fontos különbség, hogy a gyulai közszereplők 50%-a gyulai, ezen túl 20,5%-uk Békés megyei születésű volt, azaz kétharmaduknak volt lokális kötődése; ugyanez az arány Békéscsabán éppen az ellenkezője volt – ott kisebbségben maradtak a helyi és megyei születésűek. Ez arra utal, hogy a rendszerváltás után is megmaradt Gyulán a „felnevelő”, lokálpatrióta vezetési tradíció, Békéscsaba pedig inkább „átmenő”, új esélyeket teremtő társadalmi környezetet teremtett (KÖTELES L. 1998).

Fontos szerepe volt annak is, hogy milyen beállítottságú és felkészültségű polgármester állt a város élén. Gyulán előbb egy köztisztviselőben álló orvos, majd egy műszaki menedzser, azután egy újságíró volt a város első embere. Szakmai elismertségük volt, de társadalmi és vezetői tapasztalatokkal nem rendelkeztek. Ez valószínűleg szerepet játszott abban, hogy a város vezetése nem volt képes átgondolt, új fejlesztési stratégia megalkotására és elveszítette korábbi irányítási hatékonyságát.

A meglévő közoktatási struktúra fenntartása és az új egyházi középiskola létrehozása nem csak lekötötte a szűk fejlesztési forrásokat, hanem fokozatosan növekvő *költségvetési hiány* kialakulásához is vezetett. Az 1990-es évek közepére már 380 millió forintra nőtt hiány „lefedése” érdekében ingatlanokat adtak el és 160 milliós hitelt vettek fel (ÁRPÁSI Z. 2004).

Határozott elképzelések híján a *privatizáció* is „spontán módon” ment végbe és a különféle fejlesztési elképzelések (pl. főiskola létrehozása) is megkésve, egymással rivalizálva indultak meg. A Várfürdő rekonstrukciója például akkor kezdődött, amikor a vendégkör egy része (lengyel, cseh) már átpártolt a kiemelt fejlesztéssel korszerűsített Hajdúszoboszlói Gyógyfürdőhöz.

Gondot okozott az is, hogy a helyi privatizáció során megfelelő tőkeerővel nem rendelkező tulajdonosok kezébe került a különféle javak nagy része; befektethető tőke híján azok később többnyire másoké lettek, vagy az enyészet várt rájuk.

A gyulai termelő és szolgáltató szektor egyébként sem lett volna fenntartható, hiszen az itteni textilipar, élelmiszeripar, gyógyszergyártás elsődlegesen az összeomlott KGST piacra termelt – az európai versenyre nem volt felkészülve.

A 2002-2010 között kétszer is megválasztott polgármester asszony széleskörű közéleti tapasztalatokkal és kapcsolatokkal rendelkezett, emellett menedzseri beállítottságú is volt. Az ő vezetése alatt sikerült újratерemteni a kapcsolatot a városvezetés és a városért tenni akaró civil csoportok között.

A kibontakozó fejlesztések alapját a 2002-ben elfogadott *hosszú távú városfejlesztési stratégia* teremtette meg. Ennek meghatározó célkitűzései az alábbiak voltak:

1. A térségi és testvérvárosi kapcsolatok intenzívebbé tétele, a bennük rejlő szakmai lehetőségek kiaknázása.
2. Az európai uniós fejlesztési prioritásokra épülő széleskörű pályázati tevékenység kiépítése.
3. Ezen belül például kiemelten szerepeltek a város idegenforgalmi vonzerejének növelését szolgáló beruházások és rendezvények, valamint a közös magyar-román határmenti fejlesztések.
4. A foglalkoztatottság javítását szolgáló helyi gazdaság erősítése, a szociális és családsegítő szolgáltatások kiszélesítése.
5. A „szolgáltató közigazgatás” rendszerének létrehozása és a helyi közelet erősítését szolgáló társadalmi kapcsolatépítés. A térségi kapcsolatok megerősödésével 2003-ban Gyula több közeli településsel együtt kivált a békéscsabai kistérségből és önálló kistérséggé vált. 2005-ben már kistérségi fejlesztési társulást is létrehoztak a közös célok elérése érdekében (SZABÓ J. 2006).

A kialakított stratégia megvalósítása több területen is kiemelkedően sikeres volt. 2009-ig 56 pályázatot adott be a város vezetése és ebből a 19 megvalósult fejlesztés együttesen számított összege több mint 4 milliárd forint volt. A döntésre váró újabb pályázatokkal a város 2,8 milliárd forint értékű fejlesztés forrásait kívánja fedezni (GELLÉN V. 2011).

Előrelépést jelent, hogy *új minőségű kapcsolat* alakult ki a városvezetés és a lakosság között. Ezt szolgálták például a megyében elsőként bevezetett elektronikus

ügyintézés, a különféle lakossági fórumok, a polgármester szaktanácsadói testületének létrehozása, egy széleskörű és a korábnál hatékonyabb *szociális és családsegítő hálózat* megteremtése.

Békés megyében az első *jelzőrendszeres házi segítségnyújtási rendszert* 2002-ben Gyulán hozták létre, 2004-ben kezdte el működését a *Tanyagondnoki Szolgálat*; 2005-ben építették ki a rövid időre szóló gyermekellátási feladatokra a helyettes szülői hálózatot és ekkor kapcsolódott be a város a gyermekétkeztetési programba.

A szociális juttatásban részesülők száma csaknem megduplázódott – a 2002-es 8788 főről 2005-ben 15.874-re növekedett. 2006-ban megszervezték a pszichiátriai betegek közösségi ellátását, stb. Elsősorban az ismeretszerzés iránt érdeklődő szépkorúak körében vált népszerűvé a Tessedik Sámuel Főiskolán 2002-ben létrehozott és azóta is sikeresen működő *Nyugdíjas Akadémia*.

A *turisztikai és kulturális célú fejlesztéseknek* is új hulláma kezdődött el. A Vár rekonstrukciója és az ott megnyitott új kiállítás, a Várfürdő fejlesztései, a belváros felújítása, a teljes körű csatornázottság megvalósítása, a új turisztikai nagyrendezvények (pl. Reneszánsz Karnevál, Virágok Vasárnapja, Gyula-napok) jelentősen növelték a város turisztikai vonzerejét. (Ennek konkrét jelei, hogy a városban működő vendéglátóhelyek száma 2002-2006 között 17%-kal nőtt, a magán szállásokat igénybe vevő vendégek száma ugyanezen időszakban 44%-kal emelkedett.)

A fejlesztések eredményeit jelzik a városnak adományozott különféle elismerések is. 2005-ben a „Virágos Magyarországért” mozgalom, majd 2006-ban a Vár felújításáért a nemzetközi műemlékvédelem díjai és ugyanabban az évben a Magyar Kultúra Városa elismerés (SZABÓ J. 2006.).

Megújultak, megszépültek a megyei funkciókat ellátó intézmények is. Felújították a Békés Megyei Bíróság Osztrák-Magyar Monarchia idején épített hatalmas épületét, új köntöst kapott a belvárosban lévő Főügyészség, emellett kialakították a Munkaügyi Bíróság épületgyűjtését is.

A korábban kiemelt súlyponti kórházként működő Pándy Kálmán Megyei Kórház közel 2,5 milliárdos fejlesztése lehetővé tette a korszerű orvosi ellátás technikai eszköztárának és épületállományának bővítését is.

Az 1950-ig tartó megyeszékhelyi szerepkörrel járó oktatási tradíciókat a település folytatja. 2006-ban a városban az óvodától a főiskolai képzésig 7 ezer gyerek, diák ellátása és oktatása folyt 23 intézményben. Az *iskolarendszer jelentős kapacitású és differenciáltságú* – állami és egyházi intézmények, valamint regionális és megyei

szerepkörű iskolák alkotják. A legtöbben, 3400 diák 2006-ban a középfokú oktatásban vett részt. A Tessedik Sámuel Főiskolának 860 hallgatója volt ekkor (SZABÓ J. 2006).

Azóta jelentős, közel 1,1 milliárdos pályázati és megyei önkormányzati támogatással megteremtették a Térségi Integrált Szakképző Központ (TISZK) gyulai részlegének modern infrastrukturális hátterét.

A korábbi főiskola ma már a Szent István Egyetem Egészségtudományi és Környezetegészségügyi Intézeteként 3 egyetemi alapszakon folytat oktatást. A tradicionális diplomás ápoló és szociális munkás alapszakok mellett 2006-tól egészségutizmus-szervezőket is képeznek.

A differenciált képzési rendszer mellett Gyula szellemi arculatának polgári jellemzője a *művészetek és a sporttevékenységek* művelése. Kevés kisvárosban van arra példa, hogy a gyermek és ifjúsági korosztályokból mintegy ezer fő vegyen részt a különféle művészeti oktatásokban és a sportiskola mellett egy nemzetközi érdeklődést kiváltó futballiskola is működjön.

A városvezetés szép környezetre törekvését segíti a település azon természetföldrajzi adottsága, hogy viszonylag nagy a szépíthető *zöldterület*. Az egy lakosra jutó átlag 46,5 m², ami jóval felülmúlja a megye más nagyobb városaiban tapasztalhatóakat (Békéscsabán 28,8 m², Szarvason 19,6m², Orosházán 16,2m²) (KSH 2010).

Nem véletlen, hogy egy 2006-ban elvégzett helyi közvéleménykutatás adatai szerint a gyulaiak 84%-a jónak vagy nagyon jónak tartotta, hogy Gyulán él, és a 2010-es internetes szavazás is Gyulát jelölte meg *a megye legélhetőbb településének*.

A város „belső vonzerejének” növekedése, a Román Főkonzulátus és a Körös-Maros Alapítvány Ökogazdálkodási Oktatási Központjának létrehozása, a kiszélesedő szakképzés és egyetemi alapképzés, valamint az egyre ambiciózusabb Gyula-Arad fejlesztési programok az „önmagára találó város” jelei.

A lokális szinterről az *európai kapcsolati térbe* való kilépés látványos megnyilvánulása volt az a bemutatkozás, amelyben a modern hazai művészet egyik gyulai kötődésű alkotójának, Kohán Györgynek a műveit mutatták be 2010 szeptemberében Brüsszelben, az ottani Magyar Kultúra Házában. A gazdasági átalakulás azonban több területen az előzetes tervektől eltérően alakult.

Munkahelyteremtő beruházásokra ebben az időszakban sem került sor, sőt még további munkahelyek is megszűntek (például a Tejporgyár és a Gyulai Szabók Szövetkezet felszámolása, a Gyulai Húskombinát leépülése).

A városba települő nagy kereskedelmi cégek (Lidl, Tesco, Interspar, Aldi) viszont színvonalas kereskedelmi ellátást teremtettek és így hatékonyan hozzájárulnak a város valamikori vonzáskörzetébe tartozó határon túli települések újravonzásához.

Mindent összevetve: megkezdődött *a város és környéke kapcsolatrendszerének újraalakulása*. Néhány területen (turizmus, egészségügyi ellátás, kereskedelmi és más szolgáltatások, felsőoktatás) ezek a kapcsolatok megerősödtek, de a legfontosabb alapfeladat, a *munkahelyteremtés* továbbra is megoldásra vár.

A város irányítását 2010-ben átvevő új, zömében kevesebb tapasztalattal rendelkező fiatalokból álló városvezetés a korábbi időszaktól eltérő célokat tűzött ki. A város gazdálkodásában is elkerülhetetlenné vált takarékosági intézkedések egyik fő területévé az oktatási és a kulturális intézmények váltak. (Például a március 24-i közgyűlésen a Corvin János Múzeum 30,5 dolgozói státusát 11-re csökkentették, és a múzeumi szervezetet összevonták más kulturális szolgáltató intézményekkel.) Ezek az átalakítások szakmailag is megkérdőjelezhetőek – távlati hatásuk pedig a „kultúra városának” kínálatcsökkenése is lehet, ami szűkítheti a város turisztikai vonzerejét is.

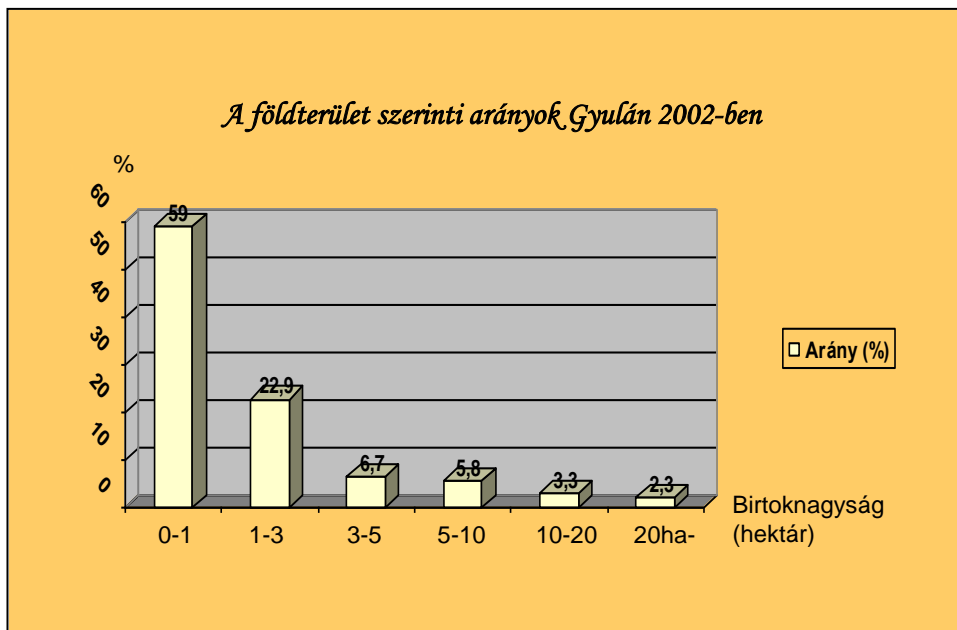
A társadalmi-gazdasági viszonyok átalakulásában meghatározó szerepe volt a *mezőgazdasági nagyüzemek megszüntetésének* és a mezőgazdaságban végbement *privatizációnak*.

Békés megyében 1992 szeptemberétől 1994 május végéig 1.338 földárverést tartottak. Ezeken 46 ezren vettek részt és 39 ezren szereztek földtulajdont, összesen 184 ezer hektár területet, amelyet 43 ezer parcellában osztottak el.

Az így kialakult átlagos birtokméret 4,7 hektár – de a birtokok háromnegyed része 5 hektár alatti (10. ábra) (HEGEDŰS P.-KUGLER J. 1994).

A kárpótlási folyamat végeredménye az, hogy az 1945 utáni földtulajdonviszonyoknál is jóval differenciáltabb birtokszerkezet alakult ki, amelyben az életképtelen kistulajdon vált meghatározóvá.

A kialakult helyzet még a termelőszövetkezetekhez integrált gazdaságok idejénél is nehezebbé lett, hiszen akkor a nagyüzemek gondoskodtak a piaci termelés feltételeinek nagy részéről.

10. ábra. A földterület szerinti arányok Gyulán

Forrás: Hegedüs P.-Kugler J. 1994

A változások különféle, egymással gyakran ellentétes hatásainak eredője egy olyan folyamat, amelyben fokozatosan felerősödtek a helyi energiák és a békési térség más városaihoz képest nagyobb ütemben indult meg a társadalmi-gazdasági újrászerveződés.

A város fejlődését alapvetően meghatározza, hogy az ország egyik legkevésbé versenyképes térségében található. Békés megye az elmúlt 20 évben szinte minden vonatkozásban elmaradt az ország többi megyéjétől, vagy a rangsorok végén végzett. Erre vonatkozó néhány fontos mutatószámot példaként már a 8. táblázatban ismertettem. Érdekes néhány alapvető gazdasági területet részletesebben is elemezni.

Az országos átlag %-ában az egy főre jutó GDP tekintetében a megye 2008-ra a három legkisebb értéket produkáló megye közé került. (Nógrád megye:46,1%; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: 53,6%; Békés megye: 57,8%. Összehasonlításként: Budapest aránya 217,4%) (KSH 2009).

A beruházási teljesítményben csupán Nógrád megye múlta alul. (Nógrád megye 25581 millió Ft; Békés megye 80682 millió Ft. Az elmaradott Dél-Alföld többi megyéjében ezek a számok az alábbiak: Bács-Kiskunban 108 399 millió Ft; Csongrádban 170 086 millió Ft.) (KSH 2009)

Az egy lakosra jutó termelési értékben elsősorban a fő termelési ágazatot jelentő mezőgazdaság gyors leértékelődésének hatására ugyanilyen helyzet alakult ki.

A legkisebb termelési értéket Szabolcs-Szatmár-Bereg megye produkálta (776,7 ezer Ft), majd Békés megye (859,4 ezer Ft) és Nógrád megye (877,4 ezer Ft) következett.

A *havi bruttó átlagkereset* Somogyban volt a legkisebb (150.812 Ft), de Békésben sem sokkal több (151.104 Ft); az országban a legkisebb átlagkeresetet a Békés megyében kereskedelemben dolgozók kapták, 109.542 Ft-ot – Budapesten ez az átlag 251.145 Ft volt (KSH 2009).

Az alkalmazásban állók főbb gazdasági ágazonkénti megoszlásának régiókénti áttekintése lehetőséget nyújt a gazdasági átalakulási folyamat területi összehasonlítására. 2008-ban ezek az adatok az alábbiak voltak.

11. táblázat. Alkalmazásban állók megoszlása a főbb gazdasági ágazatokban
2008-ban (%)

Területi egység	Mezőgazd.	Ipar	Építő ipar	Kereskedelem	Közigazg.	Oktatás	Egészségügyi és szociális ellátás
Békés megye	8,1	25,0	4,7	14,5	8,8	9,2	10,7
Bács-Kiskun megye	6,0	29,5	6,4	17,2	6,6	8,0	6,9
Csongrád megye	4,8	21,9	5,8	16,5	7,5	13,1	5,7
Dél-Alföld	6,1	25,8	5,8	16,3	7,5	10,1	7,5
Észak-Alföld	4,9	25,8	5,8	15,0	8,4	10,6	7,6
Észak-Magyarország	3,2	28,9	6,3	13,2	9,4	9,9	8,2
Dél-Dunántúl	5,7	24,0	6,3	14,3	8,4	11,1	8,3
Nyugat-Dunántúl	3,5	33,8	5,0	13,2	5,8	7,2	6,9
Kelet-Dunántúl	3,6	38,2	5,6	12,3	5,2	7,0	6,4
Kelet-Magyarország	0,9	15,6	5,7	18,2	8,7	6,6	5,9

Forrás: KSH 2009

Az adatok is tükrözik azt, hogy az ország egészében hasonló tendenciájú változások zajlanak le, kisebb-nagyobb ütembeli eltérésekkel. Kivételt képeznek a közép- és nyugat-dunántúli régiók, amelyekben a fejlődés már minőségi változásokhoz is vezetett a korábbi gazdasági (és a hozzá kapcsolódó társadalmi) szerkezetben.

A Békés megyében végbement átalakulásról az alkalmazásban állók körében végbement változások is fontos adatokkal szolgálnak.

12. táblázat. Az alkalmazásban állók arányainak változásai Békés megyében gazdasági ágazonként a 2005-2009 közötti időszakban (%)

Gazdasági ágazat	Alkalmazásban állók aránya		Változás jellege
	2005	2009	
Mezőgazdaság	8,4	8,1	- 0,3
Bányászat	0,1	-	- 0,1
Ipar	25,3	25,1	- 0,2
(Építőipar)	5,1	4,8	- 0,3
Kereskedelem	12,8	14,8	+ 2,0
Szállás és vendéglátás	3,2	3,3	+ 0,1
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	7,1	6,3	- 0,8
Pénzügyi közvetítés	1,2	1,9	+ 0,7
Ingatlanügyek, gazdasági szolgáltatás	4,1	4,7	+ 0,6
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás	12,3	8,6	- 3,7
Oktatás	8,5	9,1	+ 0,6
Egészségügyi, szociális ellátás	9,2	10,6	+ 1,4
Egyéb közösségi, személyi szolgáltatás	2,7	2,7	0
Összesen:	100,0	100,0	
Ebből versenyszféra	69,4	71,4	+ 2,0
Költségvetési szféra	30,6	28,6	- 2,0

Forrás: KSH 2006, 2010 alapján saját számítás

A 12. táblázatban látható, hogy lassú ütemű az átalakulás és nincs igazi dinamizáló ágazat.

13. táblázat. A fő gazdasági ágazatokban foglalkoztatottak arányainak adatai Békés megyében az 1980-2008 közötti időszakban (%)

Gazdasági ágazat	Foglalkoztatottak aránya (%)		
	1980	2001	2008
Mezőgazdasági	32	11	8,4
Ipar, építőipar	36	33	25,3
Szolgáltatások	32	56	66,3

Forrás: KSH 2002, 2010

A táblázatban jelzett közel 30 év alatt bekövetkezett gazdasági szerkezetváltás folyamata nyomon követhető.

Jelentős a primer szektort képviselő mezőgazdasági foglalkoztatás háttérbe szorulása, és a tercier szolgáltató szektor előretörése. Az előbbinél kisebb mértékű a szekunder szektorban foglalkoztatottak arányának csökkenése.

Ahogy országosan, úgy Békés megyében is rohamosan nőtt az inaktív aránya (1980-ban 21,4%; 2001-ben 36,8%; 2009-ben 40%). Nőtt a nyugdíjasok aránya is; 1990-hez képest 2001-re 30%-kal.¹⁵

Az adatok azt is bizonyítják, hogy változó erősséggel, de folyamatosan zajlik a megyéből történő elvándorlás. Ennek irányai sorrendben: Budapest, Csongrád megye, Pest megye, Hajdú-Bihar megye, Szolnok megye, Bács-Kiskun megye. A szomszédos megyék elsősorban a velük határos, elszegényedett peremvidékek népességét csábítják. Battonya, Mezőhegyes és Tótkomlós hihetetlen gyorsasággal veszítik el az aktív korú népességüket (2001-hez képest népesség számuk 15,1%-kal; 16,6%-kal illetve 10,3%-kal csökkent) (KSH 2010).

A vállalkozások számának és jellegének alakulása is betekintést ad a formálódó új piacgazdaság világába.

Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma és jellege Gyulán és Békés megye meghatározó városaiban az alábbiak szerint alakult.

14. táblázat. Ezer lakosra jutó működő vállalkozások néhány adata Békés megye 4 városában 2008-ban

Település	Ezer lakosra jutó vállalkozások száma	Jellege (%)		
		mezőgazdaság	ipar,építőipar	szolgáltatás
Gyula	69	29,0	7,7	63,3
Békéscsaba	79	23,7	8,3	68,0
Orosháza	63	40,0	8,2	51,8
Szarvas	65	41,6	8,2	50,2

Forrás: KSH 2010 alapján saját szerkesztés

¹⁵ A szűkebb témához tartozó nyugdíjas társadalmat külön fejezetben elemzem, ahogyan a fiatal korosztályban végbemenő változásokat is.

A kereskedelmi ellátás változásai is azt tükrözik, hogy Gyulának sikerült megerősítenie *vonzáskörzeti ellátási funkcióit*. A belkereskedelem néhány jellemző adatát Békés megye kiemelt városaiban a 15. táblázat tartalmazza.

15. táblázat. A belkereskedelem néhány jellegzetes számadata
Békés megye 4 városában 2009-ben

Kereskedelmi egység	Gyula	Békéscsaba	Orosháza	Szarvas
Kiskereskedelmi üzlet	813	1143	879	635
Élelmiszerüzlet és áruház	214	259	274	193
Ruházati szaküzlet	113	122	103	59
Festék, vasáru és építési anyagok szaküzlete	44	118	65	60
Elektromos háztartási cikkek szaküzlete	22	45	13	7
Üzemanyag töltő állomás	7	24	20	10
Gyógyszertár	12	22	19	10

Forrás: KSH 2010

A kommunális ellátás és az infrastrukturális fejlesztés területén az elmúlt évtizedben gyors növekedés ment végbe. A *kommunális ellátás* mutatóiban Gyula város az ivóvízhálózatra vonatkozó adatok kivételével a négy kiemelt megyei város közül a legjobb eredményekkel rendelkezik.

16. táblázat. A kommunális ellátás kiépítettségének adatai
Békés megye 4 városában 2009-ben (%)

Település	Vezetékes gázt fogyasztó háztartások a lakásállomány %-ában	Közüemi ivóvízhálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)	Közüemi szennyvízcsatorna hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)
Gyula	105,6	92,4	90,5
Békéscsaba	98,6	94,5	61,2
Orosháza	84,6	94,1	63,1
Szarvas	85,8	93,4	77,6

Forrás: KSH 2010

A modern kommunikációs technológiák elterjedése az ezredfordulót követően viharossá vált.

17. táblázat. Az internet-előfizetők és a kábeltelevíziós szolgáltatásokat igénybe vevők számainak alakulása Békés megyében 2000-2009 között

Kommunikációs szolgáltatás	Évszám és előfizetők száma					
	2000	2004	2006	2007	2008	2009
Internet		10.978	34.158	36.834	45.792	48.271
Kábeltelevízió	42.302		67.900	69.860	72.170	73.629

Forrás: KSH 2007, 2010

Ma már a megyében lévő lakások mintegy 45%-a kapcsolódott be ezekbe a rendszerekbe. A városokban természetesen jobb a helyzet. A kábeltelevíziós lakások aránya 2009-ben az alábbiak szerint alakult: Gyulán 66,2%; Békéscsabán 63,9%; Orosházán 37,3%; Szarvason 56,95 (KSH 2010).

A változások ellentmondásossága és korlátozottsága a *személygépkocsi-állomány összetételének* alakulásában is megmutatkozik. A megyében a motorizáció első dinamikus szakasza az 1980-1990 közötti időszak volt, amikor több mint a duplájára nőtt a járművek száma – 32.347-re (KSH, 2002).

Az 1990-es évektől végbement lassú mennyiségi növekedés 2008-ban ért a tetőpontjára; akkor közel százezer gépkocsit üzemeltettek a megyében (99.174 db). Ezt követően lényegesen lelassult a régebbi államszocialista gépkocsitípusok cseréje és nőtt az átlagéletkoruk (Lada 21,9 év; Trabant 23,3 év; Polski Fiat 23,6 év). Csökkent az igazán modern, új autók vásárlási üteme; 2007-2009 között arányuk csak 3-4%-kal nőtt, míg a „rég” autóké körülbelül 12% maradt. A legtöbb új autó Suzuki-gyártmány – ez is arra utal, hogy a vásárlóerővel rendelkezők többsége a „kádári középosztály” kategóriába tartozik. A középkategóriát meghaladó autók (pl. BMW, Volvo, Mercedes) aránya csekély, ez is jelzi az igazán tehetősek szűk körét.

Természetesen a személygépkocsi-ellátottságban is jelentősek a megyén belüli különbségek. 2009-ben ezer lakosra Gyulán 305, Békéscsabán 315, Orosházán 209, Szarvason 279 gépkocsi jutott – de ez az arány például Dévaványán már csak 186 volt (KSH 2010).

Az előző adatok is bizonyítják, hogy a rendszerváltás nyomán nem csak az ország egyes régiói közötti különbségek növekedtek, hanem egy adott térségen belül (pl. Békés megyében) a települések körében is gyors differenciálódási folyamat zajlott le és történik napjainkban is. Gyula a megyén belül a sikeresek közé tartozik.

Kereskedelmi-szolgáltatási hatóköre újra kiterjed a határon túlra került egykori vonzáskörzete nagy részére (pl. Kisjenő, Pél).

Egészségügyi és turisztikai vonzáskörzete azon túlról is vonzza a jó minőségű szolgáltatásokat igénylő, fizetőképes román állampolgárokat is. A komplex egészségipar és a minőségi turizmus új fejlődési lehetőségeket teremthet – ha a város képes lesz kiaknázni azokat. Egyelőre még nem ez a helyzet – Békés megye idegenforgalma a korábban elképzelhetetlen nagyságú beruházások ellenére is csak Nógrád megyét tudta megelőzni a külföldi vendégek arányában 2009-ben, ott 7,3%, Békésben 12,7% volt.

18. táblázat. A kereskedelmi- és magán szálláshelyek forgalmának néhány adata

Békés megye 4 városában 2009-ben

Település	Kereskedelmi szálláshely			Magán szálláshely		
	Férőhely	Vendég- éjszaka	Külföldi vend.éjsz.	Férőhely	Vendég- éjszaka	Külföldi vend.éjsz.
Gyula	2629	200475	27706	2041	49933	9360
Békéscsaba	813	36325	5983	128	2223	30
Orosháza	732	50322	9845	401	11908	1334
Szarvas	972	39383	2119	172	5677	1334

Forrás: KSH 2010

A 18. táblázatban is látható, hogy a megyén belül a gyulai hivatalos vendégfogadási, szállás adatok kiemelkedőek, de értékeik ma még ahhoz képest szerények, hogy a város igazi kitörési lehetősége lehessen a turizmus és a vendéglátás.

Bár a rendszerváltást követő évek gyakran spontán akcióit mára már különféle szintű helyi és térségi tervezések váltották fel, azok még sikeres megvalósulásuk esetében sem pótolják a máig hiányzó hatékony helyi és kistérségi, majd regionális stratégiai tervezést, a sikerekhez szükséges szakmai, társadalmi érdekegyeztetést és együttműködést.

A sokszínű fejlesztési lehetőségek áttekintését a 19. táblázatként szereplő SWOT-analízissel szemléltetem.

19. táblázat: Gyula életminőséget befolyásoló fejlesztési lehetőségeinek SWOT-analízise

<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a magas fejlődési potenciállal rendelkező közép-békési centrum egyik városa; - a polgári identitással rendelkező aktív társadalmi csoportok; - erős lokálpatriotizmus; - a kultúra, a turizmus, az egészségügy és a szociális terület fejlett intézményrendszere; - iskolázott humán erőforrások aránya; - élő kapcsolat az elszármazott gyulaiakkal; - a szolgáltatások színvonala magasabb az átlagnál és a határmenti romániai szolgáltatások színvonalánál; - demokratikus városvezetés; - a határon túli településekre is kiterjedő vonzáskörzet; - kiváló minőségű gyógy- és termásvízkészlet; - sokszínű táji környezet; - minőségi hús- és zöldség előállításának tradíciói; - széleskörű nemzetközi kapcsolatok; - együttműködés Araddal. 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - hiányoznak a fejlődést dinamizáló gazdasági ágazatok; - nincsenek versenyképes modern vállalkozások és vállalatok; - nincs „pártok felett” álló városfejlesztési stratégia; - egyre erőteljesebbek a politikai megosztottság hatásai; - a folyton változó hatalmi élet nem kellően felkészült; - magas az állandósult munkanélküliség; - gyenge a város népességmegtartó képessége; - előregező korstruktúra; - állandósult érdekellentétek a megyében a települések közötti kapcsolatokban; - nincsenek közös magyar- román stratégiai fejlesztési célok; - nincsenek kellő számban idegen nyelven felső fokozatú kommunikálni képes szakemberek.
<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nemzetközi gyógyhellyé fejlesztés; - a világ jellegzetes fürdőtípusait megvalósító „világfürdő” létrehozása; - egészségipari tudásközpont kialakítása; - speciális felsőoktatási képzések megszervezése; - minőségi élelmiszergyártás; - a magyar – román határmenti turizmus hálózatának kialakítása; - nemzetközi minőségbiztosítási rendszerrel ellátott szolgáltatási hálózat létrehozása; - mozgásszervi rehabilitációs központ kialakítása; - nemzetközi egészségbiztosítók, betegküldő vállalkozások megnyerése; - a keleteurópai üzleti együttműködések kiszélesítése. - a kibontakozó Kondratyev-ciklusban az egészségipar az egyik megatrend lesz. 	<p>Veszélyek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a gazdasági- szociális válság elhúzódik; - az egészségügyi, oktatási és kulturális célú költségvetések beszűkülése; - a fiatal generáció jelentős része nem lesz képes a polgári létforma anyagi feltételeinek megteremtésére; - a felnövő generációk körében a polgári értékek közömbössé lesznek; - a város civil társadalma elerőtlenedik; - az érdekellentétek megakadályozzák a szolgáltató rendszerek kiépítését; - a város nem használja ki eléggé a határmenti euroregionális lehetőségeit; - nem sikerül a fejlesztésekben érdekeltet összefogása.

Forrás: Saját szerkesztés

Gyula a közép-békési centrum egyik települése, amely a Dél-Alföldi Régió és a Magyar-Román Eurorégió fejlesztési térségébe tartozik. A város jövőjét ebben a többdimenziós erőterben kell megteremteni, megfelelő fejlesztési stratégiával, hatékony pályázatmenedzseléssel, a szakemberek összefogásával és jó érdekérvényesítéssel.

Az esélyeket növeli, hogy számos kutató és gyakorló szakember (pl. Róna Péter, Rácz Jenő, Repa Imre) szerint a komplex egészségügy lesz a kibontakozó új Kondratyev-ciklus egyik stratégiai ágazata, amelyben a különféle új technológiák (nano,

bio, info, orvosi) integrálódnak. Mindez új távlatokat nyithat a város fejlődése előtt és egyben nagy kihívásokat is jelent, hiszen meg kell teremteni a modernizációhoz szükséges társadalmi innovációs alapot (RÓNA P. ÉS MTSAI 2010).

A település jövőjét fenyegető gyengeségek és veszélyek jelentős része országos viszonylatban is jellemző.

A városban végbement strukturális átalakulások nyomán jelentős változások történtek Gyula társadalmi szerkezetében és a mindennapok világában. A következő fejezetben ezeket elemzem.

6.3. Az átalakulások fő demográfiai és településszerkezeti hatásai

Az előzőekben vázoltam azokat a sajátos természeti-gazdasági és történelmi tényezőket, amelyek Gyula fejlődését, ezen belül a változások következményeit is tükröző demográfiai folyamatokat meghatározzák.

A legfontosabb összetevők a XIX. század végére a belső erőforrásokra épülő fejlődési lehetőségek kiapadása, a nagyipari fejlődés és a vasúti közlekedés központjának Békéscsabára történt települése, majd a trianoni határok és a megyeszékhely elvesztése nyomán végbement *térségi funkciócsökkenés*, amelyet az államszocialista iparfejlesztések időszakában is érzékelhető hátrányos megkülönböztetések követtek.

Mindezek hatására a város társadalmában jellemzővé vált az aktív, képzett korosztályhoz tartozók elvándorlása, folyamatosan csökkent a természetes szaporodásból származó népességnövekedés. A népességszám alakulását azonban jelentős mértékben javította a belső migrációból származó betelepülés.

A rendszerváltást követő időszakban az előző évtizedekben létrehozott „mesterséges” fejlődési erőter gyorsan összeomlott. A privatizáció és a globalizáció kihívásai gyökeresen új feltételeket teremtettek a helyi társadalmi csoportok és a gazdaság számára.

Az 1990-es években folytatódott a város *népességszámának csökkenése*, annak üteme 2000-ben kicsit megtorpant (1980-tól 815 fővel; a következő 10 évben 677 fővel volt kevesebb a regisztrált adat). Az ezredfordulót követően ismét nőtt a hiány (713 fővel) (20. táblázat).

Módosult a Gyulán élők elhelyezkedésének megoszlása; az elmúlt 30 évben közel *2%-kal nőtt a külterületen élők aránya*. Korábban más tendenciák is érvényesültek. A privatizálható földterületek csekély méretei (HEGEDÜS P.-KUGLER J.

1994), a 10. számú ábrán is bemutatott birtokmegosztási viszonyok két alkalommal – 1945 és 1990 után is jelentős szerepet játszottak abban, hogy a tanyán élők aránya Gyulán csökkent.

20. táblázat. A népességszám alakulása Gyula bel-és külterületén
1910-2010 között

Év	Összes népesség	Belterület		Külterület	
		száma	%	száma	%
1910	23 911	17 650	73.8	6 261	26.2
1920	24 908	17 788	71.4	7 120	28.6
1930	25 241	17 030	67.5	8 211	32.5
1949	23 567	18 422	78.2	5 145	21.8
1960	24 626	20 020	81.3	4 606	18.7
1970	26 438	23 065	87.2	3 373	12.8
1980	34 533	32 215	93.3	2 318	6.7
1990	33 718	32 406	96.1	1 312	3.9
2000	33 041	31 190	94.4	1 851	5.6
2008	32 366	30 915	95.5	1 451	4.5
2010	32 328	30 459	94.2	1 869	5.8

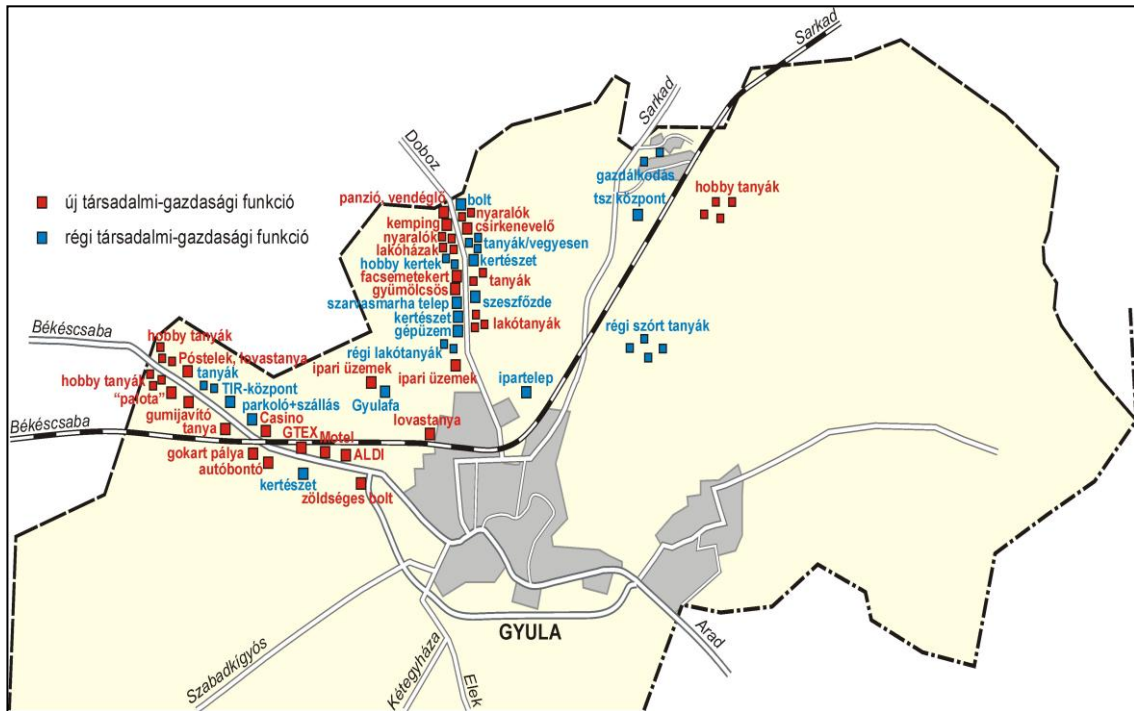
Forrás: Becsei J. 1983, Polgármesteri Hivatal, Gyula 2010

A 20. számú táblázatban 2000-től látható külterületi népességszám-növekedés fő tényezői a szuburbanizációs tendenciák, a kereskedelmi és egyéb szolgáltató funkciók kitelepüléssel bővülése, valamint az olcsóbb élet reményében kiköltözők és a Romániából áttelepülők.

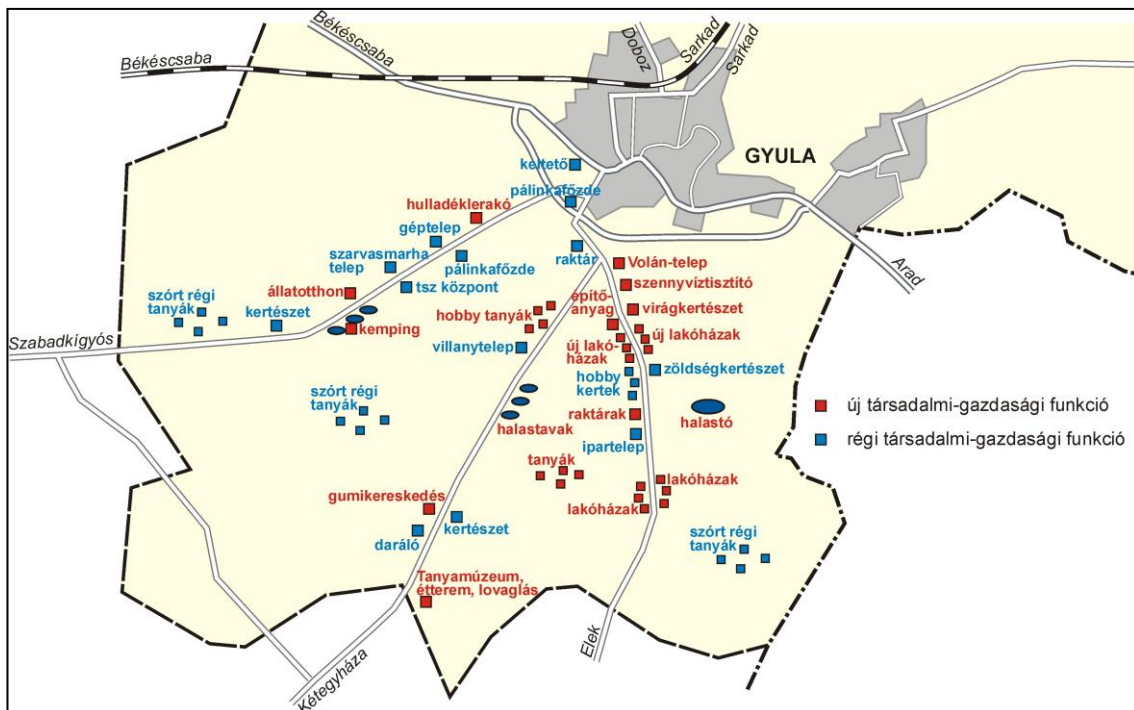
A rendszerváltás után gyökeres átalakulás után ment végbe a tanyavilágban is. A korábban működő állami gazdaságok és termelészövetkezetek megszűntek vagy más tulajdonlasi formában, kis létszámot foglalkoztatva folytatták működésüket. A földprivatizáció nyomán átmenetileg megnőtt a gazdálkodni kezdők száma, de a mezőgazdasági termelés csekély jövedelmezősége miatt az uniós csatlakozás után a tanyákon gazdálkodók száma újra csökkent.

Ugyanakkor a külterületek és tanyák benépesülésében egyre fontosabb szerephez jutottak a fejlődés új infrastrukturális és gazdasági tényezői.

A jó minőségű utak mentén a kisebb ipartelepek, vállalkozások mellett megjelentek a nagy kereskedelmi láncok szupermarketjei, különböző szolgáltató és vendéglátóipari egységek. A társadalmi-gazdasági funkciók külterületi megjelenésében bekövetkezett változásokat a 11-12. ábrák mutatják be.

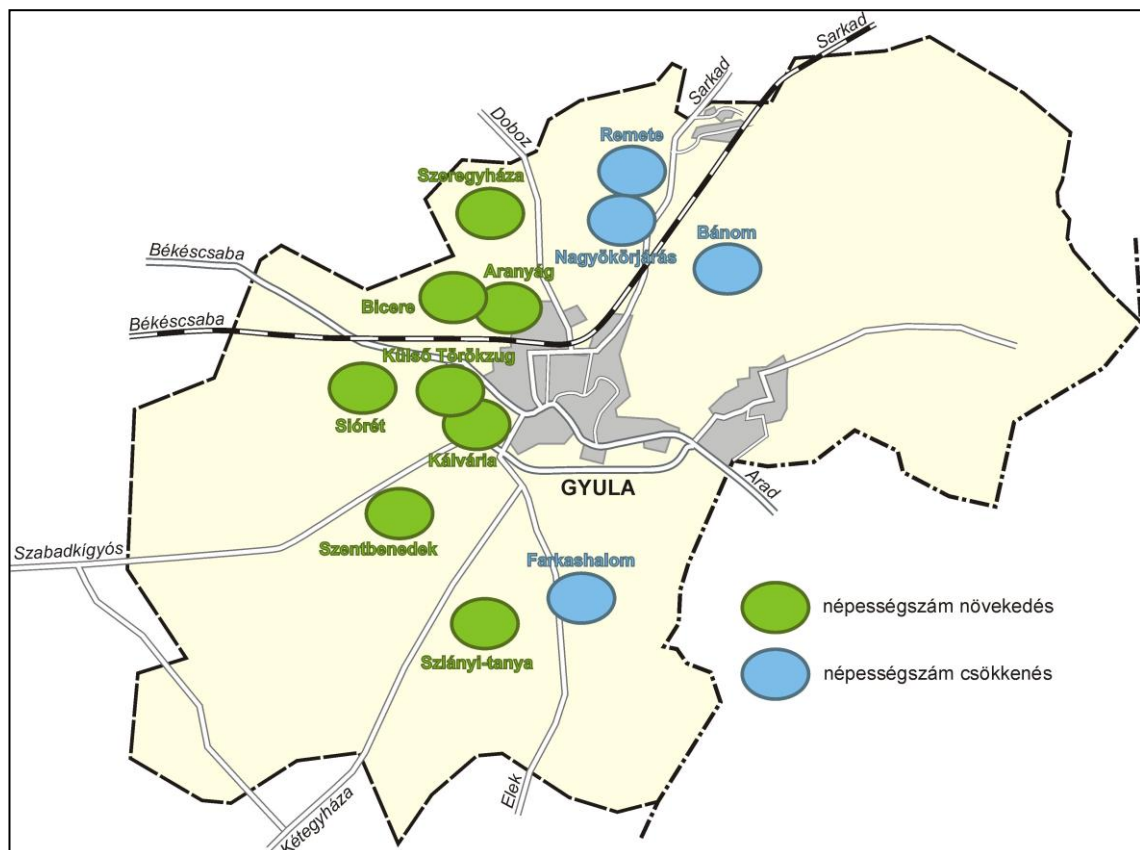
11. ábra. Régi és új társadalmi és gazdasági funkciók a gyulai külterület északi részén
 Forrás: Saját adatgyűjtés alapján szerkesztette
 Bencsikné Szőke Margit 2011

12. ábra. Régi és új társadalmi és gazdasági funkciók a gyulai külterület déli részén
 Forrás: Saját adatgyűjtés alapján szerkesztette
 Bencsikné Szőke Margit 2011

A kibontakozó szuburbanizációs folyamat, a várost övező területek infrastrukturális fejlesztései hatottak a külterületen élő népesség számára és térbeli elhelyezkedésére is. A belterülethez közeli és a fő közlekedési tengelyek mentén fekvő szuburbanizációs övezetben a népességszám az elmúlt 2 évben is növekedett.

Az új fejlesztő tényezőktől távolabbi, szórt tanyavilágban a népességszám csökkenése következett be (13. ábra).

13. ábra. Népességszám változások a gyulai külterületen 2008-2010 között

Forrás: Saját számítások alapján szerkesztette

Bencsikné Szőke Margit 2011

A település népességszáma az 1980-tól eltelt 30 év alatt folyamatosan csökkent. Fontos ennek hátterét és alkotó tényezőit feltárni és bemutatni. A rendszerváltást követő makrogazdasági, munkaerőpiaci, társadalomszerkezeti és intézményi változások alapvetőek voltak és erőteljesen hatottak a városban zajló demográfiai folyamatokra. A népszaporodás 2009-ig tartó alakulását a 21. táblázat mutatja be.

21. táblázat. Népszaporodás Gyulán az 1980-2009 közötti időszakban

Év	Lakónépeség	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Élve-születés	Halálozás	Vándorlási különbözet
1980	34.533				
1980-1989		-1.413	3.942	5.355	1.211
1990	34.331				
1990-2001		-2.273	3.521	5.794	983
2001	33.041				
2008-2009		-232	254	486	211
2009	32.132				

Forrás: KSH 2002, 2010

Korábban az 1970-1979 közötti időszakban – bár a természetes szaporodás mutatója szintén fogyást jelzett (-381), de annak mértéke jóval enyhébb volt, hiszen hosszabb periódus adatait tartalmazta, mint az utolsó 1 évet bemutató sor. Emellett akkor még a jelentős létszámú vándorlási különbözet (4.376) még a népességszám növekedését is jelentette (KSH 2002).

Az 1980-as években már jóval kevesebben jöttek a városba, a vándorlási különbözet 3,6-szoros értékkel kevesebb lett, de még mindig valamelyest kompenzálta az alacsony születésszám és a növekvő halálozás miatti csökkenő értékeket.

A rendszerváltás után még szerényebb lett a város vonzereje. A negatív tendenciák erősödése és a csekélyebb vándorlási különbözet (Romániából érkeztek magyar és kisebb arányban román anyanyelvű állampolgárok) miatt 2000-ben csökkent a népességszám. 2001 és 2003 között 32.500 fő körüli értéken stabilizálódott. Az azt követő néhány évben további népességfogyás tapasztalható, ennek oka elsősorban az alacsony születésszám mellett a magas halálozási érték, amely a táblázatban jelzett utolsó időszakban közel kétszerese (1,91) lett a gyermekáldásnak. A vándorlási különbözet a korábbiakhoz képest ismét növekvő tendenciát mutat, de az értéke csak a népesség fogyásának mérsékléséhez elegendő. Jelzi viszont azt is, hogy szerény mértékben ugyan, de újra nő a város vonzereje.

A népességszám radikális ütemű csökkenése Európán belül elsősorban a válsággal sújtott kelet-európai országokra jellemző, általános trend (11. számú függelék) (KAMARÁS F. - KSH 2008).

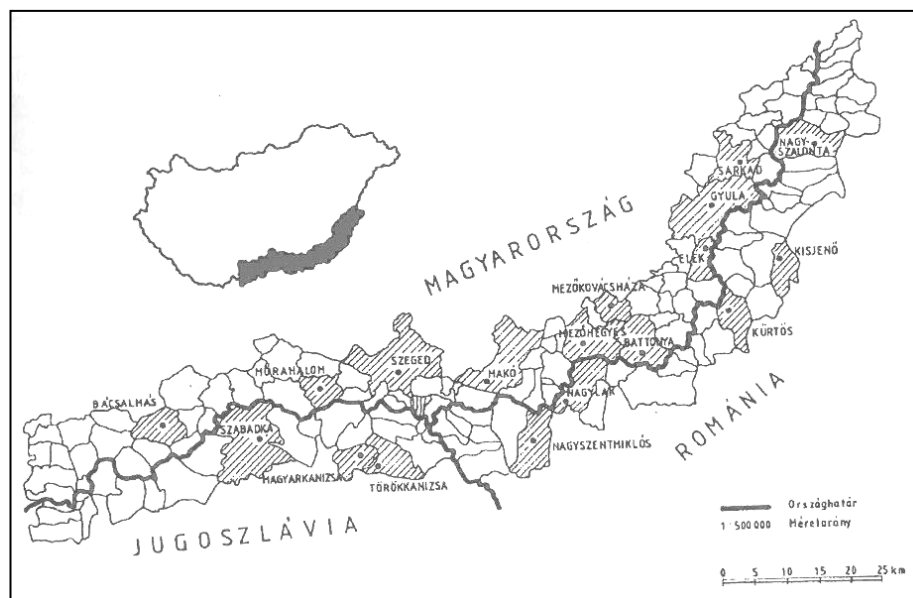
A csökkenés nagysága és üteme *Békés megyében* is utal az életlehetőségek nagyarányú különbségeire. *Néhány település népességszáma 2001-2009 között az alábbiak szerint alakult:*

A népességszám csökkenése Gyulán -2,5%; Békéscsabán -4,4%; Orosházán -7,6%; Szarvason -6,2%. A megye délkeleti részén (az egykori Csanád megyei településeken) a népesség fogyása elkésztő mértékűvé vált: Mezőhegyesen -16,6%; Battonyán -15,1%; Tótkomlóson -10,3% (KSH 2010).

A természetes szaporodás, illetve fogyás ezer lakosra vetített értéke 2001-hez képest Gyulán -7,2, de Battonyán például -11,6. Gyula ebből a szempontból a megyén belül a középmezőnybe tartozik.

A megyéből történt elvándorlás valódi mélységére utal, hogy a Romániából és Szerbiából egyes időszakokban különböző okok miatt jelentős volt a határmenti falvakba és a városokban történt betelepülés is. Ennek ellenére a vándorlási különbözet a fent jelzett időszakban a megyében a legtöbb helyen jelentős veszteséget mutatott (pl. Battonyán -19,2%; Mezőhegyesen -12,7%; Tótkomlóson- 10,00%).

Az egyetlen kivétel Gyula, amely 6,6%-os pozitív vándorlási különbözettel rendelkezett. Ennek egyik oka az, hogy 1987 óta különböző intenzitással, de folyamatosan tart Románia határmenti településeiről a magyar határmenti térség településeire, köztük Gyulára is az áttelepülés.

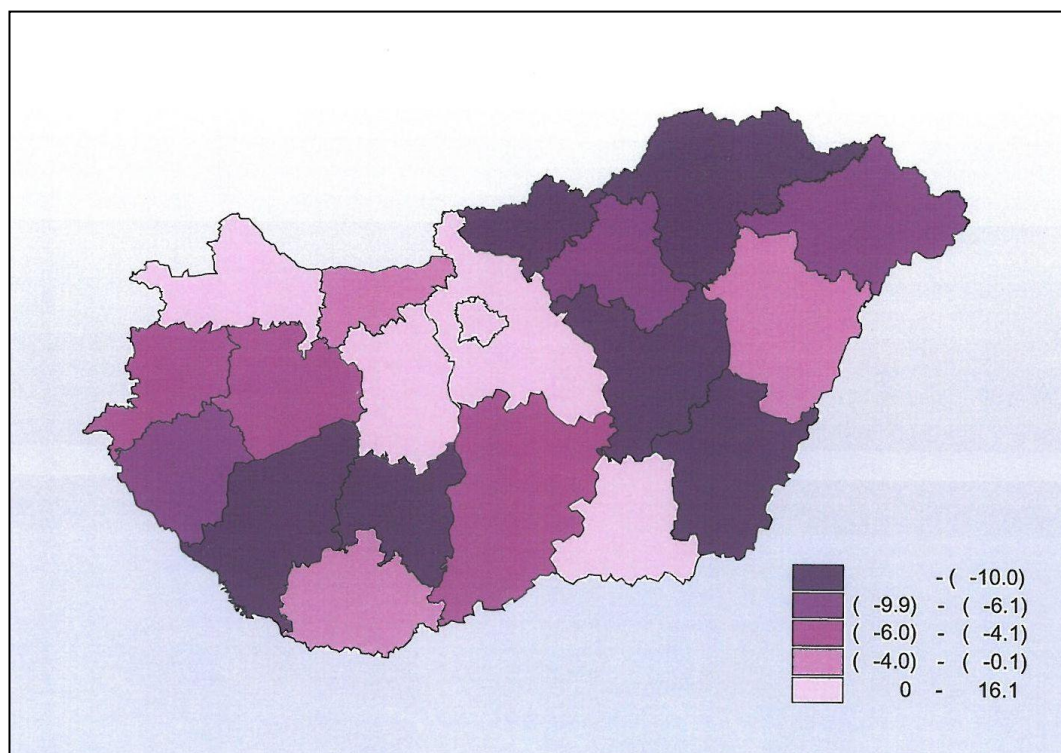
14. ábra. A délföldi határmenti térség települései

Forrás: Pál Á. 1996

1987-2002 között körülbelül 5000 személy települt át Békés megyébe, 3920 fő kapott letelepedési engedélyt. A legtöbben Gyulára költöztek, zömében Bihar megyéből és Arad megyéből érkeztek. Körükben jelentős arányban (8,6%) voltak a diplomások – elsősorban pedagógusok, orvosok és mérnökök. Életteret változtatott az idősebb korosztály egy része is, a nyugdíjasok alkották a mobilis csoport 7,3%-át (SZENOGRÁDI P. 2003).

Az áttelepüléssel, letelepedéssel és bevándorlással kapcsolatos hozzáférhető friss adatok regionálisak, nem nyújtanak árnyalt képet. 2009-ben Gyulán 162 bevándoroltat és 6 menekültet tartottak számon, és 52 fő letelepedett státuszú volt. Róluk és az „egyéb” kategóriában szereplő 233 személyről sem tudtak további részletes információkat nyújtani (pl. honnan, mikor érkeztek, milyen nemzetiségűek) (Polgármesteri Hivatal Gyula 2011).

Az említett néhány kisebb gyulai pozitívum ellenére népességszám tekintetében összességében a *rohamosan romló demográfiai helyzet az egész megyére jellemző* lett.

15. ábra. Tényleges szaporodás/fogyás megyénként, 2007

Forrás: Kamarás F.-KSH 2008

A 15. ábra szerint Békés megye a legnagyobb fogyást elszenvedő megyék közé került, ami hosszabb távon Gyula város fejlődését is jelentősen nehezíti.

A népességszámot csökkentő egyik tényező a *halálozás*, amelynek *okait* külön is elemzem, mivel a szubjektív egészségérzet területén saját vizsgálatomban betegségkategóriás önmeghatározásra kértem válaszadóimat. Érdekes lehet, hogy a nagyobb arányban feltüntetett „öndiagnózisok” az enyhébb vagy az életben maradást jelentősebben veszélyeztető kategóriákból kerülnek ki.

A 2009-es Békés megyei adatokban talált *halálozási okok* lényegében megfelelnek a magyar lakosság körében jellemző, különböző szakmai anyagokban látható viszonyoknak; a szív- és keringési rendszer betegségei okozták a halálozásoknak több mint a felét (54,9%) és a különféle daganatos betegségek közelítően az egynegyedét (25,1%-át). A táplálkozási és anyagcsere-betegségek (2,1%), valamint a mentális és viselkedészavarok (2,1 %) azonos mértékű, de kisebb arányokat képviseltek (KSH 2010).

A halálozás nem és életkor szerinti bontásban készített adatai Békés megyében 2009-ben az alábbi tendenciákra utalnak. Összességében több mint ötezren haltak meg, a férfiak többen (289 fővel) mint a nők. *Az ezer megfelelő korú lakosra jutó halálozás nemenkénti értékeit* tekintve a férfiak számára a 45-49 év közötti időszak megterhelései veszélyesebbek lehettek, hiszen halandóságuk több mint a duplája volt mint a nőké (8,5 és 4,1). Ez a folyamat az 50-54 éves korcsoportban közel háromszoros különbséget jelez, a férfiak 15,4-es értékéhez képest a nők arányszáma 5,7 volt. Úgy tűnik, hogy az alkotóképesség kiemelkedő időszakában, a 45-54 éves korban a férfiak számára viszonylag nagy arányban jelent túl nagy testi-lelki terhet a környezetnek és önmaguknak való megfelelés feltételrendszere. A gazdasági válság közepette a munkahely megtartása, a karrierépítés és a család lelki egyensúlyának biztosítása sokak számára nehezen vagy egyáltalán nem oldható meg. Ez az országos adatforrásokban tetten érhető jelenség a rendszerváltást követően erősödött fel. Az 55. életévtől felfelé haladva a férfiak halandósági aránya végig több mint a kétszerese volt a nőkének. Ez a tendencia csak a 80 év fölötti korosztálynál mérséklődött, ott viszont mind a két nem esetében magas volt az érték (férfiaknál 138,4 nőknél 109,8). Összességében ezek az adatok is a nők hosszabb élettartamának meggyőzően is érvényesülő lehetőségeit jelzik.

A meghaltak számaiból kiindulva „halálozási korfa” is készíthető, amely az elhunytak életkora és neme szerinti százalékos megoszlásban mutatja be a megyében elhunytak életkorára és nemére vonatkozó adatokat.

Itt nem az ezer megfelelő korú lakosra jutó halálozás adataival dolgozunk, hanem a konkrét halálozási számokkal.

A KSH adatok alapján az általam készített „halálozási korfát” a 12. számú függelék tartalmazza. Ebből az tűnik ki, hogy a férfiak „halandósági veszélyeztetettsége” hosszabb időszakot ölel át; 45-től 59 éves korig tart. Az elhunytak százalékos életkori megoszlásában a férfiak ezen idősakra vonatkozó magasabb értékei 1,7- 2,4-szeresek voltak. 70 év felett pedig a nők arányai lettek nagyobbak, mivel ebben a kategóriában jelentős „nőtöbblet” van, ezért többen is haltak meg a vizsgált esztendőben (KSH 2010).

A betegségből bekövetkezett elhalálozások korosztályos megoszlásából kitűnik, hogy 40 éves kor fölött kezdett ez a veszélyeztetettség statisztikailag növekedni. A 40-59 év közötti, közel 20 évet átfogó korosztályból került ki a megyén belül elhalálozottak 17%-a, a betegségből elhunytak többsége (80%) a 60 évnél idősebbek körébe tartozott.

A jelen és a jövő szempontjából egyaránt lényeges annak elemzése, hogyan alakult az elmúlt évtized során a gyulai népesség *életkori és nemi megoszlása*.

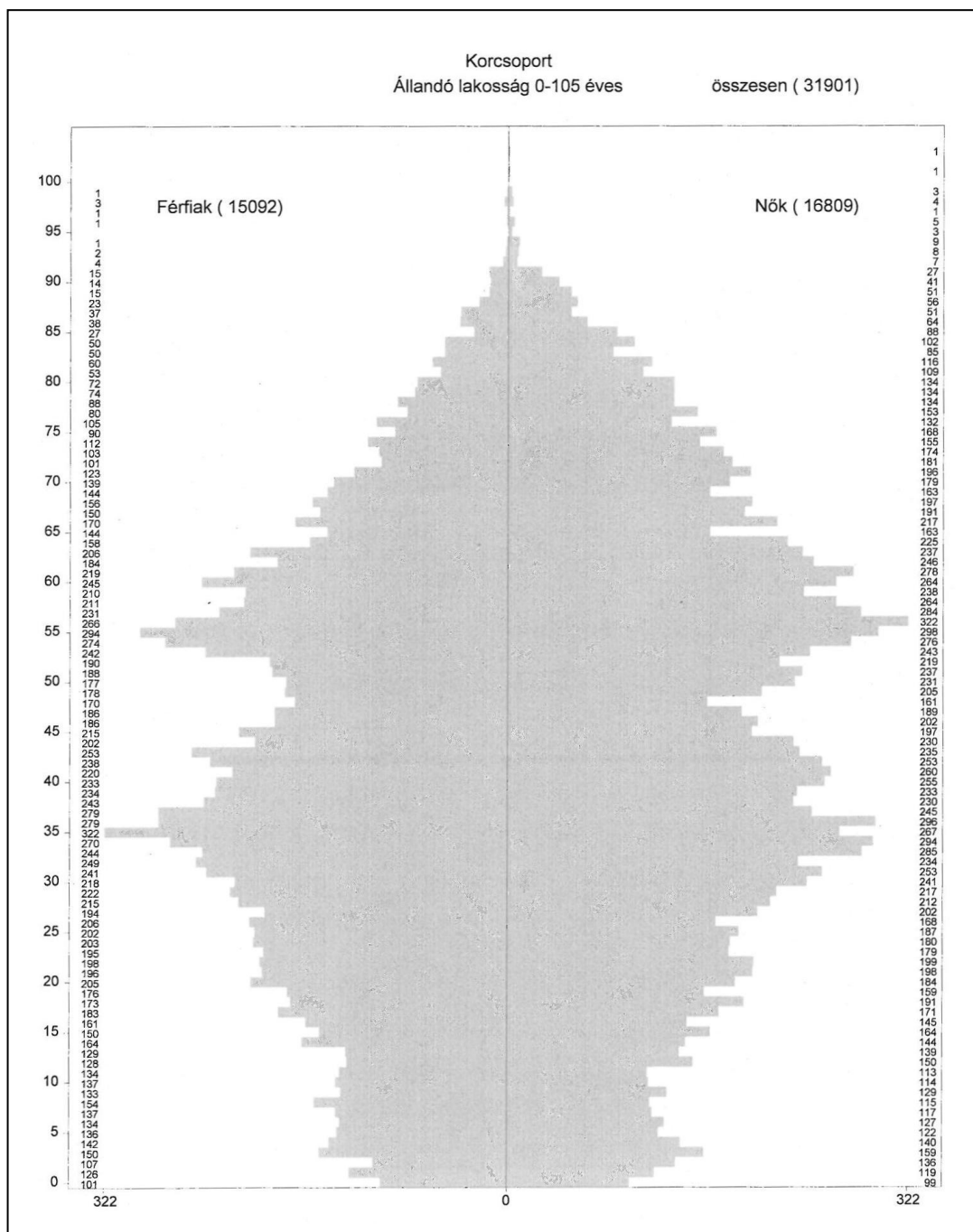
22. táblázat. *A gyulai népesség korösszetétele 2001-ben és 2011-ben (%)*

Év	Életkori kategóriák							
	0-14 év		15-39 év		40-59 év		60 évtől	
	Népesség-szám	%	Népesség-szám	%	Népesség-szám	%	Népesség-szám	%
2001	5001	15	11581	35	9352	28	7107	22
2011	3791	12	10899	34	9158	29	8053	25

Forrás: KSH 2002, Polgármesteri Hivatal, Gyula 2011

A 22. táblázatból látható, hogy a gyulai népesség korösszetétele az ezredforduló után nehezítette az önerőből történő jelentős humán erőforrásbeli fejlődést, hiszen a gyerekek, az innovatív és gyermekszülésre alkalmas korosztályok aránya viszonylag alacsony volt, az idősöké magas. 2001-ben a 60 éven felüliek több mint egyötödét jelentették a lakosságnak (22%), ebből a 70 éven felüliek pedig 11%-át. Ezek következtében viszonylag magas volt az eltartott, illetve támasznyújtást igénylő ember (KSH 2002). 2011-re a 60 éven felüliek aránya tovább nőtt, már a lakosság egynegyedét alkotják.

A 2011 januári állapotot tükröző korfa az alábbi tendenciákat mutatja:

16. ábra. Gyula korfája 2011-ben

Forrás: Rakuszné Villám M. 2011

Szomorú tény, hogy ez a részletes grafikus megjelenítés már 1140 fővel kisebb lakónépességről készült (31901 fővel). Ez az ábra is jelzi a kedvezőtlen életkori struktúrát, hiszen a gyermek korosztály értékei mind a két nem esetében nagyon alacsonyak már az első életéveknél is (pl. 99 leány és 101 fiú csecsemő szerepel csupán

a kimutatásban) és a helyzet csak kicsit javul a 14. életév körül. Csökken a létszám az alkotó felnőttkor fontos korcsoportjánál – 40 éves kor körül, a 48 évesek aránya mind a két nemnél eléggé csekély, mindössze 170 férfi és 161 nő tartozik ebbe a csoportba. A munkaképesek körében a férfiaknál a 35 évesek száma a legnagyobb (322 fő), ugyanennyi a női „rekord” is, de az 57 évesek körében. Mind a két nem esetében csökken az életkorilag regisztrált létszám az ötvenes évek közepétől – a férfiaknál 55 éves kortól, a nőknél 57 évtől.

A 22. táblázat alapján megállapítható, hogy *az elmúlt 10 év során tovább romlott a város életkori struktúrája*, hiszen az összességében 1140 fővel kisebb népességben belül jelentősen (1210 fővel és 3%-kal) csökkent a gyermekek aránya, kevesebben vannak a 60 év alatti munkaképes korúak és emellett tovább nőtt a 60 év felettek létszáma és aránya (946 fővel és 3%-kal). Jelenleg a város lakosságának egynegyedét ez a korosztály alkotja, ebből 70 éven felüli 13%.

A nemi arányok gyermekkorban enyhe (233 fős) férfi többletet mutatnak. Összességében hasonló a tendencia a 15-39 éves korcsoport esetében is, de itt a férfiak számbeli fölénye nagyobb (409 fő). A nőtöbblet 41 éves kortól indul, a 40-59 éves kategóriában 430 fős már a különbség, 60 év fölött pedig nagyon jelentős, 1929 fő. Az általános tendencia – a nők hosszabb várható élettartama – is szerepet játszik a 60 év fölötti markáns létszámfölelenségben. A 70 év és a fölötti kategóriában már 1,8-szer nagyobb az arányuk.

Az előregedő társadalom mellett egy másik jellegzetes tendencia a szülőkről való későbbi időpontban történő teljes „leválás”.

A globalizáció és az értékrendszer módosulásának egyik társadalmi-demográfiai következménye a fiatal kor „kitolódása”, az önálló egzisztenciával rendelkező „igazi” felnőtté válás későbbre halasztása (HABLICSEK L.- PÁKOZDI J. 2004).

A gyakran magasabb életkorban bekövetkező önálló élet- és pályakezdés Gyulán is lényeges változásokhoz vezetett a családalapításban és a gyermekvállalásban. Ez a folyamat a fejlettebb nyugati világban és hazánkban egyaránt jellemző. Az 1990 és 2007 közötti időszakra vonatkozóan a *magyarországi nők házasságkötési életkorának növekedését* és a szülő nők átlagos életkorát a születési sorrend szerint a 13-14. számú függelékek tartalmazzák (KAMARÁS F.-KSH 2008).

Egy másik felmérés országos adatai szerint a lányok férjhezmenetele 1970-1990 között 1 évvel későbbre tevődött, 1990-2000 között 4,5 évvel, majd 2007-ig újabb 3 évvel halasztódott, így ma *átlagosan közel 30 évesen kötnek házasságot* (pontos érték

29,7 év). Amíg 1988-ban a lányok 70%-a 25 éves kora előtt „elkelt”, addig 2007-ben már csak 20%-uk. A később kötött házasságok is szerepet játszanak abban, hogy a nők esetében 4-5 évvel későbbre tolódott az első szülés ideje is, emiatt is csökkenő a megszülető gyermekek száma.

Megmaradt az a tradicionális jellemző is, hogy *a férfiak többségükben fiatalabb generációhoz tartozó nőkkel* kötik össze a sorsukat. Erősödőben van a fiatal férfiak körében a náluk idősebb nőkkel való komoly kapcsolatteremtés vállalása is, ami egy új társadalmi jelenség (KSH 2010).

23. táblázat. *A gyermekvállaló férfiak által választott nők korosztályainak alakulása Békés megyében 2009-ben (%)*

Az apák korosztályai (év)	Választott nők korosztálya (év)		
	fiatalabb	saját korcsoport	idősebb
19 év alatt	-	73,4	26,6
20-24 év	24,4	52,3	23,3
25-29 év	33,1	45,4	21,5
30-34 év	49,0	42,1	8,9
35-39 év	72,0	25,7	2,3
40-49 év	86,9	13,1	-

Forrás: KSH 2010 alapján saját feldolgozás

A házasságkötés, válás és gyermekvállalás tekintetében az általános trendekhez igazodó folyamatok adatai mutathatóak be Békés megyében és Gyulán is. Békés megyében 1990-től a házasságkötések ezer lakosra vetített száma 2009-re a felére csökkent. A válási adatok korábban a házasságkötések számának felét sem érték el (2,5 volt), az időszak végére minden 1,3 esküvőre 1 válás jutott a statisztikai adatok szerint. Amint a 24. táblázat is mutatja, az élveszületések ezer lakosra számított értéke 1990-től 2006-ig közel egyharmad értékkel csökkent, majd 8,1 körüli szinten stabilizálódott (KSH 2010).

24. táblázat. Békés megyében a házasságkötések, válások és elveszületések számainak alakulása 1990-2009 között

Év	Házasságkötés	Válás	Élveszületés
	ezer lakosra számítva		
1990	6,0	2,5	11,7
1995	4,8	2,4	10,3
2000	4,2	2,6	8,9
2005	3,7	2,5	8,5
2006	3,4	2,5	8,1
2007	3,2	2,3	8,0
2008	3,1	2,4	8,2
2009	2,9	2,2	8,1

Forrás: KSH 2010

A 100 nőre jutó élve született gyermekek számának csökkenése településenként is eltéréseket mutat. 2009-ben a megye nagyobb városai közül Gyulán volt a legkevesebb, átlagosan 164; Békéscsabán 167; Orosházán 172; Szarvason 185 volt. Mivel a 200-nál nagyobb átlagos születésszám döntően a legszegényebb agrárjellegű térségekben jellemző, az valószínűsíthető, hogy a gyermekszám csökkenése elsősorban a modernebb, tudatosabb urbános életforma egyik velejárója, míg a nagyobb gyermekszám a hagyományosabb értékrendszerű társadalmi környezetben maradt az életvitel jellemzője. (A legnagyobb átlagos születésszámú települések: Bucsa 233 gyermek; Csárdaszállás 232; Dévaványa 215; Dombiratos 215; Dombegyház 214; Szeghalom 210.) (KSH 2010) Becslések szerint a kisebb településeken a roma népesség gyarapodása a meghatározó, ami újabb társadalmi feszültségek keletkezését hordozza magában (HALMOSNÉ MÉSZÁROS MAGDOLNA 2009).

Jellemző trend az is, hogy a családok egyre kevesebb gyermek felnevelésére vállalkoznak.

25. táblázat. Gyulán a párkapcsolatban élő nők gyermekeinek száma 2009-ben (%)

Összes nő	Gyermekek száma szerinti megoszlás (%)				
	0	1	2	3	4-
7806	11,1	30,2	46,7	9,7	2,3

Forrás: KSH 2010

Átalakulóban vannak a családi jellegű együttélési formák is. Ez tükröződik a családi állapotra vonatkozó adatokban is.

26. táblázat. A 15 éves és idősebb népesség családi állapota nemi megoszlásban Gyulán és Békés megyében 2009-ben (%)

Családi állapot	Nem, település és megye			
	Férfi (%)		Nő (%)	
	Gyula	Békés megye	Gyula	Békés megye
Nőtlen, hajadon	30,8	37,8	23,5	31,3
Házias	54,6	47,3	46,5	44,8
Özvegy	3,8	4,4	16,6	12,2
Elvált	10,8	10,5	13,4	11,7

Forrás: KSH 2010

27. táblázat. Élettársi kapcsolatban élők nemi megoszlása Gyulán 2009-ben (%)

Nem	Nőtlen, hajadon	Házias	Özvegy	Elvált
Férfi (%)	46,0	3,7	6,7	43,6
Nő (%)	46,5	1,9	11,2	40,4

Forrás: KSH 2010

A családi állapotra vonatkozó gyulai és megyei adatok az országosan is jellemző trendeket tükrözik. A férfiaknál erősebben, de nőknél is érzékelhetően nő a nőtlenség, illetve a hajadonok aránya; elsősorban a fiatalok önálló családalapítási lehetőségeinek időbeni kitolódása miatt. Kisebbségi a házasságra vonatkozó motiváció is, bár ebből a szempontból Gyula a tradicionálisabb vonalat képviseli – mind a két nem esetében magasabb a házások aránya a megyei értékeknél (a férfiaknál 54,6% a 47,3%-kal szemben, a nőknél 46,5% a 44,8% ellenében). Ebben szerepet játszhat a város időseinek magas aránya is. A nők kicsit nagyobb arányban választják a különélést illetve a válást. A későbbi élettársi kapcsolat mellett döntők közel felét (férfiaknál 43,6%-át a nőknél 40,4%-át) Gyulán az elváltak alkotják. Korábbi kudarcuk miatt talán kevésbé kívánnak házassági kötelékbe lépni.

A férfiak korábban bekövetkező halála miatt sok az özvegy. Ezek az értékek a megyei átlagnál magasabbak Gyulán. Jelenleg a nők 16,6%-a özvegy családi állapotú, emellett az élettársi kapcsolatban élő nők 11,2%-ának is ez volt a korábbi státusza. Ezek az adatok *előregedő népességre* utalóak.

A 27. táblázatban is látható, hogy az *élettársi kapcsolat* mára már Gyulán is elfogadottá vált, elsősorban a fiatalok, illetve az elváltak körében. A korábban említett okok miatt számottevő arányban szerepelnek özvegyek is élettársi partnerként, és kisebb számban, de vannak házas családi állapottal rendelkezők is. Ez a tendencia – talán a nemekkel kapcsolatos eltérő megítélési mód miatt – magasabb a férfiaknál, mint a nőknél (az együtt élő férfiak 3,7%-a és a nők 1,9%-a tartozik ebbe a kategóriába) (KSH 2010).

Hasonlóan új világjelenség a *fiatal korosztályok magasabb iskolai végzettségének felértékelődése*, amely átmeneti megoldást is jelent számukra a munkanélküliség elkerülésére. Az iskolai végzettség gyors ütemű és nagy arányú javulása a folyamat dinamizmusát is tükrözi.

28. táblázat. Iskolai végzettség Gyulán és Békés megye más városaiban 2009-ben (%)

Település	Nem tanult (%)	Általános iskola (%)		Középiskola (%)		Egyetem, főiskola (%)	
		1-7 oszt.	8 oszt.	Érettségi nélkül	Érettségi	Oklevél nélkül	Oklevéllel
Gyula	1,2	16,9	22,8	23,3	23,5	1,8	10,5
Békéscsaba	1,5	15,3	21,5	22,9	25,5	2,0	11,3
Orosháza	1,2	18,2	27,4	23,4	20,7	1,2	7,9
Szarvas	1,4	19,1	25,8	21,2	19,3	3,7	9,5

Forrás: KSH 2010

Gyulán és másutt is jellemző, hogy az iskolázottság jelenlegi arányai részben még ma is tükrözik a korábbi érték- és célrendszer hatásait, amikor a férfiaknál jórészt valamilyen szakmai végzettség megszerzése, a nőknél pedig az érettségi volt az elérendő cél. 2001-ben a férfiaknak csaknem a fele, a nőknek csak egyharmada rendelkezett valamilyen szakmai végzettséggel.

Gyulán 2009-ben a férfiak 30,3%-ának és a nők 16,9%-ának volt szakmunkás vagy szakiskolai végzettsége – a korábbi tradíciók hatásai itt még tetten érhetőek (KSH 2010).

Az elmúlt évtizedekben - az országos fellendüléshez hasonlóan – Békés megyében is *rendkívül dinamikus*an nőtt az *érettségivel rendelkezők aránya*. Ez az érték 1930-ban még csak 2,3% volt, 1970-ben már a népesség közel egytizede rendelkezett

érettségivel (9,9%). Egy évtized alatt ez az érték csaknem megduplázódott (17,1%), majd a rendszerváltást követően is tovább nőtt (1990-ben 23,4%, 2001-ben 30,1% volt). Jelentős térnyerését a 28. táblázat is jelzi. Gyulán az érettségizett nők aránya (26,6%) magasabb mint a férfiaké (20,2%). A főiskolai, egyetemi oklevéllel rendelkezők körében is kiegyenlítődnek a viszonyok; a férfiak 10,7%-ával szemben a nők 10,5%-a szerzett ilyen végzettséget.

Megyei szinten főiskolai és egyetemi végzettség tekintetében Gyula még őrzi Békéscsaba mögötti második helyét, bár Szarvast csak a több sikeres nyelvvizsgával rendelkező jelöltje miatt előzte csupán meg (KSH 2010).

Mit jelentenek, mit érnek ezek a helyi települési és megyei szintű adatok országos viszonylatban? Sajnos, a korábbi évtizedekhez képest látható javulás ellenére *jelentősen nem csökkent a térség iskolázottsági hátránya* a fejlettebb gazdaságú megyékhez képest. Az érettségizettek tekintetében Békés megye 2001-ben az országon belül a 15. helyen állt; a felsőfokú végzettséggel rendelkezők területén csak Nógrád megyében voltak alacsonyabb arányok (KSH 2002).

29. táblázat. A 25 éves és idősebb népességből a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya Békés megyében 1930-2001 között (%)

	Év					
Iskolai végzettség	1930	1960	1970	1980	1990	2001
Felsőfokú végzettségűek	0,9	1,3	2,3	3,9	6,6	8,1

Forrás: KSH 2002

Bár az idegen nyelvek ismerete a magasabb szintű iskolázottság nyomán jelentősen nőtt (az angolul beszélők száma 1990-2001 között például a nyolcszorosára emelkedett), a helyi népességen belül ezzel egyidejűleg rohamosan csökkent az etnikai hovatartozást is jelző nyelvismeret (pl. szlovák) (KSH 2002). Az utóbbi is tükrözi az asszimilációs folyamatnak az újabb felnövő generációk körében történő megerősödését.

A *nemzeti hovatartozás* alakulásáról a 2001. évi népszámlálás adatai nyújtanak átfogó képet. A felmérés során Gyula lakosságának csak közel 5%-a vallotta magát hazai kisebbséghez tartozónak. Közülük a többség román (46%), a németek 32%-át, a cigányok 7,8%-át, a szlovákok pedig 7%-át jelentették ennek a csoportnak (KSH 2002).

A népesség vallás és felekezet szerinti megoszlását szintén a 2001.évi népszámlálás tárta fel részletesen. A helyi adatok alapján is arra következtetünk, hogy az egyházak erőfeszítései ellenére nő az egyházakhoz nem tartozók aránya.

30. táblázat. A népesség vallás és felekezet szerinti megoszlása Gyulán 2001-ben (%)

	Népesség belüli arány (%)
Katolikus	28,02
Református	26,50
Evangélikus	2,23
Baptista	0,99
Adventista	0,54
Többi protestáns	0,24
Többi keresztény	0,19
Román	1,48
Görög	0,42
Izraelita	0,03
Egyéb	0,14
Egyházhoz, felekezethez nem tartozik	27,20
Nem válaszolt	12,02

Forrás: KSH 2002

A katolikusok létszámtöbblete mellett (28,02%) jelentős arányú a református hívek köre (26,50%) és az evangélikusok aránya (2,23%). Nagyságrendileg a második helyre került az egyházhoz, felekezethez nem tartozók csoportja (27,20%). Emellett jelentős azok száma is, akik valamilyen okból nem válaszoltak erre a kérdésre (12%), így összességében az összeírt lakosság 39%-a nyíltan nem vállalt fel semmilyen egyházi, felekezeti személyes elköteleződést.

A vallási és nemzeti hovatartozás egykor Gyulán is összefüggött. Az előző adatok ebből a szempontból ma már nem értelmezhetőek. A román nemzeti kisebbség számarányához képest például irreálisan alacsony a rájuk jellemző ortodox vallásúak aránya.

A rendszerváltásról készített fejezetben bemutattam azokat a fő tényezőket és folyamatokat, amelyek a gazdasági szerkezetváltást és annak következményeként a foglalkoztatás átalakulását okozták. Mindezek következtében az országos tendenciákhoz hasonlóan Gyulán és a térségben folyamatosan csökken a foglalkoztatottak és nő az inaktívak aránya.

31. táblázat. A népességösszetétel változása gazdasági aktivitás és nem szerint Gyulán 1980-2001 között (%)

Év és gazdasági aktivitás	Nem		Együtt
	Férfi	Nő	
1980			
- foglalkoztatott	51,2	40,2	45,5
- inaktív	19,6	26,4	23,1
- eltartott	29,2	33,4	31,4
1990			
- foglalkoztatott	47,1	38,8	42,7
- munkanélküli	1,5	0,6	1,0
- inaktív	21,1	31,4	26,5
- eltartott	30,3	29,2	29,8
2001			
- foglalkoztatott	40,2	33,8	36,8
- munkanélküli	4,3	2,7	3,4
- inaktív	28,0	38,1	33,4
- eltartott	27,5	25,4	26,4

Forrás: KSH 2002

A 21 év történéseit sűrítő táblázat több negatív tendenciát érzékeltet. 1980-tól 2001-ig jelentősen, 8,7%-kal csökkent a foglalkoztatottak aránya. A rendszerváltás után ez a folyamat és a munkanélkülivé válás is felerősödött. A 2001-es népszámláláskor a férfiak körében nagyobb arányú volt a munkanélküliség (4,3%) mint a nőknél (2,7%). Ugyanakkor a korstruktúra folyamatos romlása ezen mutatók mentén is nyomon követhető. A városban élő idős nők aránya is szerepet játszott abban, hogy az inaktívak százalékos megoszlása nagyobb értékű a nők körében mint a férfiaknál.

Az életszínvonal romlásában komoly szerepe lehetett annak a ténynek, hogy már 2001-ben a lakosság alig több mint egyharmadának kellett támogatnia vagy eltartania a döntő többséget (összességében 63,2%-ot).

Hogyan viszonyulnak és mit jelentenek ezek az adatok a környező térségek mutatóival való összevetésben? A foglalkoztatási arányban kialakult jelentős különbségek folyamatosan, így 2008-ban is megmaradtak. A központi régióban, a Közép- és Nyugat-Dunántúlon 54-56%-os volt a foglalkoztatási arány. A Gyulát is magába foglaló Dél-Alföld a 47,9%-os átlagos értékével a középmezőnyt alkotta, míg a többi, kevésbé fejlett régió foglalkoztatási aránya 44-48% között alakult, az országos mutató értéke pedig 50,3% volt (KSH 2009).

17. ábra. Foglalkoztatási arány 2008-ban (%)

Forrás: KSH 2009

A gazdasági helyzet romlásával országszerte nőtt a munkanélküliek száma, 2008-ban átlagosan 330 ezer fő volt, ami 5,5%-kal magasabb érték volt, mint az előző évben. A regionális különbségek ezen a téren is jelentősek maradtak.

Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon 3-3%-kal csökkent az arányuk az előző évihez képest, a többi régióban viszont növekedett. Legnagyobb mértékben a Közép-Dunántúlon (15%-kal), de jelentős, közel 10%-os növekedés volt a Dél-Alföldön és az Észak-Alföldön is (KSH 2009).

A munkanélküliek számának alakulását és a munkanélküliségi rátát regionálisan bemutató ábrát a 15. számú függelék tartalmazza.

A gazdasági helyzet további romlását jelzik a foglalkoztatási adatok negatív irányú módosulásai is. Békés megyében a munkanélküliségi ráta 2000-ben 5,8% volt, 2006-ban 7,8%, 2008-ban már 10,2%-ra, majd 2009-ben 13,4%-re emelkedett. Ekkor a foglalkoztatási arány már csak 44,1%-os értékű lett, ezzel a megye a leggyengébb aránnyal rendelkező régiókhöz hasonló eredménnyel jellemezhető (KSH 2010).

A foglalkoztatottak korcsoportok szerinti megoszlásának tanulmányozása mélyebb elemzésre is lehetőséget ad.

32. táblázat. Változások a foglalkoztatottak korcsoporti szerkezetében
Békés megyében 1980-2001 között (%)

Néhány csoport	Foglalkoztatottak saját korcsoporton belüli aránya (%)	
	1980	2001
15-19 év	45	7
20-24 év	80	50
30-39 év	90	75
40-49 év	86	73
50-59 év	60	40

Forrás: KSH 2002

Az adatok hitelesen mutatják a *foglalkoztatottság életkori átalakulásának jellemzőit* – a 15-24 év közötti korosztályok munkavégzési arányának jelentős mértékű csökkenését, a munkanélküliség növekedését már a harmincasok körében is, és az ötven éven felüliek munkaerőpiacról való kiszorulását. A fiatalok körében az ifjúsági munkanélküliség növekedése mellett van pozitív tendencia is, ez pedig a tanulás nagyarányú térnyerése. A 20-24 éves tanulók száma 1980-hoz képest 2001-re nyolcszorosára, az arányuk pedig tízszeresére nőtt (KSH 2002).

Gyula város foglalkoztatási adatai alapján a nehéz helyzetben lévő Békés megyén belül még a jobb eredményekkel jellemezhető települések közé sorolható. 2009-ben például a munkavállalási korú népesség 7,8%-a volt nyilvántartott álláskereső (Békéscsabán ez az érték 9,6%, Battonyán 23,7% volt). A pályakezdők ennek a körnek jelentős hányadát képviselték (12,8%-ot), emellett számottevő értékre emelkedett a diplomások aránya is (8,4%) (KSH 2010).

A *fiatalok* mellett a másik kiemelt figyelmet érdemlő korosztály *az idősöké*, innen kerültek ki a saját vizsgálatom három csoportjának alanyai is. Ezért ennek az életkori kategóriának a Gyulán és a megyében jellemző adatait részletesen bemutatom.

Békés megyében 2001-re a nyugdíjasok száma 1990-hez képest 30%-kal emelkedett. Közülük 72,4% saját jogon lett nyugdíjas, 27,6%-uk viszont rokkantsági nyugdíjban részesül. Jelentős hányaduk 15 éven belül lett leszázalékolva, feltehetően vannak közöttük olyanok is, akik a munkanélküliség elől menekültek a nyugdíjas státuszba (KSH 2002).

2000 és 2009 között megyei szinten a nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesültek száma folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, összesen 10 év alatt közel

10 ezer fővel lett kevesebb, ebben szerepet játszik az is, hogy az előregedő korstruktúrában jelentős a 70 év felettek aránya is.

33. táblázat. Nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma
Békés megyében 2000-2009 között

Ellátási forma	2000 (fő)	2006 (fő)	2008 (fő)	2009 (fő)
Nyugdíj	119.389	118.100	117.426	114.086
Nyugdíjszerű ellátás	20.424	18.858	17.732	16.129
Összesen	139.813	136.958	135.158	130.215

Forrás: KSH 2010

A nyugdíjas társadalom nagyfokú anyagi rétegzettsége láthatóvá válik, ha a havi ellátási összeg szerinti csoportokat képezünk.

34. táblázat. A havi ellátási összegekből részesülő nyugdíjasok arányai
Gyulán 2009-ben (%)

Ellátási összeg (Ft)	Nyugdíjasok aránya (%)
max. 24.999	2,4
25.000- 29.999	8,7
30.000- 39.999	6,5
40.000- 49.999	6,5
50.000- 59.999	11,1
60.000- 69.999	14,5
70.000- 79.999	12,9
80.000- 89.999	14,3
90.000- 99.999	7,1
100.000-109.999	4,6
110.000-119.999	3,2
120.000-149.999	5,1
150.000-	3,1

Forrás: KSH 2010

Az adatok azt jelzik, hogy a nyugdíjasok anyagi juttatásai „leképezik” a korábbi társadalom viszonyait.

Magas (35,2%) a létminimum szintjén, 60 ezer forint alatti összegből élők aránya; a többség (48,8%) a takarékosan megélő 60-99 ezer forintba részesülő kategóriába tartozik. A Gyulán jellemzően nagy számú értelmiségi és szellemi foglalkozásúak alkotják elsősorban azt a csoportot (a nyugdíjasok 16%-át), amelynek tagjai 100 ezer forinttal vagy annál magasabb ellátási összeggel rendelkeznek, ami viszonylagosan kedvező juttatásnak tekinthető ebben a térségben. Igazán „magas”, 150 ezer forintnál nagyobb összeget csak egy szűk réteg, a nyugdíjasok 3,1%-a kapott. Az *átlagos nyugdíj összege* Gyulán 2009-ben 87.919 forint volt. Ennél némileg magasabb volt a békéscsabai nyugdíjak átlaga (92.259 Ft) és alig alacsonyabb az Orosházán vagy Szarvason kapott értékek (87.190 Ft, illetve 83.836 Ft) (KSH 2010).

A térségen belüli szegénység fokozataira utalnak közvetve a szociális gondoskodás adatai is.

35. táblázat. Szociális gondoskodásban részesülő idősek néhány adata
Gyulán és Békés megye más városaiban 2009-ben

Település	Nyugdíjban és nyugdíj-szerű ellátásban részesülők (fő)	Saját jogú nyugd. (%)	1000 lakosra számítva			Szoc. étkeztes (%)	Az összes ellátott közül		
			Rendsz. szoc. segély	Rendelk. támog.	Közgy. ellátás		Házi segítés (%)	Nappali ellátás (%)	Tartós bentlakás és átmeneti elhelyezés aránya (%)
Gyula	11.224	86,9	8,6	10,1	34	3,3	4,2	3,3	6,0
Békéscsaba	21.466	85,4	7,1	12,0	38	7,9	8,8	2,2	3,3
Orosháza	10.395	82,6	4,2	19,6	21	1,9	1,5	1,4	2,8
Szarvas	6.123	80,0	5,4	14,1	50	5,0	2,2	4,2	4,5

Forrás: KSH 2010

Gyulán a legmagasabb a saját jogú nyugdíjasok és a rendszeres szociális segélyben részesülők aránya, valamint itt a legnagyobb a tartós bentlakást és átmeneti elhelyezést nyújtó szociális intézeti férőhelyek részesedése is. Ismerve az évek óta elhelyezésre várók hosszú listáját, ez a legkedvezőbb megyén belüli lehetőség is messze elmarad az idősek ezirányú igényeitől.

A város felnőtt lakói között vannak olyanok is, akiknek a szociális gondoskodási rendszer erőfeszítései ellenére sincs lakhelyük. A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet felmérése szerint 2007-ben Gyulán 151 regisztrált hajléktalan volt (KÓSA F. 2009). A jelenleg 36 fővel működő Hajléktalanszállóban lévő Éjszakai Menedékhely segítségnyújtó szolgáltatása a krízishelyzetek megoldására sem elegendő. (A Nappali melegedőben általában naponta 90-100 fő jelenik meg és veszi igénybe az egyszeri meleg étellel járó ellátást.)

Külön tanulmány lehetne a szociális gondoskodás megyén belüli településenként is rendkívül jelentős eltéréseinek vizsgálata. A 35. táblázatból is látható, hogy az önkormányzatok anyagi lehetőségeitől és helyi adottságaitól is függ (pl. a képviselőtestület szociális érzékenységtől, a szakképzett szociális munkások működésétől és lobbijétől) az, hogy milyen segítséget tudnak nyújtani a marginális helyzetbe került rászorulóknak. A *közgyógyellátást kapók* aránya ezer lakosra számítva 2009-ben például Dévaványán már 69, Vésztőn 73, Sarkadon pedig 84 fő volt. A falvakban a helyzet ennél sokkal rosszabb, és a szociális gondoskodás szinte valamennyi mutatójával beavatkozást, segítségnyújtást igénylő. Csak az adatok áttekintésével is megállapítható, hogy a társadalmi igazságosság sokkal kiegyenlítettebb szociális gondoskodási rendszert feltételezne.

Gyulán – a megye más településeéhez képest – magas színvonalú szociális ellátórendszer alakult ki és működik. A nyugdíjas korosztály életminőségét azonban számos más tényező is befolyásolja. Kutatásaim egyik célkitűzése ezeknek az összetevőknek a feltárása és bemutatása volt.

7. Összegző megállapítások

Egy-egy térség (és azon belül egy adott település) fejlődése köztudottan a természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális tényezők kölcsönhatásainak eredője (TÓTH J. 1981, 2002).

Gyula létrejöttét és fejlődését kezdetben *előnyös földrajzi fekvésének* köszönhetette. Az Árpád-korban emiatt lett egyházi-vallási központtá, azután előbb uradalmi, majd közigazgatási székhellyé. Károly Róbert idejében vásártartási jogot kapott, azaz a Körös-vidék kereskedelmi központjává lett, amelyben nagy számban telepedtek meg az iparosok is. Jelentőségét fokozta, hogy a település egyik jól védhető részén a 15-16. században erős *vár* is épült. Corvin János idejében egy 73 településből álló hatalmas

királyi várbirtok központja lett, amely 1484-ben *Békés vármegye székhelyévé* is vált és ez újabb fejlődést generált. 2500-3000 fős lakosságával az ország akkori 10-12 legnépesebb mezővárosai közé emelkedett.

Regionális szerepkörét a török uralom idején is megőrizte, hiszen a temesvári ejalet részeként megszervezett szandzsák központjává vált.

A törökökkel vívott háborúkban elszenvedett hatalmas veszteségek átmeneti visszaesést okoztak a település fejlődésében. Az emberveszteséget a földesúr német és román népesség betelepítésével pótolta, és hamarosan visszaállt a korábbi uradalmi, vármegyei, kereskedelmi központ szerepköre is.

A 18-19. század fordulójától egyre erősebb mezőgazdasági konjunktúra nyomán a város *regionális gazdasági központtá* lett.

Központi igazgatási-gazdasági funkciói ellátásához a kor színvonalán álló szakmai felkészültséggel rendelkező társadalmi csoportok is kialakultak. Az uradalmi és vármegyei tisztviselők, iparosok és kereskedők, különféle értelmiségi foglalkozásúak, a három helyi keresztény egyházi közösség papjai a „paraszti” társadalom mellett egy később polgárinak nevezett társadalomrészt alkottak. Ezt gyarapította a 19. században betelepült zsidóság is.

Ez a „kettős társadalomszerkezet” lett Gyula város legfontosabb társadalmi sajátossága. Ezekben a *polgári csoportosulásokban* formálódtak az adott korban elérhető magasabb életminőség megteremtésének új igényei. (Például iskoláztatás, kórház, kőút, művészetek, újság, könyvtár, múzeum, cukrászda, sport.) A közös célok érdekében a polgári csoportok között folyamatossá vált az együttműködés, az aktív közéleti tevékenység, az érdekekért való lobbizás. Minden korszakban kiemelkedtek azok a jelentős személyiségek is, akik képesek voltak a célok elérésére mozgósítani a helyi társadalom egészét.¹⁶

Ennek a haladásra orientált polgári értékrendszernek a működése vezetett a fejlődés új lehetőségeit kereső „belső innováció” kialakulásához, és folyamatos működéséhez. Mivel ilyen típusú humán erőforrással más környékbeli települések hosszú ideig nem rendelkeztek, Gyula előrehaladásának ez volt a legjellemzőbb sajátossága.

¹⁶ Néhány a legismertebb személyiségek közül: Tomcsányi József (1807-1876) főispán, országgyűlési képviselő, 1848-as kormánybiztos; Wenckheim Béla (1811-1879) főispán, országgyűlési képviselő, 1875-ben miniszterelnök; Göndöcs Benedek (1824-1894) plébános, országgyűlési képviselő; Báró Apor Vilmos (1872-1945) gyulai plébános 1918-1941 között, boldoggá avatták 1997-ben.

A történelem hordozta változások a város fejlődését többször is megakasztották. A vasúti fejlesztések és a trianoni határok kialakítása miatt a közlekedési, gazdasági és megyei igazgatási központ szerepkörét jórészt Békéscsaba vette át. Később ez a város lett a megyeszékhely is. A *közép-békési településegyüttesben* megerősödött integrációs folyamatok azonban a funkciómegosztáson alapuló új fejlesztési lehetőségeket teremtettek, amelyekben Gyula *idegenforgalmi, kulturális és gyógyászati adottságai* is alternatív fejlődési perspektívává lettek.

A város korábbi társadalmi-gazdasági struktúrája azonban nehezen feloldható belső ellentmondásokat teremtett. (Gazdasági húzóágazat hiánya, állandósuló strukturális munkanélküliség, a korstruktúra folyamatos romlása.)

A „felszín alatt” működő társadalmi folyamatok megnehezíthetik, hogy a település élni tudjon az európai integráció által teremtett regionális gazdasági újrendeződésben feltáruló új lehetőségeivel.

III. Életminőség vizsgálat Gyulán

1. A vizsgálat eredményei a szépkorúak körében

1.1. A vizsgálati csoportok bemutatása

A kérdőíves vizsgálatomban résztvevők jelentős hányadát Gyulán élő szépkorúak alkották. A választásom két fontos tényező miatt esett erre a korosztályra. Az egyik ok, hogy a fejlett világban zajló tendencia részeként hazánkban és Gyulán is egyre nő a nyugdíjas korosztály létszámaránya és társadalmi jelentősége is. Ma a városban élők egynegyede 60 éven felüli, akik rendkívül sokszínű, különféle szempontok alapján megszerezhető és jellemezhető részét alkotják a helyi népességnek. Életük, tapasztalataik leképezik az 1990-es változások mikrotársadalmi átalakulásait. Ezért ez a korosztály különösen alkalmas arra, hogy a rendszerváltás személyes hatásairól és az életminőség alakulásáról adatot gyűjthessek körükben.

Az életminőség-vizsgálatom csoportjait a város eltérő adottságokkal rendelkező tereiből származókból alakítottam ki. Két belterületi és egy tanyavilágban élő csoporttal dolgoztam.

A város központi részében élők körében külön csoportot alkottam a Szent István Egyetem Egészségtudományi és Környezetegészségügyi Intézetében működő Nyugdíjas Akadémia hallgatóiból és a belterületi társaikból. A három csoport

mindegyikében 60-60 fő által kitöltött kérdőív adatait elemeztem, így a szépkorúakból álló teljes vizsgálati mintám 180 fős.

Az eredmények árnyaltabb értelmezéséhez szükségesnek tartom a Nyugdíjas Akadémia tevékenységének rövid bemutatását, hiszen a kutatásom egyik célkitűzése annak tanulmányozása, hogy a hallgatók ott szerzett tapasztalatai, aktív ismeretszerzésük befolyásolják-e, és ha igen, hogyan mindennapi életüket, életmódjukat.

A gyulai *Nyugdíjas Akadémia* 2002 óta működik, az intézet akkori főigazgatója, Köteles Lajos hozta létre. Ez olyan egyedülálló, a nyugdíjas korosztály új életkezdését segítő oktatási forma, amely a felsőoktatás rendszeréhez igazodva, az adott korosztály érdeklődése szerint szervez különböző, ingyenesen igénybe vehető kurzusokat.

A képzés:

- megteremti a tevékeny létformára való önkéntes felkészülés lehetőségeit;
- elősegíti a nyugdíjasok új közösségeinek formálódását;
- biztosítja az aktív társadalmi jelenlétet résztvevői számára;
- esetenként még a munka világába való visszatérést is lehetővé teszi.

1. Kultúrtörténet <ul style="list-style-type: none">- Vallástörténet I-II.- Kérdőjelek Gyula történetében- Gyulai városismeret- A magyar zene története- Erdély-ismeret- Erdély művészete- Film-klub I-IV.	2. Vállalkozási ismeretek <ul style="list-style-type: none">- Európai Uniós ismeretek I-II.- Európai Uniós pályázatok írása- Idegenforgalmi vendéglátás I-III.
4. Testi-lelki egészségvédelem <ul style="list-style-type: none">- Egészségváltozási folyamatok az időskorban- Otthonápolás- Bevezetés a pszichológiába- Időskor pszichológiája- Természetgyógyászati alapismeretek I-IV.- Jóga- Thai-masszázs- Sakk-klub	3. Számítástechnikai ismeretek <ul style="list-style-type: none">- Informatika I-IV. 5. Környezettudatosság és egészségvédelem <ul style="list-style-type: none">- Környezetvédelem- Környezetfenntarthatóság pillérei-energia hatékonyság- Környezetfenntarthatóság pillérei-anyaghatékonyság- Környezeti információk az Interneten- Főzzünk egészségesen és környezettudatosan (elm. és gyak.)

18. ábra. A Nyugdíjas Akadémia kurzusai 2002-2010 között
Forrás: Saját szerkesztés

A szervezőmunkában részt vesz a Nyugdíjas Érdekvédelmi Szervezet is. (Ez a város legaktívabb civil szervezete, amely 300 fős tagsággal rendelkezik. Tevékenységére jellemző a sokszínű programszervező munka és a hatékony érdekképviselés.)

Az oktatási keretek az egyetemivel azonosak; van tanévnyitó és tanévzáró, szorgalmi- és vizsgaidőszak. A szorgalmi időszakokban 3-5-féle stúdiumon lehet részt venni, amelyek óraszama 15-60 közötti lehet. A Nyugdíjas Érdekvédelmi Szervezet – a tagok jelzései alapján – kiválaszthatja az egyetemi kínálatból a legnagyobb érdeklődésre számot tartókat. Emellett konkrét kérdések teljesítésére is van mód – így kerültek be például a programba a zenetörténeti és a környezetvédelmi stúdiumok.

Az *oktatók* elsősorban az intézet tanárai, akik zömében társadalmi munkában tartják kurzusaikat. (Ebben a tevékenységben oktatóként én is részt veszek.)

A képzés keretei és módszerei

A heti rendszerességgel tartott előadásokon és gyakorlatokon – mivel azok nyilvánosak – bárki részt vehet, de *tanúsítványt* és *kreditet* csak a rendszeresen járók és a félév végi elvárásokat teljesítők kaphatnak.

Az *ellenőrzés módja* lehet kollokvium vagy házi dolgozat illetve speciális feladat teljesítése, például egy menüsor elkészítése vagy egy szövegszerkesztés.

A többség motivált, élvezi a kihívásokat és bár nem kötelező, mégis vizsgázik, illetve a könyvtárban gyűjtött anyagokból dolgozatot készít. Közben összebarátkoznak egymással, az Akadémián kívül is tartják a kapcsolatot, ami a közérzetüket is javítja.

Természetesen *komoly módszertani változások* szükségesek ezekben a csoportokban. A nyugdíjas hallgatók különböző szakmai életutakkal, előképzettségekkel, életkori sajátosságokkal és többnyire a folyamatos aktív tanulás több évtizedes hiányával érkeznek hozzánk. Ezért az oktatás módszertana ehhez alkalmazkodó, mindig differenciált és az adott csoportra szabott.

Néhány jellemző adat:

A képzés indításától 2010 júliusáig az Akadémiának több mint 1000 hallgatója volt. 807 fő szerzett tantárgyi tanúsítványt és 42 hallgató kapott elismerő díszoklevelet. Ennek feltétele minimum 21 kredit teljesítése. Mivel 1 stúdiummal 3 kredit szerezhető, ez azt jelenti, hogy legalább 7 tantárgy elvárásainak kell megfelelniük.

A 2010-2011-es tanév első félévében 132 fő iratkozott be a 4 meghirdetett tantárgy programjaira. Vannak, akik több kurzusra is járnak, akadnak olyanok, aki minden stúdiumra bejelentkeznek, és vannak olyan hallgatók, akik kezdettől, 2002-től folyamatosan résztvevői a képzésnek, így az életmódjuk és ismeretszerzési forrásaik részévé vált. ¹⁷

A vizsgálatban résztvevő 3 csoport személyes adatai az alábbiak szerint alakultak.

36. táblázat. *Életkori és nemi megoszlás a szépkorúak csoportjaiban (%)*

Életkor	Nyugdíjas Akadémia csoport			Belterületi csoport			Külterületi csoport		
	Nő	Férfi	Összesen	Nő	Férfi	Összesen	Nő	Férfi	Összesen
60-64 év	36,67	8,33	45,00	13,33	10,00	23,33	31,67	20,00	51,67
65-69 év	20,00	13,33	33,33	11,67	10,00	21,67	10,00	11,67	21,67
70-74 év	6,67	6,67	13,34	8,33	5,00	13,33	3,33	10,00	13,33
75-79 év	5,00	3,33	8,33	15,00	3,33	18,33	3,33	5,00	8,33
80 évtől				11,67	11,67	23,34	1,67	3,33	5,00
Összesen	68,34	31,66	100,00	60,00	40,00	100,00	50,00	50,00	100,00

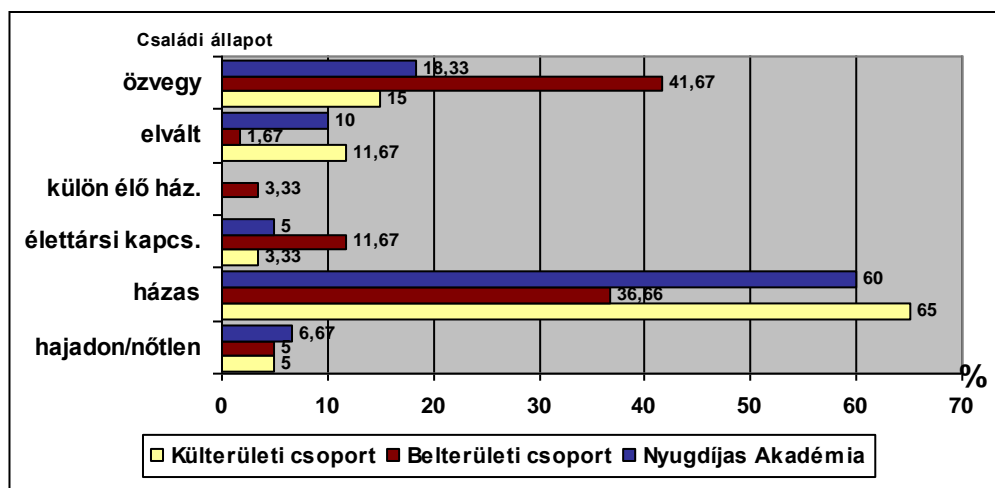
Forrás: Saját számítás

A 180 fős minta csoportjaiban jelentős életkori különbségek vannak. ¹⁸ A külterületiek több mint fele és az akadémiások többsége (45%) a 60-64 éves korosztályhoz tartozik. Számottevő még ezen csoportokban a 65-69 évesek részvétele is (21,67% és 33,33%). Bár a 70 éven felüli kategóriákban kevesebben vannak, így is összesen 21% fölötti ebben a két csoportban az ide tartozók aránya. A belterületieknél sokkal egyenletesebb életkori megoszlással még a 80 év felettek is jelentős számban találhatóak (23,34%).

A *nemi megoszlás* a külterületieknél a legoptimálisabb, a másik két csoportban női többség alakult ki. Ez jelentősebb az akadémiásoknál (68,34%), ami leképezi a képzésben résztvevőknél tapasztalható különbségeket is.

¹⁷ A Nyugdíjas Akadémia néhány jellegzetes életképét a 16. számú függelék tartalmazza.

¹⁸ A csoportok leírásában használt megjelölése a továbbiakban: Nyugdíjas Akadémia csoport – akadémiások; Belterületi csoport – belterületiek; Külterületi csoport – külterületiek.

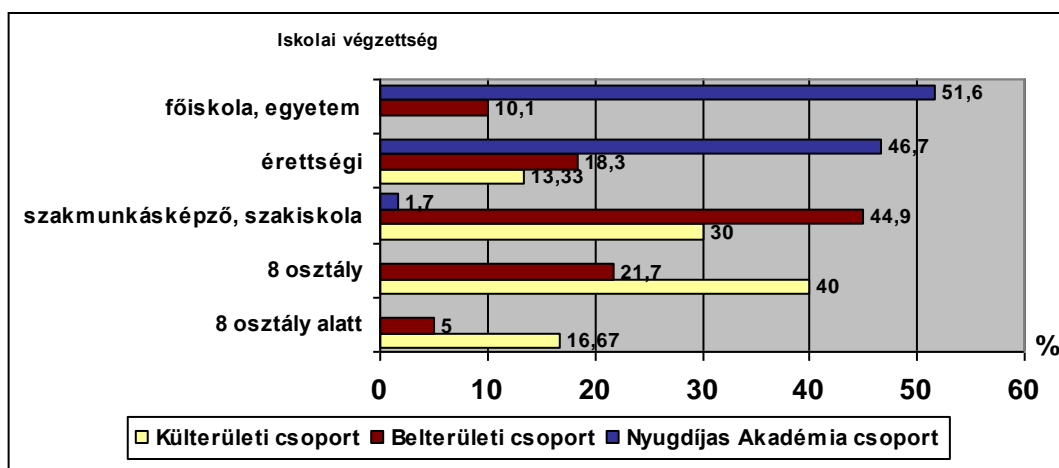

19. ábra. A családi állapot arányai csoportonként (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Családi állapot tekintetében a tradicionális házas kategória a leggyakoribb a külterületi és az akadémiás csoportokban (65 és 60%). A belterületi, jóval magasabb átlagéletkorú társaságnál az özvegyek aránya a legnagyobb (41,67%). Ennek a háttérét elsősorban az egyedül maradt, főként 70 évnél idősebb nők (21,67%) képezik.¹⁹ Ebben a csoportban a legnagyobb az élettársi kapcsolatban élők aránya is.

A legtöbb elvált a külterületiek körében van, de jelentős az Akadémiára járóknál is, elenyésző a harmadik csoportban. A válásoknak sokféle oka lehet, az akadémiásoknál szerepet játszhatott az önálló élet nagyobb esélye, amit a magasabb iskolai végzettség és a jobb anyagi kondíciók is lehetővé tettek. A külterület pedig az olcsóbb élet reményében „menedékül” szolgálhat a nehezebb anyagi helyzetbe kerülteknek is.

20. ábra. Az iskolai végzettség megoszlása csoportonként (%)

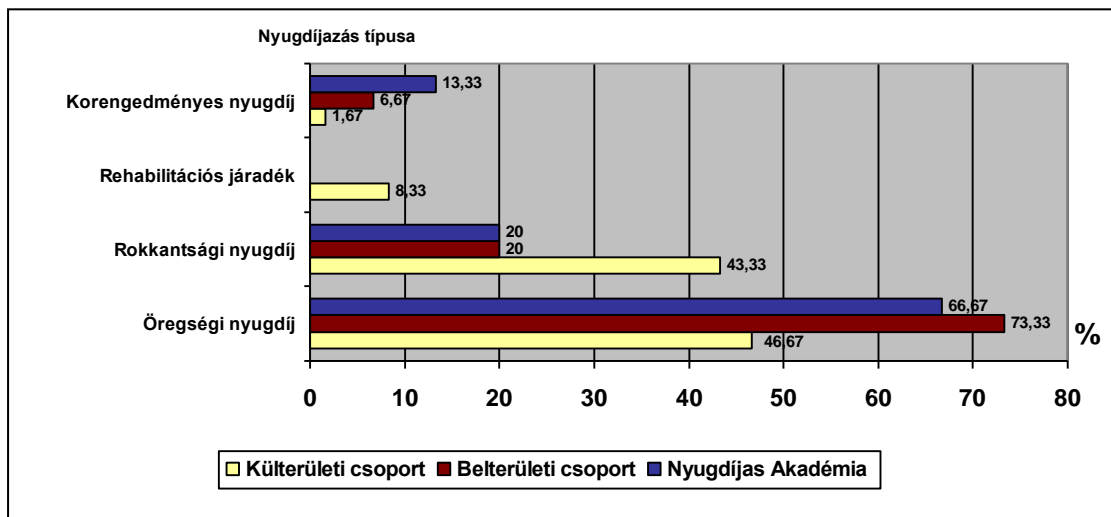
Forrás: Saját szerkesztés

¹⁹ A családi állapot életkor szerinti megoszlását tartalmazó táblázat a 17. függelékben van.

Az iskolai végzettség szempontjából jelentős különbségek vannak a csoportok között. A külterületieknél a 8 osztályt végzettek vannak a legtöbben (40%), emellett számottevő a szakmunkásképzőt végzettek részvétele is. Jelentős arányban vannak olyanok, akik nem fejezték be az általános iskolát sem (16,67%), a legkisebb hányadot az érettségizettek képviselik.

A véletlenszerűen kiválasztott belterületi mintában a szakmunkások vannak a legtöbben. A csoportnak az 5%-a nem végezte el a 8 osztályt, ők a 75 vagy annál idősebb életkorúak. Egytizedük viszont felsőfokú diplomát szerzett.²⁰

A 20. ábrán látható, hogy a Nyugdíjas Akadémia elsősorban a főiskolai, egyetemi végzettségűek és az érettségizettek körében kedvelt elfoglaltság. Előéletük alapján – főként a felsőfokú iskolába jártaknál – feltételezhetjük, hogy korábban az életmódjuk részévé vált az ismeretszerzés.

21. ábra. Az alanyi jogú nyugdíjazás típusainak arányai a csoportokban (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A vizsgálati minta résztvevői valamennyien *nyugdíjas státusszal* rendelkeznek, valamilyen nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülnek. Mind a három csoportban elenyésző számban (2-3 fő) jelezték csupán, hogy nyugdíjasként dolgoznak hivatalos keretek között vagy a magánszférában.²¹

A 21. ábrán látható, hogy a két belterületen lakó csoport tagjainak 26-33%-a a kívántnál korábban ment nyugdíjba vagy rokkantnyugdíjas lett. A legrosszabb helyzet a

²⁰ Az iskolai végzettség életkori megoszlását csoportonként bemutató táblázat a 18. számú függeléként szerepel.

²¹ A vizsgálati személyek az adózási kötelezettség alá vont adatokra vonatkozó kérdések egy részére sajnos nem vagy hiányosan válaszoltak. Ilyen volt az aktuális jövedelemforrás, az elmúlt évi támogatásra és a földterület méretére vonatkozó rész megjelölése, így ezen adatok nem értelmezhetőek.

tanyán élőknel van, akiknek kevesebb mint a fele rendelkezik öregségi nyugdíjjal, rendkívül magas a rokkantnyugdíjasok aránya (43,33%). Válaszaikból kiderült, hogy közel egyharmaduk (30%) 50 éves kora előtt fejezte be a munkát. Számottevő a rehabilitációs járadékban részesülők képviselése is (8,33%). Emellett valószínűsíthető, hogy a korengedményes nyugdíjazás elérésére is kevesebb esélyük volt.

Az özvegyi nyugdíjazásban – bár feltehetően ezen adatokat sem töltötte ki minden érdekelt – a belterületiek részesülnek a legtöbben (18,33%), ezt követi a külterületiek értéke (5,00%), majd az akadémiásoké (1,67%).

Összességében a nyugdíjazási adatok felvetik a korai egészségromlás és/vagy a munkanélküliség elől a nyugdíjba menekülés lehetőségét is.

1.2. Lakhatási körülmények

Az életminőség meghatározó közege az ember lakhelye. Ezért annak körülményeit részletesen elemzem a vizsgálati csoportokban.

A szépkorúak döntő hányada saját tulajdonú ingatlannal rendelkezik. Rokoni tulajdonban lakik a tanyán élők 5%-a, a belterületiek és az akadémiások közül néhány ember (2,33% és 1,67%). Haszonélvezeti jogát érvényesíti a város központi részén lakók kisebb része (6,67% és 5,00%). Albérletben él egy külterületi személy, önkormányzati bérleményben szintén egy-egy fő az akadémiások és a tanyán lakók közül.

A vizsgálatban résztvevők többsége születésétől, 23 éve vagy annál régebben él jelenlegi környezetében. Az elmúlt 10 évben költözött jelenlegi lakhelyére az akadémiások közel egyötöde (16,67%), a belterületiek több mint 10%-a és a tanyán élők kisebb hányada (8,33%). A költözés oka ennél a csoportnál elsősorban az olcsóbb élet és a gazdálkodás lehetősége volt.

Az akadémiások több mint 10%-ának van nyaralója vagy hétvégi háza, ezek mind a városhoz közeli, például Szanazugban, Városerdőn és Békésen vannak.

A külterületiek egy kisebb csoportja (6,67%) belterületi ingatlannal is rendelkezik, amit szálláshelyként értékesít vagy gyermekének adja lakhelyül.

37. táblázat. Lakhatási körülmények 1.
Lakástípusok arányai csoportonként (%)

Csoport neve	Lakás típusa			
	Családi ház	Társas ház	Lakótelepi lakás	Tanya
1.Nyugdíjas Akadémia csoport	60,00	31,67	8,33	
2.Belterületi csoport	75,00	18,33	6,67	
3.Külterületi csoport				100,00

Forrás: Saját számítás

A 37. táblázatban látható, hogy a város belterületi részeiben lakóknál a családi ház dominál. Az akadémiásoknál ennek aránya kevesebb, többen élnek társasházban és lakótelepen, mint a belterületi csoportba tartozó társaik.

A külterületiek „tanya” megjelölése rendkívül sokszínű, méretű és állapotú ingatlant takar, melyek többségéhez kisebb-nagyobb művelhető földterület is tartozik.

38. táblázat. Lakhatási körülmények 2.
A lakás komfortfokozata csoportonként (%)

Csoport neve	Lakás komfortfokozata			
	Komfort nélküli	Félkomfortos	Komfortos	Összkomfortos
1.Nyugdíjas Akadémia csoport		1,67	1,67	96,66
2.Belterületi csoport		6,67	5,00	88,33
3.Külterületi csoport	13,33	21,67	13,33	51,67

Forrás: Saját számítás

A belterületi csoport több mint egytizedének nem összkomfortos a lakása. Ugyanez az arány jóval kisebb az akadémiásoknál (3,34%). Ennek a csoportnak döntő többsége összkomfortos lakásban él. A legnehezebb helyzetben a tanyán élők jelentős hányada van, hiszen a csoport majdnem felének (48,33%) hiányoznak a mindennapi élet fontos alapszolgáltatásai. Sok helyen nincs villany és vízellátás (13,33%), máshol a melegvíz-szolgáltatás, a WC beltéri működtetése és a szennyvízelvezetés problematikus (összesen 35% esetében). Mivel ezek a tanyák a könnyebben megközelíthetőek közé tartoznak, valószínű, hogy további hasonló vagy a vázoltnál még rosszabb helyzetűek szép számban vannak a város centrumától alig néhány kilométerre.

39. táblázat. Lakhatási körülmények 3.
A lakás állagának véleményezése csoportonként (%)

Csoport neve	Lakás állagának véleményezése			
	Leromlott	Kisebb felújítás szükséges	Átlagos állapotú	Kiváló állapotú
1.Nyugdíjas Akadémia csoport	1,67	21,67	58,33	18,33
2.Belterületi csoport	15,00	10,00	60,00	15,00
3.Külterületi csoport	18,33	36,67	33,33	11,67

Forrás: Saját számítás

Kisebb vagy nagyobb felújítást tart szükségesnek a külterületek több mint fele (55%), ennél jóval kisebb arányban a belterületek (25%) és az akadémiások (23%). A kiváló állapotúnak ítélt ingatlanok aránya csoportonként 11-18% közötti.

40. táblázat. Lakhatási körülmények 4.
A lakások szobaszámainak arányai a csoportokban (%)

Csoport neve	Lakás szobaszáma			
	1	2	3	4
1.Nyugdíjas Akadémia csoport	1,67	35,00	38,33	25,00
2.Belterületi csoport	8,33	48,33	26,67	16,67
3.Külterületi csoport	21,67	68,33	10,00	

Forrás: Saját számítás

Az akadémiásoknál a 3 szobás lakásokból van a legtöbb, de a többi csoportnál nagyobb arányban rendelkeznek 4 szobás ingatlannal is. A másik két csoportban a 2 szobás lakás a domináns, nagyobb – 3 vagy 4 szobás élettere a belterületeknek van jelentősebb arányban. A tanyán élők egytizedének van 3 szobás háza, 4 szobással a csoportból senki sem rendelkezik.

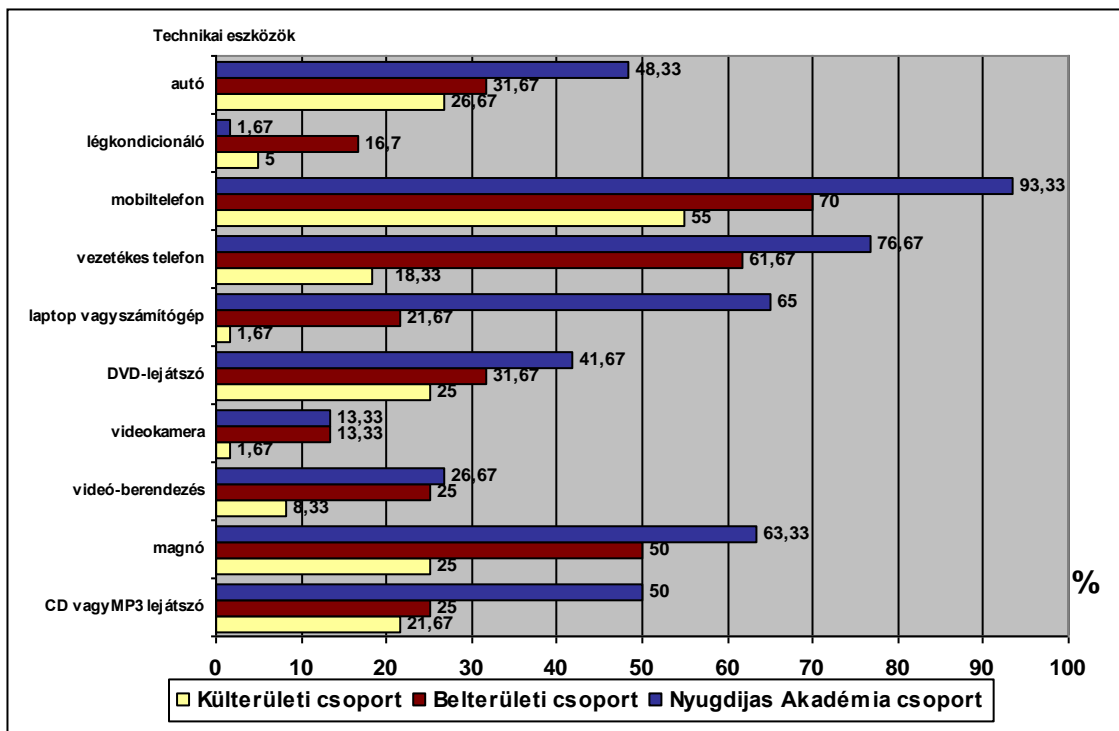
41. táblázat. Lakhatási körülmények 5.
Az egy háztartásban élők arányai csoportonként (%)

Csoport neve	Az egy háztartásban élők száma					1 szobára átlagosan jutó lakó (fő)
	1	2	3	4	5	
1.Nyugdíjas Akadémia csoport	26,67	55,00	13,33	3,33	1,67	0,64
2.Belterületi csoport	36,67	43,33	15,00		5,00	0,77
3.Külterületi csoport	10,00	66,67	18,33	1,67	3,33	1,18

Forrás: Saját számítás

Mind a 3 csoportban a kétszemélyes – elsősorban házastársi vagy élettársi – együttélési formák dominálnak. Jelentős az egyedül élők aránya, legnagyobb a belterületieknél, ahol a csoport közel fele (41,66%) özvegyekből áll (19. ábra).

Az egy szobára átlagosan jutó lakók száma mind a három csoportnál 1 fő körüli, az akadémiásoknál a legalacsonyabb. Ezek az értékek korosodó szülőkről és az „üres fészek” jelenségről szólnak. A 3-4 szobás házakban, lakásokban a gyerekek távozása után a szülők magukra maradtak. Ennek a közérzetromboló hatásán túl komoly rezsiköltséget növelő következményei is vannak.

22. ábra. Lakhatási körülmények 6.

Modern technikai eszközökkel és gépjárművel rendelkezők arányai csoportonként (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Az életminőség szintjét komolyan befolyásolja, hogy az adott személy milyen, a háztartási munkák végzését megkönnyítő gépekkel rendelkezik. Fontos az is, hogy milyen ismeretszerzést és szórakozást segítő kommunikációs eszközöket állíthat a szolgálatába tanulása, munkája vagy szórakozása érdekében. Mivel a fenti legalapvetőbb háztartási gépekkel és elektronikai berendezéssel a vizsgálati személyek döntő többsége rendelkezik, ezért a kérdőívben szereplő néhány alapellátáson túlmutató technikai eszköz és jármű tulajdonlását elemzem.

Összességében a külterületen élők kevesebb kommunikációs és mobilitási lehetőséget használnak (22. ábra), majdnem feleannyi körükben a mobiltelefonnal rendelkezők aránya mint az akadémiásoknál. Többüknek vezetékes telefonja sincs, így a társaság nagyobb hányada nem teremthet kapcsolatot ilyen formában. Csak egy embernek van a vizsgált hatvan közül számítógépe, és egynegyedük tud gépkocsival is közlekedni. Ez azért is fontos, mert a többség számára messze van a buszmegálló (vonattal csak néhány vizsgált tanyáról érhető el Gyula), és a megfelelő utak hiánya miatt az havas, sáros időben szinte megközelíthetetlen.

A színvonalas szórakozás esélyét és választékát növelő készülékekből és a légkondicionálóból is jóval kevesebb van a külterületiek birtokában mint a belterületen élők esetében.

A nyugdíjasok körében hazai viszonylatban jó eredménynek tűnik az, hogy az akadémiások 65%-a rendelkezik lappal vagy számítógéppel. A szabadidős tevékenységek adatainak elemzéséből azonban kitűnik, hogy ez nem jelent azonos arányú alkalmazást, felhasználást is. Jóval kevesebben vannak, akik tudják kezelni a számítógépet és szívesen foglalkoznak ezzel a tevékenységgel. Mivel birtokában vannak az eszközöknek és érdeklődnek az új ismeretek iránt – esély van arra, hogy idővel maguk is megtanulják használni ezt a remek számítástechnikai eszközt, nem csak a családjuk számára teszik lehetővé.

A mobilitás, a központtal való kapcsolattartás rendkívül fontos a tanyán lakók számára. Kíváncsi voltam arra, hogy milyen gyakran, milyen módon és milyen céllal keresik fel a belterületet. A kint élők több mint egyharmada (38,33%) hetente jár be a városba, egyötödük (21,67%) hetente 2-3 alkalommal érkezik. Ennél kevesebben, 15% körül van azok aránya akik havi 1-2 esetben kelnek útra, illetve a legaktívabbak naponta felkeresik a centrumot. Megfigyelhető, hogy az életkor növekedésével ritkulnak a látogatások (2-3 havonta utazik 5,00%, évente 1,67%). Egy férfi jelezte csupán, hogy egyáltalán nem keresi fel a központot, sajnos a kérdőívből egyértelműen nem derült ki ennek oka (a többi válaszból gyanítható, hogy utazását betegsége akadályozza).

A többség autóbusszal utazik a leggyakrabban (31,67%), második helyre került az autó (21,67%), harmadikra a vonat és a kerékpár (egyaránt 13,33%).²² Vannak, nem is kevesen (8,33%), akik napjainkban is időnként gyalog keresik fel a belvárost.

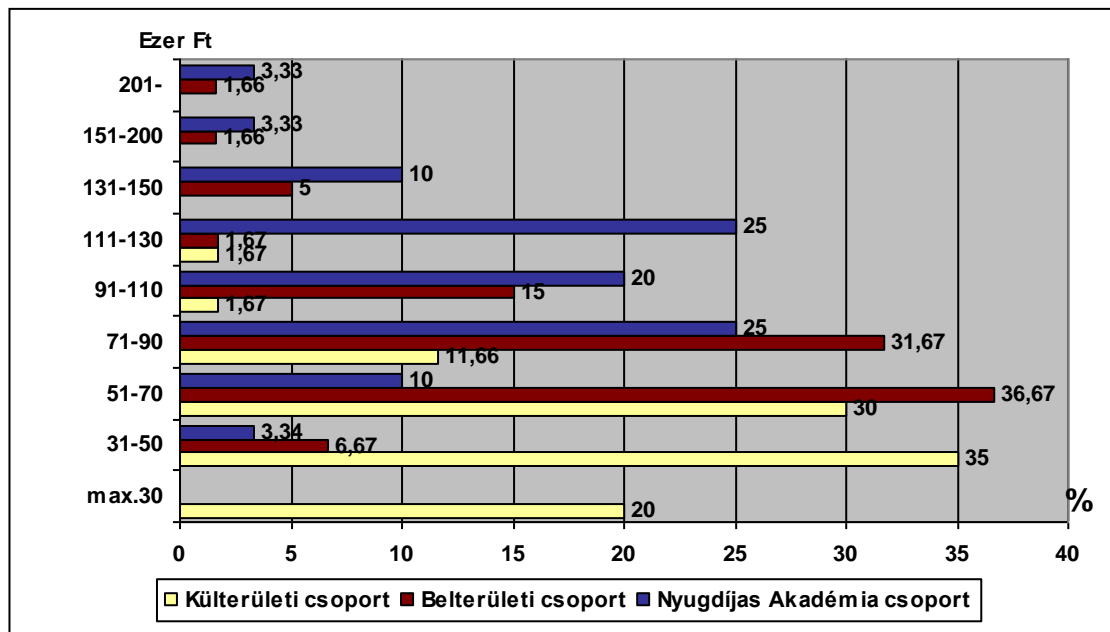
²² A vizsgálatban résztvevők többségének lakhelyéről az autóbusz az egyetlen igénybe vehető tömegközlekedési eszköz. Ez jelentősen befolyásolta a tárgykörben kapott eredményeimet.

Közéjük tartozik egy 75 évnél idősebb férfi, aki rendszeresen megteszi a több kilométeres utat.

A leggyakrabban orvosi vizsgálat, kezelés miatt keresik fel a központot, második legfontosabb cél a vásárlás, ezt követi az ügyintézés, a rokonlátogatás és a baráti kapcsolatok ápolása. A hitéletük gyakorlása érdekében ritkán és viszonylag kevesen (16,67%) kelnek útra. Ennél is csekélyebb azok száma, akik kulturális program, ismeretszerzés vagy piaci értékesítés céljával utaznak. Ezt az utóbbi programot 8,33% jelölte csupán. Mivel a gyulai piacon elsősorban a környező tanyavilág terményeit árulják, elképzelhető, hogy néhányan ezen némi anyagi hasznot hozó tevékenységüket „elfelejtették” jelezni.

1.3. Anyagi helyzet

A 34. táblázatban bemutattam, hogy 2009-ben milyen ellátási összegekből milyen arányban részesültek a gyulai nyugdíjasok. Az alacsony összegek dominanciájából kiderült, hogy a szépkorúak több mint egytizede (11,10%) 30 ezer forintnál kevesebbet kap és összesen csaknem egynegyed (24,10%) számára 50 ezer forint alatti ellátási összeg jut (KSH 2010). Saját eredményeim ezekkel az adatokkal is összevethetőek.

23. ábra. Anyagi helyzet 1.

Az egy főre jutó havi nettó jövedelem csoportonkénti bontásban (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Az egy főre jutó nettó jövedelem terén a 23. ábrán láthatóak a csoportok közötti jelentős különbségek. A legnagyobb eltérés az akadémiás és a külterületi csoportok között van. A legjobb helyzetben a magasabb iskolai végzettséggel és a korábban magasabb foglalkozási beosztásban dolgozott akadémiások vannak. A csoport több mint felének (61,66%) 91 ezer forint vagy annál nagyobb jövedelme van, ami több a 2009-es gyulai átlagos nyugdíjösszegeknél is (87.919 Ft). Jelentős hányadának (41,66%) 111 ezer forint vagy azt meghaladó a járandósága, közülük több mint egytizednek (16,66%) 131 ezer forint vagy annál nagyobb a jövedelme. A város egészére vonatkozó kimutatásban ebbe a csoportba sokkal kevesebben tartoznak. (34. táblázat, KSH 2010). Elmondható erről a csoportról, hogy a többségük havi nettó jövedelme meghaladja a városi átlagösszeget és több mint 15%-nak a legmagasabb kategóriákba tartozó járandósága van.

A külterületiek anyagi helyzete viszont kifejezetten rossz. Közel egyharmaduk (30%) havi egy főre jutó összege maximum 70 ezer forint. A csoportnak több mint a fele (55%) 51 ezer forintnál kisebb összeghez jut és egyötödük maximum 30 ezer forintot kap. Ezek elkésztően alacsony összegek, és a részesülők arányait tekintve a városi éves értékeknél is sokkal rosszabbak (11,10%) (KSH 2010).

A belterületiek jövedelmi viszonyai a legkiegyenlítettebbek és a két bemutatott csoport közöttiek. A domináns kategóriát az 51-90 ezer forint jelenti, ebbe tartozik a többség (68,34%). A gyulai 2009-es átlagos nyugdíjösszegeknél a csoport egynegyede kap magasabb juttatást.

42. táblázat. Anyagi helyzet 2.
Családi támogatás a csoportokban (%)

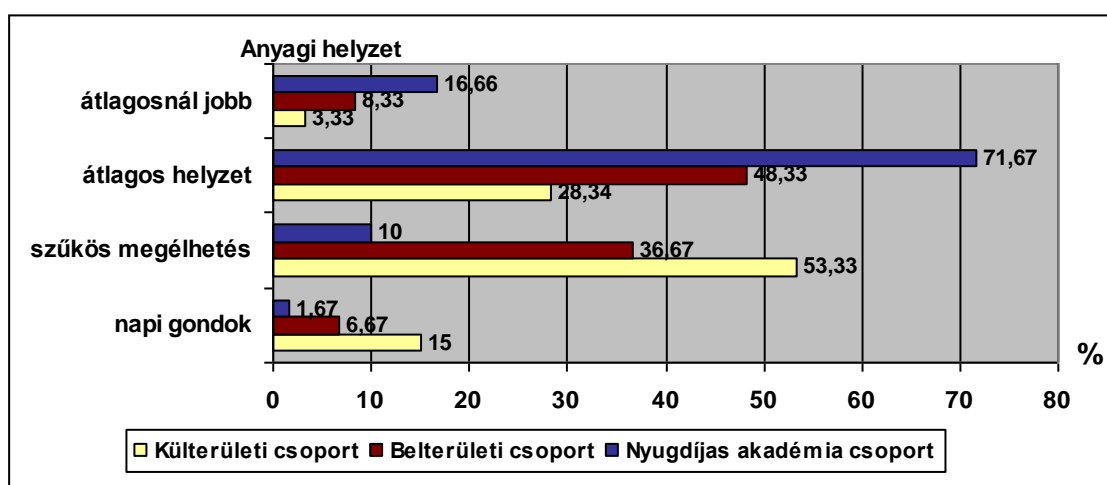
Csoport neve	Családi támogatás				
	Pénz	Élelmiszer	Gyógyszer	Téli tüzelő	Munka
1.Nyugdíjas Akadémia csoport	1,67	1,67	3,33		11,66
2.Belterületi csoport	6,67	25,00	1,67	6,67	41,67
3.Külterületi csoport	1,67	8,33	1,67	6,67	28,33

Forrás: Saját számítás

A felvázolt nyugdíjösszegek mellett a többségnek jól jön minden segítség. A család kötelezettsége a korosodó szülők támogatása, de a saját erőforrásaik befolyásolják ennek megvalósítását. A legtöbb segítséget összességében a belterületiek kapják, ebben szerepet játszhat az is, hogy ennek a csoportnak a legmagasabb a korátlaga és itt van a legtöbb egyedülálló özvegy is. A szülőket, nagyszülőket

elsősorban munkavégzéssel és élelmiszerral segítik, de két csoportban jelentős szerephez jut a téli tüzelővel való ellátás is.

A külterületiek közel fele (46,67%) kap segítséget – valójában a helyzet ennél rosszabb, mert van aki többféle formában is támogatja a szüleit, és van, aki sehogyan sem. Pénzt egy-egy személy kivételével a belterületiek kapnak – valószínűleg azért, mert a gyerekek, unokák sincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy adni tudjanak. Emellett – főként az akadémiás és a belterületi csoportok esetében – a szépkorúak számára is fontos, hogy önállóan megéljenek és valószínűleg jelentős hányaduk nem, vagy nehezen fogadná el a pénzt gyermekeiktől, mivel inkább adni szeretne nekik.

24. ábra. Anyagi helyzet 3.
Az anyagi helyzet szubjektív megítélése csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A nyugdíj összege és a családi támogatások mellett további lehetőségek is segíthetik a szépkorúak életét (pl. állattartás, növénytermesztés). Fontos az is, hogy milyen fizetési kötelezettségeik vannak és hogyan tudják a pénzüket beosztani. Mindezek eredőjeként kiderül, hogy az adott személy hogyan tud a pénzből megélni.

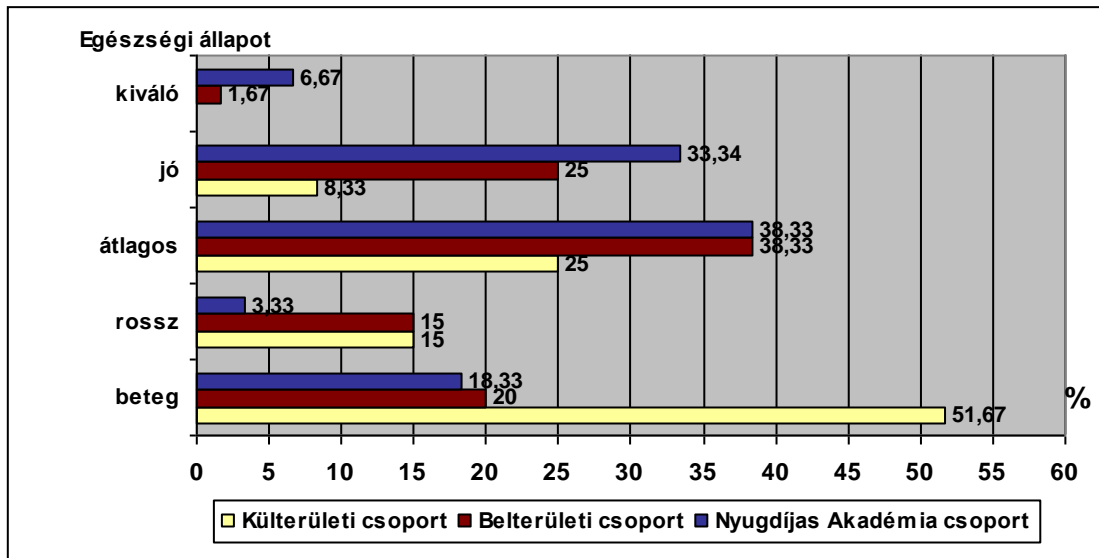
Az önbevallás szerint az akadémiások összességében jobbnak is élik meg az anyagi helyzetüket. Megélhetési gondról 1 fő számolt be, szűkös beosztásról egytizedük (Ez az arány megegyezik az 51-70 ezer forint jövedelemmel rendelkezőkével.)

A többség átlagosnak érzi az anyagi helyzetét (71,67%) és annál jobbnak 16,66%-uk. A külterületiek közül napi megélhetési gonddal küzd 15%, és szűkösen megél a csoport fele (53,33%). Átlagos helyzetűnek érzi anyagi helyzetét közel egyharmad (28,34%), annál jobbnak néhányan (3,33%).²³

²³ A területi elv érvényesítésén és a kiegyenlített nemi arányokra törekvésen túl véletlenszerűen kiválasztott vizsgálati csoportomba a havi ellátási összegek és támogatások szerint igazán magas összegű

1.4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői

Az egészségi állapot önértékelés megítélésével a *szubjektív egészségérzet* jellemezhető, ami elsősorban az egészségtudományokban, az egészségpszichológiában és egészségszociológiában elterjedt módszer, de megtalálható az egészségföldrajzi és más interdiszciplináris kutatásokban is.

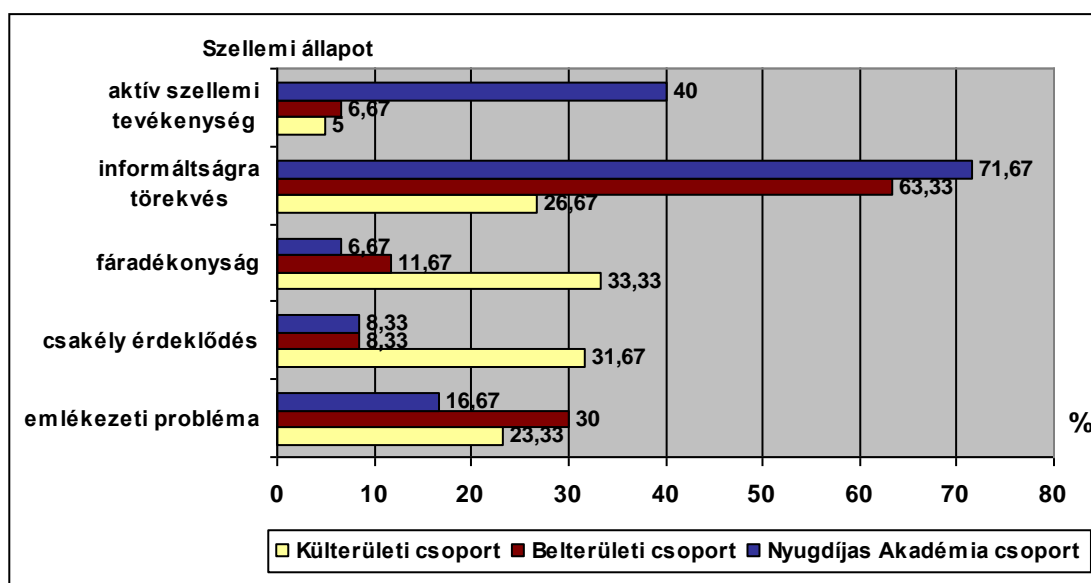
25. ábra. Szubjektív egészségérzet 1.
Az egészségi állapot szubjektív megítélése a csoportokban (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A 25. ábrán látható, hogy az egészségi állapot megítélésében jelentős különbség van a csoportok között. Az akadémiás és belterületen lévő csoportokhoz tartozók többsége átlagosnak vagy jónak ítéli egészségi állapotát (71,67% és 63,33%), néhányan pedig kiválónak (6,67% és 1,67%). Mindkét csoportban 20% körüli a betegek aránya.

Ehhez képest a külterületiek egészségérzete sokkal rosszabb. A csoport több mint a fele beteg (51,67%), rossz állapotban van további 15%-uk, átlagos vagy jó helyzetű egyharmaduk. Kiváló egészségűnek senki sem érzi magát. Tekintve a viszonylag fiatalon rokkantnyugdíjassá váltak magas arányát (21. ábra), ez az ábra is leképezi a csoport rossz egészségi állapotát.

anyagi mutatókkal rendelkezők nem kerültek. A tanyavilágban élők között szerencsére ilyen emberek is vannak. Arányuk, életkoruk és körülményeik bemutatása egy újabb tanulmány témája lehet. A hatalmas anyagi kontrasztokat a 19. számú függelékbe elhelyezett, általam készített fényképekkel érzékeltetem.

További komoly negatívum az, hogy a betegek több mint felét és a rossz állapotúak egyharmadát a csoport legfiatalabb, 60-64 évesei alkotják.²⁴

26. ábra. Szubjektív egészségérzet 2.
A szellemi állapot szubjektív megítélése csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

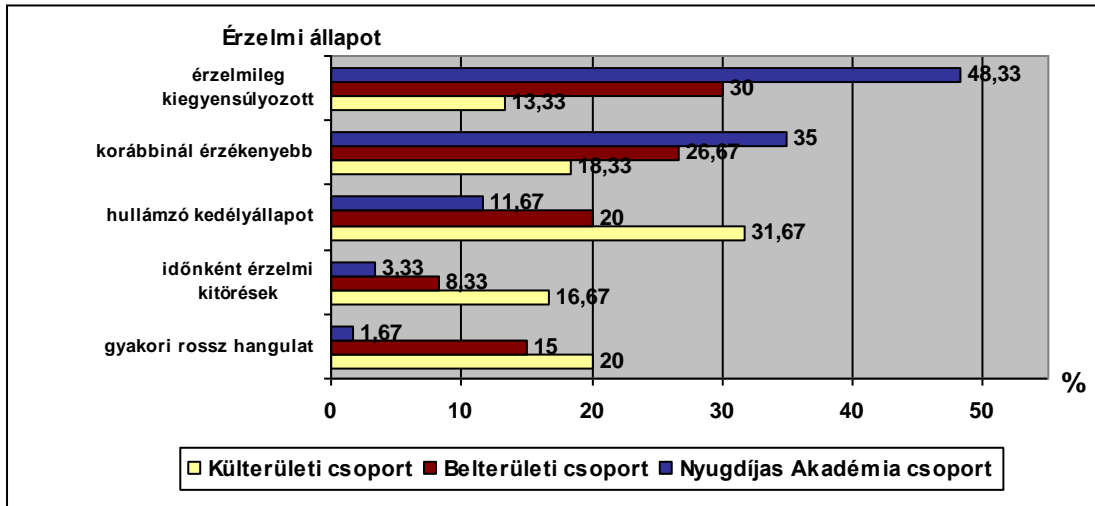
A szellemi állapot²⁵ területén jelentkező kisebb-nagyobb emlékezeti problémák az öregedési folyamat természetes velejárói. Talán ezért is van a legnagyobb arányú emlékezeti panasz a legidősebb, belterületi csoportban (30%). Őket követik a sokkal fiatalabb, de rosszabb egészségi mutatókkal rendelkező külterületiek ezen a területen. Egyharmadukra jellemző még a mentális fáradékonyság és az érdeklődés saját életterre való beszűkülése. Megőrizte nyitottságát egynegyedük, de csak néhányan végeznek rendszeresen szellemi tevékenységet (5%).

Ebben van a legnagyobb eltérés az akadémiások „javára”, hiszen azok több mint egyharmada (40%) folyamatosan részt vesz szellemi elfoglaltságokban. Valószínűleg ez is szerepet játszott abban, hogy náluk a legkisebb a szellemi fáradékonyság aránya (6,67%).

A legidősebb átlagéletkorú belterületi csoportban a már jelzett emlékezeti problémákhoz némi fáradékonyság is társul (11,67%). A legnagyobb arányú, domináns jellemző azonban a nyitottság, az információk és élmények gyűjtésére való törekvés (63,33%).

²⁴ Az egészségi állapot alakulásában az életkornak is jelentős szerepe lehet. Az egészségi állapot szubjektív megítélésének életkorilag jellemző értékeit a 20. számú függelékben lévő táblázat tartalmazza.

²⁵ A szellemi állapot árnyaltabb elemzése érdekében a vizsgálati személyek az önjellemzéshez több választ is megjelölhettek.

27. ábra. Szubjektív egészségérzet 3.
Az érzelmi állapot szubjektív megítélése csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

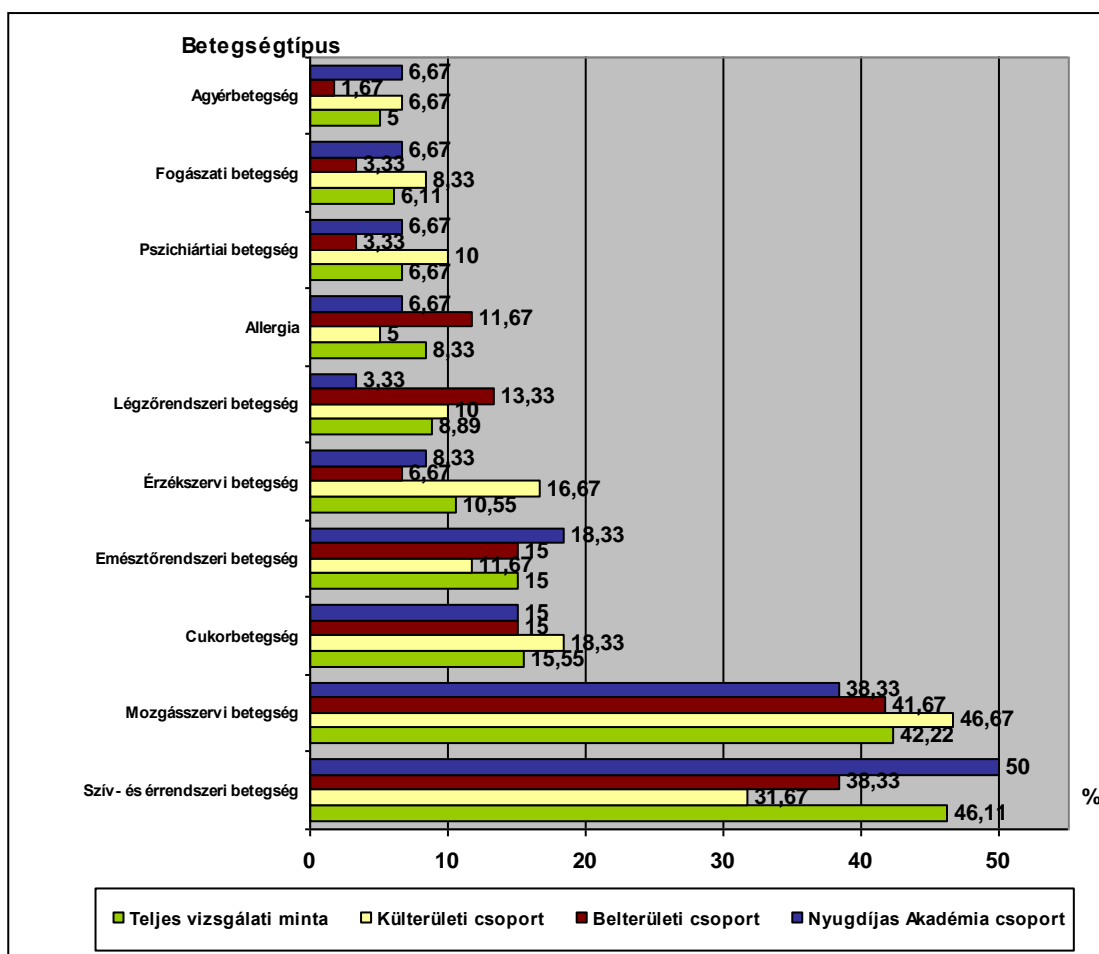
Az *érzelmi állapot* terén jelentős különbségek vannak a csoportok között. Érzelmileg kiegyensúlyozottnak érzi magát az akadémiás csoportnak majdnem a fele (48,33%) a belterületiek közel egyharmada (30%) és a külterületiek alig több mint egytizede (13,33%).

A korosodással járó természetes folyamat az érzelmi érzékenység fokozódása, ez az akadémiásoknál a legnagyobb értékű (35%). Többen közülük különböző szintű vezetői beosztásban dolgoztak, így a nyugdíjazáskor összességében nagyobb státuszvesztés érte őket, ami fokozhatta érzékenységüket.

A jelölések szerint a külterületiek több mint egyharmada (36,67%) jelentősebb érzelmi problémákkal küzd. Gyakran van rossz hangulata egyötödüknek, és jelentős azok száma is (16,67%), akiknek időnként érzelmi kitöréseik vannak. Ezek a panaszok akár egy időskori depresszió kialakulásának alapjai is lehetnek.

A belterületiek körében – talán az idősek nagyobb aránya miatt – a kiegyensúlyozott egyharmad mellett van egy hangulati problémákkal és érzelmi kitörésekkel is jellemezhető több mint egyötödöt képviselő társaság (23,33%).

Ezek az adatok a szépkorúakkal való megfelelő bánásmód fontosságára is felhívják a figyelmet. Olyan legyen a velük való foglalkozás, ami tekintetbe veszi folyamatosan változó életkori sajátosságait és fokozott érzékenységüket.

28. ábra. Szubjektív egészségérzet 4.

Leggyakoribb betegség típus-meghatározások (%)

Forrás: Saját számítás

A betegség típusok meghatározása, a diagnosztizálási munka egyértelműen orvosi feladat. Ezen tevékenység eredményét az orvosok az esetek döntő többségében közlik a beteggel a tájékoztatás és a hatékony gyógyulás elősegítése érdekében. Teljesen egyéni, hogy a betegség típusot miként éli meg, hogyan dolgozza fel az adott személy. Átélt betegség tudata és az azzal való bánásmód nem csak felépülésének egyik tényezője, hanem mindennapi közérzetének, életminőségének is fontos eleme. A *szubjektív betegség típus-meghatározások* így számtalan objektív és szubjektív elemet tartalmaznak, így az életminőség egyik jelzőértékeként is használhatóak.²⁶

A betegség típusok tekintetében a teljes mintában szereplő arányok követik az életkorilag megszokott trendeket: a legmagasabb a szív- és érrendszeri betegségek aránya, az agyérbetegséget is számításba véve a vizsgálati személyek több mint fele

²⁶ Mivel egy embernek egyszerre több akut vagy krónikus jellegű betegsége is lehet, ezért ebben a kérdéskörben a vizsgálati személyek több válaszlehetőséget is megjelölhettek.

rendelkezik ilyen betegséggel (51,11%). Kiugróan magas a mozgásszervi betegségek aránya is (42,22%). Érdekes eltérések vannak a csoportok között a vezető betegségtípusok terén. A korábbi munkahelyi státusza miatt vélhetően több stresszt elszenvedő akadémiás csoportnál a legmagasabb az agyér- és a szív- és érrendszeri betegségek aránya (56,67%), jóval szerényebb a külterületieké (38,34%), ehhez közelítő a belterületieké is (40%). A szabadban végzett sok munka és a városba való több kilométeres kerékpárral megtett utak is szerepet játszhattak abban, hogy a külterületieknél érzékelhetően magasabb (46,67%) a mozgásszervi megbetegedések aránya mint a korábban védettebb, komfortosabb környezetben (pl. irodában) dolgozó akadémiásoknál (38,33%).

Az emésztőrendszeri betegségek egy részének kialakulásában (pl. gyomorfekély, nyombélfekély) szintén jelentős szerepe van az átélt munkahelyi stressznek. Elképzelhető, hogy emiatt is kicsit magasabb az aránya az akadémiás csoportnál (18,33%) mint a külterületieknél (11,67%).

A 28. ábrán látható, hogy a több tényező mellett az életmóddal, a dohányzással és a lakhatási feltételekkel is összefüggésben kialakuló légzőszervi betegségek arányában is érdekes eltérések vannak a csoportok között. Az allergiás megbetegedés a belterületi csoportnál a legmagasabb és a zömében természetes környezetben felnevelkedett külterületieknél a legalacsonyabb.

Van néhány olyan betegségcsoport, amelyek kialakulásának esélyét az időnkénti orvosi ellenőrzésekkel csökkenteni lehet (pl. fogászati, szemészeti szűrővizsgálatok). Ezek a területeken – valószínűleg az egészségtudatos magatartás alacsonyabb szintje miatt – a külterületiek több betegségben szenvednek.

Az érzelmi állapot jellemzésekor felvetett külterületi problémák egy része már pszichiátriai kezelést igényel. A csoport egytizedének van valamilyen pszichiátriai betegsége. A belterületi idősebb, zömében szakmunkás feladatkört korábban betöltőknél ez az arány jóval csekélyebb (3,33%).

Mind a három csoportban jelentős még (15% körüli) a cukorbetegség aránya. Az országos trendeknél alacsonyabb a daganatos megbetegedések összesített száma (4,44%). Csoportonként már differenciáltabb a kép. A belterületiekre és az akadémiásokra jellemző alacsonyabb értékekhez (1,67% és 3,33%) a külterületiek magasabb aránya (8,33%) társul.²⁷

²⁷ A betegségtípus(ok) szubjektív meghatározásának csoportonkénti adatait tartalmazó táblázat a 21. számú függelékben található.

43. táblázat. Szubjektív egészségérzet 4.

Betegségtípusok jelzésszámainak életkori, csoportonkénti átlagai nemi bontásban

Életkor	Nők jelzésszáma			Férfiak jelzésszáma			Összesen
	NYA	Belt.	Kült.	NYA	Belt.	Kült.	
60-64 év	1,7	1,9	1,0	1,0	1,2	0,7	1,3
65-69 év	1,8	2,1	7,7	1,6	1,0	4,4	2,9
70-74 év	2,2	2,8	1,5	2,2	0,7	0,8	1,7
75-79 év	2,0	2,3	4,0	1,5	3,0	1,7	2,3
80 év-	-	2,1	1,0	-	0,6	1,0	1,3
Összesen	1,8	2,2	2,6	1,6	1,0	1,7	1,8

Forrás: Saját számítás

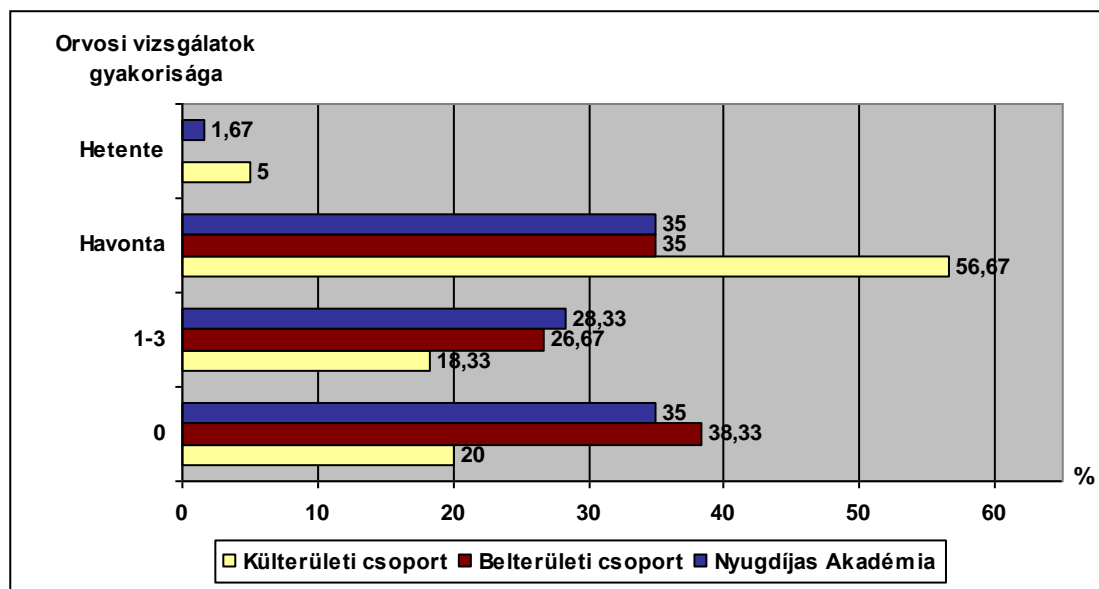
Az egészségérzet és a jó közérzet fontos eleme az, hogy az egyén mennyire elégedett az egészségi állapotával, milyen jellegű panaszokat esetleg betegségeket kell elviselnie. Természetesen a szépkorúak között is vannak kiváló egészségi állapotúak is, a gyakoribb mégis inkább az, hogy egy-két akut vagy tartósan fennálló betegséggel kell együtt élniük.

Kíváncsi voltam arra, hogy a 180 fős mintába tartozó szépkorúak egyénenként hány betegségtípust jelöltek válaszaikban, az összegzés alapján készített 43. táblázat néhány érdekes eredményt mutat.

Talán nemi különbségként észrevételezhető, hogy a nők minden csoportban több betegségtípust jelöltek, esetleg „panaszkodósabbak” mint férfitársaik. A legnagyobb nemi különbség ebből a szempontból a belterületieknél van, ahol a nők jelzésszáma több mint a kétszerese a férfiakénak.

Mivel a betegségek kialakulásában és lefolyásában az életkornak is szerepe lehet, a betegségtípusok meghatározását életkori bontásban feltüntető táblázat a 22. számú függelékét képezi.

Összességében a külterületiek egyéni betegsége száma a legmagasabb, ami korábban bemutatott (25. ábra), sokkal rosszabb egészségi állapotuk miatt érthető. A férfiak jelzésszáma viszont itt is csak kicsivel magasabb, mint az akadémiai csoportnál, akik a többi válaszaik szerint összességében sokkal egészségesebbnek érzik magukat. A 43. táblázat jelzi azt a tradicionális elvárást is, hogy a férfiaknak nem illik panaszkodni.²⁸

29. ábra. Az elmúlt egy évben orvosi vizsgálaton való részvételi arányok a csoportokban (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Viszonylag objektívnek tekinthető adat az *orvosi vizsgálaton való részvétel* gyakorisága, bár az emlékezet szubjektív torzítása ezt az információt is módosíthatja.

A legtöbben havonta voltak orvosnál, a legnagyobb arányban a külterületiek (56,67%), ez érthető is, hiszen a csoport tagjainak közel 70%-a betegnek vagy rossz egészségi állapotúnak jellemezte saját magát (25. ábra).

Nem járt orvosnál az akadémiaiok és a belterületiek több mint egyharmada (35% és 38,33%) valamint a külterületiek egyötöde (20%). Ez utóbbi arány – tekintettel az egészségi állapotra vonatkozó véleményeikre – azt jelentheti, hogy főként csak a betegek és a kifejezetten rossz állapotban lévők kereshették fel orvosukat.

²⁸ Ez az attitűd is szerepet játszik a férfiak körében a feldolgozatlan feszültségek miatti pszichoszomatikus betegségek kialakulásában és bizonyos életkori kategóriákban a nagyobb öngyilkossági veszélyeztetettségükben.

44. táblázat. Az elmúlt egy évben kórházi kezelésen részt vettek arányai a csoportokban (%)

Csoport neve	Kórházi kezelések száma			Összesen
	1	2	3-	
1.Nyugdíjas Akadémia csoport	8,33	6,67	5,00	20,00
2.Belterületi csoport	21,67	6,67	-	28,34
3.Külterületi csoport	13,33	16,67	1,67	31,67

Forrás: Saját szerkesztés

Az elmúlt évben kórházi kezelésben részesült a külterületiek közel egyharmada (31,67%), a jóval idősebb átlagéletkorú belterületiek hasonló számú társasága (28,34%) és az akadémiások egyötöde (20%). A külterületiek rosszabb egészségi állapotára utal, hogy náluk volt a legnagyobb azok száma, akik kétszer is kórházban feküdtek (16,67%).

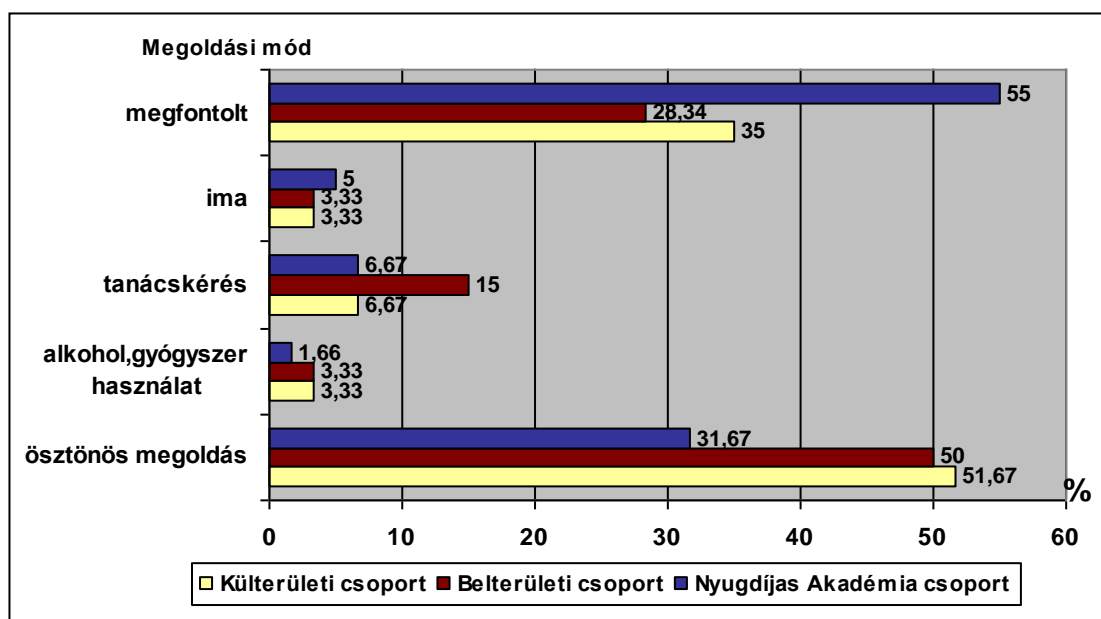
A folyamatosan több-kevesebb testi-lelki panasszal küzdő szépkorúak számára rendkívül lényeges az orvosi kezeléseken túl az is, hogy ki ápolja, gondozza őket betegségük idején. A párkapcsolatban vagy gyermekeikkel élőknel nincs ilyen probléma, hiszen a bajban zömében kölcsönösen egymás támaszai.

A megkérdezettek több mint egyharmadának (34,44%) esetlegesen vagy egyáltalán nincs ilyen esetekben segítsége. Ez a probléma a legnagyobb arányban a belterületieket és az akadémiásokat érinti. Betegség esetén valamelyik ismerőse vagy házigondozó közreműködésére számíthat a teljes minta egyötöde (19,44%). Legnagyobb számban (10%) a legidősebb, özvegyként még az otthonukban élő belterületiek jelezték ezt a megoldást. A megkérdezett szépkorúak 15%-ának betegsége esetén senki sem segít. Csoportbontásban ezt a választ adta az akadémiások közel egyharmada (28,33%) és a belterületiek több mint egytizede (13,33%). Bár az akadémiások többsége az önjellemzés szerint még viszonylag jó egészségnek örvend, de idővel állapotuk romlani fog.

További nehezítő tényező, hogy a teljes vizsgálati minta közel egyötödének (16,67%) nincsen barátja sem. Ebből a szempontból a legjobb helyzetben az akadémiások vannak, ott csak egy ember jelölte azt, hogy nincsen barátja. A legmagasabb érték a külterületiek csoportjában van, ahol egynegyedük baráttal sem rendelkezik. Ez azért is rossz, mivel ők a tanyákon többé-kevésbé elszigetelten élnek.

A belterületiek csoportjában is magas ez az érték (23,33%). Így főként az egyedül élők jelentős hányada betegség esetén nem kap személyre szabott gondoskodást.

Betegség esetén a gyógyulás legfontosabb tényezői közé tartozik a biztonság és a személyre szabott segítségnyújtás. A magukra maradt egyedülállók biztosan jelentős hányadát képezik Gyula népességének. Ebben a városban és az ország más hasonló helyzetű térségeiben is hatékonyabban kellene megszervezni a házi gondozási rendszert és szélesebb körben, támogatott formában ki kellene terjeszteni a jelzőrendszeres házi segítségnyújtást a bel- és külterületen élők számára egyaránt.

30. ábra. Nehéz élethelyzetben leggyakrabban alkalmazott megoldási módok csoportonként (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Az idősebb, egyedülálló szépkorúaknál még lényegesebb az, hogy hogyan birkóznak meg nehéz élethelyzeteikkel, milyen megoldási módokat alkalmaznak. Bár a kérdőíves helyzet távol áll az életben megjelenő szituációk modellezésétől, arra mindenképpen alkalmas, hogy felmérjük a vizsgálati személyek önmagukról kialakított véleményét. Láthatóvá válik, hogy a személy megfontolt, racionális, aktív megküzdő stratégiára, passzív sodródásra, esetleg csupán pótcselekvésre, vagy feszültség szintjének csökkentésére törekszik. Mindezek befolyásolhatják a stresszhelyzetekkel való megküzdésük gyakorlati módjait, az aktuális közérzetüket, és gyakori előfordulás esetén pszichoszomatikus sérülékenységüket bizonyos betegségekre való fokozottabb hajlamukat is.

A 30. ábrán az látható, hogy az akadémiás csoport tagjai jóval nagyobb arányban választják a racionális megoldási módot. A csoport több mint fele (55%) jelölte ezt, szemben a másik két csoport egyharmad körüli válaszaival. Ezt a különbséget valószínűleg az iskolai végzettség terén meglévő eltérések okozzák, az akadémiásokat a különböző képzések során az átgondoltabb, több szempontból mérlegelő megoldások irányába is fejleszthették. Emellett felhalmozódott ismereteikkel nyilván többször voltak hatékonyak ilyen megoldásaik. A külterületi és a belterületi csoportok résztvevőinek fele az ösztönös, gyors megoldásra szavazott. A tanácskérés aránya az idősebb átlagéletkorú belterületieknél a legmagasabb.

A válaszok árnyaltabb elemzésével érdekes nemi különbségek is fellelhetőek. A teljes vizsgálati mintában vannak olyan megoldási módok, amelyeket az egyik nem képviselői nagyobb arányban választottak.²⁹ Ilyen a megfontolt megoldási mód, amit a férfiak minden csoportban nagyobb arányban jelöltek női társaiknál. Ugyanez a helyzet az egyik legkevésbé hatásos, csak átmeneti feszültségoldásra alkalmas módszernél – az alkohol vagy gyógyszer használatánál. A kisebb önállóságot és magabiztosságot jelző tanácskérést és az imádkozást viszont a nők választották jóval nagyobb arányban. A bemutatott vizsgálati mintán belüli nemi különbségeket elsősorban neveltetési, tapasztalati és a társadalomban élő tradicionális magatartási módok okozhatták.

1.5. Az életmód néhány eleme

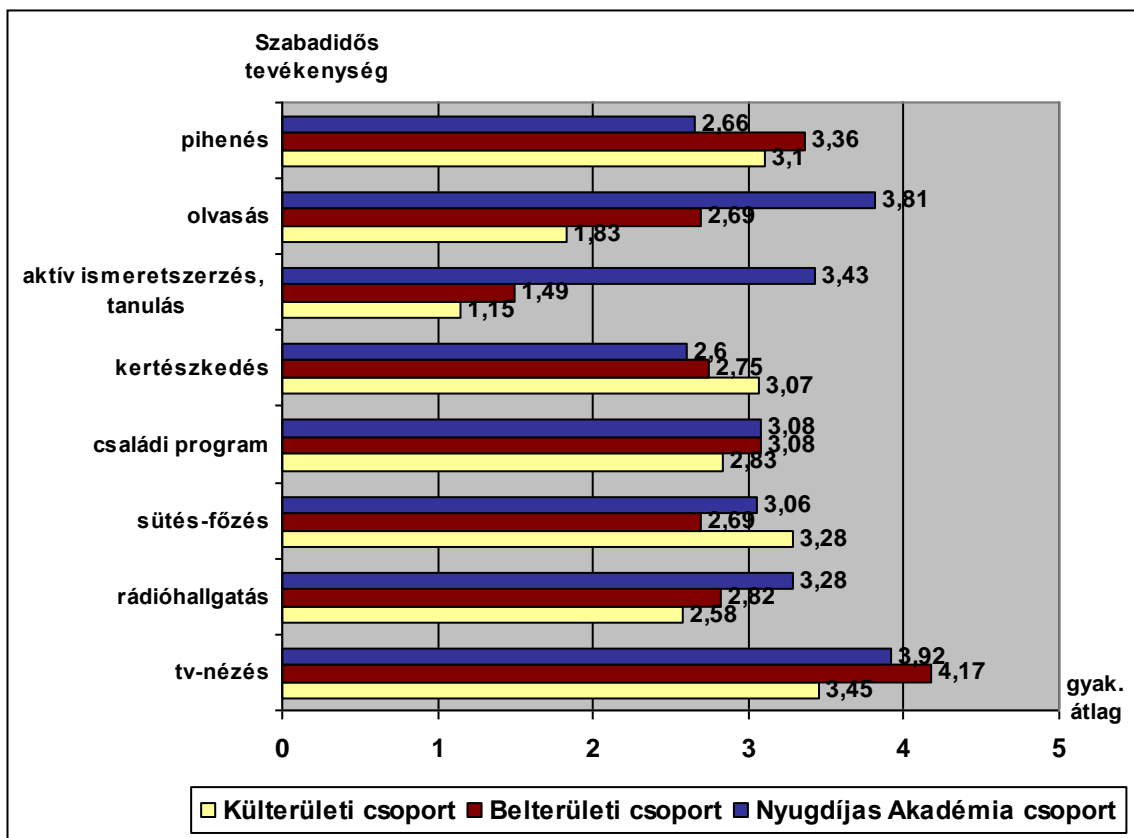
A szépkorúak mindennapi életéből elsősorban a szabadidős tevékenységeiket és a táplálkozási szokásaikat vizsgáltam. Érdekelt, hogy vannak-e olyan sajátosságok, amelyeket elsősorban az eltérő élettér okozhat.

A külterületieknél összességében a legnépszerűbb tv-nézést a sütés-főzés követi, pedig a csoportban a nemi megoszlás optimális (50-50%), ez azt jelenti, hogy a férfiak egy része is szokott és szeret főzni. A toplista harmadik helyére a pihenés került. A házkörüli munkában elfáradt és beteg emberek szívesen választják a pihenést, a rádiózást vagy a zenehallgatást.

A tanyához tartozó kert és földterület jó lehetőséget teremt a kertészkedéshez. A természetes környezetben végezhető elfoglaltság a család számára termelt növények és

²⁹ A nehéz élethelyzetben leggyakrabban alkalmazott megoldási módok csoportokon belüli nemi arányait bemutató táblázat a 23. számú függelékben található.

a szép virágok miatt hasznos is. Ez a tradicionális tevékenység ebben a csoportban a legkedveltebb és leggyakoribb.

31. ábra. Kedvelt szabadidős tevékenységek gyakorisági átlagai a csoportokban

Forrás: Saját szerkesztés

A belterületieknél a legdominánsabb kikapcsolódási forma a tv-nézés és a rádióhallgatás. Mivel ennek a csoportnak egynegyedét 75 éven felüliek alkotják, így érthető, hogy a pihenés mint regenerálódási lehetőség ebben a közegben a legnépszerűbb. Ők is szívesen vesznek részt családi programokon. Előkelő helyen szerepel a gyakorisági listájukon a kertészkedés, a másik két csoportnál ritkábban főznek – talán azért is, mert sokan egyedül élnek és nem kell a család ellátásáról gondoskodniuk. A szívesen választott elfoglaltságaik közé tartozik még az olvasás is, ezt gyakrabban teszik mint a külterületiek, de ritkábban mint az akadémiasok, akiknél kiemelt szerepet kap az olvasás és az aktív ismeretszerzés, tanulás. Ők őrizték meg leginkább a tevékenységeik szintjén is az aktív kapcsolatot a tágabb környezetükkel. A legnagyobb arányban vesznek részt a kulturális programokon, a legtöbbet járnak baráti társaságokba és szórakozni, olykor elmennek utazásokra, kirándulásokra, néhányan tevékenykednek

társadalmi szervezetekben, és vannak akik egészségmegőrző szolgáltatásokat is igénybe vesznek. A számítógépezés és internethasználat iránt ebben a csoportban mutatnak a legnagyobb érdeklődést. Ezt a szélesebb skálájú szabadidős tevékenységi kört nyilván elősegíti jobb egészségi állapotuk, korábbi társadalmi státuszuk és a másik két csoportnál előnyösebb anyagi helyzetük. Természetesen náluk is rendkívül kedveltek a tradicionális otthoni kikapcsolódási formák, a tv-nézés, a rádióhallgatás, a családi programokon való részvétel és a sütés-főzés.

A csoportok mindegyikére jellemző, hogy a tagok többségének rendkívül csekély a politikai és egyházi jellegű tevékenysége. Ezek az elfoglaltságok a legkevésbé választottak közé tartoznak, bár itt is vannak különbségek. Érdekes módon legaktívabb egyházi szervezeti tevékenységet a külterületiek folytatnak. A társadalmi munka terén ők inaktívabbak, abban az akadémiások részvétele a legkifejezettebb.

Természetesen a csoportokra jellemző közös sajátosságok mellett jellegzetes egyéni, nemi és életkori eltérések is tapasztalhatóak, ³⁰ például a nők körében szinte minden életkorban és minden csoportban az első helyen van – családi szerepvállalásuk részeként is – a sütés-főzés. A férfiaknál – szintén minden korcsoportban – az első öt legkedveltebb szabadidős formák egyike a kertészkedés.

Táplálkozási szokások terén a külterületiek többsége (43,33%) az olcsó, tápláló élelmiszerek beszerzésére helyezi a hangsúlyt. Közel egyharmaduk (28,33%) figyel arra, hogy mit fogyaszt és jelentős azok száma is (15%), akik rendszeresen táplálkoznak. Hasonlóan étkezik a belterületiek és az akadémiások közel egyharmada is (31,67% és 26,67%). Az akadémiások legnagyobb hányada (70%) figyel az ételek alkotóelemeire, a beszerzési és előállítási költségek is fontosak számukra, ez tapasztalható a belterületieknél is. Rendszeretlen étkezésre hajlamos az akadémiások egytizede, a belterületiek jelentősebb hányada (18,33%) és a külterületiek kisebb csoportja (6,67%).

A csoportok étkezési szokásaiban eltérő az, hogy a külterületiek gyakrabban fogyasztanak zsírosabb, magyarosabb jellegű ételeket mint a másik két csoport tagjai. A külterületiek közel fele (46,67%) legalább hetente eszik ilyen ételeket, az akadémiások és belterületiek többsége inkább ritkábban, alkalmyszerűen.

Húst naponta fogyaszt az akadémiások és a belterületiek egynegyede és a külterületiek egyötöde. Heti rendszerességgel szerepel az étlapon ez a fontos táplálék a

³⁰ A kedvelt szabadidős tevékenységek rangsorait életkori és nemi bontásban feltüntető egyik táblázatot példaként a 24. számú függelék mutatja be.

jelentős többségnél, a külterületek 66,67%-ánál, a belterületek hasonló hányadánál (65%) és az akadémiások több mint felénél (58%).

Zöldséget és gyümölcsöt valamint tejterméket két csoportban a többség napi gyakorisággal eszik. A belterületek zöldség-gyümölcs fogyasztása inkább heti szintű.

Tésztaféléket mind a három csoport nagyobb hányada hetente főz. Süteményt az akadémiások és a belterületek hetente esznek, a külterületek annál ritkábban. A csoki és cukorfogyasztás az idősebb belterületi nőknél havi rendszerességű, a többiek ritkábban, alkalmasszerűen teszik azt (mind a három csoportban 15% körüli a cukorbeteg aránya).

A távolabbi kultúrák ételeit nem vagy alig fogyasztják. Csúpan az akadémiások mutatnak némi érdeklődést az olasz és az ázsiai konyhaművészet termékei iránt.

Üdítőitalokat napi szinten iszik az akadémiások egy része (6,67%) és a belterületek közül néhányan (5%), a külterületről csúpan 1 fő. Heti rendszerességgel veszik magukhoz ezeket az egészségtelen, magas cukortartalommal rendelkező italokat elsősorban a belterületek közül többen (13,33%) és a külterületek körében is számosan (11,67%).

A *szeszesitalok* fogyasztása a jelzések szerint minden csoportnál a nem vagy alkalmasszerűen jellemző kategóriába tartoznak. Valószínűleg a napi gyakorlat a vizsgálati személyek egy részénél ettől eltérő lehet.

Az egészségre rendkívül káros *dohányzás* a teljes vizsgálati minta több mint egyharmadára jellemző (41,67%), ez magas érték. Csoportok szintjén a legtöbben a külterületek közül dohányoznak (20%), őket követik az akadémiások (13,33%), a legkevesebb rabja ennek a káros szenvedélynek a belterületek körében van (8,33%)

1.6. Társadalmi közérzet és jövőorientáció

A csoportok tagjai eltérő anyagi és életviteli lehetőségekkel, célokkal és aktivitással rendelkeznek. Más helyzetben érte őket például a *rendszer váltás*; a tanyákon élők közül csak néhányan (6,67%) érzékelték pozitív változást, a válaszadók csaknem fele (45%) kisebb vagy nagyobb hátrányokat említett, egynegyedük szerint pedig nem volt hatása korábbi *anyagi helyzetükre*.

A többség szerint a rendszerváltás nem volt jelentős hatással a *társadalmi-, családi-, rokon-, baráti kapcsolataikra* sem, de egyötödük (21,67%) szerint azok megromlását okozta.

Hasonló eredmények születtek a másik két csoportban is. Eltérés elsősorban a társadalmi aktivitás csökkenésében, a politikai tevékenységből való kivonulásban van. A belterületieknél a csoport közel egyötödének romlott a társadalmi aktivitása, több mint egytizedük befejezte az aktív politikai tevékenységet. Az akadémiások közel egyharmada (30%) az aktív társadalmi tevékenységet, egynegyede a politizálás befejezését a rendszerváltás hatásának tulajdonította. (Elsősorban a tanyavilágban érzékelhető a nemzeti jellegű politizálás néhány főre kiterjedő aktivizáló hatása.)

Az *elégedettség-vizsgálat* még differenciáltabb képet mutat. A család, az egészségi állapot és az egészségügyi-szociális ellátás színvonala természetesen az elégedettség meghatározó elemei minden vizsgált csoportban.

Az elégedetlenség okai is többnyire ugyanazok, az alacsony nyugdíjak, a növekvő megélhetési költségek, a közbiztonság romlása.

Az eltérések elsősorban települési helyzetükből következnek. A tanyákon élők a megfelelő utak és közlekedési viszonyok hiányosságait, a segélyezésben vélelmezett hátrányokat, a lakhelyükön elérhető szolgáltatások hiányait, a bűnözés növekedését és az alacsony mezőgazdasági felvásárlási árakat kifogásolják.

A belterületiek között nagy számban vannak (31,67%) akik a társadalmi-politikai viszálykodást, a környezeti ártalmakat és az élelmiszer-ellenőrzés hiányosságait említették.

Az akadémiások körében még nagyobb arányban jelennek meg a saját sorsukon túlmutató jelenségek. Több mint egyharmaduk (35%) a politikai viszálykodást, a közbiztonság romlását (31,67%), sokan a fiatalok lakás- és munkalehetőségeinek hiányát, az időskorúakkal való társadalmi törődés háttérbe szorulását említik a legnagyobb gondjaik között.

Markáns csoportspecifikus eltérések elsősorban a *jövőre vonatkozó tervekben* találhatóak. Természetesen valamennyi csoportban meghatározóak az egészség megőrzésére és a családi kapcsolatok ápolására vonatkozó természetes törekvések. A külterületiek háromnegyed része, a belterületiek több mint a fele és az akadémiások jelentős aránya (43,33%) is ezeket a célokat jelölte meg az első helyen.

A 60-65 évesek körében a tanyákon is vannak néhányan, akiknek aktív terveik vannak (pl. tanyafelújítás, állatsimogató létesítése, önellátó gazdálkodás).

A belterületiek közül többen az utazást, a gyógyfürdőt és a színházat, a kulturális programokat jelölték meg. Ezek valószínűleg zömében olyan elfoglaltságok, amelyeket eddig nem, vagy csak kis mértékben engedhettek meg maguknak.

Az akadémiások sajátossága, hogy a körükben rendkívül erős az értelmes élet folytatásának igénye. „Dolgozni, tanulni, fejlődni” – fogalmazta meg egyikük. Az ismeretszerzés, tanulás folytatásának igényét közel egyötödük jelölte (18,33%). Önálló alkotó munkába kezd több mint egytizedük (13,33%) (pl. néprajzi kutatás, könyvkiadás, családfa elkészítése), vannak, akik egyházi vagy civil szervezetek keretében társadalmi munkát fognak folytatni. A csoport tagjainak elképzelése alapján megállapítható, hogy ez a csoport lényegében megőrizte aktivitását és különféle szálakkal kapcsolódik a társadalmi folyamatokhoz.

A vizsgálat résztvevőinek többségénél a tervezésben a 65. életév tekinthető az aktív kor végének, ezt már a családra és az egészségre korlátozódó életszakasz követi. Kivételnek tekinthető néhány tanyán élő és az akadémiások nagyobb hányada, itt kitolódik az aktív tervezéses időszak mintegy 70 éves korig, és ez az életesélyeiket is növelheti. Az ő csoportjuk életvitele és életminősége egy modern nyugdíjas réteg formálódásának egyik első jele lehet.

1.7. Összegző megállapítások

A kérdőíves vizsgálatom eredményei arra utalnak, hogy az aktív munkával töltött időszakban megalapozott életfeltételek és az elsajátított ismeretek, készségek jelentősen befolyásolják a nyugdíjas évek életminőségét.

A szépkorúak a társadalmi struktúrában korábban elfoglalt helyzetüknek megfelelő, ott megszokott életmód folytatására törekuszenek. Az átélt életutak és tapasztalatok rendkívül egyediek, így az új nyugdíjas helyzethez való alkalmazkodás módja is az. Emellett a csoportok összesített értékeiben több területen jelentős különbségek vannak. A legnagyobb eltérések az akadémiás és a külterületi csoportok értékei között tapasztalhatóak, a belterületi csoport eredményei zömében ezen „szélsőértékek” közöttiek.

A különbségek a szépkorúak korábbi „előéletéből”, az általuk betöltött társadalmi, munkahelyi pozíciók eltéréseiből és azok nyugdíjaskori továbbéléséből származnak. Ezek megjelennek a lakhatási feltételekben, hiszen a belterületen élők kényelmes, tágas házai, lakásai mellett a tanyákon élők közel felének nem

összkomfortos a lakhelye, több mint egytized számára a villany- és a vízellátás sem megoldott. A külterületiek számára a mobilitási és a kommunikációs lehetőségek is jóval szerényebbek (pl. autóval, mobiltelefonnal való ellátottság).

Jelentős különbségek vannak a csoportok *anyagi kondícióiban* is. A zömében felsőfokú végzettséggel vagy érettségivel rendelkező akadémiások jelentős hányada magasabb beosztású szellemi foglalkozású volt, így többségük havi járandósága meghaladja a városban átlagként számítottat. A dominánsan általános iskolát végzettekből álló külterületiek közel egyharmada már 50 éves kora előtt befejezte az aktív munkát, a csoport több mint fele rokkantnyugdíjas vagy rehabilitációs járadékot kap, így az egy főre jutó nettó jövedelem ebben a csoportban rendkívül alacsony, egyötödüknél maximum havi 30 ezer forint.

A nyugdíjazási típusok arányai is jelzik azt, hogy a korábbi élethelyzetnek az *egészségi állapotra* is jelentős hatása volt. A vizsgálat a jelenlegi szubjektív egészségállapot feltárására vállalkozott, ennek eredményei a külterületi csoportban a másik két csoportnál rosszabb egészségi állapotra utalóak. Jó egészségnek örvendő kevesebb mint egytizedük, a tagok jelentős hányada beteg vagy rossz állapotú, és kisebb-nagyobb érzelmi problémákkal is küzd.

A szépkorúak által megjelölt különböző betegségtípusok előfordulási arányainak eltérései a korábbi munkahelyi és otthoni megterhelések különbségeire is utalhatnak. Így például a szellemi munkával és vezetéssel járó munkában vélhetően több stresszt elszenvedett akadémiásoknál magasabb a szív- és érrendszeri, valamint az emésztőrendszeri betegségek aránya. A külterületieknél a megterhelő fizikai munka és a természetes környezet megpróbáltatásai is szerepet játszhattak abban, hogy többen szenvednek mozgásszervi megbetegedésekben.

Az *életmódnak* hasonló és eltérő elemei egyaránt megtalálhatóak. Minden csoportban népszerűek a tradicionális kikapcsolódási formák; a tv-nézés, rádiózás, a sütés-főzés és fontosak a családi programok is. Az akadémiások az olvasást, az aktív ismeretszerzést életmódjuk fontos részeként tartják számon, emellett jobb anyagi kondícióik miatt is többféle kikapcsolódási módot jelöltek, és láthatóvá vált, hogy különböző tevékenységekkel több szálon aktív kapcsolatban maradtak a társadalommal.

A külterületen élőknel a tradicionális szórakozási formák mellett rendkívül fontos a létfeltételeikhez is hozzájáruló kertészkedés. A pihenés a legidősebb átlagéletkorú belterületieknél a leggyakoribb, de a másik két csoportban is nő a jelentősége az életkor előrehaladtával.

A *rendszer váltás* eltérő helyzetben találta a különböző társadalmi pozíciójú székporúakat, ezért különbözőképpen reagáltak rá és élték meg annak hatásait.

Az akadémiások és a belterületiek egy része az 1990-es változások hatására abbahagyta társadalmi vagy politikai tevékenységét, de összességében kisebb hányaduk tekintette magát vagy családját a rendszer váltás vesztesének mint a külterületiek. Náluk többen szembesültek a munkalehetőségek beszűkülésével és ebből adódóan az anyagi létfeltételek romlásával. Ugyanakkor a kérdőívek adatai az érintettek panaszai mellett jelzik azt is, hogy a tanyavilágban érzékelhetőek a szuburbanizációs tendenciával járó pozitív változások is (az utak mennyiségének növekedése és minőségének javulása, valamint a szolgáltató funkciók bővülése).

A *jövőre vonatkozó tervek* terén minden csoport tagjai elsősorban egészségük megóvására és családi kapcsolataik ápolására törekszenek. Emellett a belterületiek egy része olyan kikapcsolódási formákra vágyik, amelyeket eddig talán kevésbé engedhetett meg magának (pl. gyógyfürdőzés, színházlátogatás).

A tanyákon élő 60-65 évesek közül az aktívabbak lakhelyük felújítását, szépítését kívánják megoldani. Az akadémiások egy része a szellemi tevékenységek folytatását, önálló alkotások létrehozását tervezi, és a csoport többségére jellemző, hogy különböző formákban továbbra is aktív társadalmi szerepek betöltésére törekszenek (pl. társadalmi munka, baráti kapcsolatok ápolása).

Összességében eredményeim arra utalnak, hogy az aktív munkaszakaszban kialakult társadalmi különbségek a nyugdíjas korban is megőrződnek és sajátos tőkeként funkcionálnak.

2. A vizsgálat eredményei a fiatalok körében

2.1. A csoportok bemutatása

A 18-29 év közötti periódus rendkívül izgalmas, sok változást hozó időszak a személyiségfejlődés során. Így nem csoda, hogy a 170 fős vizsgálati minta is rendkívül sokszínű fiatal csoportokból áll. Vannak közöttük olyan, a serdülőkorból még alig kinőtt fiatal felnőttek, akik még középiskolába járnak, és vannak olyanok is, akik felelősségteljes szülőként munkájuk mellett két gyermeket is nevelnek.

A jelentős eltéréseket mutató életpályák ellenére a 170 fő – a vizsgálati célkitűzéseknek megfelelő szempontok mentén – három csoportot alkot. 60-60 fő

tartozik a Belterületi és az Egyetemi csoportokba, 50 fő pedig a Külterületi csoport tagja.³¹

45. táblázat. *Életkori és nemi megoszlás a fiatalok csoportjaiban (%)*

Életkor	Egyetemi csoport			Belterületi csoport			Külterületi csoport		
	Nő	Férfi	Összesen	Nő	Férfi	Összesen	Nő	Férfi	Összesen
18-21 év	25,00	11,67	36,67	15,00	21,67	36,67	18,00	20,00	38,00
22-25 év	15,00	15,00	30,00	13,33	16,67	30,00	18,00	16,00	34,00
26-29 év	25,00	8,33	33,33	25,00	8,33	33,33	14,00	14,00	28,00
Összesen	65,00	35,00	100,00	53,33	46,67	100,00	50,00	50,00	100,00

Forrás: Saját számítás

Az *egyetemisták* körébe olyan fiatalok kerültek, akik folyamatosan állandó lakhelyükön, Gyulán élnek és egyetemi alapképzésben vesznek részt. A véletlenszerűen kiválasztott minta elsődleges bázisa a Szent István Egyetem Egészségtudományi és Környezetegészségügyi Intézete volt. Emellett az intézetbe tartozók ismeretségi körei révén bekerültek a mintába olyan, a fenti kritériumoknak megfelelő hallgatók, akik egyetemi alapképzésre Békéscsabára vagy Szarvasra járnak.

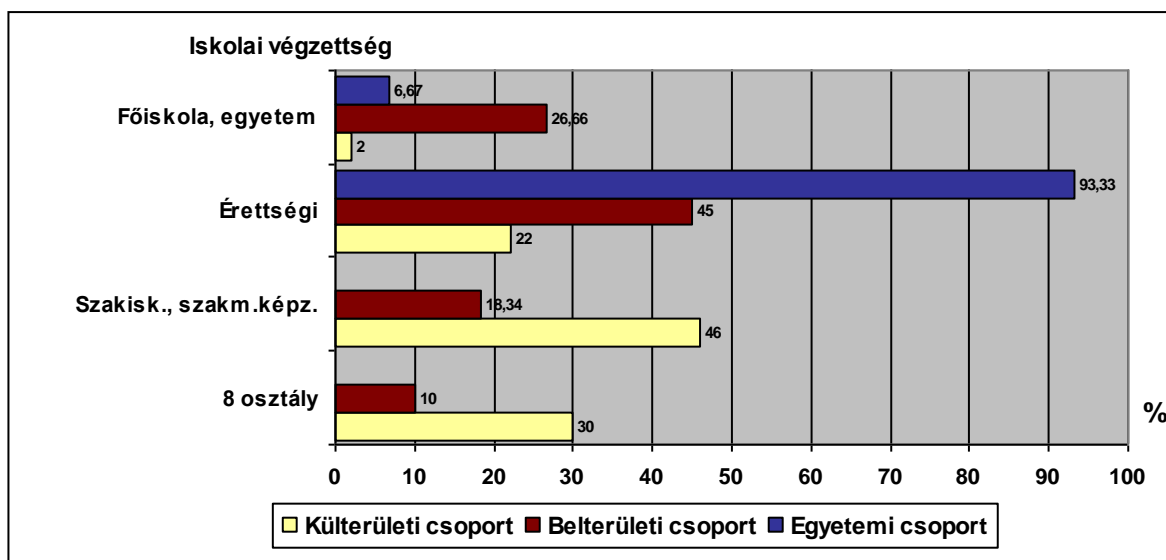
A csoport jelentős nőtöblettel jellemezhető (65%). A 60 fő több mint a fele levelező tagozatos képzésben vesz részt. Közülük a többségnek (82%) van munkája, munkanélküli közel egyötödük (18%). Számukra a tanulás esélyteremtő lehet a későbbi elhelyezkedéshez. A nappali tagozatosokat (45%) is számításba véve államilag támogatott formában képezi magát a társaság fele (52%). A költségtérítések többségének (72%) a szülei fedezik a díjakat, önerőből a kisebbség (28%) képes erre.

A *belterületiek* csoportja a nemek tekintetében kiegyensúlyozottabb, más tekintetben nagyon változatos a kép. A résztvevőknek kicsit több mint a fele dolgozik (55%), több mint egyharmaduk tanul (35%), munkanélküli 7%-uk. Gyermekgondozás és rokkant státusz miatt nem dolgozik 3%.

A többséget alkotó dolgozókat az alábbi munkajelleg-csoportokban foglalkoztatják: a főiskolai, egyetemi végzettségűek (27%) vezető, értelmiségi és egyéb szellemi státuszokat töltenek be, sok a betanított munkás (33%) és a szakmunkás (24%). Jelentős még a segédmunkások (9%) és az iparosok, kereskedők aránya is (7%). Az iskolázottságuk ismeretében megállapítható, hogy többen – főként az érettségizettek – csak az iskolai végzettségüknél szerényebb munkahelyi státuszt tudtak elérni.

³¹ A csoportok egyszerűsített elnevezése a továbbiakban: belterületiek, egyetemisták és külterületiek.

A külterületieknél a legoptimálisabb a férfi-nő arány (50-50%), életszervezés és fő tevékenységi kör szempontjából azonban ez a csoport is nagyon sokszínű. A résztvevők jelentős hányada tanul (48%); közülük a legtöbben szakmunkásképzőben (58%), örvendetesen jelentős arányban OKJ-s és felsőfokú szakképzésekben (34%) és néhányan gimnáziumban (8%). Az iskolapadból már kikerültek között sajnos több a munkanélküli (26%) mint a dolgozó (20%). A foglalkoztatottak több mint egyharmada értelmiségi vagy egyéb szellemi munkajellegű csoportban áll alkalmazásban. Sokan betanított munkásként (30%) és iparosként, kereskedőként (20%) dolgoznak. Bár az egész csoport közel fele szakmunkás végzettséggel rendelkezik, ilyen munkakörben csak a foglalkoztatottak egytizede tudott elhelyezkedni.

32. ábra. Az iskolai végzettség megoszlása csoportonként (%)

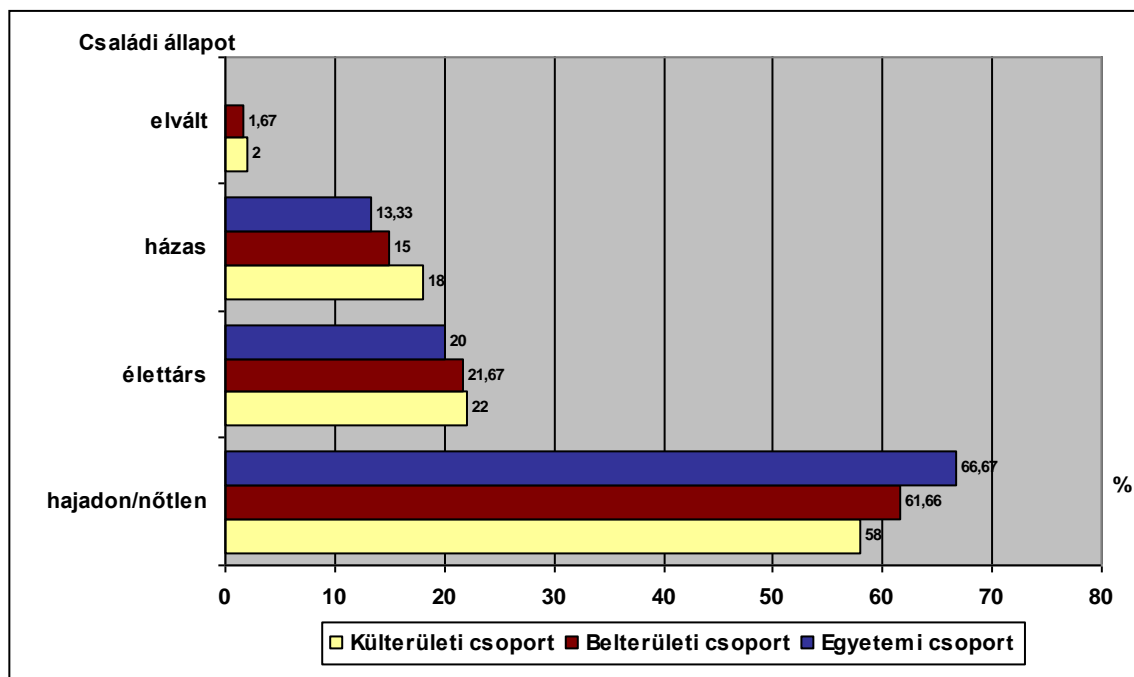
Forrás: Saját szerkesztés

Iskolai végzettség szempontjából az egyetemisták mutatják a legegységesebb képet, hiszen valamennyien érettségiztek (93,33%) és vannak már másoddiplomásként tanulók is (6,67%).

A belterületieknél van a legtöbb felsőfokú végzettségű (26,66%) de a többséget itt is az érettségizettek alkotják (45%). Közel egyötödnek szakmunkás bizonyítványa van (18,34%), és a most érettségire készülő középiskolások (10%) még csak a 8 osztályt fejezték be.

Hasonló a helyzet a külterületieknél, ahol a többség (48%) szintén középiskolákban, elsősorban szakmunkásképzőben tanul, ezért magas az általános iskolát végzettek aránya (30%). Erről a csoportról elmondható, hogy dominánsan a

szakmunkás végzettség, valamilyen jó szakma megszerzése a célkitűzés. Sokan (46%) már elérték ezt, az imént említettek pedig ezért ülnek az iskolapadokban. A csoport több mint egyötöde érettségizett (22%), szerényen, de a felsőfokú végzettségük is képviselve vannak (2%). Újabb esély és dinamizáló tényező lehet, hogy a most tanulók egyharmada OKJ-s vagy felsőfokú szakképzettséget kíván szerezni.³²

33. ábra. A családi állapot arányai csoportonként (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Mind a három csoportban a hajadon illetve nőtlen státuszúak alkotják a többséget. A legnagyobb arányuk az egyetemisták körében van (66,67%). Ellentétben viszont a nyugati világban elterjedt – nálunk anyagi okokból kisebb létszámú – szingli létmódtól ez többségében a családjával együtt élő, legtöbbször anyagiilag támogatott „részben önálló” fiatal jelent.

Főként 22-25 éves kortól kezdődően vannak élettársi kapcsolatban és házasságban élők. Minden csoportban magasabb az együttélők aránya. Az előbbit a tagok egyötöde választotta eddig, az utóbbi népszerűsége 13-18% közötti. A külterületieknél a legmagasabb az aránya, ott már van egy elvált férfi is.³³

A legkevesebb gyerekük (7) az egyetemistáknak van, majdnem kétszer ennyi van a belterületieknek (13) és pontosan dupla ennyi a külterületieknek (26).

³² Az iskola végzettségek életkori megoszlását bemutató táblázat a 25. számú függelékben található.

³³ A családi állapot életkori és nemi megoszlását megjelenítő táblázat a 26. számú függelékben van.

A gyerekek élettársi kapcsolatban és házasságban egyaránt nevelkednek. A fiatalabb korösszetételű és 10 fővel kisebb létszámú külterületi csoportban az egyetemistákhoz képest közel négyszeres (3,7%) a gyermekáldás. Ez megfelel az országos és nemzetközi szakirodalomban olvasható azon tendenciának, miszerint az alacsonyabb iskolai végzettséggel és szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkezők (lásd pl. munkanélküliség aránya) gyakran nagyobb gyermekvállalási hajlandóságot mutatnak.

2.2. Lakhatási körülmények

Saját tulajdonú lakásban él a fiatalok alig több mint egynegyede (25-26,67%), szüleivel esetleg nagyszüleivel a döntő hányad (72%) – a szülők lakásában vagy albérletben.

46. táblázat. Lakhatási körülmények 1.
A lakás tulajdonlásának jogcíme a csoportokban (%)

Csoport neve	A lakás tulajdonlásának jogcíme			
	Saját	Családtag	Albérlet	Önkormányzat
Egyetemi csoport	25,00	63,33	11,67	
Belterületi csoport	26,67	55,00	15,00	3,33
Külterületi csoport	26,00	72,00	2,00	

Forrás: Saját számítás

A külterületieknél egységes tanya mellett a két belterületben élő csoportba tartozók kicsit több mint a fele családi házban lakik és egyharmad fölötti arányuk lakótelepi lakást jelölt lakhelyül. Társasházban több fiatal él a belterületiek közül (13,33%) mint az egyetemisták esetében (8,34%).

47. táblázat. Lakhatási körülmények 2.
Lakástípusok arányai csoportonként (%)

Csoport neve	Lakás típusa			
	Családi ház	Lakótelepi lakás	Társasház	Tanya
Egyetemi csoport	53,33	38,33	8,34	
Belterületi csoport	51,67	35,00	13,33	
Külterületi csoport				100,00

Forrás: Saját számítás

A 48. táblázatban látható eredmények szerint a lakás komfortfokozata szempontjából a fiatalok csoportjába tartozó külterületiek életfeltételei összességében jobbak szépkorú társaikénál, mégis több mint egyharmaduk (38%) nem élvezheti az összkomfortos lakhely előnyeit.

48. táblázat. Lakhatási körülmények 3.
A lakás komfortfokozata csoportonként (%)

Csoport neve	Lakás komfortfokozata			
	Komfort nélküli	Félkomfortos	Komfortos	Összkomfortos
Egyetemi csoport	-	-	-	100,00
Belterületi csoport	-	-	1,67	98,33
Külterületi csoport	-	18,00	20,00	62,00

Forrás: Saját számítás

Az önjellemzések szerint a külterületiek a legkevésbé elégedettek lakhelyük állagával. A leromlott állapotú ingatlanok (6%) mellett a társaság több mint a fele kisebb felújítást tartana szükségesnek, ez az arány a másik két csoportban jóval kevesebb. Átlagos állapotúnak találja lakását ezen két csoport több mint egyharmada és ehhez az arányhoz közeli a kiváló állapotúként jellemzett ingatlanok adatai is. A legmagasabb értékkel ezen a területen az egyetemisták rendelkeznek (36,67%). A külterületiek egytizede vélekedik hasonlóan a helyzetről.

49. táblázat. Lakhatási körülmények 4.
A lakás állagának véleményezése csoportonként (%)

Csoport neve	Lakás állagának véleményezése			
	Leromlott	Kisebb felújítás szükséges	Átlagos állapotú	Kiváló állapotú
Egyetemi csoport	1,67	23,33	38,33	36,67
Belterületi csoport	1,67	28,33	41,67	28,33
Külterületi csoport	6,00	56,00	28,00	10,00

Forrás: Saját számítás

Az egyetemisták közel fele (48,33%) 3 szobás lakásban él, több mint egyötödük pedig 4 szobás vagy annál nagyobb ingatlanban. A belterületieknél és a külterületieknél a 2 szobás lakástípus a domináns, de egyharmad körüli arányban 3 szobás ingatlan az otthonuk.

50. táblázat. Lakhatási körülmények 5.
A szobaszámok és az egy háztartásban élők arányai a csoportokban (%)

Csoport neve	Lakás szobaszáma				Az egy háztartásban élők száma					1 szobára átlagosan jutó lakó (fő)
	1	2	3	4-	1	2	3	4	5-	
Egyetemi csoport	1,67	28,33	48,33	21,67	6,67	28,33	35,00	25,00	5,00	1,01
Belterületi csoport	6,67	45,00	31,66	16,67	6,67	21,67	31,66	36,67	3,33	1,19
Külterületi csoport	10,00	56,00	34,00	-	-	6,00	40,00	28,00	26,00	1,67

Forrás: Saját számítás

A külterületi és az egyetemista csoportokban a 3 személyes háztartások a leggyakoribbak (40% és 35%). Ez a jelölések szerint elsősorban a szüleivel élő fiatalot jelenti, de vannak már saját gyereket nevelő „szülőmentes” háztartások is.

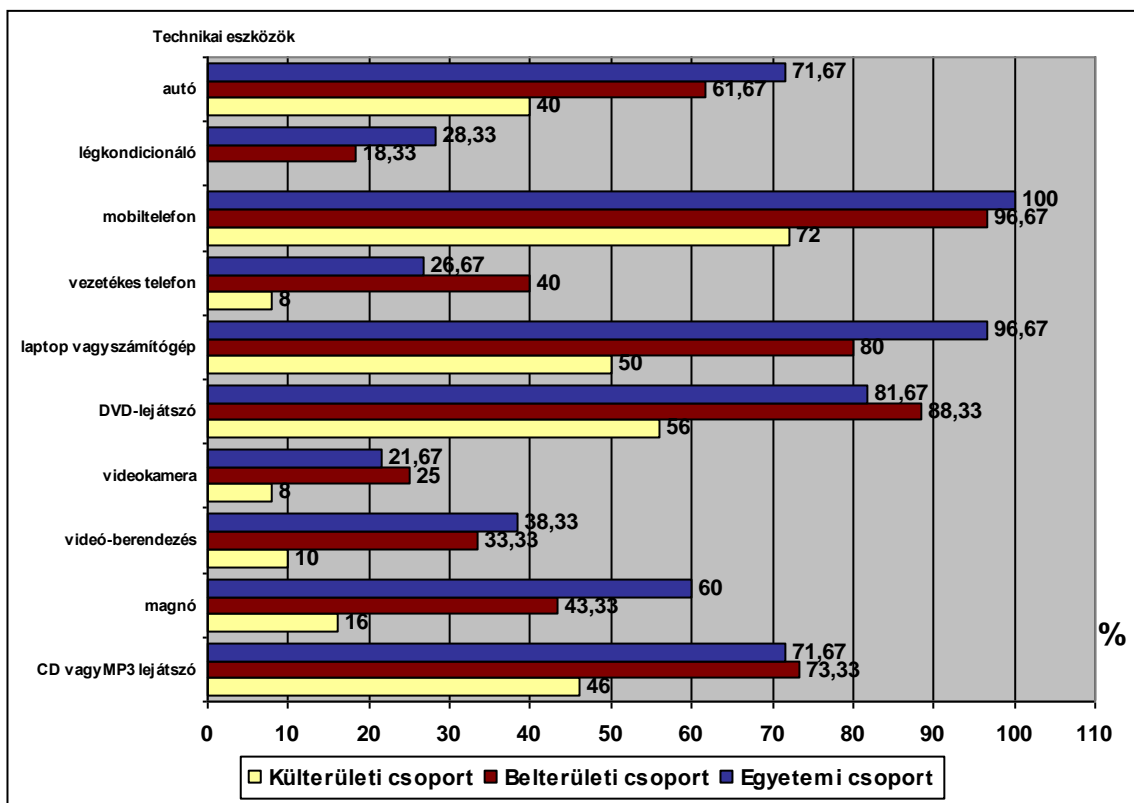
A belterületiekénél a 4 fős háztartás a legnagyobb arányú (36,67%), de jelentős a 3 fős együttlakás is (31,66%).

A kétszemélyes helyzet a külterületiekénél a legritkább (6%), de náluk ez az önálló párkapcsolati helyzet, szemben a másik két csoporttal, ahol gyakori ebben a variációban is a szülővel való együttélés. Az igazi „szingli” ritka, az egyetemistáknál (6,67%) és a belterületiekénél fordul elő (6,67%).

A többgenerációs háztartások illetve a több gyereket nevelő családok a külterületi csoportoknál gyakoribbak. A jelzések szerint 7 fős háztartások is vannak; összesen a csoport több mint egynegyede minimum 5 fős háztartásban él.

Az egy szobára jutó személyek száma mind a 3 csoportban kedvező értéknek tekinthető (1,01-1,67 közöttiek). Olyanok, amelyekkel némi alkalmazkodást tanúsítva nyugodtan lehet élni. (Ezek természetesen az átlagértékek, amitől egyéni szinten jelentős létszám és életterbeli eltérések is lehetnek.)

A fiatalok döntő többsége születése óta vagy kisgyermekkorától él jelenlegi lakhelyén. A legtöbb költözés a tanyákon volt, ahol a változás céljaként a gazdálkodási lehetőség és az olcsó élet reménye volt az elsődleges. Mind a 3 csoportban előfordult még a munkavállalás, a tanulmányok kezdete, a szülők válása és a partnerkapcsolat valamilyen formája mint fő mobilitásra készítő erő.

34. ábra. Lakhatási körülmények 6.
 Modern technikai eszközökkel és gépjárművel rendelkezők arányai csoportonként (%)
 Forrás: Saját szerkesztés

A 34. ábra adatai jelzik azt a tendenciát, hogy fiatalok életterében jelentős ütemű a modernebb technikai eszközök térhódítása. Összehasonlítva a szépkorúak vonatkozó adataival (22. ábra) látható, hogy a magnót kezdi leváltani a CD- vagy MP3-lejátszó, a video-berendezést pedig a DVD-lejátszó. Ezekkel az eszközökkel a vizsgálati csoportok tagjai különböző arányban rendelkeznek. A belterületiek és az egyetemisták az eddig felsoroltak terén jól ellátottnak minősíthetők.

A számítógépek, a mobiltelefonok, a léghkondicionáló és az autó számadataiban az egyetemistáknak van némi (5-10%) előnyük a belterületiekkel szemben. Kiemelkedő a számítógéppel való ellátottságuk, ami szinte minden család otthonában megtalálható. Minden egyetemistának és csaknem minden belterületinek van mobiltelefonja, emellett jelentős azon családok aránya, akik autóval is rendelkeznek.

A külterületiek hátrányban vannak az életminőség szempontjából is fontos eszközökkel való ellátottságban. Mégis örömteli, hogy a szépkorúaknál kapott eredményekhez képest ezen a területen is látszik, hogy a tanyavilágban is zajlik – eltérő jelleggel és ütemben – a technikai és kommunikációs modernizáció. A belterületen

élőkhöz képest sokkal kevesebb ugyan a ma már alapvető kapcsolatteremtési eszköznek számító mobiltelefonok száma (72%), de az idősebb generációhoz képest jelentős az előrelépés (55%).³⁴ A mobilitás alapeszközöként szereplő autóval rendelkezők aránya is jóval nagyobb (40%) mint a szépkorúaknál volt (26%). Körükben csak egy ember számolt be arról, hogy számítógépe van, míg a fiatalok családjának a felében szintén van ilyen eszköz. Az életkori elemzésből kiderül, hogy elsősorban a még iskolába járók háztartásaiban van laptop vagy számítógép. Ez megerősíti azt a sokak által megállapított ténytet, hogy a tanyavilág fejlődésének egyik legfontosabb tényezője a fiatalok oktatásában és nevelésében rejlő lehetőségek kiaknázása.

A külterületen élő fiatalok *városközponttal való kapcsolattartása* is sokkal aktívabb mint a szépkorú társaiké. Ez természetesen adódik életkorukból, életmódjukból és világszemléletükből. A tanulók és a munkába járók a hétvégék kivételével minden nap felkeresik a belvárost. A munkanélküliek többsége heti 2-3 alkalommal útra kel, a többiek legalább hetente egyszer. A teljes csoport kisebb hányada (8%) tart ritkábban, havi rendszerességgel kapcsolatot a belterülettel.

A leggyakoribb közlekedési eszköz a kerékpár, ezt követi az autóbusz; ahol jár a vonat, ott azzal is szívesen utaznak. Kisebb arányban (8-10%) rendszeresen vagy időnként autóval mennek be a központba.

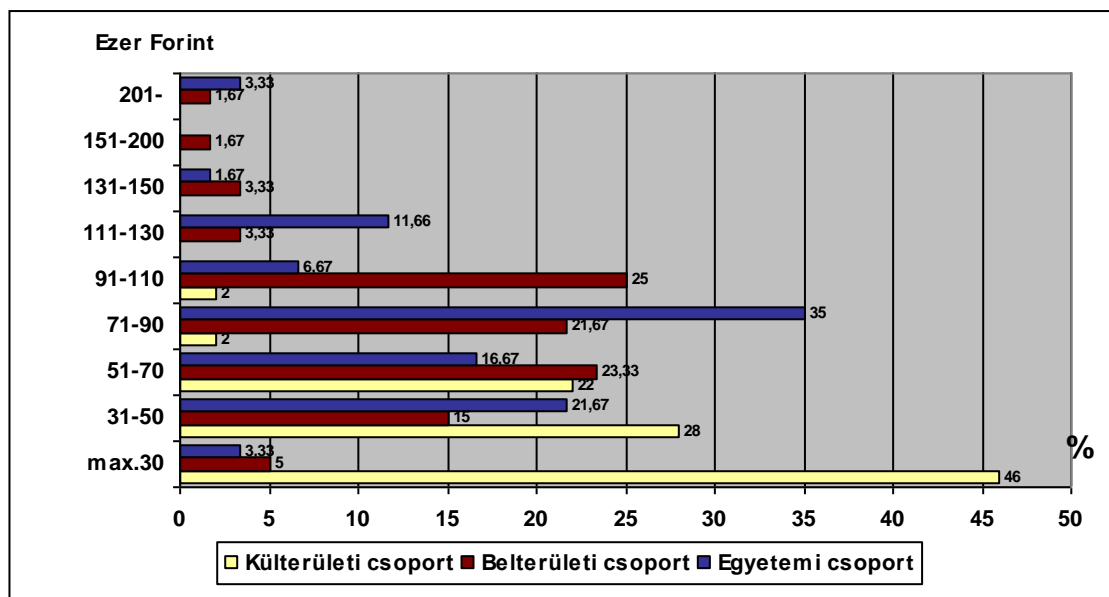
Az utazás célja is sokszínű, jóval szélesebb skálán mozog mint a szépkorúak esetében. Mindennapi szinten jelentkezik tevékenységként a munkavégzés, a tanulás és a vásárlás. Kiemelt kategória a barátkozás, a rokonlátogatás és a partnerkapcsolatok építése. Életkoruk és egészségi állapotuk miatt sokkal kevesebbet járnak orvoshoz mint a szépkorúak, és az ügyintézés mennyisége is esetükben kevesebb.

Bejönnek a városba szórakozni – nagyobb arányban keresik fel a vendéglátóipari egységeket mint a diszkókat vagy koncerteket. Ezen tevékenységeknél kevésbé gyakori a sportolás vagy a kulturális program miatti utazás, és csupán néhányan keresik fel a belvárost hitéletük gyakorlása érdekében.

³⁴ Bár a szépkorúak közel egyötöde vezetékes telefonnal rendelkezik, azok többségét ugyanazok birtokolják, akiknek van mobiltelefonja is. Ezért a fiataloknál talált 72%-os előfordulás valódi előrelépés jele lehet.

2.3. Anyagi helyzet

Mivel a fiatalok jelentős hányada különböző okokból (tanulás, munkanélküliség) eltartott, ezért az egy főre jutó havi nettó összegek ezen családokban szerényebbek lehetnek. A szülők házában, lakásában való együttélésnek a nehezebb önállósodás ellenére természetesen vannak előnyös oldalai is. A szülők, nagyszülők szeretetén, olykor kényeztetésén túl ilyen például a lakásfenntartás alacsonyabb egy főre jutó összege is.

35. ábra. Anyagi helyzet 1.

Az egy főre jutó havi nettó jövedelem csoportonkénti bontásban (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Az egy főre jutó havi nettó jövedelem terén a 35. ábrán jól láthatóak a csoportok közötti jelentős különbségek. Célszerű ezt a kimutatást a szépkorúak vonatkozó adatairól készülttel is összevetni (23. ábra). Az áttekintésből kiderül, hogy a belterületiek és az egyetemisták egyötödének illetve egynegyedének ellátására maximum 50 ezer forint juthat havi átlagban. Ebben a két csoportban az átlagos „övezet” az 51-90 ezer forint közötti, ide tartozik a vonatkozó fiatalok közel fele a belterületieknél, kicsit többen az egyetemistáknál (51,67%). Ahol több mint egytizednek 111-130 ezer forint is juthat havi átlagban és van két olyan szerencsés hallgató, akinél ez az érték meghaladja a 200 ezer forintot is. A belterületiekénél az

átlagos övezeten felül a fiatalok egynegyede havi 100 ezer forint körüli ellátmányra számíthat, a csoport egytizedére akár még ennél is többet költhetnek.

Nehéz anyagi helyzetet mutat a *külterületi fiatalok* adatsora. *Ez még a szépkorúaknál tapasztaltnál is rosszabb megélhetési és életminőségi esélyeket jelez.* Amíg a szépkorúaknál 85%-nak az ellátási összege volt 70 ezer forint vagy az alatti, itt ez az érték 96%. Az idősebbeknél a maximum 50 ezer forintot kapók összesített aránya 55% volt, itt 74%. Ott a „legsúlyosabb”, maximum 30 ezer forintot jelentő kategóriába a résztvevők egyötöde tartozott, itt közel fele (46%). Csekély hányad az (4%), akiknek minimum 71, maximum 110 ezer forintból kell személyenként gondolkodva gazdálkodnia.

Összességében a külterületiekénél jelzett egy főre jutó nettó összegek rendkívül alacsonyak, a fiatalok esetében pedig a felvázolt anyagi helyzet – a mai árak és a rezsiköltségek mellett – még elviselhetlenebbnek tűnik.

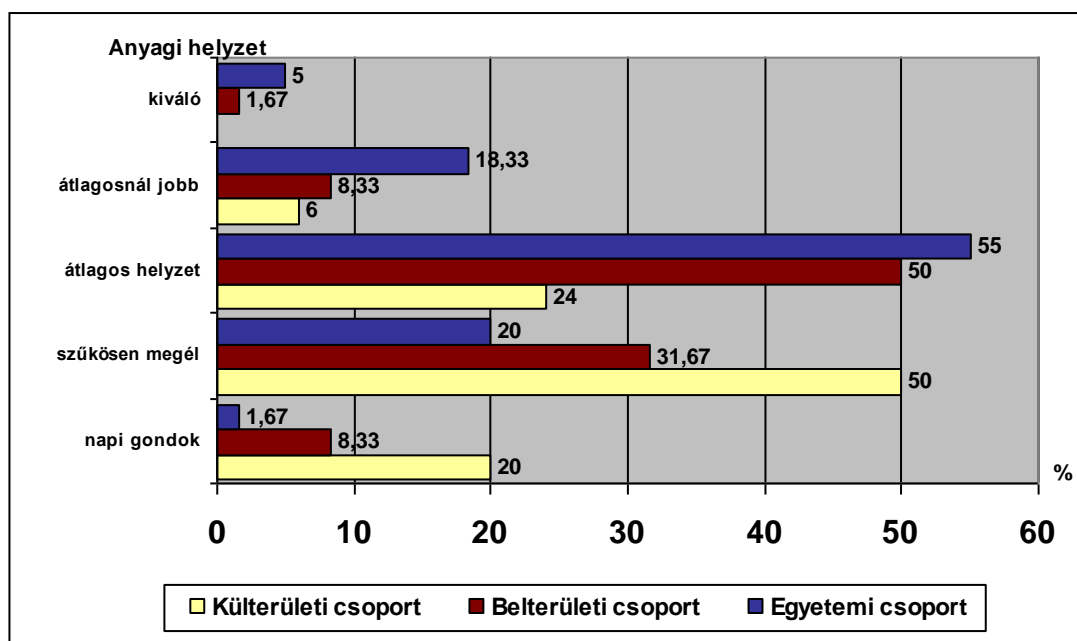
51. táblázat. Anyagi helyzet 2.
Családi támogatás a csoportokban (%)

Csoport neve	Családi támogatás				
	Pénz	Élelmiszer	Gyógyszer	Téli tüzelő	Munka
Egyetemi csoport	70,00	78,33	38,33	5,00	5,00
Belterületi csoport	41,66	65,00	25,00	5,00	6,67
Külterületi csoport	38,00	54,00	12,00	16,00	18,00

Forrás: Saját számítás

A családi támogatások vonatkozásában is egyértelműen látszik, hogy a fiatalok többsége önállóan még nem tudja eltartani magát. A családok – lehetőségeikhez mérten – gyerekeik támaszai, elsősorban élelmiszerrel, kisebb mértékben gyógyszerrel látják el őket, de jól jön a munkával nyújtott segítség is. Ez utóbbinak főként a külterületiekénél van kiemelt szerepe (18%) a ház körüli tevékenységekben – állattartásban és növénytermesztésben. Anyagilag az egyetemisták támaszkodhatnak leginkább a szüleikre (70%), a külterületiek a legkevésbé (38%), nyilván azért, mert az anyagi helyzetük ennyit tesz lehetővé.³⁵

³⁵ Az egyéb támogatási formák megjelölése változó precizitású volt, emellett az államilag támogatott nappali tagozatosok között voltak első évesek is – ők ellentétben felsőbbéves társaikkal a kérdőív kitöltésekor még nem rendelkeztek sem tanulmányi, sem szociális ösztöndíjjal. Ezért ezen plusz információkat külön nem elemeztem, hanem a minden bevételi forrást beszámítva kialakított egy főre jutó nettó jövedelemre és a családi támogatásokra koncentráltam csupán.

36. ábra. Anyagi helyzet 3.
 Az anyagi helyzet szubjektív megítélése csoportonként (%)
 Forrás: Saját szerkesztés

A jövedelmet kiegészítő családi támogatások, a háztájiban megtermelt élelmiszerek és az érintettek gazdálkodási módjai erőteljesen befolyásolják az anyagi helyzetükről kialakított véleményeiket.

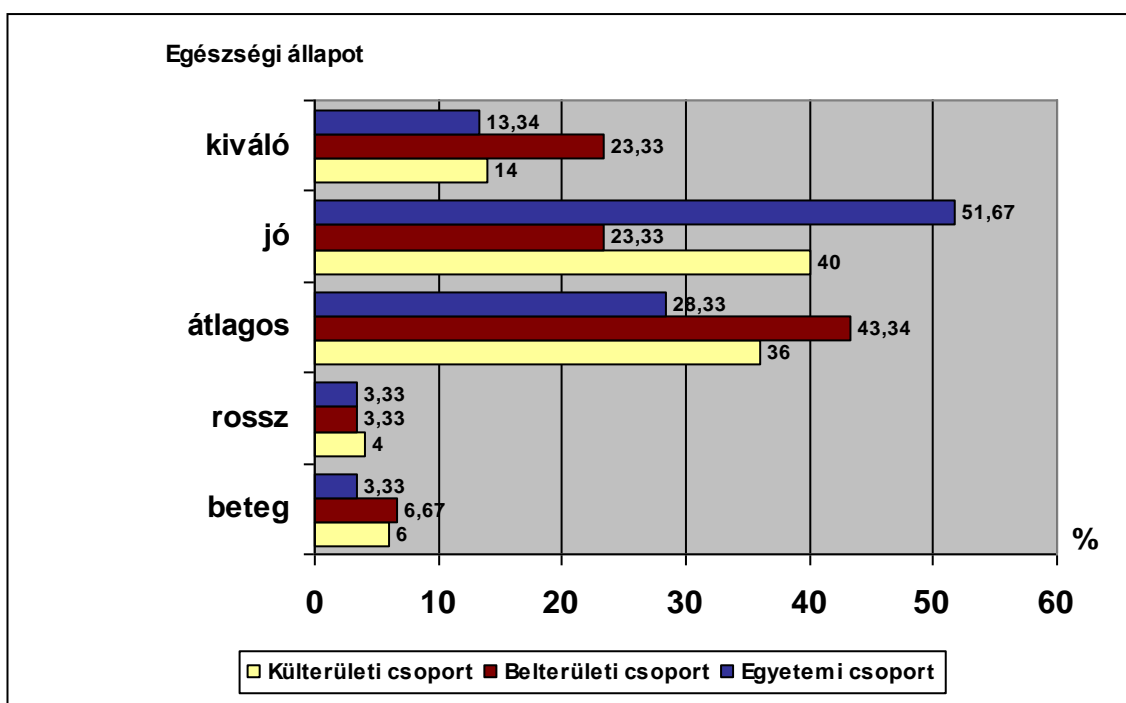
Bár a külterületi fiatalok közel felének csupán maximum 30 ezer forintnyi egy főre jutó jövedelme van, mégis napi megélhetési gondról jóval kevesebben, egyötödük számolt be. Az egész csoport fele szigorú beosztással de szűkösen megél, egynegyedük átlagosnak ítéli meg az anyagi helyzetét, egy szűkebb csoport (6%) annál is jobbnak.

A másik két csoport fele vagy annál kicsit több (55%) átlagos helyzetűnek érzi gazdálkodási lehetőségeit. Az 36. ábra adataiból látszik, hogy az egyetemisták anyagi kondíciói valamivel jobbak mint a belterületieké, hiszen náluk kevesebben vannak a napi fizetési gondokkal küzdők (1,67%) és a szűkösen megélők (20%) is, bár ezeknek a hallgatónak az aránya is több mint egyötöde a csoportnak. Hasonló arányban vannak viszont azok is, akik az átlagosnál jobb vagy kiváló körülmények között élnek. Az eredményeket a szépkorúakra vonatkozó adatokkal összevetve megállapítható, hogy az azonos térségben és hasonló viszonyok között élő fiatalok anyagi helyzete a nehéz megélhetési kategóriákban rosszabb, az átlagosnál jobb kondícióknál kiegyenlítettebb a helyzet, sőt kiváló anyagi helyzetről csak a fiatalok számoltak be.

A szubjektív anyagi helyzetről szóló vélekedéseknek láthatóan vannak egyes térségekhez, például bel- és külterületi léthez kötődő elemei is.

2.4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői

A fiatal korosztály egészségi állapotával, pusztán azzal a gondolattal, hogy az egészség milyen hatalmas érték a mindennapjaiban nem vagy ritkán szokott foglalkozni. Ez elsősorban akkor válik témává, ha valaki megbetegszik, vagy ha egészségfejlesztési céllal ezt szóba hozzák a fiatalokkal foglalkozó szülők vagy pedagógusok.

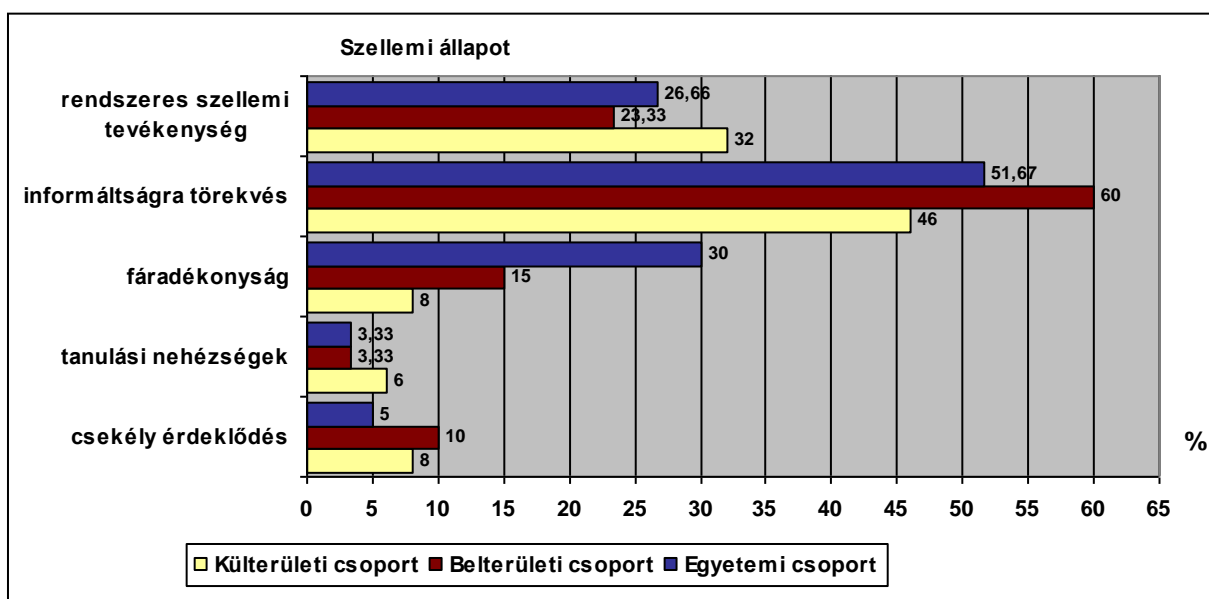

37. ábra. Szubjektív egészségérzet 1.
Az egészségi állapot szubjektív megítélése a csoportokban (%)
Forrás: Saját szerkesztés

Az önminősítések szerint a leg fittebb állapotban az egyetemisták vannak, körükben a többség egészségi helyzete jó vagy kiváló (65%), és átlagosnak tekinthető közel egyharmaduk esetében. Őket követik a külterületiek, akiknél a csoport több mint fele szintén jó vagy kiváló állapotú (54%), és további több mint egyharmaduk átlagosnak érzi egészségét (36%).

A belterületiek ehhez hasonló csak kicsit gyengébb összesített mutatókkal rendelkeznek, náluk valamivel kevesebben tartoznak a két legegészségesebb kategóriába (46,66%).

A beteg vagy tartósan rossz állapotot az egyetemistáknál jelölték a legkevesebben, de ebben az életkorban a 6,67% is figyelemre méltó érték. Még magasabb, a csoportok egytizedét alkotja a betegséggel vagy tartósan rossz állapottal küzdők aránya a belterületi és a külterületi csoportban.

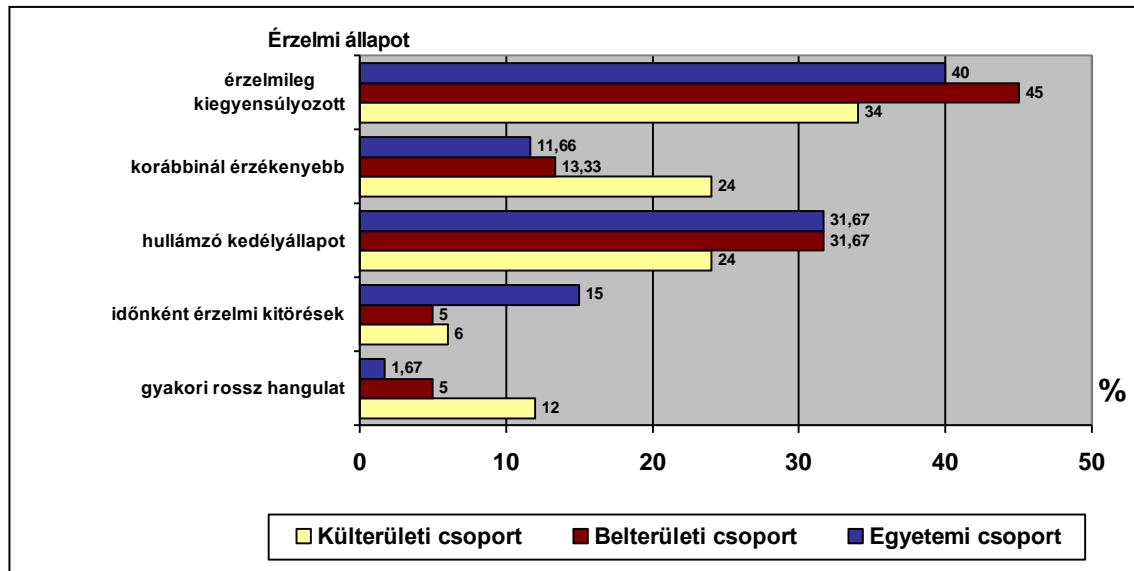
38. ábra. Szubjektív egészségérzet 2.
A szellemi állapot szubjektív megítélése csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

Elgondolkodtató, hogy a belterületiek egytizedének a szellemi életről szóló ön jellemzése a kissé beszűkült érdeklődés jelzése. Többségük nyitott a világra (60%), de csak alig több mint egyötödük folytat rendszeresen aktív szellemi tevékenységet (23,33%).

Az egyetemisták közül mentális terhelés esetén fáradékony közel egyharmaduk (30%), és mindössze egynegyedükre jellemző a rendszeres szellemi tevékenység folytatása (26,66%). Ezek az adatok felvetik az egyetemi felvételi vizsgák szükségességének gondolatát az alapképzések esetében is, az oktatás során pedig a jelenleginél hatékonyabb motiválással végrehajtható, sokkal egyenletesebb és nagyobb szellemi terheléseket.

Az aktív szellemi tevékenység területén a legjobb eredményt összességében a legalacsonyabb iskolai végzettségekkel rendelkező külterületiek érték el (32%).

Érdeklődő, információkat gyűjtő a csoportnak közel a fele (46%), kevésbé fáradékonyak, mint a belterületen élő társaik (8%), arányaiban majdnem kétszer annyian küzdenek viszont tanulási nehézségekkel (6%) mint a másik két csoport tagjai.

39. ábra. Szubjektív egészségérzet 3.
Az érzelmi állapot szubjektív megítélése csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A kérdőívet kitöltő csoporttagok egyharmada vagy annál több, de kevesebb mint fele tartja magát érzelmileg kiegyensúlyozottnak, 10-18%-ukra pedig a gyakori rossz hangulat vagy az érzelmi kitörések jellemzőek.

A legrosszabb érzelmi állapotról a külterületiek számoltak be; több mint egytizedüknek gyakran van rossz hangulata (12%), néhányan érzelmi kitörésekkel küzdenek (6%), érzelmileg kiegyensúlyozottnak csupán a csoport egyharmada érzi magát (34%).

A viszonylag legjobb értékeket a belterületiek adták, náluk a legnagyobb a kiegyensúlyozottak aránya (45%) és a legkisebb a komoly érzelmi panaszokat jelzőké (10%).

52. táblázat. Szubjektív betegségérzet 4.

Betegségtípus(ok) szubjektív meghatározásának csoportokon belüli arányai (%)

Betegségtípus	Egyetemi csoport	Belterületi csoport	Külterületi csoport
Bőrbetegség	1,67	1,67	-
Mozgásszervi	3,33	5,00	4,00
Allergia	8,33	10,00	6,00
Légzőrendszeri	3,33	3,33	2,00
Emésztőrendszeri	1,67	3,33	6,00
Szív- és érrendszeri	-	3,33	14,00
Érzékszervi	3,33	-	-
Nőgyógyászati	1,67	1,67	-
Daganatos	1,67	-	-
Pszichiátriai	-	1,67	4,00
Cukorbetegség	3,33	1,67	-
Fogászati	1,67	-	4,00
Endokrin	-	1,67	-
Gerincferdülés	1,67	-	-
Agyérbetegség	-	-	4,00

Forrás: Saját számítás

A fiatalok csoportjaiban eltérő mértékben, de életkorukhoz képest jelentős számban jelölték azt, hogy van valamilyen betegségük. Ez az arány egyötöd és egyharmad közötti. A legmagasabb a belterületieknél (33,34%) és a legalacsonyabb a külterületieknél (20%). Náluk viszont vannak olyanok, akik többféle kezelendő testi problémát is jelöltek és a súlyosabb kategóriákba sorolható betegségektől is nagyobb arányban szenvednek. Így például szív- és érrendszeri betegség a csoport 14%-ának, az agyérbetegség 4%-ának okoz nehézségeket.

15-féle betegségtípust azonosítottak, a legtöbbször az egyetemisták, a legkevesebbet a tanyákon élők.

53. táblázat. Leggyakoribb betegségtípusok meghatározása a teljes vizsgálati mintában (%)

	Betegségtípus	%
1.	Allergia	8,23
2.	Szív- és érrendszeri betegség	6,47
3.	Mozgásszervi betegség	4,12
4.	Emésztőrendszeri betegség	3,53
5.	Légzőrendszeri betegség	2,94

Forrás: Saját számítás

A teljes vizsgálati mintában a legnagyobb az allergiás betegségek aránya (8,23%), ebben a belterületiek a leginkább érintettek, a csoport egytizede küzd ilyen

típusú kórképekkel. Jelentős a szív- és érrendszeri betegségek értéke (6,47%), amely két fő kivételével a külterületiek életét nehezíti.

Az életmód keretében későbbiekben bemutatásra kerülő rendszertelen és mozgásszegény életmód is szerepet játszhat abban, hogy a megkérdezettek számottevő hányada (4,12%) szenved mozgásszervi vagy emésztőrendszeri (3,53%) megbetegedésben.

A leggyakoribb betegségtípusok körében a légzőrendszeri kórképek kerültek az ötödik helyre. Ezt a problémakört a fiatalok közel 3%-a jelölte.

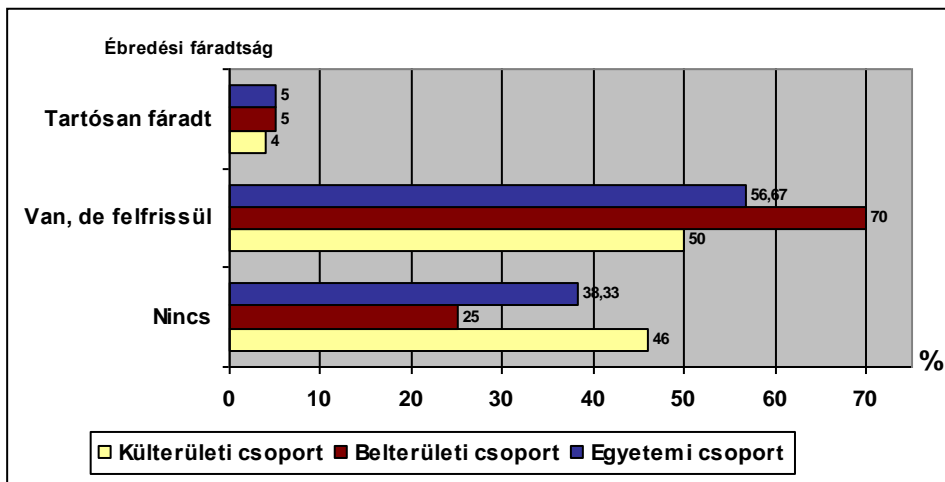
A különböző betegségek kialakulását az esetek többségében megelőzik és jelzik a különböző *testi és lelki tünetek*. Ezek negatívan hatnak az egyén közérzetére, tartós előfordulásuk már az életminőséget is rontja és elősegítheti a beteggé válást. Mivel a vizsgálati mintának csoportonként minimum egyötöde már valamilyen kisebb-nagyobb kezelést igénylő betegségben szenved, ezért érdemes a különböző jelzésértékű tüneteket is elemezni.

54. táblázat. Jellegzetes tünetek és panaszok 1.
A fejfájás gyakorisága csoportonként (%)

Csoport neve	Fejfájás gyakorisága			
	Soha	Ritkán	Hetente	Naponta
Egyetemi csoport	6,67	80,00	10,00	3,33
Belterületi csoport	13,33	70,00	13,33	3,34
Külterületi csoport	12,00	72,00	12,00	4,00

Forrás: Saját számítás

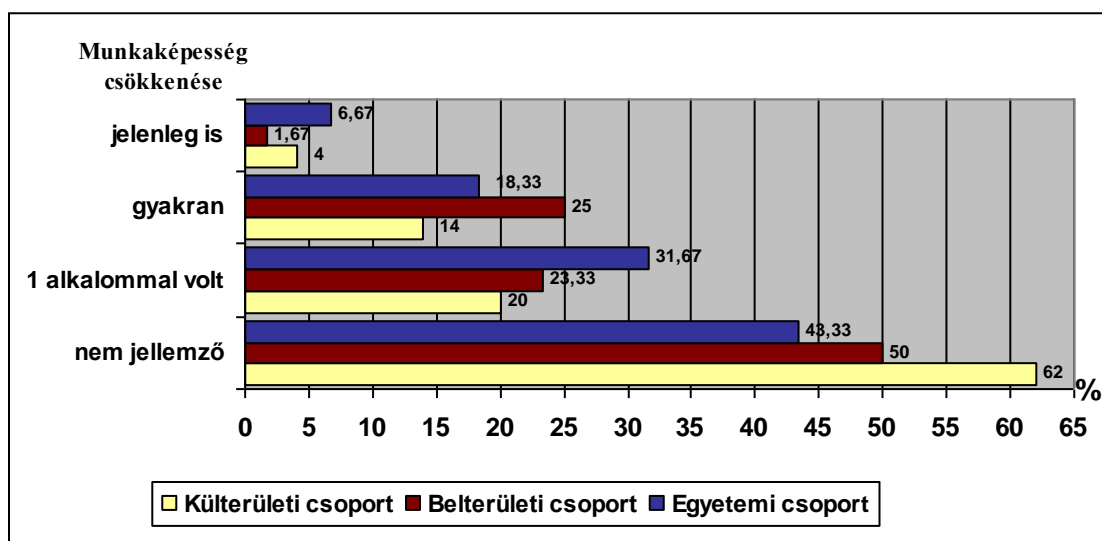
Hetente fáj a feje a fiatalok egytizedének, naponta van ilyen panasza csoportonkénti 3-4%-uknak.

40. ábra. Jellegzetes tünetek és panaszok 2.
Az ébredési fáradtság csoportokon belüli arányai (%)

Forrás: Saját szerkesztés

Elalvási nehézségekről számolt be a fiatalok 14-25%-a. A legmagasabb arány a belterületiekénél van, egynegyedük nem tud könnyen elaludni, közülük vannak, akiknek szakaszos, nem kielégítő minőségű az alvása sem. Ezen tényezőknek és a testi-lelki állapot más paramétereinek is szerepe lehet abban, hogy ennek a csoportnak a 75%-a reggelente fáradtan ébred, majd kevés kivételtől eltekintve felfrissül. A másik két csoportnak a fele ugyanígy, tehát fáradtan felkelve kezdi napjait. Az egész vizsgálati minta közel 5%-a tartósan fáradtan tölti napjait. Az önjelzések szerint minden csoportban sokkal fáradékonyabbak a nők mint a férfiak.

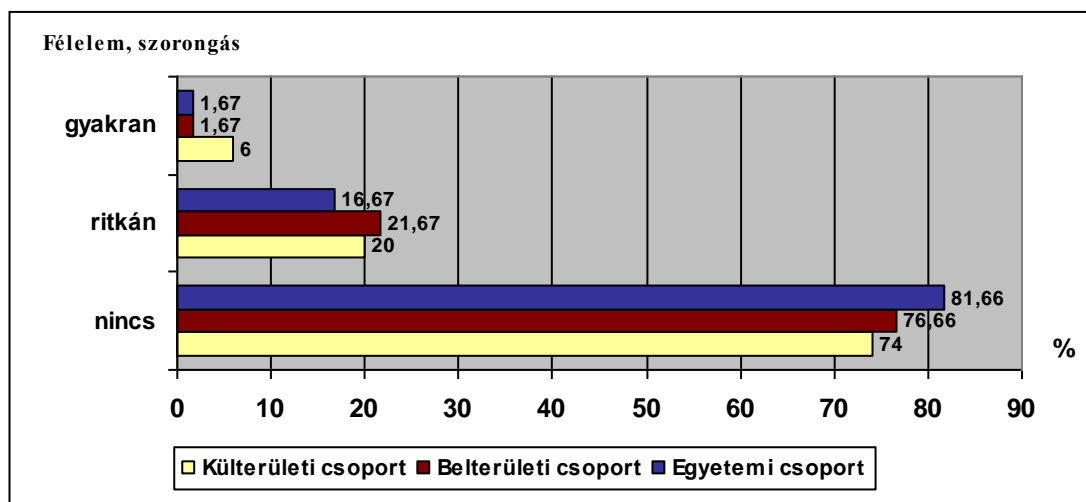
41. ábra. Jellegzetes tünetek és panaszok 3.
A munkaképesség csökkenése min. 1 hétig konkrét megbetegedés nélkül csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A munkaképesség gyakori csökkenése mindenképpen kisebb állóképességre, terhelhetőségre és teljesítőképességre utaló. Az egyetemisták egynegyede gyakran vagy aktuálisan is ilyen panaszokkal küzd. A belterületiekénél nagyobb a folyamatosan kevésbé terhelhetők aránya – ebben szerepe lehet az alvási problémáknak is.

Ez érthetőbbé teszi azt az első látásra kissé meglepő adatot, hogy a belterületiek második legkedveltebb szabadidős tevékenysége a pihenés.

A legjobb munkaképességi adatokról a külterületiek számoltak be, náluk „csak” 18%-nak van ezen a téren rendszeresen panasza. A külterületieket kivéve ez a problémakör a nők körében sokkal gyakrabban jelentkezett; ami azt jelenti, hogy többen

közülük nemcsak fáradékonyabbak voltak férfitársaiknál, hanem munkaképességük is csekélyebbnek bizonyult.³⁶

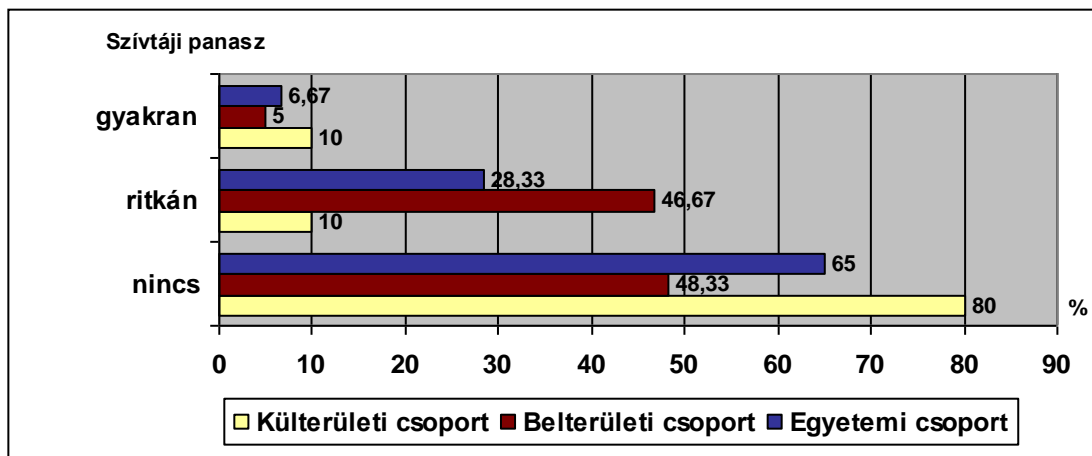
42. ábra. Jellegzetes tünetek és panaszok 4.
Indokolatlan félelem, szorongás csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A normál értékrend és teljesítménykészítés velejárója az időnkénti tárgyiasult szorongás; pl. vizsgahelyzetben produkált teljesítményszorongás. Az indokolatlan jellegű félelem, szorongás ezek felnagyított vagy olykor tárggyal sem rendelkező változata. Ilyen kellemetlen élményt él át a külterületiek egynegyede, a belterületiek kisebb hányada (23,34%) és az egyetemisták majdnem egyötöde (18,34%). Az ő csoportjuk kivételével ez a panasz is gyakoribb a megvizsgált hölgyek körében.³⁷

A szív táji panaszok lehetnek a testi vagy lelki működések zavaraira utalóak. Mivel enyhe és súlyosabb következménnyel is járhatnak, célszerű ezeket komolyan venni és megszüntetésükről az orvos közreműködésével gondoskodni (43. ábra). Ez a tünet azért is figyelemre méltó, mivel a teljes vizsgálati mintában a szív- és érrendszeri betegségek gyakoriságuk alapján a második helyre kerültek (53. táblázat). A fiatalok több mint 6%-a már ebbe a kategóriába tartozó kórképről számolt be kérdőíves válaszaiban.

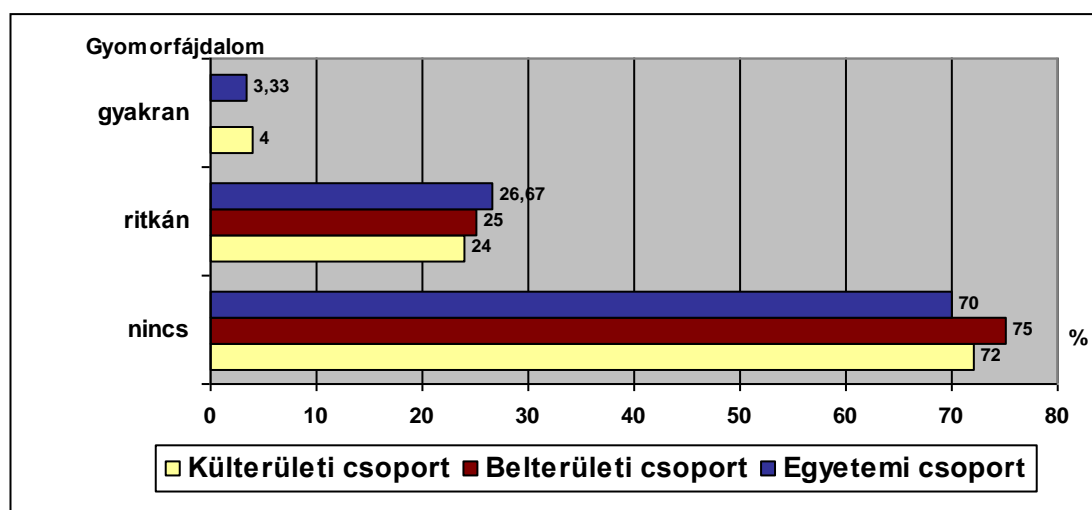
³⁶ A munkaképesség csökkenésének csoportokon belüli nemi arányait bemutató táblázat a 27. számú függelékben található.

³⁷ Az indokolatlan félelem és szorongás csoportokon belüli nemi arányait a 28. számú függelékben mutatom be.

43. ábra. Jellegzetes tünetek és panaszok 5.
Szívtáji panaszok csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A belterületiek több mint fele (51,67%) szenved különböző gyakorisággal szívtaji panaszoktól. Az egyetemistáknál ez az arány a csoport több mint egyharmadát jelenti (35%), a külterületieknél pedig az egyötödét. Itt vannak viszont a szívbetegséggel kezelt fiatalok is (14%).³⁸

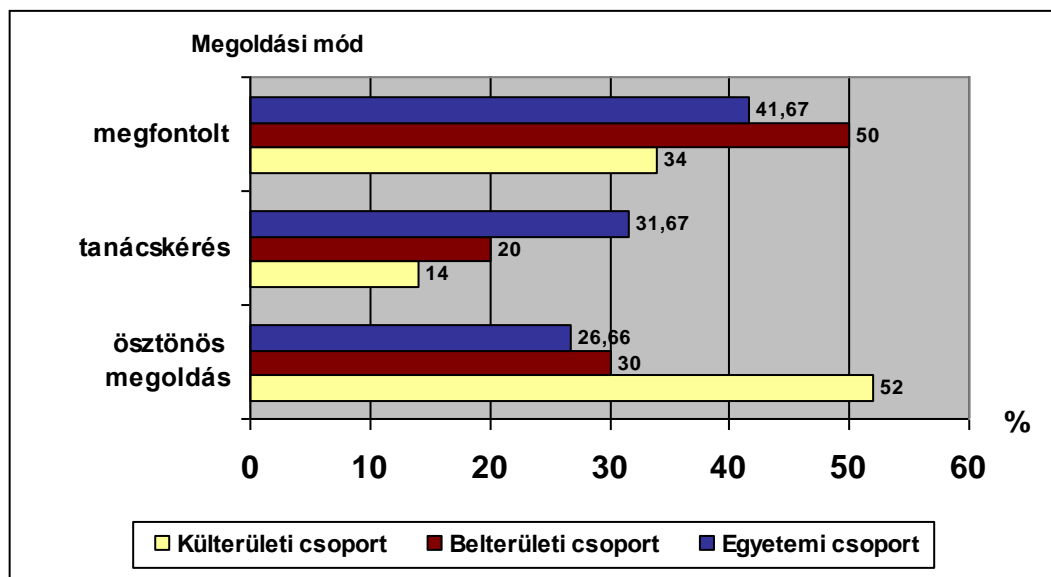

44. ábra. Jellegzetes tünetek és panaszok 6.
Gyomorfájdalom csoportonként (%)
Forrás: Saját szerkesztés

A teljes vizsgálati mintában a negyedik leggyakoribb az emésztőrendszeri betegségek kategóriája (3,53%) (53. táblázat). Csoportonként a tagok egynegyede érez ilyen panaszt, zömében csak ritkán.³⁹

³⁸ A szívtaji panaszok csoportokon belüli nemi megoszlását a 29. számú függelék tartalmazza.

³⁹ A gyomorfajdalom csoportokon belüli nemi arányait a 30. számú függelékben lehet megtekinteni.

45. ábra. Nehéz élethelyzetben leggyakrabban alkalmazott megoldási módok csoportonként (%)

Forrás: Saját szerkesztés

A kérdőívek szerint *összességében* a belterületiek bizonyultak a hatékony megoldáskeresésben a kérdőívek szerint a legönállóbbnak. Náluk a legmagasabb a megfontolt válaszok aránya (50%), egyötödük hajlamos a tanácskérésre és közel egyharmaduk az ösztönösen felmerülő ötlete alapján dönt (30%).

Az egyetemistáknál kevesebb megfontolt válasz keletkezett (41,67%), az előző csoportnál 10%-kal több a tanácskérés és valamivel kevesebb az ösztönös reakció.

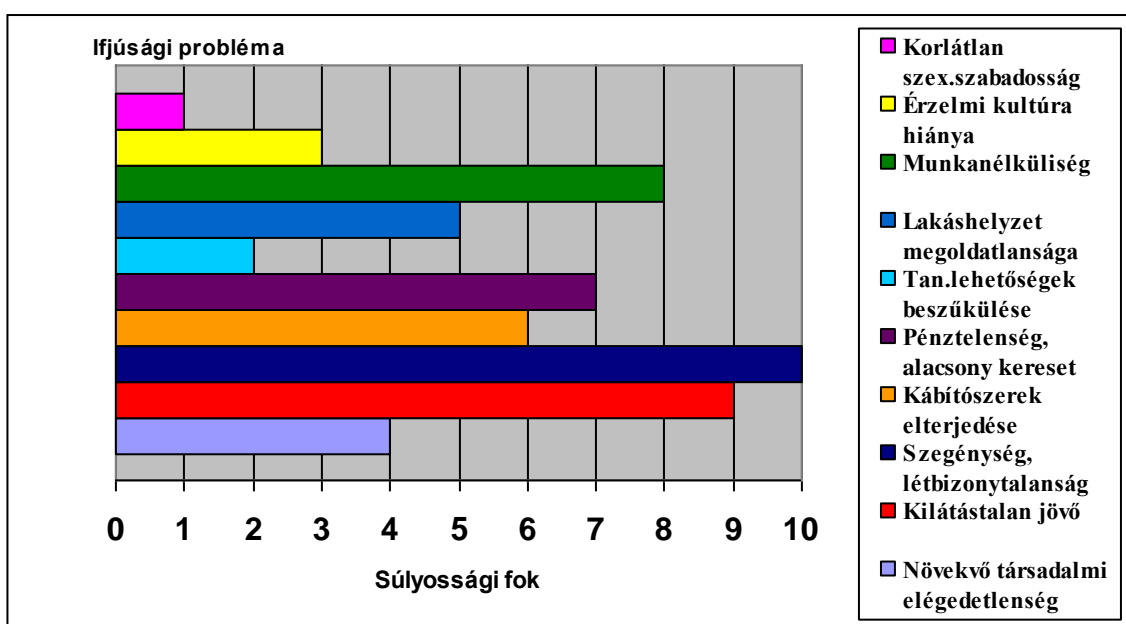
A külterületiekénél a legmagasabb az ösztönös választások aránya (52%), a legalacsonyabb a tanácskérése (14%) és a racionális megközelítése (34%).

A szépkorúakhoz hasonlóan a tanácskérés itt is a nők körében népszerűbb. A megfontolt válaszoknál itt viszont – ellentétben az idősebbekkel – a hölgyek előnye kimutatható. Lehet, hogy a vizsgálati minta ezen megoldásait választók körében a nők tartoznak az érettebb, racionális megoldásra hajlamosabbak közé. Lehet az is, hogy korosztályos nemi jellemzővel van dolgom, hiszen a vizsgálati személyek jelentős hányada 18-21 éves, ebben a korosztályban pedig gyakran előfordul a nők érettebb alapattitűdje.⁴⁰

⁴⁰ A nehéz élethelyzetben leggyakrabban alkalmazott megoldási mód csoportokon belüli nemi megoszlását a 31. számú függelék tartalmazza.

2.5. Ifjúsági társadalmi problémák megítélése

A kérdőív vonatkozó részében (5.1.) az ifjúsági problémákat kellett súlyosságuk alapján rangsorolniuk a fiataloknak. A kérdés összeállításakor az „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” vizsgálatok alapötleteit és problémaköreit némi kiegészítéssel felhasználtam a korábbi reprezentatív mintákkal való összehasonlíthatóság érdekében (SZABÓ A.-BAUER B.-LAKI L. 2002, GAZSÓ F.-LAKI L. 2004).

46. ábra. Ifjúsági problémák súlyossági fokának megítélése az Egyetemi csoportban

Forrás: Gázsó F.-Laki L. 2004 alapján saját szerkesztés

A rangsorolások a listák élén lényegileg megegyezők – a szegénység, a kilátástalan jövő, a pénztelenség és a munkanélküliség azok az égető problémák, amelyeket minden csoport a legsúlyosabbnak ítél. A 46. ábrán példaként az egyetemisták rangsorolását mutatom be. Hangsúlybeli különbségként a külterületiek a pénztelenséget és az alacsony kereseteket említik első helyen, ez nem is csoda, hiszen az ő csoportjukban messze a legkevesebb az egy főre jutó nettó jövedelem. A kilátástalan jövő a létbizonytalanság egyik előre vetített formája, rossz közérzetet és olykor deviáns magatartásformákat is okozhat.

A munkanélküliséget az ebben a problémakörben leginkább érintett tanyán élők és az egyetemisták értékelték a harmadik legégetőbb problémaként. A belterületieknél ez a negyedik feszültségforrás lett.

Az önálló egzisztencia hiányát, a lakáshelyzet megoldatlanságát csupán a lista közepére vagy hatodik, hetedik helyére rangsorolták. A legkevésbé érdekli ez a nehézség a tanyákon élőket. Náluk a negyedik, az egyetemistáknál az ötödik lett a kábítószeres terjedése, ami azt jelzi, hogy valószínűleg többen személyes életterükben is szembesültek már valamilyen formában a drogokkal. Különösen magas helyen rangsorolták ezt a problémát a legfiatalabb, 18-21 éves korosztályhoz tartozó külterületiek. Elképzelhető, hogy ők vagy társaik már próbálkoztak ezzel a deviáns feszültségoldást és jó közérzetet kiváltó lehetőséggel.

A listák végén szerepel a tanulási lehetőségek beszűkülése, az érzelmi kultúra hiánya és a szexuális szabadosság. Ez utóbbi kapcsán a vizsgálati eredmények és a napi tapasztalatok egyértelműen arról szólnak, hogy a fiatalok jóval korábban kezdik a szexuális életet és a korábbiaknál csekélyebb korlátozásokkal folytatják azt (BAUER B. – SZABÓ A. 2005). A vizsgálatomból úgy tűnik, hogy sem az érzelmi elsivárosodás jeleit, sem a szexuális szabadosságot nem tekintik súlyos gondnak, vagy az előbbre rangsorolt tételek erőteljesebben akadályozzák életüket és jövőjüket.

A két reprezentatív országos vizsgálat eredményeihez viszonyítva a kapott adatsort megállapítható, hogy azok több hasonlóságot mutatnak a 2000-es felmérés megállapításaival. Annak során a munkanélküliség és pénztelenség, a rossz anyagi helyzet volt a fiatalok által legsúlyosabbnak ítélt problémakör. Ezek a nehézségek a 2004-es vizsgálat során csak a hetedik és kilencedik helyre kerültek, akkor a legsúlyosabbnak a kábítószeres terjedését ítélték a megkérdezettek. A kilátástalanság akkor elsősorban a legidősebbek jövőépítését akadályozta (BAUER B.-SZABÓ A. 2005).

Összességében megállapítható, hogy az általam vizsgált minden csoportban a szegénység, a kilátástalanság, az alacsony keresetek és a munkanélküliség a legsúlyosabb problémák. Ezek az adatok jelzik a vizsgálatban részt vevők többségének nehéz anyagi helyzetét és a jövőre vonatkozó egzisztenciális félelmét.

2.6. Az életmód néhány jellemzője

A szabadidős tevékenységek kedveltségében és gyakoriságában jelentős csoportokon belüli, korosztályos, nemi és csoportok közötti különbségek vannak. Ezek közül bemutatok néhány fontosabbat.

55. táblázat. A legkedveltebb szabadidős tevékenységek csoportonkénti gyakorisági rangsorai

Rang-sor	Egyetemi csoport	Belterületi csoport	Külterületi csoport
1.	Számítógépezés	Vendéglátóipari egységbe járás	Tv-nézés
2.	Olvasás	Pihenés	Zenehallgatás
3.	Sportolás	Sütés-főzés	Sütés-főzés
4.	Vendéglátóipari egységbe járás	Baráti társaságba járás	Kertészkedés
5.	Diszkó, rockkoncert	Számítógépezés	Családi program
6.	Baráti társaságba járás	Zenehallgatás	Számítógépezés
7.	Aktív ismeretszerzés, tanulás	Utazás, kirándulás	Baráti társaságba járás

Forrás: Saját számítás

A csoportokra jellemző, eltérő érdeklődési köröket jól jelzi az 55. táblázat. Minden csoportban szerepel a számítógépezés és a baráti társaságba járás. Ezek a közös kedvelt szabadidős tevékenységei a teljes vizsgálati mintának. Eltérő viszont a fiatalok életében betöltött helyük és szerepük.

Az egyetemistáknál messze a leggyakoribb és legpreferáltabb elfoglaltság a számítógépezés, amely fontos információs bázis, emellett a szórakozás többféle lehetőségét is kínálja. Örömteli, hogy második helyre került az olvasás, holott a kutatások szerint nagyon háttérbe kerül ez a rendkívül hasznos és élvezetes tevékenység a számítógépek térhódításával. Az egészséges életmód részeként a sportolás szerepel a kedveltségi lista harmadik helyén. Sajnos ez a testet és lelket is fejlesztő tevékenység a másik két csoportban csak a listák közepén található. A hallgatók karrierépítése szempontjából fontos tanulás csak a hetedik helyre került, megelőzi azt a vendéglátóipari egységbe járás, a diszkó, a rockkoncert látogatása és a barátokkal való más közös programok. A tanulás csekély szerephez jut más életmódbeli tevékenységek között, ez tovább erősíti az adott képzések szervezésével és hatékonyságával kapcsolatos korábban megfogalmazott kritikai észrevételeimet.

A belterületiek is szeretik a bulikat, a kiskocsmákat és éttermeket, náluk szerepel csupán az előkelő második helyen a pihenés. Ebben sok mindennek szerepe lehet; például a korábban említett alvászavaraiknak, az esetenkénti hosszúra nyúlt szórakozásoknak és a rövid alvásidőknek is. Probléma az, hogy pihenésük ellenére is többen közülük fáradékonyak és úgy érzik, csökkent a munkaképességük (40-41. ábra). A sütés-főzés főként a házasságban és élettársi kapcsolatban élők gyakori elfoglaltsága.

A számítógépezés mellett szívesen hallgatnak zenét és komoly pozitívumként szeretnek utazni, kirándulni is.

A külterületieknél elsősorban a tanyai önfenntartáshoz és a tradíciókhoz kötődő elfoglaltságok kerültek a lista élére. A tv-nézés toronymagasan lett első, minden vizsgált korosztályban népszerű a zenehallgatás is. Emellett a 18-21 évesek nagyon szívesen járnak diszkóba és rockkoncertre, de mivel idősebb társaik nem preferálják ezt az elfoglaltságot, ezért nem kerülhetett fel a közös „toplistára”.

A sütés-főzés a nőknél végig kiemelt alaptevékenység, a kertészkedés viszont csak 22 éves kortól válik fontos elfoglaltsággá elsősorban a férfiak körében.

A jelenleg tanuló 18-21 évesek nagyon aktívan használják a számítógépet, a 22-25 éves korosztály már kevésbé, a legidősebbek pedig szinte egyáltalán nem. Úgy tűnik, hogy a kommunikációs technikai fejlődés a legfiatalabbakkal válik meghatározóvá a gyulai tanyavilágban.

Természetesen a külterületiek is szeretik a baráti programokat, de a belterületen élőknel sokkal kisebb érdeklődést mutatnak az éttermek, kiskocsmák felkeresése iránt. Igaz ez drága elfoglaltságnak minősül, anyagi helyzetük miatt kevésbé engedhetik meg maguknak.

Mind a három csoportra jellemző még a rendkívül alacsony szintű politikai aktivitás és hitéleti tevékenység. Ennél kicsit aktívabbak a társadalmi munkák vállalásában és sokkal jobban érdeklődnek például a kulturális programok iránt.

A *táplálkozási szokások* terén a csoportok között több hasonló vonás is felfedezhető. Megállapítható például, hogy a fiatalok többsége a szépkorúaknál gyakrabban fogyaszt zöldséget, gyümölcsöt, tejterméket, csokoládét, süteményt és üdítőt. Egy szűkebb 10-15%-os rétegük pedig a kérdőíves jelzések szerint gyakrabban iszik alkohol tartalmú italokat.

A fiatalok döntő többsége minden nap eszik főtt ételt, a hús- és tésztafogyasztás domináns gyakorisága viszont heti szintű. A zöldség, gyümölcs az egyharmad számára napi, a többségnek heti étrendjében szerepel. A tejtermékeknél megfordul ez a trend, többen fogyasztják naponta, kevesebben heti rendszerességgel.

A szépkorúaknál tapasztalt azon tendencia, hogy a külterületiek gyakrabban fogyasztanak zsírosabb és magyaros ételeket, ebben a vizsgálati mintában is érvényesül.

A fiatalok körében a *globális étkezési kultúra térhódításaként* egyértelműen tapasztalható az idegen kultúrák étkei iránti érdeklődés és fogyasztás. Ez a jelenség a szépkorúaknál még nem volt jellemző. Az ifjabbak az olasz ételeket szeretik a

legjobban, a belterületiek több mint egynegyede (26,67%) és az egyetemisták közel egyötöde (16,67%) heti rendszerességgel fogyasztja azokat. A külterületiek 8%-ának étlapján szerepelnek ilyen ételek hetente, de közel egyharmaduk (28%) legalább havonta főz az olasz konyha kínálatából. Ez a havi rendszeresség a másik két csoportnál is domináns.

Az ázsiai ételek heti fogyasztása iránt elsősorban a belterületiek és az egyetemisták egy szűk csoportja érdeklődik (6,67% és 3,33%), de havi és alkalmi rendszerességgel sokan választják azokat a többiek és a tanyákon élők is.

A fiatalok ritkábban esznek amerikai eredetű ételeket. Havi rendszerességgel viszont szívesen választanak közülük mind a három csoport tagjai.

Egységesen rendkívül kedvelik az édességek minden formáját, az egyetemisták és a belterületiek többsége napi szinten eszik csokoládét, cukorkát és süteményt; a külterületieknél a csoki és cukorfogyasztás ritkábban fordul elő, hetente vagy havonta.

Ugyancsak főként a két fiatalabb korosztályban rendkívül népszerűek az üdítőitalok. Naponta ilyen termékeket iszik a jelentős többség, a 26 évnél idősebbek inkább heti rendszerességgel teszik ezt.

Az alkoholfogyasztás gyakorisági értékei messze meghaladják a szépkorúaknál tapasztaltakat, bár ott a visszafogottnak tűnő jelölés miatt felmerült az adatok szubjektív torzításának esélye is. A fiatalok 11-15%-a heti szinten rendszeresen fogyaszt alkoholt és a válaszok szerint többen vannak olyanok, akik annak minden típusát kedvelik.

A válaszok szerint napi szinten fogyaszt tömény italt egy egyetemista, heti szinten mind a három csoport minimum egytizede (egyetemisták 11,67%-a, belterületiek 13,33%-a, külterületiek 10%-a).

Sört napi szinten iszik a csoporttagok 2-5%-a, heti gyakorisággal 6-15%-uk. A legkevesebben a tanyán élők, a legtöbben a belterületiek. Borfogyasztás napi szintű egy egyetemistánál, heti jellegű az egyetemisták és a belterületiek több mint egytizedénél (12% egyaránt).

A legkisebb gyakoriságú alkoholfogyasztást a külterületiek jelezték. A belterületen élő két csoport tagjainak esetében 10-15% heti gyakorisággal iszik különböző típusú alkoholtartalmú italokat. Az egy-egy alkalommal elfogyasztott mennyiségről nincsenek információim, ennek ellenére mivel ugyanazok a személyek fogyasztják a különböző típusú italokat, ezért náluk érzékelhető a deviáns irányú tünetképződés veszélye is.

Másik káros szenvedélyként dohányzik a teljes vizsgálati minta egyharmada. Csoportonkénti bontásban a legtöbben a külterületiek közül (36%), kicsit kevesebben a belterületiek körében (35%) a legkisebb, de még így is jelentős arányban az egyetemisták közül (28%).

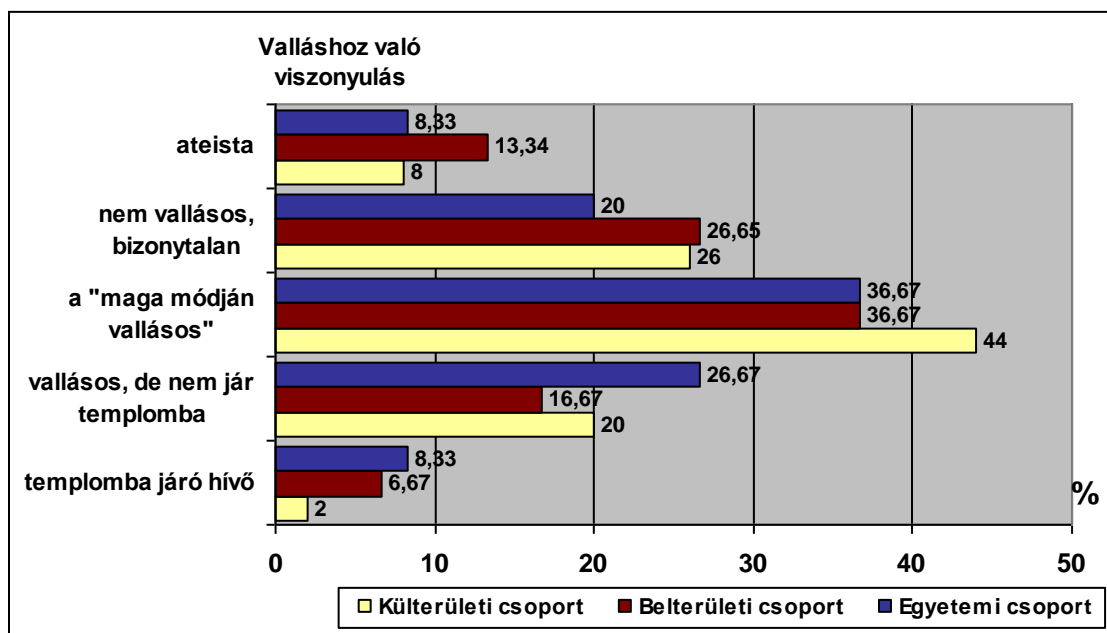
A szépkorúakkal való összehasonlításban bár összesen kevesebben dohányoznak a fiatalok, de az egyharmados arányuk magas érték. Mind a két korosztály esetében a külterületiek körében a legnagyobb a dohányosok aránya, de a fiatalok értéke több mint másfélszerese az idősebbeknek. Ezek az adatok az egészségnevelési akciók hiányosságaira is utalnak.

2.7. A valláshoz való viszonyulás

A rengeteg makro- és mikrotársadalmi változás, a felgyorsult, globalizálódó világ az emberek mindennapi életét jelentősen nehezíti. Segítséget jelenthet, ha vannak stabil pontok, biztos magatartás-szervezést segítő tradicionális értékek és elvárások. Ilyen több ezer éves hagyományokon nyugvó közösséghez tartozást és hitet nyújtó lehetőségeket kínálnak a különböző egyházak.

A vallási csoportok az ún. társadalmi tőkének fontos összetevői és a vizsgálatok szerint a vallásosság pozitív, személyes elkötelezettségen alapuló formái egészségi védőfaktoroként is működnek (KOPP M.-MARTOS T. 2011).

Kíváncsi voltam arra, hogy hogyan viszonyulnak a felmérésben résztvevő fiatalok a valláshoz. Az a város fejlődéstörténeti bemutatásából és a számtalan más tanulmányból is kiderült, hogy az egyházak számottevő erőfeszítései ellenére folyamatosan csökken a vallásosak és a felekezetekhez tartozók aránya hazánkban (pl. GAZSÓ F.-LAKI L. 2004, BAUER B.-SZABÓ A. 2005, SZABÓ K. 2005). Érdekelt, hogy ez a tendencia érvényesül-e és ha igen, hogyan az általam vizsgált fiatalok körében.

47. ábra. A valláshoz való viszonyulás csoportokon belüli arányai I.

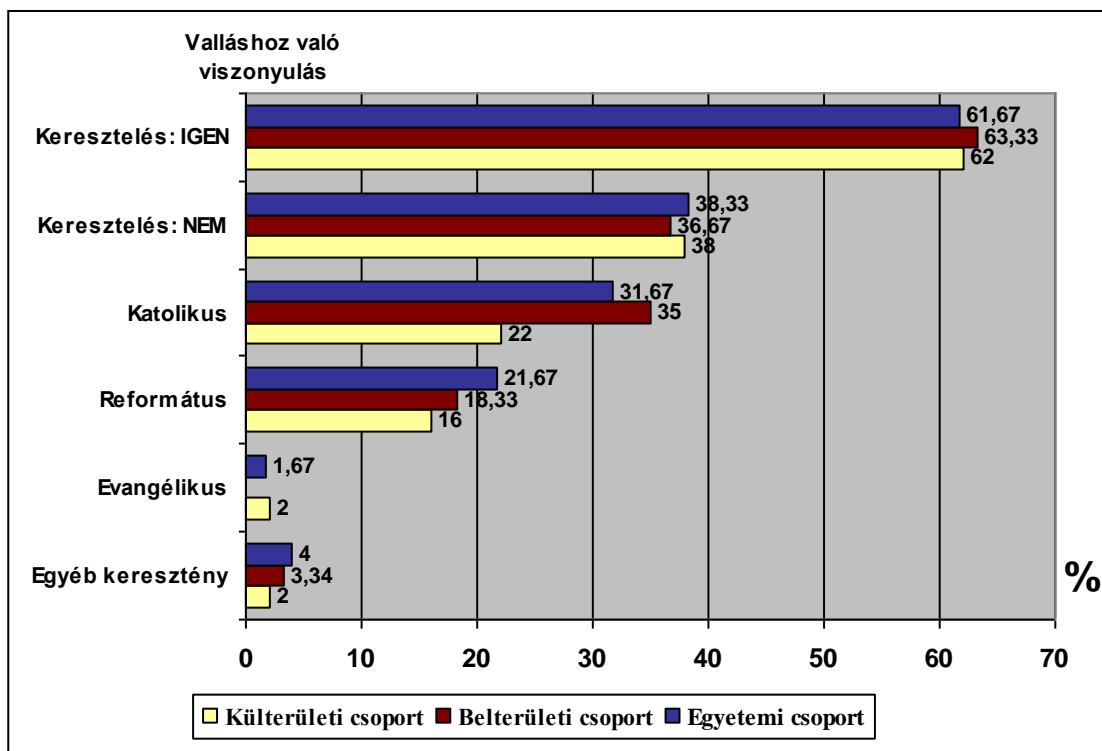
Forrás: Saját szerkesztés

A 47. ábrán látható, hogy a fiatalok csoportjaiban igen csekély a templomba járó hívők aránya, a legkevesebb a tanyákon élők körében (2%) és a legtöbb az egyetemisták között (8,33%).

A jelentős többség, a tagok több mint egyharmada minden csoportban a „maga módján vallásos kategóriába” tartozik. Egyötödük vagy egynegyedük már nem vallásos, hanem bizonytalan, és 8,00-13,34% között van az ateisták csoportonkénti aránya. A legmagasabb a belterületiek körében. A legaktívabb egyetemi csoportnak is több mint egynegyedét képezik a nem vallásos és ateista tagok.

A szabadidős tevékenységek hitélet gyakorlására vonatkozó adatai alapján megállapítható, hogy az országos trendek Gyulán is érvényesek. Csekély a klasszikusan vallásosnak nevezhető száma, csoportonként a fiatalok 22-35%-a sorolható ebbe a kategóriába.⁴¹

⁴¹ A valláshoz való viszonyulás csoportonkénti életkori megoszlását a 32. számú függelék tartalmazza.

48. ábra. A valláshoz való viszonyulás csoportokon belüli arányai 2.

Forrás: Saját szerkesztés

Az előző, 47. számú ábrával történő összevetésből látható, hogy a vallásosságra való esélyt a szülők a jelenlegi hitéletet aktívan folytatóknál sokkal nagyobb arányban megadták. Mind a három csoportban 61% fölötti a megkereszteltek aránya. A két ábra (47-48. ábrák) adatainak közös elemzéséből az is kiderül, hogy vannak néhányan olyanok is, akik bár felekezethez nem tartoznak vagy megkeresztelve sincsenek, mégis valamilyen szintű vallásosságukról nyilatkoztak. (Ezek a vizsgálati személyek főként a „maga módján vallásos” kategóriát jelölték meg.)

A felekezethez tartozás szempontjából részben érvényesülnek az országos trendek; a katolikus felekezethez tartoznak a legtöbben, második helyre a reformátusok kerültek. Nagyon csekély viszont az evangélikus és az egyéb keresztény vallásúak aránya.⁴²

A 48. ábrán látható, hogy jelentős számban vannak a megkeresztelt, de felekezethez nem tartozók is. Arányuk az egyetemistáknál a legszerényebb (2,66%), a belterületieknél jelentősebb (6,66%) és a külterületieknél a legnagyobb érték (20%).

⁴² A kereszteleés és a felekezeti megoszlás csoportonkénti életkori bontásban szereplő adatai a 33. számú függelékben megtekinthetők.

2.8. Társadalmi közérzet és jövőorientáció

Korábbi elemzésemben a fiatalok lakhatási feltételeit, szubjektív egészségállapotát, életmódjának néhány elemét, anyagi és társadalmi helyzetét mutattam be. A társadalmi változásokat azonban nemcsak a valóságos viszonyok, hanem az egyének a helyzetről alkotott szubjektív valóságképe is befolyásolja, ezért elemzem a vizsgálati személyeknek a rendszerváltás következményeiről alkotott véleményeit.

A 2004-es országos felméréshez képest alapvető különbség az, hogy az én felmérésemre 2010 második felében került sor. Olyan időszakban, amikor a gazdasági válság nyomán megerősödött a korábban kialakított „koraszülött jóléti rendszer” lebontása, gyors ütemben megrágultak a korábban felvett banki hitelek, és ez nagyon sok ember életszínvonalát negatívan érintette. A társadalom jelentős hányada gyökeres politikai-gazdasági fordulatra várt, ezért sok esetben a reálfolyamatoktól eltérő jövőképet alkotott.

56. táblázat. A rendszerváltás következményei szubjektív megítélésben (%)

A rendszerváltás hatásai	Egyetemi csoport	Belterületi csoport	Külterületi csoport	Teljes vizsgálati minta
Az ország gazdasági helyzetére				
romlott	66,66	51,67	66,00	61,18
javult	1,67	13,33	4,00	6,47
nem változott	6,67	8,33	20,00	11,18
nem tudja megítélni	25,00	26,67	10,00	21,17
Az életszínvonal alakulására				
romlott	56,67	56,66	68,00	60,00
javult	10,00	10,00	6,00	8,82
nem változott	21,67	21,67	18,00	20,59
nem tudja megítélni	11,66	11,67	8,00	10,59
Családja élethelyzetére				
romlott	26,67	46,67	36,00	36,47
javult	3,33	8,33	4,00	5,29
nem változott	26,67	28,33	6,00	21,18
nem tudja megítélni	43,33	16,67	54,00	37,06
Személyes élethelyzetére				
romlott	33,34	23,33	62,00	38,23
javult	10,00	6,67	4,00	7,06
nem változott	18,33	40,00	14,00	24,71
nem tudja megítélni	38,33	30,00	20,00	30,00

Forrás: Gázsó F.-Laki L. 2004 alapján saját számítás

A vizsgálatomnak ezeket az eredményeit helyenként a két korábbi országos vizsgálat, az „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” adataival összevetve mutatom be (GAZSÓ F.-LAKI L. 2004, BAUER B.-SZABÓ A. 2005).

A vizsgálati személyek többsége (61,18%) úgy ítéli meg, hogy a *rendszer*váltás következtében romlott az ország gazdasági helyzete. Ezek az adatok romló társadalmi közérzetre utalóak a 2000-es (45%) és a 2004-es (50%) eredményekhez viszonyítva. A csoportok közül az egyetemisták és a külterületiek érzik a legrosszabbnak a helyzetet (66%), a belterületieknek a fele gondolkodik hasonlóan. Közülük több mint egytized úgy véli, hogy javult a gazdasági helyzet, az egyetemisták közül egy, a külterületiek közül csupán két ember van ugyanezen állásponton.

Az összesített vélekedés az életminőség tekintetében is hasonló. A teljes minta több mint fele (60%) szerint romlott ez a mutató is. A legnegatívabb a külterületiek véleménye (68%) és a legpozitívabb a belterületieké (56,66%). A két korábbi országos vizsgálat eredményeit áttekintve a 2000-eshez (59%) hasonló az általam megvizsgált gyulai fiatalok véleménye, a 2004-es optimálisabb 55%-os mutatóval szemben.

A gyulai mintában nagyobb azok aránya, akik úgy gondolják, hogy az életszínvonal javult, mint akik ugyanezt a gazdasági helyzetről állították. A résztvevők 8,82%-a szerint javult az életszínvonal, a gazdasági helyzetről csak 6,47% gondolkodott így.

A rendszer

váltás családi és személyes hatásait célszerű elemezni azért is, mert a fiatalok jelentős hányada most is a család kötelékében vagy jelentős támogatásával él. Ennek a hatásrendszernek a megítélése volt a legnehezebb a vizsgálati személyek számára többféle ok miatt. A felmérésben szereplők jelentős része vagy a rendszerváltást követően született, vagy még fiatal volt akkor (a „legidősebb” vizsgálati személyek is csak óvodások voltak 1990-ben). Így a családi és személyes hatások, következmények megítélését átszövik az emlékezeti torzítások, és az is, hogy a családok általában nem vagy kevésbé vonják be gyermekeiket anyagi és politikai tevékenységük részleteibe, azt viszont zömében megtaníjták nekik, hogy ezekről a személyes jellegű adatokról célszerű óvatosan nyilatkozni. Ezeknek a témaköröknek a megítélésében volt a legnagyobb a fiatalok bizonytalansága – összesen több mint egyharmaduk nem foglalt állást. A külterületiek több mint fele (54%), a belterületieknél sokkal kevesebben (16,67%) nem tudták megítélni családi helyzetük változását.

A teljes vizsgálati minta több mint egyharmada (36,47%) szerint romlott a családja élethelyzete, csak csekély hányaduk (5,29%) érzi úgy, hogy az átalakulások nyertesei lettek. A legkisebb arányban az egyetemisták (3,33%), a legnagyobbban a belterületiek (8,33%) gondolták így.

A külterületiekénél volt a legnagyobb különbség a családi és a személyes helyzet megítélésében. Egyharmaduk családi helyzete romlott a rendszerváltás után, a személyes élettér negatív változását viszont a csoport több mint fele (62%) jelezte. A tanyasi létezési mód már a rendszerváltás előtt is rendkívül nehéz volt, és azok, akik bizonytalan választ adtak erre a kérdésre, már megtapasztalták a saját sorsuk esélyeinek romlását is.

Az egyetemisták egytizede szerint a rendszerváltás jobb feltételeket teremtett számukra, ugyanezt a teljes családjukról sokkal kevesebben gondolták (3,33%). A személyes helyzetük javulását a külterületiek érzékelték a legkevésbé (4%).

Bizonytalanság jelenik meg a *jövő esélyeire vonatkozó véleményekben* is. Hiszen csupán egyötödük gondolja azt, hogy a saját sorsa jobbá válik.

Az országos megállapításokkal azonos tendencia ebben a vizsgálatban is érzékelhető – a társadalmi segítségnyújtási módoknak és a szolidaritásnak nincsenek működőképes, hatékony formái. Az *elégedettséget* és annak hiányát feltáró kérdésre adott válaszokból is kiderül, hogy a fiatalok létproblémáik (pl. az élethez szükséges anyagiak, a lakáshoz jutás) megoldásában szinte kizárólag csak családjuk erőforrásaira számíthatnak.

A különböző korosztályokhoz tartozók természetesen helyzetükből adódóan eltérő gondokat jeleztek. A külterületen élők körében a munkanélküliség, a család anyagi ellehetetlenülése, a „lehetőséghiányos” élet az elégedetlenség fő forrásai. A belterületiekénél ehhez a körhöz társul a társadalmi-politikai elégedetlenség is. Ezen belül a korábbi szocialista kormánnyal, a bankokkal, a „demagóg” médiával, a „nyugdíjasokért működő” egészségüggyel és az „ingyenélő” cigánysággal szemben is határozottan negatív jelzőket használva fogalmaztak néhányan. Nyilvánvalónak látszik, hogy a rendszerváltás káros hatásai és tapasztalatai, a csalódottság a hatalmon levő politikai elitre vonatkozó elutasításban összegződtek. Körükben megerősödtek azok az elképzelések, hogy az ország társadalmi-gazdasági felemelkedéséhez nem a globalizációs folyamatokhoz való alkalmazkodás, hanem a sajátos magyar út vezethet (GAZSÓ F.-LAKI L. 2004).

Mivel a FIDESZ ezt a gondolatot politikája alapelvévé tette, befolyása az ifjúság jelentős részében meghatározóvá vált. Ennek a kialakult bizalomnak a jele, hogy a válságosnak ítélt helyzetből való kilábalást, a szebb jövőt a fiatalok többsége a FIDESZ-kormányzat vezetésével reálisnak tekinti, különféle mértékben, de többségük (78,60%) bizakodó és csak 4,80%-uk egyértelműen borúlátó. Ilyen mértékű bizalomra eddig a korábbi országos vizsgálatokban nem volt példa.

A gyulai helyzet társadalmi-gazdasági differenciáltsága megjelenik abban, hogy a külterületiek több mint egyharmada (40%) valamilyen szinten borúlátó, körükben mutatható ki országos és személyes szinten is a legnagyobb mértékű elégedetlenség. Ezek az adatok leképezik a legnehezebb életfeltételeiket, amelyeket a lakhatási és anyagi körülményeik elemzésekor részletesen bemutatam.

A *tervekre* vonatkozóan a legfontosabb életviszonyokban a megkérdezettek korosztályos jellemzői is tükröződnek. A 18-21 évesek elsősorban tanulási célokat fogalmaztak meg (pl. sikeres érettségi, továbbtanulás) emellett a baráti és a partnerkapcsolat igényét jelölték meg. Az egyetemisták prioritásai a diploma-munkahely-család hármasa.

Ezek a 22-25 éveseknél is előfordulnak, de a „legidősebbeknél” a legdominánsabb a családalapítás és az önálló lakás vágya azok körében, akiknek ezt még nem sikerült elérniük. A munkahely szerzése, megtartása vagy jobbra cserélése minden korosztályban megtalálható, de 22 évtől felfelé dominánsabban. Egzisztenciális gondjaikat néhányan önálló vállalkozás létrehozásával próbálják megoldani. (Az egyéni útkeresés jele, hogy van aki labdarúgóként, más pedig gitározással képzelel el jövője megalapozását.)

Az adatok is azt bizonyítják, hogy a makrogazdaságban kialakult területi hátrányok viszonyai között a fiatalok jelentős csoportja „megállt” az önálló életvitel felé vezető útján. A diploma önmagában nem biztosít felemelkedési lehetőségeket – legfeljebb javítja annak esélyeit.

Az elemzéssel kialakítható kép egy *instabil társadalom fiataljainak kisebb-nagyobb orientációs zavarait tükrözi*. Az ellentmondásos vélemények arra utalnak, hogy a többség a remény és a kétségek között éli az életét. Bizni akar a kibontakozásban, de a saját környezetében nem érzékeli a pozitív változásokat. A reményeket esetenként nem alapozzák meg a fiatalok által belátott és számításba vett konkrét társadalmi folyamatok. Ez az ambivalens helyzet is szerepet játszhat abban, hogy például a nagyobb munkaerőpiaci elhelyezkedési potenciállal rendelkező

egyetemisták munkahelyre vonatkozó válaszainak mintegy felében a külföldön történő munkába állást is lehetőségnek tekintik. Adataim alátámasztják az országos vizsgálatoknak azokat a következtetéseit, amelyek a generációs újratermelésben bekövetkezett válság kibontakozásáról adtak képet (GAZSÓ F.-LAKI L. 2004). Ez a válság egyre érezhetőbb, hiszen kevés a munkahely, és a családok többsége nem képes az önálló életkezdés anyagi erőforrásait megteremteni a fiatal generáció számára, emiatt sokasodnak körükben a funkcionális zavarok. Ilyenek a biológiai és társadalmi érés közti távolság növekedése, az önálló életkezdés elhúzódása, a családalapítás helyett átmeneti jellegű élettársi viszonyok, a kiszámíthatatlan és tervezhetetlen életutak, a gyermekvállalás elhúzódása vagy elmaradása; egy sajátos kategória, a fiatal-felnőtt eltartottak kialakulása.

A szegényebb környezetben felnövő fiatalok egy része így „röghöz kötötté” válik. Hiába van nagyobb tudásuk mint szüleik generációjának, az önálló élet feltételeinek megteremtése elsorvasztja minden energiájukat.

Ezen az egyre feszítőbb társadalmi problémákat kiváltó helyzetben csakis olyan társadalmpolitikai intézkedések változtathatnak, amelyek alapvető céljaiknak tekintik a társadalmi polarizációs folyamat korrekcióját és az ifjúság önálló életlehetőségei feltételeinek (iskolázottság, munkahely, lakás) megteremtését. Ezeknek a lehetőségeknek egy részéről egy város és térsége is gondoskodhat, ha hosszú távon akarja biztosítani a fejlődésben nélkülözhetetlen társadalmi harmóniát.

2.9. Összegző megállapítások

Az előző fejezetekben foglaltak bizonyították, hogy a város történelmileg kialakult sajátos kettős társadalmi struktúrája a mai napig ható differenciálódási folyamatokhoz vezetett a település életében és a különféle társadalmi csoportok életminőségében.

Milyen módon és mértékben érvényesül ez a folyamat a fiatal korosztály körében – ennek megállapítása vizsgálatom egyik érdekes témaköre.

Fontos körülmény, hogy az 1980-as évektől megváltozott a helyi szellemi foglalkozású csoportok regrutációja. Mivel a békési térségben szűk profilú a felsőoktatás, a tehetősebbek gyermekei és a tehetségesek nagyobb része Budapesten és más egyetemi központokban szerez diplomát és többnyire ott keresi megélhetési lehetőségét is. (Kivételt képeznek az egészségügyi és a jogi pályák, amelyek Gyulán is

népszerűek a pályakezdők körében. A korábban szintén biztonságos megélhetést biztosító műszaki pályák nyújtotta lehetőségek a gazdasági átrendeződés nyomán mára már beszűkültek.)

A városban élő egyetemi ifjúság körében az előzőekből és a vizsgálati eredményekből következően a vagyonosabb-műveltebb polgári csoportok gyermekei csak kisebb arányt képviselnek. Ez annak a folyamatnak a jele, amelyet a város értelmiségieket megtartó képességének romlása váltott ki. Ennek is szerepe lehet abban, hogy a lokális identitású helyi polgári csoportok idővel elsorvadtak.

Az előző okok miatt a fiatalok körében végzett vizsgálatom eredményei egy *homogenizálódó, a polgári életminőség feltételeit csak egyes vonatkozásokban (pl. iskolázottság) megteremteni képes új generáció formálódására* utalnak.

A szülők anyagi-társadalmi-műveltségi viszonyai természetesen a fiatalok életében is meghatározó jelentőségűek. A jobb helyzetű, nagyobb életesélyekkel, jobb életminőséggel rendelkezők létszáma azonban egyre csökken, hiszen a fiatalok start-helyzetét meghatározó szülői csoportok anyagi helyzete is romlik.

A vizsgálatban részt vett 18-29 éves fiatalok *jelentős hányada nem képes az önálló életvitel feltételeinek megteremtésére*. Többségük (72%) szüleivel, néhányan nagyszülőkkel is élnek, több generációs családban. (Ez az együttélés azonban nem a paraszti gazdálkodásra épülő modell, hanem az esetek egy részében inkább kényszerű racionális együttlét.)

A megfelelő lakás és munkahely hiánya, illetve a többségre jellemző különféle tanulási jogviszonyok is érthetővé teszik azt, hogy párkapcsolataik egy része ideiglenes jellegű lehet, vagy az élettársi együttélést választják. Ennek népszerűsége minden csoportban nagyobb mint a házasságé. Az önálló egzisztencia megteremtésének nehézségei miatt a gyermekvállalás időpontja is kitolódik és a világra hozott gyermekek száma is kisebb mint a korábbi generációknál volt.

A fiatalok életlehetőségei jórészt szüleik társadalmi-gazdasági helyzetét tükrözik. A csoportok *anyagi kondíciói és életfeltételei* között jelentős különbségeket találtam. A legrosszabb anyagi helyzetben a tanyákon élők vannak, a csoport közel felének az egy főre jutó havi nettó jövedelme (szülői juttatása) maximum 30 ezer forint. Az ő lakáshelyzetük a legrosszabb, ők a legkevésbé iskolázottak és közöttük a legtöbb a munkanélküli (26%). Bár a szépkorúakhoz képest komoly előrelépés tapasztalható körükben a technikai modernizáció terén (pl. számítógép, mobiltelefon, DVD, autó, számadatai), mégis jóval szerényebbek ezen a téren is a lehetőségeik mint a belterületen

élő társaiknak. Ezek az életminőség-mutatók többségében az egyetemisták-nál, helyenként pedig a belterületieknél a legjobbak.

A vizsgálati személyek *társadalmi közérzete* több fontos területen rossznak vélhető. Az általánosan elterjedt kilátástalanság és bizonytalanság okát 61,18%-uk a rendszerváltás után bekövetkezett változások következményének tartja; a teljes vizsgálati minta alig több mint 5%-a értékelte úgy, hogy javult családja gazdasági helyzete. A „lehetőségihiányos” étellel való elégedetlenség a 2002 óta hatalmon lévő politikai elit elleni hangulathoz, a sajátosan magyar út politikájának a támogatásához vezetett.

Vizsgálatom sajátossága a fiatalok *testi-lelki egészségállapotának* szubjektív egészségérzetre vonatkozó önminősítésekkel történő felmérése. Az önbeszámolók alapján kialakult kép rendkívül differenciált egyéni állapotokra utal és csoportok szintjén is jelez több negatív differenciát. A belterületi és külterületi csoportok egytizede betegnek vagy rossz egészségi állapotúnak ítéli magát. A fiatalok 15-féle betegségtípust jelöltek, a csoporttagok egyötöde (külterületiek), máshol egyharmada (belterületiek) valamilyen betegségben szenved.

A legtöbben allergiás vagy szív- és érrendszeri problémákkal küzdenek, de előfordulnak nagyobb arányban mozgásszervi és emésztőrendszeri megbetegedések is. Ezek az adatok ilyen fiatal korban magasak, romló egészségi állapotra utalóak. A vizsgálat fényt derített más negatív tendenciákra is. A fiatalok egyharmada dohányzik, a belterületen élő csoportok 10-15%-a heti gyakorisággal fogyaszt különböző típusú alkoholtartalmú italokat, a rendszeres testmozgás és az egészséges táplálkozás pedig csak a megkérdezettek kisebb hányadára jellemző. A betegségek kialakulását megelőző és jelző értékű különböző testi-lelki tünetek viszonylag magas előfordulási arányai is arra utalnak, hogy *érdemes lenne nagyobb figyelmet fordítani a fiatalok testi-lelki egészségállapotára*. Az eddigieknél hatékonyabb egészségnevelési módszerekkel egészség tudatosabb szemléletet és életmódot kellene formálni a fiatal nemzedék körében.

Az egészségi állapot és életmód kölcsönhatása alakítja a vizsgálatban résztvevők személyiségét is. A kikapcsolódás és a pihenés különféle formái fontos szerepet töltenek be életükben. Új jelenség a számítógép nyújtotta információszerzés és szórakozás nagy arányú terjedése – már a tanyákon élő 18-21 évesek körében is meghatározó a jelentősége. Életkorilag különböző mértékben (a fiataloknál erőteljesebben) népszerű a kiskocsmákba, diszkókba és rokkoncenterekre járás.

Valamennyi vizsgált csoportban tovább élnek – eltérő gyakorisággal – a hagyományos tevékenységek is (baráti kapcsolatok ápolása, tv-nézés, zenehallgatás, sütés-főzés, kertészkedés) és ezek meghatározói az étkezési szokásoknak is, bár a globális étkezési kultúra elemei is megtalálhatóak a táplálkozásukban.

Az országos trendekhez hasonlóan Gyulán is változik a fiatalok *értékrendszere és társadalmi aktivitása*. Körükben is csökken a vallási és a politikai elkötelezettség. A templomba járó hívők aránya csoportonként 2-8,33% csupán (a legkisebb a tanyán élők körében, a legmagasabb az egyetemistáknál). Politikai tevékenységet is csak néhányan vállalnak. Társadalmi munkákat többen és szívesebben végeznek. Egyértelműen teret nyert a piacgazdaság mindennapi valósága és a média által is preferált fogyasztói értékvilág.

A vágyott életlehetőségek elérése azonban egyre távolabbra tolódik. A városban és a térségben érvényesülő konkrét társadalmi-gazdasági folyamatok egyre kevésbé teszik lehetővé az önálló életkezdés anyagi és egzisztenciális feltételeinek megteremtését. Emiatt a generációs újratermelődésben olyan zavarok keletkeznek, amelyek hatással vannak (és lesznek) a városban zajló társadalmi folyamatokra is.

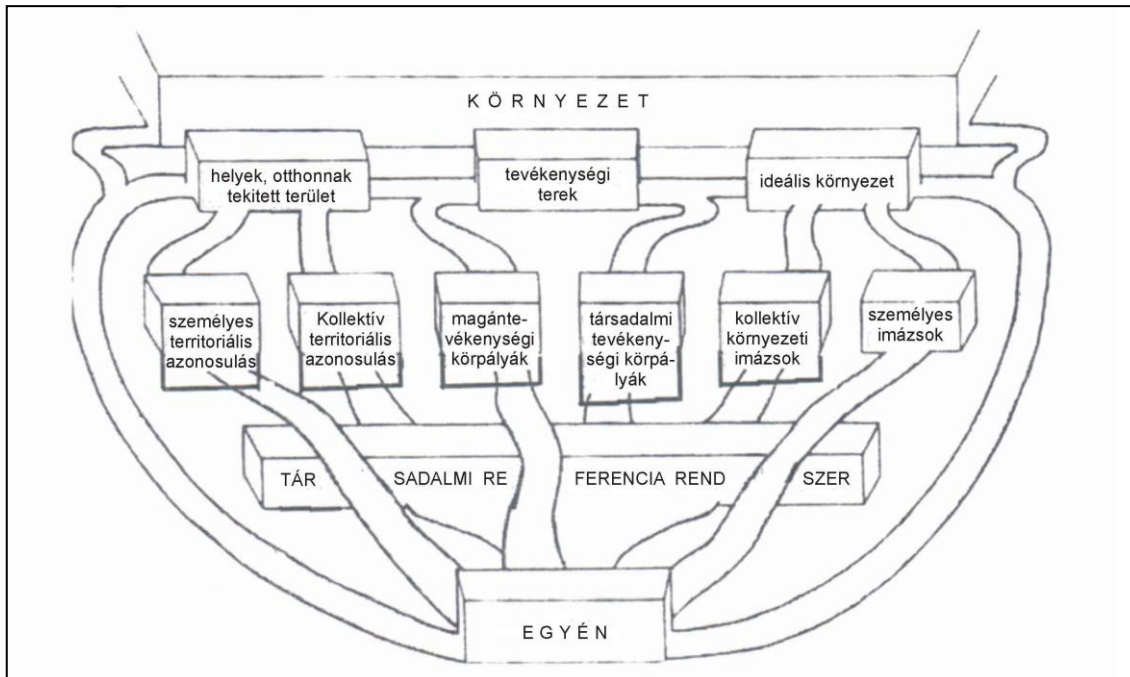
3. Az életminőség és az életműködés kölcsönhatásainak rendszere

3.1. Az egyén és az életműködési tér kapcsolatának alakulása

Az emberrel foglalkozó tudományterületek művelői az egyén környezetével való együttműködését és egymásrahatásukat különböző szempontok szerint modellezik. Ez a törekvés rám is jellemző, így az életminőséggel kapcsolatos szakirodalmi tájékozódásom és kutatási eredményeim alapján értekezésem esszenciájaként egy életműködési modellt készítettem.

Elképzelésem kimunkálásakor a bevezető fejezetben bemutatott föld- és egészségtudományi elméleti keretek felhasználása mellett néhány további interdiszciplináris modellre is támaszkodtam.

Ezek egyike Buttimer, A. munkája, aki az egyének környezethez való viszonyát is figyelembe véve megalkotta a *társadalmi élettér működési modelljét* (BUTTIMER, A. 1972, idézi KÖTELES L. 2011).

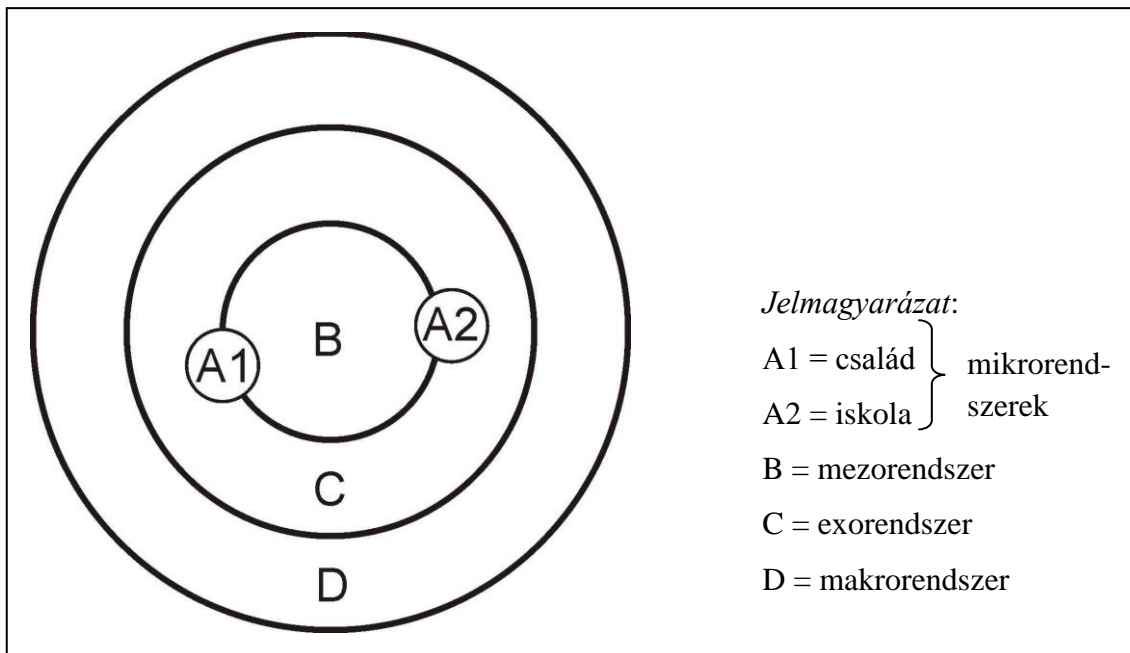
49. ábra. A társadalmi élettér működési modellje

Forrás: Buttimer, A. 1972

Forray R. Katalin és Kozma Tamás szerint az ember viselkedése téri, idői paraméterekkel és a környezetéhez fűződő többtényezős, többretegű kapcsolatrendszerrel jellemezhető (FORRAY R. K.-KOZMA T. 1992). Ők hívták fel a szakmai közvélemény figyelmét Bronfenbrenner, U. *ökológiai szocializáció-kutató* munkásságára, akinek célja a szocializáció során az egyénre ható természeti és társadalmi környezet bemutatása (50. ábra) (BRONFENBRENNER, U. 1979).

Elméletében a gyermek tagja a rá direkt hatást gyakorló mikrorendszereknek. A mezorendszer biztosítja a mikrorendszerek kapcsolatát, az exorendszerben az egyén közvetlenül nem vesz részt, de az hatást gyakorol rá (pl. a szülők munkahelyei). A makrorendszer a társadalmi struktúrát jelképezi szociális képződményeivel és intézményrendszerével. A környezeti feltételek szerkezetét az egyénből kiindulva egyre táguló körökben mutatja be.

A szakirodalom vonatkozó részei és a saját vizsgálatom eredményei is igazolják, hogy az egyén környezetével való kapcsolatrendszere élete során jelentősen változik és mindig *nagyon egyedi sajátosságokkal* jellemezhető. A szocializáció csecsemőkortól késő időskorig tartó, hosszú folyamatában bemutathatóak az emberek környezettel való interakcióinak nagyobb életszakaszokhoz köthető, *általános tendenciái* is.

50. ábra. Bronfenbrenner, U. ökológiai szocializációs modellje

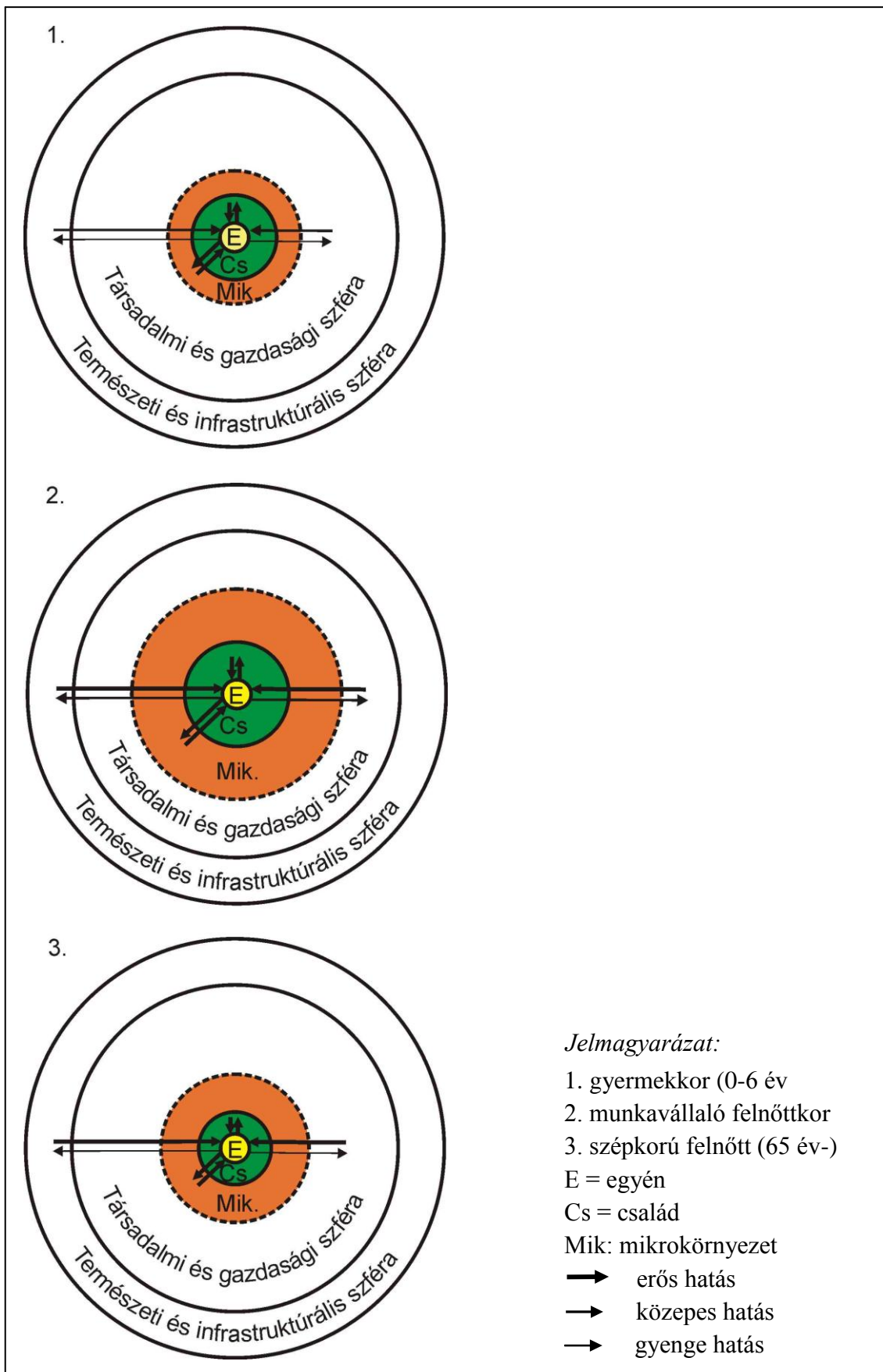
Forrás: Bronfenbrenner, U. 1979

Bronfenbrenner, Urie (1979) és Tóth József (1981) modelljeit felhasználva olyan folyamatábrát készítettem, amelyben az egyén környezetével való kölcsönhatásrendszerét gyermekkorban (iskoláskorig), munkavállaló felnőttként és nyugdíjas státuszú szépkorúként ábrázoltam.

A modell elsősorban az egyén társadalmi beilleszkedésének és szocioökológiai hatékonyságának változásait szemlélteti. Jelzi egyben – a szereplők cserélődésével (pl. a gyerekből szülő, majd nagyszülő lesz) – a társadalom generációs változásainak ciklikus rendszerét is.

Az emberek különböző típusú településeken élnek. Az életműködési tér így megfeleltethető Tóth József (1981) településről alkotott megfogalmazásának. Az egymással interakcióban lévő szférákat a fejlődés során bekövetkező változások szemléltetése érdekében különböző méretű koncentrikus körökkel jelenítettem meg (51. ábra).

Az egyén mint „főszereplő” van a középpontban, ő, családja és mikrokörnyezete a társadalmi szféra alkotói, emellett a gazdasági szféra működéséhez is jelentősen kötődnek. Folyamatábrámon a szocializáció során bekövetkező változások érzékeltetése érdekében a társadalmi és gazdasági szférákat, valamint a befogadó keretként szolgáló természeti és infrastrukturális szférákat összevontam, összesen két körrel jeleztem.

51. ábra. Az életműködési térrel való kapcsolatrendszer alakulása a szocializáció során

Forrás: Bronfenbrenner, U. (1979) és Tóth J. (1981) alapján saját szerkesztés

Családnak az egymással együttműködésben, aktív kapcsolatban lévő rokoni vagy élettársi közösséget tekintem. A mikrokörnyezet a másodlagos szocializációs közeg személyeit és helyszíneit foglalja magában: az oktatási-nevelési rendszer pedagógusait, gyermekekkel foglalkozó szakembereit, a barátokat, a kortárs kapcsolatokat, a munkahelyek és szabadidős tevékenységek egyén számára meghatározó szereplőit, idősebb korban az egészségügyi-szociális rendszerben a szépkorút gondozó-ápoló szakembereket és a tárgyi feltételrendszert.

A mikrokörnyezet szaggatott vonallal történő lehatárolása a társadalmi és gazdasági szférához való tartozás mellett jelzi azt is, hogy ennek a közegnek a határai és szereplői az egyéni életút során rendkívül dinamikusan módosulnak.

Az életműködési tér természeti, társadalmi, gazdasági vagy infrastrukturális szféráinak egyedi emberre gyakorolt hatása – kevés kivételtől eltekintve (pl. atomkatasztrófa okozása) – összességében mindig sokkal erőteljesebb, mint az egyén válaszreakciója. Ez az egymásrahatás egész életünk során a nagy szférák fölényét mutatva *kiegyensúlyozatlan* marad (TÓTH J. 2002).

A környezettel való harmónia kialakítására való törekvésben az egyedi fejlődés során megfigyelhető a teljesen kiszolgáltatott, aszimmetrikus viszonyulástól egy erősödő emberi beavatkozási készség irányába történő elmozdulás. Később ez az erőteljesebb környezetalkító kompetencia a kor előrehaladtával és a cselekvési tér szűkülésével ismét csökken.

Az életút három jellegzetes időszakát kiragadó, *általános tendenciákat* jelző folyamatábrán néhány sajátosság életkori bontásban is megfigyelhető. Látható, hogy a *gyermek* – minél kisebb, annál inkább – eleinte szülői „védőburokban” van. A család számára az optimális feltételek megteremtésével biztonságossá és élhetővé teszi a világot. Ennek során igyekszik lecsökkenteni és „megszelídíteni” az erőteljes természeti, társadalmi és gazdasági hatásokat. Így a külső környezeti tényezők többsége már a családi védőhálón átszűrve jut el a csecsemőhöz és a kisgyermekhez, akinek az első évek során csak szórványos és gyenge hatása van a mikrokörnyezetén kívül lévő világra. Erőteljes interakcióban van viszont családtagjaival és egyre hatékonyabban érvényesíti elképzeléseit a hasonlókorú társaival szemben. A makrofolyamatok hatásainak érvényesülésekor a családhoz hasonló, védő szerepe van a térségi és a települési hatalom gyakorlóinak is (MÉSZÁROS R. 1988).

Az *aktív munkavállaló felnőttek* a legnagyobb a kompetenciaköre az élet minden területén. Ekkor a legszélesebb a kapcsolati hálózati rendszere, a legaktívabb a

családi tevékenysége, amely – bár elsősorban már a saját alapítású családra összpontosít – kiterjed a szülőkkel, esetleg a nagyszülőkkel való közös élményekre és támogatásukra is.

Ebben az időszakban a legerőteljesebb és legsikeresebb az egyén életműködési terére gyakorolt hatása is, ami elsősorban a külső tényezőkhez, folyamatokhoz, gyakran kihívást jelentő helyzetekhez történő alkalmazkodást és a környezet kisebb-nagyobb átalakítását, módosítását teszi lehetővé.

A külvilággal való kapcsolatrendszer néhány általános tendencia ellenére az egész szocializáció során minden embernél egyedi. Ez a legnagyobb mértékben a felnőttkori helyzetre érvényes, amelyben hatalmas különbségek vannak például abban is, hogy ki milyen területen, miben és milyen mértékben tud hatni szűkebb vagy tágabb környezetére. Mit, „milyen nyomot” hagy maga után, mekkora az a földrajzi tér, amit virtuálisan vagy személyesen megtapasztal, megismer. A személyes „térhódítást” számtalan tényező befolyásolja, ezek közül néhány fontosabb:

- az a történelmi kor, és annak kiemelt globális és lokális eseményei, amelyben a személy él;
- az egyén földrajzi helyzete, életterének, települési környezetének jellemzői (pl. a természeti, társadalmi, gazdasági, infrastrukturális szférák és a szabályozórendszerek sajátosságai);
- a globális és a lokális technikai színvonal (pl. az információs-kommunikációs rendszerek, a személy által igénybe vehető közlekedéstechnikai és infrastrukturális lehetőségek);
- az utazni vágyó családi körülményei, társadalmi és gazdasági helyzete;
- az egyén személyiségjellemzői: értelmi állapota, értékrendszere, motivációs struktúrája, kompetenciatényezői;
- valamint fejlődése során a szüleitől és a számára fontos személyektől látott, tapasztalt minták és beállítottságok.

A nyugdíjas státuszú szépkorúak körében a kapcsolati és tevékenységi kör szűkülésével egyfajta „visszavonulás és visszarendeződés” következik be.

A vizsgálati eredményeim is jelzik azt, hogy az egészségi állapotnak, a munka világában eltöltött évtizedeknek és az emberek által kiépített kapcsolati hálóknak hosszútávú, életminőséget befolyásoló szerepük van. Így ebben a tág életkori kategóriában is rendkívül nagyok az egyedi különbségek, az aktív teljes élettől a magárahagyottságig itt is sokféle egyéni életúttal találkozhatunk.

Úgy tűnik, hogy minél intenzívebb a családdal, barátokkal való kapcsolat, minél nagyobb marad a mikrokörnyezeti tér és abban a cselekvő aktivitás, minél inkább vannak a jövőre vonatkozó tervek is - annál nagyobb az esély a derűs és aktív időskorra. Ezért családi és társadalmi szinten is tennie kell a környezetnek odafigyeléssel, programok, tevékenységi lehetőségek biztosításával, de ez is *interaktív folyamat* – az egyénnek is keresnie kell a számára legmegfelelőbb életmódbeli elemeket.

3.2. Az egyéni életműködési modell

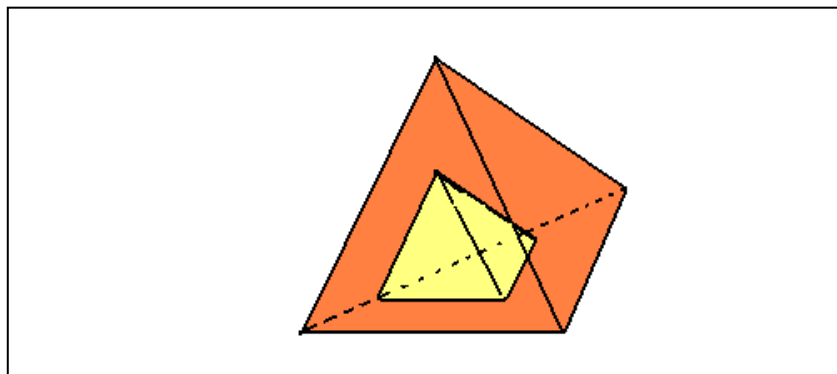
Az életminőségre vonatkozó elméleti keretek, indexértékének leírásakor, főként a nagyvárosok vonatkozó rangsorai alapján számomra egyértelművé vált, hogy az életminőség alakulása Tóth József tetraéder modelljének (1981) alkalmazásával bemutatható.

Az emberek lakhelyeül szolgáló város vagy község az életminőség *objektív feltételrendszerét* jelenti. Ennek fő jellemzőit a természeti, társadalmi, gazdasági, és infrastrukturális szférák kölcsönhatásrendszere alakítja.

Az életminőség *szubjektív tényezői* az adott településen élő emberektől függenek. Ennek jelentős különbségei lehetnek, így az átélt életminőség személyes variabilitása rendkívül nagy lehet.

Úgy gondolom, hogy az ember életminőségét saját életterének települési tényezői és azokkal kölcsönhatásban lévő személyisége határozza meg. Az ember életműködését – hasonlóan a településhez – egy tetraéderrel lehet modellezni. Ezen tetraéderben az emberi életműködés legfontosabb, egymással dinamikus kölcsönhatásban lévő elemei a *testi-lelki egészségállapot; a családi-baráti kapcsolatok; az anyagi helyzet és a társadalmi pozíció.*

Az életminőséget és kitérve az alapmodell alkalmazási körét az *emberi életműködést* egy egymásba csúsztatott, *dupla, interakciós tetraéder modell* segítségével lehet értelmezni.

52. ábra: Egyéni életműködési modell

Forrás : Tóth J. (1981) alapján saját szerkesztés

Ebben a dinamikusan változó rendszerben a Tóth József által a településről alkotott tetraéder jelenti az egyén *életműködési terét*, az ember pedig – szintén tetraéderként szimbolizálva – egy belső tetraéderként létezik ebben a térben. Természetesen a társadalmi szféra tagja, ezért az őt jelző kicsi tetraéder alapja ebben az élettéri egységben található.

Az ember és a körülötte lévő tér működésében néhány *hasonló sajátosság* is felfedezhető. Ezek egyike az, hogy a létezésnek mind a két esetben van egy elsőbbséget élvező alapházisa, ez az életműködési tér esetében a természeti szféra, az embernél pedig a testi-lelki egészségállapot.

A tér társadalmi szférája és az egyén társadalmi pozíciója analóg jelentőségűek. Amit a gazdasági szféra jelent a tágabb térben, azt az egyedi ember anyagi helyzete szimbolizálja.

A családi-baráti kapcsolatok elsődlegesen a társadalmi lét alapegységei és a szocializáció legfontosabb szinterei. Ez a folyamat a társadalmilag elvárt magatartásmódok elsajátítása, így azt az utat és módot jelenti, ahogyan az adott térben élni és viselkedni lehet. Ez pedig az életműködési térben az infrastrukturális szféra feladatköréhez is hasonlítható (pl. utak, kommunikációs hálózatok szerepe).

A két egymásba csúsztatott tetraéder *munkamódjának fontos közös jellemzője* is van. Az életműködési térrel megegyezően amennyiben az egyén „szféráinak” bármelyikében valamilyen erőteljes változás következik be, az *kihat* a másik három területre is. (Például súlyos betegség, anyagi válság, a munkahely elvesztése, válás vagy éppen pozitív változásként házasság, gyermekvállalás, munkahelyi előléptetés.)

A modell működésének lényege, hogy az életműködési tér dinamikus változásai és az emberi tényezők *kölcsönhatásai egymással is interakcióban vannak* és így határozzák meg az adott egyén életműködési és életminőségi lehetőségeit.

A két egység egymásrahatási rendszere összességében *kiegyensúlyozatlan* (51. ábra), ez is közrejátszik abban, hogy a külső környezet bármelyik szférájából érkező erőteljes vagy nehezen feldolgozható hatás az egyén minden kiemelt életterületén jelentős változásokat okozhat. Az ember viszontreakciója, életműködési terére gyakorolt hatása általában jóval csekélyebb, emellett személyes helyzetének, állapotának drasztikus romlása vagy javulása is csak szerény, alig észrevehető mértékű a teljes társadalmi vagy gazdasági szféra szempontjából. Például az egyén egészségi vagy anyagi helyzetének romlása ezeken a szinteken csak akkor lesz észlelhető, ha ezek

a problémakörök több társát is érintik (pl. rokkantnyugdíjasok, munkanélküliek vagy napjainkban a devizahitel-károsultak számának jelentős emelkedése).

Az egyén számára létezési feltételként a legfontosabb a *testi-lelki egészség-állapota*, amely meghatározza prognosztizálható életesélyét, és aktivitási lehetőségeit. Környezetével állandó kölcsönhatásban van, így életének központi eleme a változásokhoz történő folyamatos *alkalmazkodás*. Az új helyzetekhez való adaptáció képessége a lelki egészség megőrzésének feltétele, az emberi szervezetre jellemző pszichoszomatikus egység miatt komoly szerepe van a testi egészség védelmében is. Amennyiben képes a környezetében adódó feladatokkal, felmerülő nehézségekkel, akár krízishelyzetekkel megküzdeni eddigi tudása, tapasztalata, problémamegoldó-készsége (vagy választott koping-stratégiája) segítségével, akkor jobban, tartósabban megőrizheti test-lelki egészségét (KOPP M. ÉS MTSAI IDÉZETT MŰVEK 1995-2011). Értelmezésem szerint ez az alkalmazkodó-készség az egyén továbbfejlődésének is *alapfeltétele*.

A testi-lelki egészségállapot és az azzal kapcsolatban átélt szubjektív egészségérzet alakulásában, valamint a viselkedés szervezésében fontos szerepet játszanak a genetikus adottságok mellett a személyiségfejlődés szocializáció során kiformalódott sajátosságai. A dinamikusan változó jellemzők közül fontos az egyén énképe, önértékelése, értékrendszere, motivációs struktúrája és a hatékonyságának lapjául szolgáló képességstruktúrája. A környezet által tapasztalt viselkedését erőteljesen befolyásolja értelmi és érzelmi intelligenciája, ismeretrendszere, erkölcsi, világnézeti beállítottsága és akarati, mozgásszervezési jellemzői.

Amennyiben az embert bármelyik fő tevékenységi területén valamilyen súlyos, nehezen feldolgozható hatás éri, akkor más életterületeken kisebb-nagyobb *kompensációs lehetőségei* vannak. Például válás esetén gyakori a munkába menekülés és pozitív hatásaként a karrier építése.

A kölcsönhatásrendszer tényezői közül az egyén számára egész élete során az egészségi állapotán túl a legfontosabb *a családi és baráti kapcsolatainak* alakulása. Ezek minősége és jellege határozza meg azt, hogy milyen támaszra számíthat sorsának alakításakor. Az értékrendszer módosulásával egyre kevesebb házasságot kötnek, amelyekben nő a konfliktusok száma, így egyre szűkül a család segítő biztonságában felnövő fiatalok köre.

Azonos életeseményi változások a kölcsönhatások és az abban résztvevő emberek különbségei miatt eltérő következményekkel járhatnak. Alapvetően az egyén és mikrokörnyezetének jellemzői és kapcsolatrendszerük határozza meg a kihívásokra

adott válaszokat. Ebben a vonatkozásban a család és a mikrokörnyezet legfontosabb tagjai sajátos „motiváló-transzformáló” funkciót töltenek be. Gyakori negatív példa erre a helyzetre, hogy a munkanélkülivé vált személy a családjában is „leértékelődik”, és egyre több területen is ható „leépülési spirálba” kerül. Elfordulnak tőle a rokonai és a barátai is, egzisztenciálisan és anyagilag is kilátástalan helyzetbe sodródik, amit deviáns irányú tünetképződés (pl. alkoholizálás, vagy megélhetési bűnözés) vagy más testi-lelki betegség kialakulása is követ. Természetesen vannak – legtöbbször a család és a mikrokörnyezet segítségével – pozitív megoldási módok és sikeres társadalmi reintegrációk is.

A harmonikus élet egyik feltétele az, hogy a személy a családja és mikrokörnyezetének számára fontos tagjainak többségével hatékony, kiegyensúlyozott interakciós kapcsolatban legyen. *Közérzetét* elsősorban a szubjektíven átélt hatékonysága és elégedettsége határozza meg.

IV. Az eredmények összefoglalása

1. A városfejlődés életminőséget befolyásoló fő tényezői

A városfejlődés történelmi változásai alapján megállapítottam, hogy az életminőséget formáló belső tényezők közül meghatározó annak a *polgári csoportosulásnak* a kialakulása, amely a 18. század végétől egyre nagyobb hatással volt a civilizációs viszonyok, a városi infrastruktúra és a kulturális fejlődés előrehaladására. Ebben a sokszínű csoportban a vármegyei tisztviselők, a különféle megyei intézmények vezető szakértelmisége (orvosok, mérnökök) mellett részt vettek a megyei közgyűlés felvilágosult középbirtokos képviselői, és támogatta az előrehaladást néhány helyi főnemes és nagybirtokos is.

Bár a *külső okok* – a vasúti csomópont és az ipari-kereskedelmi központ Békéscsabára kerülése, a trianoni határhúzás nyomán „megcsonkított” saját vonzaskörzet, a megyeszékhely pozíció elvesztése, az államszocialista területfejlesztésben kialakult hátrányos helyzet – többször is visszavetették a város fejlődését, a lokálpatrióta polgárság körében mindig kialakultak olyan „alternatív” fejlesztési lehetőségek, amelyek elősegítették a belső erőforrásokra épülő előrehaladást. (Például a Várfürdő kialakítása, a Várszínház beindítása és más kulturális kezdeményezések.)

A város rendszerváltás utáni időszakának elemzéséből is kiderült, hogy a település városfejlesztő erőként továbbra is épít lokálpatrióta művelt polgárainak tevékenységére és örökölt lehetőségeire. Ezt bizonyítják a *megyei funkciókat* is ellátó, kiemelt támogatással működő intézményei (pl. Megyei Bíróság, Főügyészség, Pándy Kálmán Megyei Kórház), sokszínű iskolarendszere, kulturális élete és növekvő turisztikai vonzereje. Erre utal a rendszerváltást követő képviselőtestületének lokálpatrióta, magas iskolai végzettségű összetétele és gazdasági mutatóinak egy része (pl. kábeltv, internethasználat arányai és más kommunikációs adatok).

Az uniós csatlakozást követően az életminőség javításához kapcsolódó fejlesztési prioritások megfelelő pályázati anyagi támogatásban részesültek. Ez tette lehetővé azt, hogy Gyula – a rendkívül nehéz gazdasági helyzet ellenére – a békési térség egyik legsikeresebb városa maradt.

Ezen eredmények alapján igazoltnak találom a város által ma nyújtható életminőség „gyökereire” vonatkozó 1.hipotézisemet (*„Valószínűnek tartom, hogy a Gyula város által ma nyújtott településszintű életminőségi lehetőségeknek részét képezik a történelmi fejlődés korábbi eredményei, a megyeközpont szerepből és a lokálpatrióta polgári szakemberekből álló csoportok hatásai.”*)

A rendszerváltás egyik legsúlyosabb következménye a városban is az állandósuló, nagyarányú *munkanélküliség* és a *korstruktúra folyamatos romlása*. Ennek egyik vizsgálatom által is érintett oka az, hogy időben elhúzódó az önálló egzisztencia megteremtése és a gyermekvállalás. Ez komoly szerepet játszik a természetes szaporodás rohamos csökkenésében is. A város demográfiai helyzetének romlása több évtizedes folyamat, amelyben időszakonként más és más tényezők domináltak. Sajátos jelenség az, hogy a művelt és gyermekeinek biztos jövőt szánó helyi polgári értelmiségi csoportok tehetséges gyermekeinek nagy része elhagyja a várost; vagy másutt tanul egyetemen, vagy azt követően nem talál megfelelő lehetőséget a város szűk állás kínálatában. A fiatalok utánpótlását a környékbeli falvakból és Románia határmenti településeiből betelepülők alkotják, ami újabb kihívást jelent a város társadalmának értékmegőrzésében is.

A rendszerváltás utáni társadalmi-gazdasági folyamatok felerősítették a város külterületén és a tanyavilágában megindult *szuburbanizációs átalakulást*. A település szerkezetében egyre dinamikusabb átstrukturálódási folyamat bontakozik ki, amely közvetlenül is javítja a tanyavilágban élők életminőségének lehetőségeit. Elsősorban a

közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a kommunikációs eszközökkel való ellátottság és a kereskedelmi – szolgáltató szféra bővülő kínálata hat pozitívan a létkörülményeikre.

Az elmúlt 20 év változásainak vizsgálata egyértelművé tette azt, hogy az utóbbi évtized látványos előrehaladása ellenére *Gyula további fejlődését több fontos tényező is veszélyezteti*. A demográfiai viszonyok romlása és az állandósult munkanélküliség annak a jelei, hogy a város gazdaságából hiányoznak azok a versenyképes, modern vállalkozások, amelyek dinamizálnák a város gazdasági fejlődését és társadalmát. A potenciális lehetőségek (pl. az egészségipar) megvalósításához széleskörű, összehangolt térségi és településfejlesztési politikával kellene megteremteni az előfeltételeket – ám az ehhez szükséges összefogásnak még a szemléleti alapjai is hiányoznak. A „felszín alatti” társadalomban zajló ellentmondásos, feszültségekkel terhes folyamatok is olyan veszélyeket hordoznak, amelyek „lefékezhetik” a város fejlődését és emiatt elvesznek azok a esélyek, amelyek egy alternatív stratégiai út felé vezetnek. (Gyula város életminőséget befolyásoló fejlesztési lehetőségeinek SWOT-analízisét a 19. táblázat tartalmazza.)

Az értekezésemben részletesen bemutatott vonatkozó eredmények és a fentiekben összegzett fő tendenciák alapján a város fejlődését akadályozó fő tényezőkkel kapcsolatos 2. hipotézisem csak részben tűnik igazolhatónak. (*„Feltételezem, hogy a város fejlődését egy évszázad óta lefékező társadalmi-gazdasági tényezők a rendszerváltást követő két évtized alatt lényegesen módosultak.”*)

Bemutattam, hogy Gyula előrehaladásának fő gátló tényezői, elsősorban a csekély népességmegtartó képessége a rendszerváltást követően is jellemző maradt, de megváltozott annak megnyilvánulási módja, mivel abban jelentős szerepet kapott a korábban nem tapasztalt munkanélküliség is.

2. A szépkorúak körében végzett vizsgálat eredményei

Az általam vizsgált három csoportban az *iskolázottsági szintbeli különbségek* hatalmasak. A külterületiek csoportjában az általános iskolát végzettek, a belterületieknél a szakmunkások vannak a legtöbben, az akadémiásoknál a diplomával rendelkezők.

A vizsgálati személyek valamennyien nyugdíjas státusszal rendelkeznek, valamilyen nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülnek. A külterületieknél rendkívül magas a rokkantnyugdíjasok aránya (43,33%) és számottevő a rehabilitációs

járadékban részesülők képviselője is (8,33%). Összességében a nyugdíjazás módjának adatai felvetik – főként a külterületiekénél – a korai egészségromlás és/vagy a munkanélküliségből a nyugdíjba menekülés lehetőségét is.

A magasabb iskolázottsággal betöltött nagyobb társadalmi és anyagi elismertséggel járó pozíciók nyomán a *jövedelmi viszonyokban is markáns különbségek* vannak. Az akadémisták közel fele (41,6%) 111 ezer forintot vagy annál többet kap – egytizedük a 131-150 ezres kategóriába tartozik, néhányan (6,66%) ennél is nagyobb jövedelemmel rendelkeznek. A külterületi csoport döntő többségének (85%) a jövedelme dominánsan 70 ezer forint alatti, több mint a felének (55%) 50 ezer forint vagy annál kevesebb a járandósága, és egyötödüknek az egy főre jutó maximum 30 ezer forintos összegből kell megélni.

A *lakhatási körülményekben* is jelentős különbségek vannak. A tanyákon élőkénél a döntő többségnek 2 szobás az ingatlanja (68,33%), egyötödük egyszobás lakásban él, 3 szobával rendelkezik egytizedük. Az életminőség különbségei a komfortfokozatokban is megjelennek; a külterületen élők több mint egytizedének (13,33%) a lakásában még ma sincs áram- és vízellátás, több mint egyharmaduk (35%) pedig félkomfortos vagy komfortos ingatlan tulajdonosa. Leromlott állagú közel egyötödük és felújítás kellene további egyharmad esetében (36,67%). (A felmérésben szereplő tanyák az utak közelében, megközelíthető helyeken vannak. Vajon milyen viszonyok lehetnek jellemzőek az esőben-hóban a világtól elzárt távoli tanyavilágban?!)

Természetesen más csoportokban is vannak felújítási igények – de jóval kisebb arányban – az akadémiasok egyötödénél (21,67%) és a belterületiek egytizedénél. A kiváló állapotúnak ítélt ingatlanok aránya csoportonként 11-18% közötti.

Összességében a tanyákon élők kevesebb kommunikációs és mobilitási lehetőséget használhatnak mint belterületi társaik. Majdnem feleannyi körükben a mobiltelefonnal rendelkezők aránya mint az akadémiasoknál. Csak egy embernek van a csoportból számítógépe és egynegyedük tud gépkocsival is közlekedni. A belterületiek egyharmada, az akadémiasok közel fele (48,33%) rendelkezik autóval és a különféle modern technikai eszközökkel való ellátottságuk is jobb. Az akadémisták 65%-ának van számítógépe vagy laptopja, többen ugyan nem vagy alig használják azt, mégis megvan az esélye annak, hogy éljenek ennek a modern kommunikációs eszköznek a lehetőségeivel.

Az anyagi körülmények, a közlekedési viszonyok és az életkori sajátosságok is befolyásolják a társadalmi-baráti kapcsolatok alakulását is. A teljes vizsgálati minta közel egyötödének (16,67%) nincsen barátja. Az idősök jelentős arányban kapnak családtagjaiktól különböző formákban segítséget, mégis a vizsgálati minta egy részére jellemző a *magárahagyatottság*. A megkérdezettek 15%-ának betegsége esetén senki sem segít. Ezt a választ adta a most még többségben jó egészségi állapotban lévő akadémiások közel egyharmada (28,33%) és a legidősebb átlagéletkorú belterületiek több mint egytizede (13,33%).

Az *egészségi állapot* is tükrözi a csoportok előéleti jellemzőit. Bár a szubjektív egészségérzet körében a vizsgálati személyek által jelölt betegségtípusok az időskorban megszokottak, azok megoszlásában érzékelhető különbségek vannak az eltérő életutakkal rendelkező csoportok között.

A szív- és érrendszeri és az agyérbetegségek összesített értéke a teljes vizsgálati minta legdominánsabb betegségtípusa (51,11%), de csoport szintjén előfordulási arányuk az akadémiások körében a legnagyobb (56,67%) és a tanyákon élők körében a legkisebb (38,34%). Ahogyan az előző esetben úgy az emésztőrendszeri betegségek esetén is valószínűsíthető, hogy az akadémiások csoport korábbi stresszesebb életmódjával lehet összefüggésben annak magasabb aránya (18,33%) mint a külterületi csoportnál (11,67%). A mozgásszervi betegségek aránya a mostohább körülmények közötti, fizikailag megterhelő munkát végző tanyai lakosság körében nagyobb (46,67%) mint az akadémiásoknál (38,33%).

A lakókörnyezettel és az életmóddal is összefüggésben lehet az, hogy az allergiás megbetegedések aránya kisebb a külterületieknél (5%) mint a belterületieknél (11,67%).(Hasonló aránybeli eltolódás volt a fiatalok eredményeiben is.)

A tanyán élők több mint fele (51,67%) betegnek vallja magát, további 15% rossz egészségi állapotú, egynegyedük átlagos, közel egytizedük (8,33%) jó egészségnek örvend. Egytizedük pszichiátriai problémákat is jelzett.

Az akadémiások egyötöde beteg vagy rossz egészségi állapotú, több mint egyharmaduk átlagosnak érzi helyzetét, 40%-uk pedig jónak vagy kiválónak ítéli egészségét.

A külterületiek rossz egészségi állapotára utal az is, hogy 1 év alatt közel egyharmaduk (31,67%) állt kórházi kezelés alatt; ehhez az értékhez közelít a sokkal idősebb átlagéletkorú belterületiek adata (28,34%) és kevesebb az akadémiásoknál (20%). A szellemi állapot terén az akadémiások kevésbé fáradékonyak társaiknál,

nyitottak az új információk befogadására és 40%-uk folyamatos szellemi tevékenységről nyilatkozott. Ugyanez az érdeklődés a külterületiek egynegyedére jellemző csupán, egyharmaduk mentálisan fáradékony és mindössze 5%-uk folytat rendszeresen aktív szellemi tevékenységet. Mindezekkel szoros összefüggésben áll az érzelmi helyzetükről általuk alkotott kép is. Kiegyensúlyozott érzelmi állapotról számolt be az akadémiás csoport csaknem fele (48,33%) – míg a külterületen ez az arány csak 13,33%. Jelentős érzelmi problémákkal küzd több mint egyharmaduk (36,67%), gyakori rossz hangulat a legfőbb panaszuk egyötödüknek.

Az egészségre káros szeszesitalok fogyasztása a jelzések szerint minden csoportban maximum alkalomszerűen jellemző. Messze nem ilyen jó a helyzet a dohányzás tekintetében; a teljes vizsgálati minta több mint egyharmadára (41,67%) jellemző ez a káros szenvedély. Csoportok szintjén a legtöbben a külterületiek közül dohányoznak (20%), őket követik az akadémiások (13,33%), majd a belterületiek (8,33%).

Az *életmódnak*, különösen a szabadidős tevékenységeknek vannak közös sajátosságai; a tv-nézés, rádiózás, a sütés-főzés és a családi programokban való részvétel minden csoportban rendkívül kedvelt. A tanyákon élőkénél hangsúlyos a kertészkedés, ami a belterületi férfiak körében is népszerű elfoglaltság.

Az akadémiásoknál fontos szerepe van az olvasásnak és az aktív ismeretszerzésnek, tanulásnak. Ők őrizték meg a legjobban az aktív kapcsolatot a tágabb környezetükkel. A legnagyobb arányban vesznek részt kulturális programokon, a legtöbbet járnak baráti társaságba és szórakozni. Olykor utazni, kirándulni is szoktak és vannak, akik egészségmegőrző szolgáltatásokat is igénybe vesznek. Néhányan társadalmi szervezetekben is tevékenykednek. A változatosabb szabadidős formákat sokkal jobb anyagi helyzetük is lehetővé teszi. Természetesen náluk is rendkívül gyakoriak és kedveltek a tradicionális otthoni kikapcsolódási formák is, emellett néhányuknál az internetezés is szívesen választott tevékenység.

Vallási tevékenységet csak kevesen folytatnak, a külterületen élők körében a legnagyobb ennek a gyakorisága. Hasonlóan rendkívül csekély a politikai aktivitást tanúsítók aránya is.

A vizsgálati személyek nyilatkozhattak *jövőbeli terveikről* is. Az akadémiás csoport sajátossága, hogy a körükben rendkívül erős az értelmes élet folytatásának igénye. Az ismeretszerzés folytatását tervezi közel egyharmaduk, többen önálló alkotó

munkába vagy társadalmi tevékenységbe kezdenek, főként egyházi és civil szervezetek keretében.

Az aktív tevékenység igényének felkeltésében és kielégítésében elsősorban az iskolázottság (tudástőke) és a kapcsolati tőke válik egyre fontosabbá, ezek érvényesülési lehetőségeit az egyén egészségi állapota alapjaiban meghatározza.

Eredményeim arra utalnak, hogy a Nyugdíjas Akadémia hallgatóinak részvételével Gyulán is kialakulóban van a „modern”, önmegvalósításra törekvő nyugdíjas réteg.

Összegezve megállapítható, hogy a szépkorúak körében a nyugdíjazás előtti életkor „teljesítményei”, az anyagi, kulturális és egészségi kiinduló helyzet alapvetően meghatározza a további életszakasz életminőségi elemeit. Mindezek alapján igazoltnak vélem a 3. hipotézisemet. (*„Valószínűnek tartom, hogy a belterületen élő, magasabb iskolai végzettségű és társadalmi státuszú egyének a korábban megszerzett érvényesülési készségeiket és előnyeiket a nyugdíjas korukban is megőrizték.”*)

Az élet utolsó szakaszának élvezhetőségét nagymértékben befolyásolja az ember testi-lelki állapota és aktivitása (JENSZKY Z. 2003). Ebből következik, hogy meg kell teremteni a tartalmas nyugdíjas évek lehetőségét, és érdemes arra felkészíteni az egymást követő generációkat.

3. A fiatalok vizsgálatának eredményei

Fő tevékenységi formák és az önállósodás

A hazánkban is érvényesülő nemzetközi trendeket követve a gyulai fiatalok körében is tapasztalható a tanulmányi idő meghosszabbodása és ezzel együtt az önálló életkezdet időpontjának későbbre tolódása is.

A 18-29 évesekből álló vizsgálati minta tagjainak jelentős hányada még tanulmányokat folytat, csoportonként eltérő arányokban. Az egyetemisták teljes létszámú aktivitása mellett a belterületiek több mint egyharmada (35%) és a külterületiek közel fele (48%) gyarapítja még ismereteit, többségük szülői támogatással.

Az országos tendenciákhoz hasonlóan a hosszabb képzési idő ellenére számottevő a munkanélküliek aránya is. Csoportonként értékük 7-26% közötti, a legalacsonyabb a belterületieknél, a legmagasabb a tanyákon élők körében. Ők szintén családi segítségnyújtást igényelnek.

Családi állapot szempontjából mind a három csoportban a hajadon illetve nőtlen státuszúak alkotják a többséget; a legnagyobb arányuk az egyetemistáknál van (66,67%). Főként 22-25 éves kortól kezdődően vannak élettársi kapcsolatban és házasságban élők. Minden csoportban népszerűbb az együttélés mint a házasság, ez utóbbi aránya a külterületieknél a legmagasabb, a párkapcsolatot jelölők 18%-a. Mind a két együttélési mód keretében születtek gyermekek, számuk az egyetemisták körében a legkevesebb, a belterületieknél majdnem kétszer annyi (13 fő) és ennek kétszerese a külterületieknél. A fiatalabb korösszetételű és 10 fővel kisebb létszámú külterületi csoportban az egyetemistákhoz képest közel négyszeres a gyermekáldás.

A fiatalok túlnyomó többsége (72%) szüleivel, nagyszüleivel él együtt, közös háztartásban és jelentős anyagi támogatással. Saját lakása csak egynegyedüknek van, csoportonként 25-27%-nak. Az igazi szingli helyzet ritka – egyetemistáknál (6,67%) és a belterületieknél fordul elő (6,67%). A külterületi és az egyetemi csoportokban a 3 személyes, a belterületieknél a 4 fős háztartás a leggyakoribb. A külterületiek több mint egynegyede minimum 5 fős háztartásban él, itt a legnagyobb arányú a többgenerációs családmódel.

A családi állapotra, a tevékenységi és eltartási viszonyokra valamint az együtt élő személyekre vonatkozó eredményeim alapján megállapítható, hogy a vizsgálati mintába tartozó fiatalok jelentős hányadánál időben későbbre tolódik az önálló egzisztenciális életforma megteremtése. Ennek káros társadalmi következményei is vannak, amelyek közül máris látható – elsősorban az egyetemisták körében – a kisebb gyermekvállalási hajlandóság és a gyermekáldásnak az optimális szülési kor utánra történő halasztása is.

Az értékrendszer módosulása

A vizsgálati eredményeim arra utalnak, hogy a fiatalok körében átalakulóban van a korábbi tradicionális értékrendszer és az annak alapját képező vallásos beállítódás már csak szűkebb körben érvényesül.

Bár a vallásosságra való alapvető indíttatást a többség megkapta a szüleitől – hiszen mind a három csoportban 61% fölötti a megkereszteltek aránya – ehhez képest rendkívül csekély a templomba járó hívók aránya. A legtöbben az egyetemisták között vannak (8,33%) és a legkevesebben a külterületiek körében (2%).

A tagok több mint egyharmada minden csoportban a „maga módján vallásos” kategóriát jelölte. Egyötödük a nem vallásos, bizonytalan csoportba tartozik és 8,00-

13,34% közötti az ateisták csoportonkénti aránya. A legaktívabb egyetemisták csoportjának is közel egyharmadát képezik a „nem vallásos, bizonytalan” és az ateista tagok.

A szabadidős tevékenységek elemzésekor az is kiderült, hogy a fiatalok politikai aktivitása még a hitéleti tevékenységükénél is csekélyebb mértékű.

A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a gyulai ifjúság körében is olyan új értékrendszer formálódik, amelyben háttérbe szorulnak az ideológiai jellegű értékek (pl. vallás, pártok) és felértékelődik a fogyasztói kultúra.

A tanulmányi időtartamra, a munkanélküliek arányára, az önálló egzisztencia megteremtésére és a vallási, politikai aktivitásra vonatkozó eredményeim alapján elfogadhatónak ítélem a 4. hipotézisemet. („*Úgy vélem, hogy a rendszerváltás óta a Gyulán élő ifjúság körében is az országos trendnek megfelelő társadalmi-gazdasági és értékrendszeri változások mennek végbe.*”)

Lakhatási és anyagi kondíciók

A lakhatási feltételek tekintetében jelentős különbségek vannak a csoportok között. A külterületen élők több mint egyharmadának (38%) nincs összkomfortos lakása; kifejezetten leromlott állagú otthona van a fiatalok 6%-nak. A másik két csoporthoz tartozóknál jóval kevesebben, csupán a csoport egytizede vélte kiváló állapotúnak lakhelyét. Ez az érték az egyetemistáknál egyharmad fölötti volt (36,67%).

A modern technikai eszközökkel és a gépjárművel való ellátottságban is jellegzetes eltérések vannak a csoportok között. A tanyákon élők ezen területeken csekélyebb lehetőségekkel rendelkeznek, adataiknak a szépkorúakkal történő összevetéséből viszont látszik, hogy a technikai modernizáció a külterületeken is tetten érhető. A tanyákon élő fiatalok felének van számítógépe és 72%-uk rendelkezik mobiltelefonnal az idősök 55%-ával szemben. Az autó birtoklása is nagyobb arányú; a fiatalok 40%-a használja azt, míg a szépkorúak egynegyede (27%). Az egyébként is előnyösebb közlekedési helyzetben lévő egyetemistáknál (71,67%) és a belterületieknél (61,67%) ezek az értékek jóval magasabbak. (Mivel a fiatalok többsége az eltartott kategóriába tartozik, ezért az „autóbirtoklási” adatok zömében nyilván családi-szülői vonatkozásúak.)

A fiatalok *anyagi helyzete* rendkívül sokszínű – számottevő különbségek vannak a csoportok között. A legnehezebb a külterületi fiatalok megélhetése. Ők még a szépkorúaknál is rosszabb körülményekről vallottak. Míg a külterület szépkorúinak 85%-a dominánsan 70 ezer forint alatti összeget kapott, a fiatalok körében ez az arány 96%. Az 50 ezer forint vagy az alatti összegből élő szépkorúak összesített aránya 55%, a fiatalok közötti 74%. A maximum 30 ezer forintos kategóriába az idősök egyötöde tartozott, itt közel fele (46%). Néhányan vannak csupán (4%), akik a 71-110 ezer forintos kategóriába sorolták magukat. Az adatok egyértelműen jelzik, hogy a fiatalok jelentős része szülői támogatás nélkül nem tudja eltartani magát.

Az életmód vizsgálatának eredményei

A fiatalok *életmódjának* formálódásában többfajta igény és érték hat. A legfontosabb változás a számítógép nyújtotta információs és szórakozási lehetőségek gyors elterjedése, még a tanyavilágban is. Ezenkívül a baráti társaságba járás volt a másik olyan tevékenység, amely mind a három csoportban a legkedveltebbek közé tartozott. A csoportok ezen toplistái érdekes eltéréseket is mutatnak.

Az egyetemistáknál a számítógépezés mögött második helyre került az olvasás és a harmadikra a sportolás. Ez az egészséges életmód részét képező fontos tevékenység a másik két csoportban csak a 21-es tevékenységi lista közepén található.

Elgondolkodtató, hogy az egyetemistáknál a karrierépítésük szempontjából is fontos tanulás csupán a hetedik helyen szerepel, megelőzik azt a különböző szórakozási formák és a barátkozás.

A belterületieknél a legkedveltebb az éttermek, kiskocsmák felkeresése és a pihenés, azt követi a sütés-főzés, a számítógépezés az ötödik helyre került.

A külterületieknél elsősorban a tanyai önfenntartáshoz és a tradíciókhoz kötődő elfoglaltságok népszerűek. A tv-nézés után a zenehallgatás a legkedveltebb. A 18-21 évesek szívesen járnak diszkóba és rockkoncertre, a sütés-főzés a nőknél minden életkorban kiemelt tevékenység, a kertészkedés viszont csak 22 éves kortól válik fontos elfoglaltsággá, főként a férfiak körében. A 18-21 éves korosztály, ahová a még tanulók tartoznak már „megfertőződött” a számítógép lehetőségeivel, nagyon kedvelik ezt a tevékenységet; a 22-25 évesek már sokkal kevésbé, a 26-29 évesek pedig szinte nem is foglalkoznak vele. Úgy tűnik, hogy az információs modernizáció a jelenlegi 18-21 évesekkel érte el igazán a gyulai tanyavilágot.

Mind a három csoportra jellemző a társadalmi munkák iránti enyhe és a kulturális programok iránti változó szintű, de sokkal erőteljesebb érdeklődés.

Az életmód fontos részét képező *táplálkozás* területén eltérő gyakorisággal, de hódít a globális világ ételkínálata is, a belterületiek több mint egynegyede (26,67%), az egyetemisták közel egyötöde (16,67%) és a külterületiek kisebb hányada (8%) heti rendszerességgel fogyasztja azokat. A megvizsgáltak körében a sör a legnépszerűbb szeszesital, napi szinten fogyasztja a csoporttagok 2-5%-a, heti gyakorisággal 6-15%-uk. Az egyetemisták és a belterületiek több mint egytizede (12%) hetente iszik bort. A belterületiek és az egyetemisták csoportjaiban jelentős (10-15%) azon fiatalok aránya, akik heti rendszerességgel különböző típusú alkoholt isznak. Bár mennyiségre vonatkozó kérdés nem volt, de a rendszeresség és az elfogyasztott italok sokfélesége miatt ezen fiataloknál érzékelhető a deviáns irányú tünetképződés veszélye is. A kérdőívek tanulságai szerint a legkevesebbet a külterületeken élő fiatalok isznak. Összességében a fiatalok jelentősebb gyakoriságú alkoholfogyasztásról számoltak be mint a szépkorúak.

A különböző egészségnevelési ismeretek és felvilágosító akciók ellenére a teljes vizsgálati minta egyharmada dohányzik, a legtöbben a külterületiek közül (36%) és a legkevesebben, de még így is jelentős arányban az egyetemisták körében (28%).

A fiatalok lakhatási, anyagi és életmódbeli jellemzőit bemutató eredményeim alapján igazoltnak vélem az 5. hipotézisemet. (*„Valószínűnek tartom, hogy a bel- és külterületen élő fiatalok jelentős hányada a közös életkori jellemzők mellett eltérő lakhatási, anyagi és életmódbeli sajátosságokkal is rendelkezik. Ezek elsősorban a szüleik által elért anyagi és társadalmi pozíciók hatásait tükrözik.”*)

A testi és lelki egészségállapot néhány jellemzője

Betegnek vagy tartósan rossz állapotúnak ítéli magát az egyetemisták 6,66%-a, a belterületi és a külterületi csoportok tagjainak egytizede. Ezek ilyen fiatal korban mindenképpen magas értékek.

A fiatalok összesen 15-féle betegségtípust azonosítottak, a legtöbb félé az egyetemisták, a legkevesebbet a tanyákon élők. A teljes vizsgálati mintában a legnagyobb az allergiás betegségek aránya (8,23%), ezt követik a szív- és érrendszeri kórképek (6,47%) és a mozgásszervi megbetegedések (4,12%). Jelentős még az emésztőrendszeri betegségben szenvedők aránya (3,53%), az ötödik helyre a légzőszervi kórképek kerültek (2,94%). Mivel a fiatalok csoportonként minimum

egyötödének, olykor egyharmadának már van valamilyen kisebb-nagyobb kezelést igénylő betegsége, ezért érdemes a betegségek „előfutáráiként” számon tartott *tüneteiket* is komolyan venni.

A *fáradtság* a megvizsgáltak közül sokaknál, a nőknél nagyobb arányban előforduló probléma. A belterületiek túlnyomó többsége (75%) fáradtan ébred, majd előbb-utóbb felfrissül, 5%-uk viszont tartósan ebben az állapotban végzi napi tennivalóit. A fáradtság, enerváltság kihat a *munkaképesség* színvonalára is. Az egyetemisták egynegyede gyakran vagy aktuálisan úgy érzi, hogy csökkent munkaképességgel tevékenykedik. Kicsit nagyobb arányban jellemző ez a probléma a belterületieknél is. A külterületiek rendelkeznek a legjobb állóképességgel, de itt is a csoportnak közel egyötöde gyakran vagy aktuálisan is csökkent munkaképességűnek érzi magát. Ritkább, néha gyakori szív táji panaszokról számolt be az egyetemisták egyharmada és a belterületiek több mint fele (51,67%).

A fizikai kondíció is jelentősen hat a szellemi és érzelmi állapotra. Rendszeresen aktív szellemi tevékenység végzését a legnagyobb arányban a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező tanyákon élők jelölték (32%).

Figyelemre méltó és a „küldő” egyetemi alapképzések számára komoly kritikai észrevétel az, hogy az egyetemistáknak csak alig több mint egynegyedére jellemző hasonló gyakoriságú szellemi aktivitás.

Rendszeresen van rossz hangulata vagy érzelmi kitörése a csoporttagok 10-18%-ának. A legrosszabb érzelmi mutatókkal a külterületiek rendelkeznek, több mint egytizedüknek (12%) gyakran van rossz hangulata, néhányan érzelmi kitörésekről számoltak be (6%), és itt a legkisebb a kiegyensúlyozottak aránya.

Ezek az elgondolkodtató és egészségnevelési szempontból is beavatkozást javasoló adatok, a fiatalok korábban leírt szabadidős tevékenységei, az alkoholfogyasztás szempontjából veszélyeztettként bemutatott csoport (a belterületen élők 10-15%-a), valamint a dohányzók magas aránya alapján elfogadhatónak találok a 6. hipotézisemet. (*„Feltételezem, hogy a fiatalok jelentős részénél a rendszertelen, mozgásszegény vagy hajszolt életmód hatására a munkaképességüket, életminőségüket károsan befolyásoló betegségek, illetve pszichoszomatikus tünetek tapasztalhatóak.”*)

V. Befejezés

1. A kutatás további irányai

Az 1990-es években a magyar-román határmenti térségben elindult változások a két ország uniós csatlakozása nyomán az európai integrációs folyamat részévé váltak. A közös érdekek egyre inkább előtérbe kerülnek és új jelenségeket indukálnak a térfolyamatokban is. A formálódó euroregionális folyamatok kutatása olyan elemzésekre ad lehetőséget, amelyek elősegíthetik egy-egy térség (azon belül egy-egy település) harmonikus továbbfejlesztését, integrációját. Ebben az *euroregionális térségben az életminőséggel kapcsolatos komplex kutatások* is értékesek lehetnek és elősegíthetik – akár pályázati források felhasználásával - a térségfejlesztést is.

Vizsgálatom is bebizonyította, hogy napjainkban a *tanyavilágban* mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulási folyamatok zajlanak. Jó lenne ennek a tényezőit például Gyula tanyavilágában is alaposabban megismerni. A tanyavilág jövőjét befolyásoló megújulási-megújítási lehetőségek társadalmi-gazdasági tényezőinek feltárása (pl. az infrastrukturális fejlesztésre vonatkozó igényfelmérés) kiindulópontja lehet Gyula tanyavilágában az új perspektívák megteremtésének.

Kutatásom is igazolta, hogy a nyugdíj előtti időszak anyagi-kulturális-társadalmi pozíciói meghatározzák a szépkorúak későbbi életminőségét. Új vizsgálati lehetőség az átalakuló életmód, a *formálódó aktív nyugdíjas csoportok kutatása*, amelynek tagjai – amerikai és nyugat-európai társaikhoz hasonlóan – tevékeny és értelmes új életszakasz lehetőségeként élik meg nyugdíjas korukat. Milyen feltételei vannak a mai Magyarországon ennek a törekvésnek, és igényeik milyen változásokat indukálhatnak a különféle társadalmi-gazdasági szolgáltatások formáiban? (Például az élethosszig tartó tanulás speciális formáiként lehet-e szélesebb körben is képzési rendszerük? Lehet-e nyugdíjas divat Magyarországon? Kialakul-e a sajátos turizmusuk?)

Értekezésem megerősítette a fiatal generáció körében vélelmezett „*egzisztenciális válsághelyzet*” kialakulásának sokaknál tapasztalható tényét. A krízishelyzet társadalmi-gazdasági, gyakran lelki vagy más okainak és következményeinek a komplex feltárása olyan új interdiszciplináris kutatási feladat, amelynek eredményei fontos szerepet töltenek be a társadalmi veszélyek előrejelzésében és megoldásában.

Vizsgálatom is rávilágított azokra a változásokra, amelyek a *családi struktúrában* zajlanak. A sokféle kutatási lehetőség közül a legizgalmasabbak egyike a

család szocializációs hatásainak, a társadalmi és a családon belüli generációs és értékviszonyoknak a feltárása lehet. Érdekes lehet annak vizsgálata, hogy ennek vannak-e térségi folyamatokhoz köthető sajátosságai is. Ez a kutatási irány elősegítheti a társadalom, a családi közösség és az egyén közötti interakciós folyamat működési mechanizmusainak a megismerését is.

Számomra a legizgalmasabb feladat az általam felvázolt *életműködési modellre* vonatkozó elméleti elgondolásom részletesebb, alaposabb kidolgozása.

2. Záró gondolatok

Doktori értekezésem témaválasztásában az egyik ösztönző erő Gyula város gyors ütemű átalakulása volt. A város új külsőt vett fel, de vajon milyen folyamatok mozgatják a változásokat? És milyen értékek jelennek meg a település által nyújtott életminőségben? Hogyan formálják át a globalizáció és a piacgazdaság folyamatai a város korábbi társadalmát és gazdaságát?

Hosszú szakirodalmi tájékozódás után lépésről lépésre konkretizálódtak feltevéseim. Rájöttem, hogy a jövő a múlt és a jelen megszakíthatatlan folytatása, amelyben többféle térformáló erő működik évszázadokon keresztül. Megértettem, hogy a történések egy időben többfajta térszerkezetben zajlanak; a helyi változások a szűkebb térségben, a régióban, az országban és a globális erőterekben történő folyamatokkal is kölcsönhatásban vannak. Egy-egy település sorsa aszerint változik, hogy mennyire képes a különféle erőterekhez alkalmazkodni, milyen jövőképet tud kialakítani és érvényesíteni. Ez elsősorban a helyi társadalom állapotától, minőségétől függ, amelyet hosszú távú, akár évszázadokon át is ható folyamatok határoznak meg.

Ha meg akarom érteni Gyulát, akkor ismerni kell mindazt, amit történelme, társadalma és gazdasága magába rejtett. Minderre egy élet munkája is kevés lenne – ezért elvégezhető feladatot kellett találnom.

Úgy gondoltam, hogy a felhalmozott nagy mennyiségű ismeretanyag szintetizálását több tudományterület módszereinek együttes alkalmazása teszi lehetővé.

Vizsgálatom célja a közelmúlt és a jelen változásainak feltárása, az emberi társadalom egyik alapvető célkitűzését, az életminőség változását helyezve a fókuszba. Munkám során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egy kutatást sohasem lehet befejezni, hiszen minden felismerés újabb kérdéseket vetett fel és az ezekre megtalált válaszok újabb kérdéseket szültek.

Értekezésemben az eddigi vizsgálataim eredményeit rendszereztem, több helyen is összehasonlítva más kutatások eredményeivel.

Néhány esetben különösen fontos társadalmi-gazdasági jelenségekre is fény derült. Ilyen volt például a város fejlődését dinamizáló, innovatív polgári csoportosulások évszázadokon átnyúló tevékenysége a település társadalmi adottságaiban rejlő belső erőforrások feltárásában.

Izgalmas eredménnyel jártak a demográfiai anyaggyűjtéseim, amelyek valóban jól reprezentálják egy terület helyzetét a társadalmi-gazdasági térben (PÁL Á. 1999). A város romló természetes szaporodási mutatóinak a kialakulásában például egyre nagyobb hatása van a fiatalok elhúzódó önálló életkezdetének és anyagi ellehetetlenülésüknek.

Fontos felismerésnek tartom a szépkorúak körében formálódó új igényű, aktív, tartalmas életszakaszt szervező időskorú csoport kialakulásának feltárását.

Az ifjúság körében végbemenő változások az „Ifjúság 2000” és „Ifjúság 2004” kutatások (SZABÓ A. – BAUER B. – LAKI L. 2002, GAZSÓ F.- LAKI L. 2004, BAUER B. – SZABÓ A. 2005) talán legfontosabb eredménye, hogy láthatóvá váltak azok a negatív jelenségek, amelyek akadályozzák ennek a generációnak a zökkenőmentes beilleszkedését a munka és a társadalom világába. Kiderült, hogy a munkanélküliség és a szegénység az életminőség szinte minden elemét érinti – így a munka- és az alkotóképességet is – és kihat a közérzetre is.

Az életminőséget meghatározó különféle tényezők vizsgálatának eredményei nem csak tudományos jelentőségűek lehetnek. A társadalom mélyében végbemenő folyamatok ismeretében fel lehet készülni a születő gondok megoldására, a pozitív változások felerősítésére. Az egyre nyitottabbá váló tanyavilág jövője beilleszthető a településfejlesztésbe, a „modern” időskorúak igényelte új szolgáltatások akár gazdasági erőforrássá is válhatnak; a fiatalok önálló életkezdését különféle módokon lehet segíteni. A helyi adottságokból, lehetőségekből kiinduló fejlesztési alternatívák megvalósíthatóak, ha beilleszthetők lehetnek a városra ható különféle gazdasági erőterek meghatározó folyamataiba.

Értekezésem egy kutatási időszak eredményeinek összegzése, amelynek folytatási lehetőségei széleskörűek. A legérdekesebb kihívásnak az általam bemutatott életműködési modell rendszerének kimunkálását tartom. Ez azonban már egy újabb kutatási időszak célkitűzése.

3. Köszönetnyilvánítás

Nagyon köszönöm Dr. Tóth Józsefnek, témavezetőmnek és Dr. Köteles Lajosnak, intézetünk korábbi főigazgatójának a bizalmát, türelmét, a tanulmányaim elvégzéséhez és értekezésem megírásához nyújtott kifogyhatatlannak tűnő szakmai és emberi segítségét.

Dolgozatom szakszerű és esztétikus megjelenítése érdekében köszönöm Vidó Renáta, Brandt Szilveszterné és Vámosné Zöld Márta közreműködését. Hálás vagyok Bencsikné Szőke Margitnak is, aki térképszerkesztéssel segítette munkámat.

És végezetül - de mindenek előtt - köszönöm a Szüleimnek mindazt a felbecsülhetetlen emberi jóságot, amit tőlük kaptam, és ami lehetővé tette, hogy eddig eljuthattam. Értekezésemet az Ő emléküknék ajánlom.

VI. Irodalomjegyzék

1. ABONYINÉ PALOTÁS J.-KOMAREK L. (szerk.) 2004: *40 éves a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszéke*. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. 224p.
2. *A Dél-Alföldi Régió szociális helyzetelemzése 2004*. Munkaanyag. 2004. augusztus, Békéscsaba. 103 p.
3. ANDORKA R. 1997: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest. 662 p.
4. ÁRPÁSI Z. 2004: *Gyula, az elkésett város*. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad. 271 p.
5. ÁRPÁSI Z. 2011: *Gyula könyv*. Iniciálé-Lap Bt., Gyoma. 227 p.
6. BAGYINSZKI Z.-D.NAGY A. 2003: *Gyula régen és ma. I. kötet*. Gyulai Évszázadok Alapítvány, Gyula. 111 p.
7. BALOGH I. 1961: *Tanyák és majorok Békés megyében a XVIII-XIX. században*. Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 25. Gyula, 24 p.
8. BANK K.-RUDL J. 1983: *A népességkoncentráció helyzete az Alföld városaiban*. Békési Élet 1983/2. szám pp. 193-197.
9. BANNER J. 1972: *Banner János öt békési tanulmánya*. Bibliotheca Bekesiensis 7. Rózsa Ferenc Gimnázium – Békés Nagyközség Tanácsa, Békéscsaba. 97 p.
10. BARANYI B 1999: *Múlt a jelenben – a társadalmi megújulás esélyei az Alföldön*. In.: Baukó T. (szerk.) 1999: *Az Alföld a XXI. század küszöbén*. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 329-334.
11. BARANYI B. 2004: *A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai*. Dialóg-Campus, Budapest-Pécs. 309 p.
12. BARANYI B. (szerk.) 2005: *Az Európai Unió külső határán. Együttműködések Magyarország keleti államhatárai mentén*. MTA RKK, Debrecen. 169 p.
13. BAUER B. 2007: *A fiatalok művelődési szokásai az ezredfordulón*. Kapocs (különszám), Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest. pp 64-72.

14. BAUER B.-SZABÓ A. (szerk.) 2005: *Ifjúság 2004 gyorsjelentés*. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda, Budapest. 113 p.
15. BAUKÓ T. (szerk.) 1999: *Az Alföld a XXI. század küszöbén*. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. 398 p.
16. BÁCSKAI V. 1986: *Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban*. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 431 p.
17. BÁCSKAI V. 1991: *Gyula gazdasága és társadalma a XV-XVI. században*. Gyulai füzetek 3. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 59 p.
18. BÁNLAKY P.-BOKOR B.-TÓTH J. 1999: *A terület- és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere*. JPTE FEEFI, Pécs. 306 p.
19. BECSEI J. 1972: *Békés megye külterületi népessége*. Békési Élet 1972/3. szám pp. 467-499.
20. BECSEI J. 1983: *Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának település-morfológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 208 p.
21. BECSEI J. 1995: *Az alföldi város és a külterületi népesség*. MTA Földrajzi Kutatóintézet, Budapest. 113 p.
22. BECSEI J. 2002: *A tanyavilág jövőbeni alakulására ható tényezők*. Magyar Tudomány, Új folyam 2002/9. szám. pp. 1196-1214.
23. BECSEI J. 2004: *Népességföldrajz*. Ipszilon Kiadó, Békéscsaba 360 p.
24. BECSEI J. 2004: *Új vonások a tanyafejlődésben*. In.: Abonyiné Palotás J.-Komarek L. (szerk.) 2004: 40 éves a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszéke. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. pp. 35-42.
25. BECSEI J. 2005: *Alföldi város, kertés város, tanyák*. In: Dövényi Z.-Schweitzer F. (szerk.) 2005: *A földrajz dimenziói: Tiszteletkötet a 65 éves Tóth Józsefnek*. MTA Földrajzi Kutatóintézet, Budapest. pp. 33-58.
26. *Békés megye Európai Unió Fejlesztési Koncepciója és Keretprogramja*. Európa Intézet, Budapest. 1998. 62 p.

27. BELLON T. 1969: *Gyula gazdaság- és társadalomtörténete a XVIII-XX. században*. Békési Élet 1969/4.szám pp. 112-115.
28. BELUSZKY P. 1976: *Területi hátrányok a lakosság életkörülményeiben. Hátrányos helyzetű területek Magyarországon*. Földrajzi Értesítő 1976/25.szám pp 131-160.
29. BELUSZKY P. 2005: *A demográfiai átmenet Magyarországon*. In.: Dövényi Z.-Schweitzer F. (szerk.) 2005: *A földrajz dimenziói. Tiszteletkötet a 65 éves Tóth Józsefnek*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 213-233.
30. BEREGI E. 1999: *Egészségben megöregedni. Ajánlás fiataloknak és időseknek*. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 148 p.
31. BERÉNYI I. 1992: *Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 164 p.
32. BERÉNYI I. 1997: *A szociálgeográfia értelmezése*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 135 p.
33. BÉL M. 1993: *Békés vármegye leírása*. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 117 p.
34. BIHARI M. 1996: *Magyar politika 1945-1995*. Korona Kiadó, Budapest. 170 p.
35. BOROS L. A. ET ALL (szerk.) 2006: *A területfejlesztés 10 éve Békés megyében 1996-2006*. Békés Megyei Területfejlesztési Tanács, Békéscsaba. 34 p.
36. BRONFENBRENNER, U. 1979: *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature und Design*. Harvard University Press. 330 p.
37. BUDA B.-KOPP M. (szerk.) 2011: *Magatartástudományok*. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 779 p.
38. BUTTIMER, A. 1972: *Social space and the planning of residential areas*. Environment and Behavior, Vol. 4, No. 3, September 1972. pp. 279-318.
39. CZEGLÉDI I. 1975: *A Gyulai Harisnyagyár 75 éve, 1900-1975*. Budapesti Harisnyagyár Gyulai Gyára, Gyula. 198 p.
40. CZEGLÉDI I. 2008: *Gyula és környéke*. Utikalauz. HISZI, Gyula. 206 p.

41. CZIMRE K.-TEPERICS K. 2008: *Dél-Alföldi Régió*. Magyarország régiói 7. Csiszér Kiadó, Budapest. 538 p.
42. CSABA E. 1998: *Munkanélküliség Magyarországon a 90-es években*. Statisztikai Szemle 1998/7-8. szám pp. 571-584.
43. CSABA E.-NÁDAS M. 1993: *A munkanélküliek két sajátos csoportja*. Statisztikai Szemle 1993/11. szám pp.881-891.
44. CSAJÁGHY N. 2000: *Egy nyugati életminőség-modell: az Egyesült Királyság*. In.: Tésits R.-Tóth J. (szerk.) 2000: *Társadalom és átalakulás*. Társadalomföldrajzi előadások I. Pécsi Tudományegyetem – Egyetemi Kiadó, Pécs. pp. 135-151.
45. CSATÁRI B. 2003: *Az alföldi városok átalakulásának összetevői*. In.: Timár J.-Velkey G. (szerk.) 2003: *Várossiker alföldi nézőpontból*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba-Budapest. pp. 55-77.
46. CSATÁRI B. 2005: *A területi konfliktusokról és a magyar vidékről*. In.: Dövényi Z.-Schweitzer F. (szerk.) 2005: *A földrajz dimenziói*. Tiszteletkötet a 65 éves Tóth Józsefnek. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 185-194.
47. CSATÁRI B-LENGYEL I.-NAGY I.-NAGY G. 2005: *Fejlesztési Stratégia, Dél-Alföldi Régió*. Munkaanyag. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet. 44p.
48. CSEH E. 1991: *225 éve települt újjá Vári*. In.: Erdmann Gy. (szerk.) 1991: *Körösök Vidéke* Honismeret füzet. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 161 p.
49. CSÉFALVY Z. 1994: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. IKVA Könyvkiadó, Budapest. 366p.
50. CSIPES A. 1976: *Békés megye élete a XVI. században*. Békés Megyei Tanács VB. Művelődési Osztály, Békéscsaba. 93 p.
51. DANKÓ I. 1963: *A gyulai vásárok*. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula 152 p.
52. DÁNYI L. 2004: *A Békés megyei zsidóság deportálása*. In.: Micheller M. (szerk.) 2004: *Körös Tanulmányok*. TSF Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba. pp.29-39.

53. D. LEISZT E. 1989: *Békés megyei háziadó összeírások 1744-1758*. In.: Erdmann Gy. (szerk.) 1989: *Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 3. Békés Megyei Levéltár, Gyula. pp. 95-178.*
54. DOBOSSY I.-S. MOLNÁR E.-VIRÁGH E. 2003: *Öregedés és társadalmi környezet. Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 3. KSH Népszéktudományi Kutatóintézet, Budapest 167 p.*
55. DÖVÉNYI Z. 1979: *A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások 1978. évi eredményei*. Tudományos vitaülés Békéscsabán. *Békési Élet* 1979/4. szám pp. 491-495.
56. DÖVÉNYI Z. 1980: *A közép-békési településeggyüttes kialakulásának és történeti változásának fő tendenciái*. In.: Tóth J. (szerk.) 1980: *Alföldi tanulmányok 1980. MTA FKI Alföldi Csoportja, Békéscsaba. pp. 195-216.*
57. DÖVÉNYI Z. 1981: *Gyula munkaerőmozgása*. In.: Tóth J.-Mosolygó L.(szerk.) 1981: *A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978-1980) részletes eredményei. III. kötet Gyula. MTA FKI Alföldi Osztálya, Békéscsaba. pp. 206-217.*
58. DÖVÉNYI Z. 2003: *IV. Településrendszer*. In.: Perczel Gy. (szerk.) 2003: *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Egyetemi tankönyv. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 521-562.*
59. DÖVÉNYI Z.-SIMON I. 1974: *Adalékok Békés megye munkaerő mozgásához*. *Békési Élet* 1974/3. szám pp. 500-511.
60. DÖVÉNYI Z.-SCHWEITZER F. (szerk.) 2005: *A földrajz dimenziói. Tiszteletkötet a 65 éves Tóth Józsefnek*. MTA Földrajzi Kutatóintézet, Budapest. 489 p.
61. DÖVÉNYI Z.-TÓTH J. 2008: *Magyarország népességföldrajza*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 500 p.
62. DURKÓ K. (szerk.) 2004: *Gyula régen és ma. II. kötet. Gyulai Évszázadok Alapítvány Gyula. 135p.*

63. DURÓ A. 1994: *Az alföldi tanyaközségek helyi társadalma*. In: Tímár J. (szerk.) 1994: Az „alföldi út” kérdőjelei. Alföld Kongresszus, Békéscsaba, 1993. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály, Békéscsaba. pp. 249-252.
64. DUSNOKI J.-KERESKÉNYI M. 1993: *Bél Mátyás kéziratos megyeleírásától a megyetörténeti kutatás első virágkoráig*. In.: Bél M. 1993: Békés vármegye leírása. Békés Megyei Levéltár, Gyula. pp. 43-106.
65. ECSEDY G.-KOMÁROMI M. 1834: *Gyula város története és korabeli állapotának leírása*. In.: Szabó F. (szerk.) 1982: Bibliotheca Békesiensis 24. Rózsa Ferenc Gimnázium, Békéscsaba. 120 p.
66. ELEK L. 1985: *Művelődés, irodalom Békés megyében*. A Békés Megyei Múzeumok közleményei 9. Békés Megyei Tanács, Békéscsaba. 285 p.
67. EMBER GY. 1977: *Az újratelepülő Békés megye első összeírásai (1715-1730)*. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 8., Békés Megyei Levéltár, Gyula. 176 p.
68. ENYEDI GY. 1996: *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Ember, település, régió*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest. 138 p.
69. ERDEI F. 1976: *Magyar tanyák*. Hasonmás kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. 271 p.
70. ERDMANN GY. (szerk.) 1990: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyulai füzetek 4. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 157 p.
71. ERDŐSI F. 1988: *A határmenti térségek kutatásáról*. In.: Erdősi F.-Tóth J. (szerk.) 1988: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 18-30.
72. ERDŐSI F. 2002: *A határmenti térségek kutatásáról*. In.: Pál Á. (szerk.) 2002: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából. JGYF Kiadó, Szeged. pp. 43-60.

73. FÁBIÁN G. 2006: *Őszülő társadalmak. Az idősödés társadalompolitikai kihívásai.* In.: Imre S.-Fábián G.(szerk.) 2006: *Őszülő társadalmak.* Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar, Nyíregyháza. pp. 75-93.
74. FEKETE ZS. 2006: *Életminőség-koncepciók, definíciók, kutatási irányok.* In.: Utasi Á. (szerk.) 2006: *A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok.* MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest. pp. 277-301.
75. FERGE ZS. 1998: *Szociálpolitika 1988-1997. Magyarország évtizedkönyve: a rendszerváltás, 1988-1998.* Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. 563 p.
76. FERGE ZS. 1999: *Reálisan a nyugdíjasok helyzetéről.* Esély 1999/6. szám pp. 34-50.
77. FORGÁCS I. 2004: *A változások hatása az egészségre.* In.: Bácsy E.-Mikola I. (szerk.) 2004: *Civilizáció és egészség.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. pp 85-97.
78. FORRAY R. K.-KOZMA T. 1992: *Társadalmi tér és oktatási rendszer.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 138 p.
79. GALLACZ J. 1896: *Monográfia a Körös-Berettyó-völgy ármentesítéséről. II. kötet.* Nagyvárad. 552 p.
80. GAZSÓ F. 1995: *Nemzedéki orientációk instabil társadalmi környezetben.* Szociológiai Szemle 1995/4. szám pp. 6-12.
81. GAZSÓ F.-LAKI L. 2004: *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Napvilág Kiadó, Budapest. 215 p.
82. GÁCSER J. 1973: *Az életmód és a kultúra szociológiai vizsgálatának néhány Békés megyei tanulsága I.* Békési Élet 1973/3. szám pp. 451-466.
83. GÁCSER J. 1974: *Az életmód és a kultúra szociológiai vizsgálatának néhány Békés megyei tanulsága II.* Békési élet 1974/1. szám pp. 3-26.
84. GELLÉN V. 1999: *Gyula város 2010-ig szóló idegenforgalmi koncepciója.* Polgármesteri Hivatal, Gyula. 60 p.

85. GELLÉN V. 2011: *Gyula Város Önkormányzata által benyújtott pályázatok*. Munkaanyag. Polgármesteri Hivatal, Gyula. 6 p.
86. GICZI J. 2006: *Öregedés-öregség*. KSH, Budapest. 181 p.
87. GRÁBICS Á. (szerk.) 2008: *Aktív időskor*. Tanulmánykötet. KSH-Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest. 159 p.
88. GROEN, R.-VISSER, A. 1993: *A területfejlesztés esélyei Békés megyében*. Utrechti Egyetem – MTA RKK Alföldi Intézet Békéscsabai Csoport, Utrecht-Békéscsaba. 109 p.
89. *Gyakorlati kézikönyv a határon átnyúló együttműködések elősegítéséhez*. Európai Határmenti Régiók Szövetsége, Brüsszel, 2000. 343 p.
90. HAÁN L. 1870: *Békés vármegye hajdana. I kötet*. Lauffer Vilmos kiadása, Békéscsaba. 327 p.
91. HABLICSEK L.-PÁKOZDI I. 2004: *Az elöregedő társadalom szociális kihívásai*. Esély 2004/3. szám pp. 87-119.
92. HALMOSNÉ MÉSZÁROS MAGDOLNA 2009: *A cigányság egészségi állapota*. Magánkiadás, Gyula. 46 p.
93. HANKISS E. 1986: *Diagnózisok 2*. Magvető Kiadó, Budapest. 462 p.
94. HANKISS E.-MANCHIN R. 1977: *Életminőség-modell*. Népművelődési Intézet, Budapest. 125 p.
95. HANZÓ L. 1959: *Feudalizmuskori árutermelés és iparfejlődés Békés megyében*. Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, Gyula. 39 p.
96. HARDI T. 2000: *Államhatárok és regionális együttműködések*. In.: Horváth Gy. (szerk.) 2000: *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. pp 595-615.
97. HARSÁNYI E. 1997: *Idősek életminősége Békésben*. Népegészségügy 1997/3. szám pp. 16-22.
98. HAVASSY P. 2008: *A gyulai vár*. Térkép Kft, Gyula. 197 p.

99. HEGEDŰS P.-KUGLER J. 1994: *A földtulajdon viszonyok alakulása Békés megyében, különös tekintettel a földárverésekre*. Kutatási jelentés. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály, Békéscsaba. pp. 4-6.
100. HEVESI J. (szerk.) 2005: *Határmentén. Békés és Arad megyék határmenti településeinek együttműködése 10. évfordulója*. Békés Megyei Önkormányzat, Békéscsaba. 146 p.
101. HIDY P. (szerk.) 1996: *Az idő az életmódban. Egy Békés megyei kutatás 25 éve*. Békési Műhely különszáma. Békés Megyei Művelődési Központ, Békéscsaba. 105 p.
102. HOFER T. 1980: *A hazai tanyarendszer és a másodlagos településszóródás külföldi példái*. In.: Pölöskei F.-Szabad Gy. (szerk.) 1980: *A magyar tanyarendszer múltja*. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 9-60.
103. HOMOKI A. 2005: *Jövőképek és életesélyek. Az „Aranyhal” esete a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló fiataloknál*. In.: Szretykó Gy. (szerk.) 2005: *Az ifjúság helyzete és jövőképe. Adalékok az ifjúság szociológiai elemzéséhez*. Comenius Bt, Pécs. pp. 233-250.
104. HOMOKI A. 2011: *Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói*. *Esély* 2011/2. szám pp. 86-109.
105. HUNYA S. 1979: *A két forradalom gyulai történetéhez*. In. Szabó F. (szerk.) 1979: *Két forradalom fényei: Városi Tanács, Gyula*. pp. 7-39.
106. HÜTTNER V. (szerk.) 1982: *Magyarország megyéi, Békés*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 158 p.
107. ILLÉS S. 2008: *Szubjektív vélekedések a sikeres öregedésről*. In: Grábics Á. (szerk.) 2008: *Aktív időskor*. Tanulmánykötet. KSH-Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest. pp. 70-79.
108. IMPLÓM J. 1968: *Gyula város története (1214-1964). Vázlat*. Városi Tanács, Gyula. 53 p.
109. IMPLÓM J. 1971: *Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694-1848)*. Békés Megyei Levéltár, Békéscsaba. 440 p.

110. IVÁN L. 2002: *Az életminőség védelme a krónikus betegségekben és öregkorban.* In.: Glatz F. (szerk.) 2002: *Élethelyzet-életminőség, zsákutcák és kiutak.* MTA, Budapest. pp. 185-208.
111. JENSZKY Z. 2003: *Amit a mentálhigiénéről tudni érdemes.* In.: Gyurics T. (szerk.) 2003: *Az idős ember szociális ellátásának mentálhigiénés feladatai.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. pp. 13-21.
112. KALMÁR G. 2005: *Életminőség, egészségi állapot, egészségügyi rendszer – területi egyenlőtlenségek.* In.: Pirisi G.-Trócsányi A. (szerk.) 2005: *Tanulmányok Tóth Józsefnek a PTE Földtudományok Doktori Iskola hallgatóitól.* PTE TTK Földrajzi Intézet-Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. pp. 179-187.
113. KAMARÁS F. 2008: *A 2007. évi népmozgalmi folyamatok demográfiai összefüggései.* Sajtóbeszélgetés. KSH, Budapest. 2008. március 18.
114. KARÁCSONYI J. 1896: *Békésvármegye története I-II.* Békésvármegye Közönsége, Gyula. I. kötet 522 p., II. kötet 352 p.
115. KÄFER I.-KÖTELES L. (szerk.) 1998: *Békéscsaba évszázadai.* Békéscsaba Megyei Jogú Város Kiadása, Békéscsaba. 958 p.
116. KÁLDY-NAGY GY. 1982: *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírásai.* Békés Megyei Levéltár, Békéscsaba 416 p.
117. KINSELLA, K.-PHILLIPS, D. R. 2005: *Global aging: the challenge of success.* Population Bulletin, vol. 60. no. 1. pp. 3-42.
118. KOPP M. (szerk.) 2008: *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés, életminőség a mai magyar társadalomban.* Semmelweis Kiadó, Budapest. 621 p.
119. KOPP M.-SKRABSKI Á. 1995: *Alkalmazott magatartástudomány.* Corvinus Kiadó, Budapest. 214 p.
120. KOPP M.-SKRABSKI Á. 1995: *Magyar lelkiállapot.* Végeken Kiadó, Budapest. 304 p.
121. KOPP M.-KOVÁCS M. E. (szerk.) 2006: *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón.* Semmelweis Kiadó, Budapest. 552 p.

122. KOPP M.-PIKÓ B. 2006: *Az egészséggel kapcsolatos életminőség pszichológiai, szociológiai és kulturális dimenziói*. In.: Kopp M.-Kovács M.E. (szerk.) 2006: A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest. pp. 10-19.
123. KOPP M.-SZÉKELY A.-SKRABSKI Á. 2006: *Az életminőség nemi, életkor szerinti és területi jellemzői a magyar népesség körében*. In.: Kopp M.-Kovács M.E. (szerk.) 2006: A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Semmelweis Kiadó, Budapest. pp. 84-105.
124. KOPP M.-RÓZSA S.-SKRABSKI Á. 2008: *A Hungarostudy 2002 és a Hungarostudy 2006 követéses vizsgálat kérdőívei*. In.: Kopp M. (szerk.) 2008: Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban. Semmelweis Kiadó, Budapest. pp. 34-43.
125. KOPP M.-MARTON T. 2011: *A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya*. Készült a Jövő Nemzedékek Állampolgári Biztosának megbízásából, 2011. január. Magyar Pszichofiziológiai és Egészséglélektani Társaság, Budapest. 26 p.
126. KOVARSZKI A.-LÁSZLÓ M.-TÓTH J. 2002: *Múlt, jelen, jövő - a településügy térben és időben*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 304 p.
127. KOVÁCS B. 2010: *Életminőség-boldogság-stratégiai tervezés*. Polgári Szemle 2010/6. szám 11 p.
128. KOVÁCS B.-HORKAY N.-MICHALKO G. 2006: *A turizmussal összefüggő életminőség-index kidolgozásának alapjai*. Turizmus Bulletin 2006/2. szám pp. 19-27.
129. KOVÁCS Cs. 1993: *Az alföldi népesség jövedelmi helyzete és jövedelmi viszonyai 1962-1987 és 1988-1991 időszakában*. Alföldi Társadalom 1993. pp. 163-184.
130. KOVÁCS K.-VÁRADI M.M. 2000: *Hozzászólás egy nem létező tanyavilághoz*. In.: Kovács T. (szerk.) 2000: VI. Falukonferencia. A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 279-285.
131. KÓSA F. 2009: *Gyulaiságunk*. Interjúkötet. Gyulai Hírlap Nonprofit Kft, Gyula. 164 p.

132. KÓSA L. 1994: *A református egyház története*. Gyulai Füzetek 7. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 227 p.
133. KÓSA L. 1994: *Egy alföldi mezőváros református presbitériuma a XIX. században*. In.: Erdmann Gy. (szerk.) 1994: Rendi társadalom – Polgári társadalom 5. Békés Megyei Levéltár, Gyula. pp. 233-238.
134. KÖTELES L. 1981: *A művelődésügy kérdései*. In.: Tóth J.-Mosolygó L. (szerk.) 1981: A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978-1980) részletes eredményei. III. kötet Gyula. pp. 262-272.
135. KÖTELES L. 1991: „*A mi kutyánk kölykei*”. *Vázlatok Békés megye „parisztokráciájáról.”* Napóra 1991/1.szám pp.10-12.
136. KÖTELES L. 1998: *Békécsaba évszázadai*. In.: Käfer I.-Köteles L. (szerk.) 1998: A művelődés évszázadai Békécsabán. Békécsaba Megyei Jogú Város Kiadása, Békécsaba. pp. 17-61.
137. KÖTELES L. 2000: „*Fekete égbolt alatt.*” *Gondolatok a Viharsarok újjászerveződéséről.* Élet és Irodalom 2000. február 05. p 10.
138. KÖTELES L. 2009: *A rendszerváltás társadalmi következményeinek néhány jellemző vonása Békés megyében*. Tudományos Konferencia, Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény. Paideia 2009/1. szám pp. 9-16.
139. KÖTELES L. 2011: *Adalékok az innovációs folyamatok európai kutatásának történetéhez*. Kézirat. 6 p.
140. KÖTELES L.-ROZSNYAI K. 2008: *Losers of the political transition-consequences of „recapitalization” of rural areas in the Southeast Great Plain*. Societate Si Politică „Vasile Goldis” University Press, Arad. pp. 35-42.
141. KÖTELES L.-ROZSNYAI K. 2008: *Some correlations between local communities and area developement*. Studia Universitatit „Vasile Goldis” Arad. Seria Stiinte Economice 18/2008 Partea I. pp. 375-380.
142. KRISTÓ GY. 1967: *Olvasókönyv Békés megye történetéhez I. A honfoglalástól 1715-ig*. Békés Megyei Tanács, Békécsaba. 175 p.

143. KRISTÓ GY. 1981: *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében.* Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 9., Békés Megyei Levéltár, Békéscsaba. 264 p.
144. KSH 2002: *Népszámlálás 2001.6. Területi adatok 6.4.* Békés Megye I-II. KSH, Budapest. I. 262 p., II. 221 p.
145. KSH 2004: *Statisztikai évkönyv 2003.* KSH Békés Megyei Igazgatósága, Békéscsaba 342 p.
146. KSH 2005: *Mikrocenzus 2005. 2. A népesség és a lakások jellemzői.* KSH, Budapest 344 p.
147. KSH 2006: *Mikrocenzus 2005. 4. Termékenységi adatok.* KSH, Budapest. 502 p.
148. KSH 2006: *Statisztikai évkönyv 2005, Békés megye.* KSH, Szeged. 304 p.
149. KSH 2007: *Békés megye statisztikai évkönyve 2006.* KSH, Budapest. 162 p.
150. KSH 2009: *A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon 2008-ban.* KSH, Debrecen. 71 p.
151. KSH 2010: *Békés megye statisztikai évkönyve, 2009.* KSH, Szeged. 182 p., CD.
152. LACZKÓ T. 2009: *A wellness régióspecifikus jellemzői a Dél-Dunántúlon.* PhD értekezés. PTE Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 202 p.
153. LAKATOS J.-TOKAJI K. 2007: *Társadalmi jellemzők és ellátórendszerek.* KSH, Budapest. 299 p.
154. LEEL-ŐSSY L. 2007: *A nyugdíjas kor szociopszichológiája.* In.: Pető Z.-Tengeri A. (szerk.) 2007: *Az idősor.* Válogatás a soproni gerontológiai konferenciák előadásaiból 1994-2004. Edutech Kiadó, Sopron. pp 157-161.
155. LENGYEL I. 2000: *A regionális versenyképességről.* Közgazdasági Szemle 2000. december pp. 962-987.
156. LENGYEL I. 2000: *Porter-rombusz: a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje.* Tér és Társadalom 2000. pp. 39-86.

157. LENGYEL I. 2005: *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje*. Területi Statisztika 2005/2. szám pp. 131-147.
158. LENGYEL I.-RECHNITZER J. 2000: *A városok versenyképességéről*. In.: Horváth Gy.-Rechnitzer J. (szerk.) 2000: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 130-152.
159. LOSONCZI Á. 1971: *Zárójelentés a Békés megyében folytatott életmódkutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet – Békés Megyei Tanács VB, Budapest. 438p.
160. MAKARA P. 1997: *Társadalmi-területi egyenlőtlenség az egészségi állapotban, az egészségügyben*. A falu 1997/ősz, pp. 49-53.
161. MARSY GY.-SZABÓ F. (szerk.) 1975: *Három szabad évtized Gyulán*. Városi Tanács, Gyula. 455 p.
162. M. CSÁSZÁR ZS. 2004: *Magyarország oktatásföldrajza. A magyar közoktatás területi sajátosságai*. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 189 p.
163. MEGYERINÉ PÉNZES M. 2007: *Együtt az idősekért. A Gyula és Környéke Többcélú Kistérségi Társulás településein élő idősek helyzete és az ellátórendszerrel szembeni elvárásaik*. Szakdolgozat. TSF Egészségügyi Fakultás, Gyula. 75 p.
164. MÉSZÁROS R. 1982: *A falusi átalakulás alapvető térfolyamatai a Dél-Alföldön*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 141 p.
165. MÉSZÁROS R. 1988: *A helyi hatalom minősége és a település sorsa*. In.: Csefkó F.-Szirtes G. (szerk.) 1988: Ideológiai, politikai tanulmányok. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 70-72.
166. MOHOS M. 1996: *Az ötszáz főnél kisebb népességű falvak szociálgeográfiai vizsgálata*. In.: Vuics T. (szerk.) 1996: Válogatott tanulmányok Magyarország társadalomföldrajzából. JPTE, Pécs. pp. 15-41.
167. MOLNÁR J. 2002: *A lakásállomány és a háztartások felszereltsége, mint életszínvonalat jellemző mutatók egy határmenti térség vizsgálatában*. In.: Pál Á. (szerk.) 2002: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából. JGYF Kiadó, Szeged. pp. 339-349.

168. NEMESI L. 1998: *Ki kicsoda Békéscsabán 1998*. Lovász és Társa Bt, Békéscsaba. 157 p.
169. NEMESI L. 2002: *Ki kicsoda Gyulán 2001-2002*. Lovász és Társa Bt, Gyula. 104 p.
170. NÉMETH B. 2006: *Az egész életen át tartó tanulás és a felnőttkori tanulás európai keretrendszere*. Tudás Menedzsment. Andragógia 2006/3. szám pp. 22-30.
171. NÉMETH Zs. 2008: *A megyék társadalomszerkezete és a vándorlások*. Demográfia 2008/2-3. szám pp. 181-217.
172. NOVÁK M.-STAUDER A.-MUCSI I. 2006: *Az életminőség egészségügyi kutatásának általános szempontjai*. In.: Kopp M.-Kovács M.E. (szerk.) 2006: *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Budapest. pp. 24-36.
173. OROSZ É. 1993: *A magyar egészségügy területi egyenlőtlenségei Magyarországon*. In.: Enyedi Gy. (szerk.) 1993: *Társadalmi területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest. pp. 231-256.
174. ÓNODI G. 1998: *Tanyák és jövőjük*. A falu 1998/1. szám pp. 83-86.
175. PAPP L. 2009: *Gyula, az alföldi kisváros*. Gyulai Alkotókör, Gyula. 139 p.
176. PÁL Á. 1999: *A Dél-Alföld határmenti településeinek néhány társadalmi-gazdasági jellemzője*. Területi Statisztika 1999/2. szám pp. 117-131.
177. PÁL Á. (szerk.) 2002: *Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából*. JGYF Kiadó, Szeged 524 p.
178. PÁL Á. 2003: *Dél-alföldi határvidékek. A magyar-szerb-román határ menti települések társadalom és gazdaságföldrajzi vizsgálata*. Bornus Nyomda, Pécs. 235 p.
179. PÁL Á.-SZÓNOKYNÉ ANCSIN G. 1994: *Határmenti települések összehasonlító gazdasági elemzése a Dél-Alföldön*. Alföldi Társadalom, Békéscsaba. pp. 191-211.
180. PÁL V. 2002: *Az egészségi állapot és az egészségügyi rendszer néhány sajátossága a határmenti területeken*. In.: Szónokyné Ancsin G. (szerk.) 2002: *Határok és az Európai Unió*. 2002. november 29-december 1. Szeged pp. 264-271.

181. PÁL V. 2003: *A falusi és városi népesség egészségi állapotának eltérő vonásai a makói kistérségben*. In.: Kovács T. (szerk.) 2003: VI. Falukonferencia. A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. MTA RKK-MRTT, Pécs, pp. 365-372.
182. PÁL V. 2010: *Az egészségföldrajz alapfogalmai*. In.: Pál V.-Ember I.-Tóth J. (szerk.) 2010: *Egészségföldrajz*. Kézirat. pp. 71-83.
183. PÁL V.-TÓTH J. 2007: *Egészségföldrajz*. Lomart Kiadó, Pécs-Gyula. 268 p.
184. PERCZEL GY. (szerk.) 2003: *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. Egyetemi tankönyv. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 633 p.
185. PETIK A. 1784: *Békés megye leírása*. Erkel Ferenc Múzeum 1961, Gyula. 49 p.
186. PIKÓ B. 1996: *Az egészségi állapot komplexitása és mérési lehetőségei*. LAM, 6. pp. 474-477.
187. PIKÓ B. 1998: *Egyenlőtlenségek az egészségi állapotban*. Századvég 1998/11. szám pp. 94-108.
188. PIKÓ B. 1999: *Teaching the mental and social aspects of medicine in Eastern Europe: Role of the WHO definition of health*. Adm Pol Ment Health, 26. pp. 435-438.
189. ROGERSON, R. J. 1999: *Quality of life and City Competitiveness*. Urban Studies 1999/5-6. pp. 969-985.
190. ROZSNYAI K. 2007: *Gyula népesedési folyamatának néhány természet- és társadalomföldrajzi tényezője az 1990-es rendszerváltásig*. Szegedi Tudományegyetem. Gazdasági és Társadalomföldrajzi Tanszék, Szeged. pp. 309-313.
191. ROZSNYAI K. 2007: *Településfejlesztő tényezők Gyulán*. In.: Micheller M. (szerk.) 2007: *Kitekintés*. Tudományos és kulturális folyóirat. Vasile Goldes Egyetem Arad - Bél Mátyás Egyetem Besztercebánya - Tessedik Sámuel Főiskola GFK, Békéscsaba. 2007/12. szám pp. 158-164.

192. ROZSNYAI K. 2010: *Gyulai „ezüstkoriak” életesélyeinek alakulása a rendszerváltás után.* HUNGEO 2010 Magyar Földtudományi Szakemberek X. Világtalálkozója. Régiók-határmentiség-peremterületek 2010. augusztus 14-19. , Szombathely. Magyarhoni Földtani Társulat kiadványa. p. 51.
193. ROZSNYAI K. 2011: *„Ezüstkoriak” életminőségének alakulása és az élethosszig tartó tanulás néhány összefüggése Gyulán, a rendszerváltás után.* „Kulturális valóságismert és EKF 2010 – 35 éves a pécsi kultúráközvetítő képzés” tudományos konferencia és emlékülés, Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrásfejlesztési Kar, 2010. november 18-19., Pécs, CD. pp. 212-219.
194. ROZSNYAI K.-KRASZNAHORKAI G. (szerk..) 2005: *Térségfejlesztés és innováció. Tiszteletkötet Dr. Köteles Lajos 60. születésnapjára.* TSF Egészségügyi Intézet, Gyula. 247 p.
195. RÓNA P. ET ALL 2010: *A paradigmaváltás alapjai.* Egészségügyi Gazdasági Szemle 2010/1. szám pp. 45-47.
196. RUDL J. 2007: *A demográfia alapjai.* PTE Természettudományi Kar, Pécs. 122 p.
197. SALAMIN P. 2008: *Nyugdíjasok szegénységi kockázata Magyarországon és az Európai Unióban.* In.: Grábics Á. (szerk.) 2008: *Aktív időskor.* Tanulmánykötet. KSH-Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest. pp. 145-159.
198. SCHERER F. 1938: *Gyula város története I. A földesúri város.* Gyula M. Város kiadása, Gyula. 478 p.
199. SCHERER F. 1938: *Gyula város története II. A rendezett tanácsú város.* Gyula M. Város kiadása, Gyula. 469 p.
200. SCHERER F. 1941: *Békés vármegye társadalma 1695-1848.* Gyulai Dolgozatok 3. Városi Múzeum, Gyula 47 p.
201. SEBESTYÉN T. 2005: *Életminőség és boldogság.* Polgári Szemle 2005/5. szám 9 p.
202. SISA B. 1981: *Békés megye műemlékei I-II.* Békés Megyei Tanács, Békéscsaba. I. kötet 340 p., II. kötet 331 p.
203. SÍPOS B. 1993: *A Konratyev-ciklus.* Magyar Tudomány 1993/3. szám pp. 328-331.

204. S. MOLNÁR E. 2004: *Életmód és közérzet az idősödés korában*. In.: Kolosi T.-Tóth I. Gy.-Vukovich Gy. (szerk.) 2004: Társadalmi riport. TÁRKI, Budapest. pp. 152-164.
205. SZABÓ A.-BAUER B.-LAKI L. (szerk.) 2002: *Ifjúság 2000 Tanulmányok. I kötet*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. 281 p.
206. SZABÓ F. 2008: *Két és fél évszázad az Alföld történetéből*. Dél-alföldi évszázadok 25., Szeged. 436 p.
207. SZABÓ J. (szerk.) 2006: *Gyula Város Önkormányzata 2002-2006*. Gyula Város Önkormányzata, Gyula 63 p.
208. SZABÓ K. 2005: *A hagyományos értékrendszer alakulása a mai magyar fiatalság körében*. In.: Szretykó Gy. (szerk) 2005: *Az ifjúság helyzete és jövőképe*. Adalékok az ifjúság szociológiai elemzéséhez. Comenius Bt, Pécs. pp. 266-283.
209. SZALAVETZ A. 2006: *Új Kondratyev-ciklus a láthatáron. A nano-technológia gazdasági hatásai*. Technológiai fejlődés és új tudományos eredmények. NKTH Mecenatúra pályázat. MTA Világgazdasági Kutatóintézet. 7 p.
210. SZEGEDY L. 2007: *A természetes öregedés biológiája*. In.: Pető Z.-Tengerdi A. (szerk.) 2007: *Az időskor*. Válogatás a soproni gerontológiai konferenciák előadásából 1994-2004. Edutech Kiadó, Sopron pp 15-18.
211. SZEGŐ SZ. 1991: *A munkanélküliség szocio-demográfiai összefüggései*. Demográfia 1991/1-2. szám pp. 245-260.
212. SZENOGRÁDI P. 2003: *A Romániából Békés megyébe áttelepültek társadalom-földrajzi vizsgálata*. Alföldi Tanulmányok 2002/2003. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsaba. pp.36-45.
213. SZENTI T. 1979: *A tanya. Hagyományos és átalakuló paraszti élet a Hódmezővásárhely-kopáncsi tanyavilágban*. Gondolat Kiadó, Budapest. 273 p.
214. SZERENCSEI K. 2011: *Értékek-jövőkép-társas-társadalmi támogatottság vizsgálata Békés megyei szociális munkás hallgatók körében*. Humánpolitikai Szemle 2011. április pp. 29-37.

215. SZÉMAN ZS. 2008: *Ki az idős? Az öregedés különböző szempontjai*. Esély 2008/3. szám pp. 3-15.
216. SZIGETI Z. 2009: *Így élünk mi, ezüstkoriúk. Tanulmány a gyulai időskoriúakról*. Magánkiadás, Gyula. 80 p.
217. SZILÁGYI M. 1975: *Hagyomány és közösség. Gondolatok Gyula néprajzi vizsgálatához*. Békési Élet 1975/2.szám pp. 281-301.
218. SZILÁGYI M. 1976: *Gyula gazdaság- és társadalomtörténete a XVIII-XX. században*. Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 66. Gyula. 48 p.
219. SZÓNOKYNE ANCSIN G. (szerk.) 2000: *Határok és régiók*. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia 1999. 11. 29-30. JATE Press, Szeged. 515 p.
220. SZRETYKÓ GY. (szerk.) 1998: *Változások a magyar társadalomban (1990-1997)*. Villányi úti könyvek, Budapest. 264 p.
221. SZRETYKÓ GY. (szerk.) 2002: *Globalizáció és család. A családszociológia új kihívásai*. Comenius Bt, Pécs. 158 p.
222. SZRETYKÓ GY. (szerk.) 2005: *Az ifjúság helyzete és jövőképe. Adalékok az ifjúság szociológiai elemzéséhez*. Comenius Bt, Pécs. 399 p.
223. SZÜCS Z. (szerk.) 2000: *Az időskoriúk helyzete a kilencvenes években Magyarországon*. KSH, Budapest. 140 p.
224. TAHIN T.-JEGES S.-LAMPEK K. 2000: *Iskolai végzettség és egészségi állapot*. Demográfia 2000/1. szám pp. 70-93.
225. TÁNCZOS SZABÓ L. 1975: *Az elmúlt száz év népesedésének fontosabb szakaszai és a változások térbeli tükröződésének sajátosságai Békés megyében*. Békési Élet 1975/2. szám pp. 281-303.
226. TIMÁR J. 1984: *Az alföldi tanyarendszer társadalomföldrajzi vizsgálatának lehetőségei (Orosháza példáján)*. In.: Tímár J. (szerk.) 1984: *Az Alföld gazdaságföldrajzi kutatásának eredményei és további feladatai. IV. Népeség és település*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportja, Békéscsaba. pp. 157-183.

227. TIMÁR J. 1986: *Kérdőív Békéscsaba tanyáinak társadalomföldrajzi vizsgálatához*. MTA RKK Alföldi Kutatócsoport, Békéscsaba 23 p.
228. TIMÁR J. 1990: *Kérdőjelek és hiányjelek a tanyakutatásban*. Tér és Társadalom 1990/2. szám pp. 49-62.
229. TIMÁR J. 1995: *Kérdőív a békéscsabai tanyák vizsgálatához*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály, Békéscsaba 24 p.
230. TIMÁR J. 1995: *A város körüli tanyák társadalmának átalakulása*. In.: Kovács T. (szerk.) 1995: III. Falukonferencia. A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 464-469.
231. TIMÁR J. 2002: *Hátrányból előnnyé alakítható adottságok? Gondolatok a Sarkad környéki határmenti kistérség humán erőforrásainak jellemzői kapcsán*. In.: Pál Á. (szerk.) 2002: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából. JGYF Kiadó, Szeged. pp. 265-273.
232. TIMÁR J. 2003: *A városverseny, várossiker elméleti kérdései: kutatási célok, módszerek*. In.: Timár J.- Velkey G. (szerk.) 2003: A várossiker alföldi nézőpontból. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet-MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba-Budapest. pp. 9-23.
233. TÓTH A. 2003: *Revolúció. A kelet-európai átalakulás politikai és gazdasági ismérvei: a magyar példa*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 259 p.
234. TÓTH J. 1972: *A külterületi-tanyasi-népesség területi különbségei és változási tendenciái a Dél-Alföldön (1960-1970)*. Földrajzi Értesítő 1972/2-3. szám pp. 247-258.
235. TÓTH J. (szerk.) 1978: *A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások 1978. évi eredményei*. Vitaanyag. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Osztálya, Békéscsaba. 166 p.
236. TÓTH J. 1981: *A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése*. Földrajzi Értesítő 1981/2-3.szám pp. 267-292.

237. TÓTH J. 1981: *Gyula demográfiai sajátosságai*. In.: Tóth J.-Mosolygó L. (szerk.): 1981: A közép békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978-1980) részletes eredményei. III. kötet Gyula. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Osztálya – Békés Megyei Tanács VB Tudományos – Szakbizottsága, Békéscsaba. pp. 161-205.
238. TÓTH J. 1996: *Településrendszerünk legkisebb elemei*. In.: Dövényi Z. (szerk.) 1996: Tér, gazdaság, társadalom. Huszonkét tanulmány Berényi Istvánnak. MTA Földrajzi Kutatóintézet, Budapest. pp. 205-226.
239. TÓTH J. (szerk.) 2002: *Általános társadalomföldrajz. I. kötet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 484 p.
240. TÓTH J. 2004: *Tanulmányok a településföldrajz témaköréből*. PTE-TTK-FEEFI, Pécs. 295 p.
241. TÓTH J. 2008: *Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok*. Imedias Kiadó, Pécs. 427 p.
242. TÓTH J.-MOSOLYGÓ L. (szerk.) 1981: *A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978-1980) részletes eredményei. III. kötet Gyula*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Osztálya - Békés Megyei Tanács VB. Tudományos-Koordinációs Szakbizottsága, Békéscsaba. 367 p.
243. TÓTH J.-CSATÁRI B. 1983: *Az Alföld határmenti területeinek vizsgálata*. Területi Kutatások. MTA Földrajztudomány Kutatóintézet, Budapest. pp. 78-93.
244. TRÓCSÁNYI A.-TÓTH J. 2002: *A magyarság kulturális földrajza. II. kötet*. Pro Pannónia Kiadó Pécs. 363 p.
245. UTASI Á. (szerk.) 2006: *A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok*. Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 309 p.
246. UZZOLI A. 2003: *A magyar népesség egészségi állapota az európai országok körében*. Földrajzi Közlemények 2003/1-4. szám pp. 131-156.
247. VELKEY G. 2003: *Gyula: Elszalasztott lehetőségek vagy irreális elvárások?* In.: Tímár J.-Velkey G. (szerk.) 2003: Várossiker alföldi nézőpontból. MTA RKK

Alföldi tudományos Intézet – MTA Társadalomkutató Központ Békéscsaba - -
Budapest. pp. 237-252.

248. VOLTER E. 2001: *A területfejlesztés néhány eszközének alkalmazása Magyarország keleti és nyugati határmenti kistérségeiben*. Területi Statisztika 2001/3. szám pp. 283-300.
249. VUICS T. 1996: *Életkörülmények és területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. In.: Vuics T. (szerk.) 1996: Válogatott tanulmányok Magyarország társadalomföldrajzából. JPTE TTK Regionális Társadalomföldrajzi Tanszék, Pécs. pp. 177-250.
250. VUICS T. 1998: *Az életkörülmények általános földrajzának alapjai*. In.: Vuics T.-Csajághy N. (szerk.) 1998: Előadások a társadalomföldrajz köréből. JPTE Közgazdaságtudományi Kar - Természettudományi Kar, Pécs. pp. 123-136.
251. VUKOVICS GY. 1991: *Magyarország népességpolitikája*. Demográfia 1991/1-2.szám pp. 61-70.
252. WARE, J. E. 1986: *The Assessment of Health Status*. In.: Applications of Social Science to Clinical Medicine and Health Policy. Edited by L. H. Aiken and D. Mechanic. Rutgers University Press. New Brunswick, New Jersey. pp. 204-208.
253. ZALAI GY. 1977: *A szövetkezeti mozgalom Békés megyében (1945-1949)*. Fogyasztási Szövetkezetek Békés Megyei Szövetsége, Békéscsaba. 513 p.
254. ZIELBAUER GY. 1990: *Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása*. Dokumentumkötet. Magyarországi Németek Szövetsége, Budapest. 219 p.

VII. Függelék

1. számú függelék

1. Kérdőív szépkorúak életminőségének vizsgálatához *

Tisztelt Közreműködő!

A Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájában doktori értekezésemet írom. Ennek részeként saját vizsgálatom elkészítéséhez kérem az Ön segítségét.

Gyula bel- és külterületén élők életmódjának, élethelyzetének jelenlegi és rendszerváltáskori jellemzőit kívánom feltárni, elemezni.

Kérem, hogy őszinte válaszaival segítse a munkámat. Biztosítom arról, hogy a vizsgálat során tudomásomra jutott adatait etikusan kezelem, azokat kizárólag tudományos munkáimhoz használom fel.

A kérdőív kitöltése önkéntes, a nevét nem kell feltüntetnie. Válaszait értelemszerűen X-jellel és véleményének a kijelölt helyre történő lejegyzésével adhatja meg.

Segítő közreműködését előre is köszönöm!

Gyula, 2010. június 21.

Rozsnyai Katalin

Kérem, tegyen X-et az Önre jellemző válaszoknál.

1. Személyes adatok

1.1. Lakhelye

- belterületen van	☐	- utca/tér:
- külterületen van	☐	- tanya külterületi helye:.....

1.2. Életkora:

- 60-64 év	☐	- 75-79 év	☐
- 65-69 év	☐	- 80- x év	☐
- 70-74 év	☐		

* A kérdőív összeállításához felhasznált források:

Timár J. 1986 és 1995; Kopp M.-Skrabski Á. 1995; Kopp M.-Kovács M.E.2006; Megyeriné Péntes M. 2007.

1.3. Neme:

- nő - férfi

1.4. Családi állapota:

- hajadon/nőtlen ☐	- elvált ☐
- házas ☐	- együtt élő elvált ☐
- partnerrel/élettárssal él ☐	- külön élő házas ☐
- özvegy ☐	- egyéb: ☐

1.5. Van-e gyermeke?

- igen - nem
- ↓
- Gyermekeinek száma:

1.6. Van-e unokája?

- igen - nem
- ↓
- Unokáinak száma:

1.7. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- kevesebb, mint 8 általános ☐	- egyetem ☐
- 8 általános ☐	- tudományos fokozat,
doktorátus ☐
- szakisk./szakmunkásképző ☐	- egyéb: ☐
- érettségi/technikum ☐	
- főiskola ☐	

1.8. Jelenleg van-e munkahelye?

- nem ☐	- igen ☐
↓	↓
- nyugdíjas ☐	- Mi a foglalkozása?
- munkanélküli ☐	
- egyéb ☐	

1.9. Volt-e munkahelye korábban?

- igen - nem
- ↓

1.10. Amennyiben Ön nyugdíjas, mi volt a foglalkozása nyugdíjazása előtt?

.....

1.11. Melyik településen dolgozott?

1.12. Hány éves korában lett nyugdíjas? évesen → folytassa a 1.13. kérdéssel

1.13. Nyugdíjazásának típusa/típusai

(Több válasz is megjelölhető)

- öregségi nyugdíj	☐	- rehabilitációs járadék	☐
- rokkantsági nyugdíj	☐	- korengedményes nyugdíj	☐
		- özvegyi nyugdíj	☐

2. Lakhatási körülmények

2.1. Milyen típusú lakásban él?

- családi házban	☐	- lakótelepi lakásban	☐
- társasházi lakásban	☐	- tanyán	☐

2.2. Lakáshasználatának jogcíme:

- saját tulajdona	☐	- haszonélvezeti jog	☐
- családtag, rokon tulajdona	☐	- albérlet	☐
- önkormányzati bérlemény	☐	- egyéb bérlemény	☐
- szolgálati lakás	☐	vagy jogcím:.....	☐

2.3. A közös háztartásban élők száma:fő

2.4. Kivel, kikkel él együtt?

- házastársával/élettársával	☐
- házastársával/élettársával és gyermekével	☐
- házastársával és gyermekének családjával	☐
- egyedül, gyermekének családjával	☐
- főbérliként albérllővel	☐
- albérllőként főbérllővel	☐
- egyedül él	☐
- egyéb:	☐

2.5. Milyen lakásának komfortfokozata?

- komfort nélküli (pl. villany és vízellátás nélküli)
- félkomfortos (pl. melegvíz-ellátás és szennyvízelvezetés nincs)
- komfortos (pl. WC-vel, melegvízellátással nem rendelkezik)
- összkomfortos (pl. a fenti hiányosságok egyike sem tapasztalható)

2.6. Hány szobás lakásban él?

- egy szobásban
- kettő szobásban
- három szobásban
- négy vagy több szobásban

2.7. Milyen állagúnak ítéli lakhelyét?

- leromlott, felújításra szorul
- kisebb felújításra szükség lenne
- közepes, átlagos állapotú
- kiváló állapotú ingatlan

2.8. Mióta él jelenlegi lakhelyén?

- születése óta ☐	- kb. 5-10 éve ☐
- 23 éve, vagy régebben ☐	- kb. 1-4 éve ☐
- kb. 17-22 éve ☐	- kevesebb, mint 1 éve ☐
- kb. 11-16 éve ☐	

2.9. Amennyiben máshonnan költözött ide, hol lakott korábban?

- Gyula belterületén
- Gyula külterületén
- Más településen, éspedig:
- Más országban, éspedig:

2.10. Milyen céllal/célokkal költözött ide?

(Több válasz is adható)

- házasságkötés/élettársi kapcsolat
- öröklés
- munkavállalás
- gazdálkodási lehetőség
- olcsóbb megélhetés

- áttelepülés
- egyéb:

2.11. Amennyiben kertes házban vagy tanyán él, van-e a házhoz közvetlenül csatlakozó

- konyhakert igen nem
- művelhető földterület igen nem
- ↓
- nagysága:

2.12. Háztartásában mely készülékek és fogyasztási cikkek vannak?

- mosógép: hagyományos automata
- centrifuga - ruhaszárítógép
- hűtőszekrény - hűtőláda
- mikrohullámú sütő - mosogatógép
- háztartási robotgép - porszívó
- televízió: fekete-fehér típus színes tv
- rádió - CD vagy MP3-lejátszó
- magnó - DVD-lejátszó
- videokamera - videó-berendezés
- laptop vagy számítógép - telefon - vezetékes
- mobil
- légkondicionáló - autó
- más, fontosnak ítélt gép, háztartási berendezés:.....

2.13. Van-e hétvégi háza, üdülője?

- nincs
- van településen

3. Anyagi helyzet

3.1. Háztartásában vagy a közös háztartásukban körülbelül mennyi az egy főre jutó havi nettó (kézhez kapott) jövedelem?

- maximum 30.000 Ft - 111.000-130.000 Ft
- 31.000-50.000 Ft - 131.000-150.000 Ft
- 51.000-70.000 Ft - 151.000-200.000 Ft
- 71.000-90.000 Ft - 201.000 Ft vagy több
- 91.000-110.000 Ft

3.2. Részesül-e munkabérben és/vagy más anyagi ellátásban?

(Több válasz is megjelölhető)

- munkabér
- öregségi nyugdíj
- korengedményes nyugdíj
- rokkantsági nyugdíj
- rokkantsági járadék
- özvegyi nyugdíj
- házastársi pótlék
- rehabilitációs járadék
- fogyatékosági támogatás
- egyéb:
- nem részesülök ilyen ellátásban

3.3. A fentieken kívül van-e Önnek más forrásból származó rendszeres jövedelme (pl. földbérleti díj, albérleti díj, üdültetés)?

- van - nincs

3.4. Milyen jellegű tevékenységgel tesz szert ezen jövedelemre?

- szellemi tevékenységgel
- szolgáltatásban való részvétellel
(pl. szoba kiadása, kereskedelmi munka)
- háztáji tevékenységgel
- mezőgazdasági idénymunkával
- mezőgazdasági termeléssel
 - növénytermesztéssel
 - állattenyésztéssel
- ipari, építőipari tevékenységgel
- egyéb:

3.5. Az elmúlt évben milyen támogatásból részesült az alábbiak közül:

(Több válasz is megjelölhető)

- rendszeres szociális segély
- átmeneti segély
- időskorúak járadéka

- lakásfenntartási támogatás
- közgyógyellátás
- közlekedési támogatás
- étkezési támogatás
- természetbeni
- egyéb:
- nem részesültem ilyen támogatásból

3.6. Kap-e támogatást családjától?

- igen - nem
- ↓

3.7. Milyen jellegű támogatást kap?

- pénz
- élelmiszer
- gyógyszer
- téli tüzelő
- munkatevékenység
- egyéb:

3.8. Milyennek ítéli meg az anyagi helyzetét?

- mindennapi megélhetési gondjaim vannak
- lemondásokkal, beosztással szűkösen megélek
- a nyugdíjasok többségéhez hasonló az anyagi helyzetem
- az átlagosnál jobb anyagi körülmények között élek
- anyagi helyzetem kiváló

4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői

Szubjektív egészségérzet

4.1. Milyennek tartja jelenlegi egészségi állapotát?

- tartósan beteg vagyok, orvosi kezelés alatt állok
- rossz, gyakran kell panaszaimmal orvoshoz fordulnom
- életkoromnak megfelelő, átlagos
- életkoromhoz képest jó
- kiváló, egészséges vagyok

4.2. Milyenek ítéli a jelenlegi szellemi állapotát, aktivitását?

(Több válasz is jelölhető)

- időnként emlékezeti problémáim vannak
- csak az életemmel kapcsolatos témakörök érdekelnek
- fáradékony vagyok, nem tudok egy témára hosszan figyelni
- érdeklődő vagyok a világ dolgai iránt
- rendszeresen aktív szellemi tevékenységeket folytatok

4.3. Milyenek tartja az érzelmi állapotát?

- gyakran van rossz hangulatom
- időnként érzelmi kitöréseim vannak
- kedélyállapotom hullámzó
- érzelmileg a korábbinál érzékenyebb vagyok
- érzelmileg terhelhető, kiegyensúlyozott vagyok

4.4. Amennyiben Ön tartósan beteg, milyen típusú betegsége van?

(Több válasz is adható, a legfontosabbat aláhúzással jelölje)

- bőrbetegség (pl. pikkelysömör)
- mozgásszervi (pl. reumás megbetegedés, izom- és csontrendszeri megbetegedések)
- légzőrendszeri (pl. asztma, tüdő betegségek)
- allergia
- emésztőrendszeri
(pl. gyomor- és bélrendszeri megbetegedések)
- cukorbetegség
- vesebetegség
- szív- és érrendszeri (pl. magas vérnyomás, szívbetegségek)
- agyérbetegség
(pl. agyi érgörcsöt vagy agyvérzést követő állapotok)
- idegrendszeri betegség (pl. epilepszia)
- érzékszervi betegség
(pl. szembetegségek, hallószervi betegségek)
- fogászati
- nőgyógyászati
- daganatos betegség
- pszichiátriai betegség
(pl. depresszió, neurózis, szorongásos megbetegedés)

- szellemi akadályoztatottság
- alkoholizmus
- drogfüggőség
- egyéb:.....

Jellegzetes tünetek, panaszok

4.5. Milyen gyakorisággal fáj a feje?

- soha - hetente
- ritkán - naponta
- állandóan, folyamatosan

4.6. Könnyen alszik- e el?

- igen - nem

4.7. Milyen az alvása?

- folyamatos, mély
- felületes, kis zajra is felébred
- szakaszos, gyakran felébred

4.8. Érez-e indokolatlan félelmet, szorongást?

- nem - igen, ritkán
- gyakran

4.9. Vannak-e tartós, 2-4 hétig tartó hangulatváltozásai elsősorban lehangoltság?

- nem - igen

4.10. Szokott- e tartósan, 2-4 hétig türelmetlen lenni?

- nem - igen

4.11. Reggel pihenten ébred?

- igen
- nem, de kb. fél óra alatt felfrissül
- nem, és tartósan fáradt

4.12. Volt-e olyan periódusa minimálisan egy hétig, amikor munkaképessége csökkent, de konkrét megbetegedés nem volt megállapítható? Pl. fáradtság, kimerültség, koncentrációgyengeség, türelmetlenség

- nem	☐	- volt, gyakrabban	☐
- volt egyszer	☐	- jelenleg is van	☐

4.13. Szívtáji szűrást, szívdobogást érez-e? (Orvosi vizsgálat szívbetegséget, magas vérnyomást nem állapított meg.)

- nem	☐	- nagyon ritkán	☐
		- gyakran	☐

4.14. Érez-e gyomorfájdalmat? (Orvosi vizsgálat gyomorbetegséget nem állapított meg.)

- nem	☐	- nagyon ritkán	☐
		- gyakran	☐

Orvosi vizsgálatok, kezelések

4.15. Körülbelül hányszor volt az elmúlt évben orvosnál?

- egyszer sem	☐	- havonta	☐
- két-három alkalommal	☐	- hetente járok kezelésre	☐
- ötször	☐	- egyéb:	☐

4.16. Az elmúlt évben állt-e kórházi kezelés alatt?

- igen	☐	- nem	☐

- Hány alkalommal?

4.17. Betegsége esetén ki ápolja Önt?

(Több válasz is megjelölhető)

- házastársa/élettársa	☐
- gyermeke, más családtagja	☐
- ismerőse/szomszédja	☐
- házi gondozója	☐
- más személy:	☐
- nem ápolja senki	☐

4.18. Hogyan viszonyul a szűrővizsgálatokhoz?

- Nem veszek részt azokon
- Változó, előfordul, hogy elmegyek
- Amikor hívnak mindig részt veszek
- Az egészségfejlesztő rendezvények ingyenes vizsgálataira is eljárak

5. Társadalmi kapcsolatok és problémamegoldási módok

5.1. Az alábbi tényezők mennyire veszélyeztetik, nehezítik az Ön mindennapi életét és biztonságérzetét?

(Kérem, hogy X- jellel jelölje a skálán pl. X)

1. egyáltalán nem
2. kis mértékben
3. érezhetően
4. jelentősen
5. alapvetően

- egészségi állapot	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- anyagi helyzet	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyedüllét	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- ügyintézés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- önellátás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kiszolgáltatottság	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- gyógyszerellátás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- közlekedési helyzet	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- közbiztonság	5 – 4 – 3 – 2 – 1

5.2. Nehéz élethelyzetekben például családi, szomszédsági viták, konfliktusok esetén Ön általában hogyan reagál?

- legtöbbször az ösztöneimre és érzelmeimre hallgatva döntök
- egy kis alkohollal vagy gyógyszerrel csökkentem az idegességemet
- imádkozom
- tanácsot kérek valamelyik rokonomtól vagy barátomtól
- számba veszem az összes lehetőséget és megfontoltan cselekszem

5.3. Nehéz élethelyzetekben milyen mértékben és milyen gyakran számíthat az alábbi személyek segítségnyújtására?

1. egyáltalán nem segítenek semmilyen területen
2. kiszámíthatatlan, hogy mikor és mennyire segítenek
3. a helyzettől függően nyújtanak változó időtartamú segítséget
4. több területen és gyakran segítenek
5. amiben tudnak, mindig és mindenben segítenek

- házastárs/élettárs	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- gyermek, családtagok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- szomszédok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- barátok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- segítő foglalkozásúak	5 – 4 – 3 – 2 – 1
/pl. Családsegítő Központ, Tanyagondnoki Szolgálat dolgozói/	
- egyházi szervezetek	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- jótékonyági szervezetek	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyéb:.....	5 – 4 – 3 – 2 – 1

5.4. Vannak-e Önnek barátai?

- igen - nem

- Hol élnek?

6. Az életmód jellemzői

6.1. Melyek az Önre jellemző szabadidő-eltöltési formák?

1. nem jellemző
 2. néha, esetenként jellemző
 3. sokszor alkalmazom
 4. gyakori tevékenységem
 5. kiemelten jellemző
- pihenés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- rádióhallgatás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tv-nézés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- zene hallgatás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kulturális programokon való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1

- aktív ismeretszerzés, tanulás (pl. előadások, Nyugdíjas Akadémia)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- olvasás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- számítógépezés, internet használata	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- családi programokon való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- baráti társaságba járás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sportolás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- utazás, kirándulás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egészségmegőrző szolgáltatások igénybevétele (pl. masszázs, gyógyfürdő)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kertészkedés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- politikai szervezetek munkájában való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- társadalmi szervezetekben való közreműködés (pl. Nyugdíjas Klub)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyházi szervezetekben folytatott tevékenység	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kézimunkázás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sütés-főzés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- szórakozás (pl. vendéglátóipari egység felkeresése)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kártyázás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyéb:	5 – 4 – 3 – 2 – 1

6.2. Melyek táplálkozásának fő jellemzői?

(Több válasz is jelölhető)

- sok egészségtelen, zsíros ételt fogyasztok
- eléggé rendszertelenül étkezem
- az olcsó, tápláló ételekre helyezem a hangsúlyt
- figyelek az ételek összetételére és az egészséges táplálkozásra
- rendszeresen, egészségesen táplálkozom

6.3. Ön milyen gyakran fogyasztja az alábbiakat?

1. nem fogyasztom
2. ritkán, alkalmasszerűen
3. havonta
4. hetente
5. naponta

- főtt étel	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- hús	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- zsíros ételek	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- magyaros ételek (pl. gulyásleves, pörkölt)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- ázsiai ételek (pl. kínai, indiai specialitások)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- olasz ételek (pl. pizza, spagetti stb.)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- amerikai ételek (pl. hot-dog, hamburger)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tésztafélék	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- csokoládé, cukorka	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sütemény	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- zöldség, gyümölcs	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tejtermékek	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- üdítő italok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tömény italok (pl. pálinka)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sör	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- bor	5 – 4 – 3 – 2 – 1

6.4. Dohányzik-e?

- igen - nem

- Általában hány cigarettát szív el naponta? darabot

7. Az 1990-es rendszerváltás néhány következménye

7.1. A rendszerváltás milyen hatással volt életének alábbi területeire?

1. nem volt hatással
2. kismértékben negatív hatású volt
3. nagymértékben negatív hatású volt
4. kismértékben pozitív hatású volt
5. nagymértékben pozitív hatású volt

- anyagi helyzetére	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- munkaviszonyának alakulására	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- munkatársi kapcsolataira	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- baráti kapcsolataira	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- rokoni kapcsolataira	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- szűkebb családon belüli helyzetére	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- társadalmi helyzetére	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- politikai aktivitására	5 – 4 – 3 – 2 – 1

7.2. Kérem, hogy írjon három olyan fontos tényezőt, amivel elégedett jelen élethelyzetében?

1.
2.
3.

7.3. Kérem, hogy soroljon fel három olyan fontos tényezőt, amivel rendkívül elégedetlen!

1.
2.
3.

8. Jövőre vonatkozó elképzelések

8.1. Személyes életerében milyen jövőre irányuló tervei, célkitűzései vannak?

Köszönöm, hogy segítette munkámat!

3. Kérdőív fiatalok életminőségének vizsgálatához *

Tisztelt Közreműködő!

A Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájában doktori értekezésemet írom. Ennek részeként saját vizsgálatom elkészítéséhez kérem az Ön segítségét.

Gyula bel- és külterületén élők életmódjának, élethelyzetének jelenlegi és rendszerváltáskori jellemzőit kívánom feltárni, elemezni.

Kérem, hogy őszinte válaszaival segítse a munkámat. Biztosítom arról, hogy a vizsgálat során tudomásomra jutott adatait etikusán kezelem, azokat kizárólag tudományos munkáimhoz használom fel.

A kérdőív kitöltése önkéntes, a nevét nem kell feltüntetnie. Válaszait értelemszerűen X-jellel és véleményének a kijelölt helyre történő lejegyzésével adhatja meg.

Segítő közreműködését előre is köszönöm!

Gyula, 2010. június 21.

Rozsnyai Katalin

Kérem, tegyen X-et az Önre jellemző válaszoknál.

1. Személyes adatok

1.1. Lakhelye

- belterületen van	☐	- utca/tér:
- külterületen van	☐	- tanya külterület helye:.....

* A kérdőív összeállításához felhasznált források:
Timár J. 1986 és 1995; Kopp M.-Skrabski Á. 1995; Kopp M.-Kovács M.E.2006; Gázsó F.-Laki L. 2004.

1.2. Életkora:

- 18-21 év
- 22-25 év
- 26-29 év

1.3. Neme:

- nő - férfi

1.4. Családi állapota:

- hajadon/nőtlen - elvált
- házas - együtt élő elvált
- partnerrel/élettárssal él - külön élő házas
- özvegy - egyéb:

1.5. Van-e gyermeke?

- igen ↓
- nem
- Gyermekeinek száma:

1.6. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- kevesebb, mint 8 általános - főiskola
- 8 általános - egyetem
- szakisk./szakmunkásképző - egyéb:
- érettségi/technikum

1.7. Szülei legmagasabb iskolai végzettsége:

	apa	anya
- kevesebb, mint 8 általános	☐	☐
- 8 általános	☐	☐
- szakiskola/szakmunkásképző	☐	☐
- érettségi/technikum	☐	☐
- főiskola	☐	☐
- egyetem	☐	☐
- egyéb:	☐	☐

1.8. Milyen a valláshoz való viszonyulása?

- templomba járó hívő
- vallásos, de nem jár templomba
- „a maga módján vallásos”
- nem vallásos, bizonytalan
- ateista

1.9. Meg van-e Ön keresztelve?

- igen - nem

- Milyen felekezethez tartozik?

.....

1.10. Van-e munkahelye?

- nincs - van

- tanul → folytassa a z 1.15.
kérdéssel

- hányadik: → folytassa a 1.13.
kérdéssel

- **munkanélküli**

- először munkanélküli

- másodszor munkanélküli

- háromszor vagy többször

vált munkanélkülivé

- egyéb okok miatt nem dolgozik:

.....

1.11. Amennyiben munkanélküli, korábban dolgozott-e?

- igen - nem, pályakezdő

munkanélküli

- nem, egyéb ok miatt.....

.....

1.12. Eddig megszerzett iskolai végzettségével/szakképzettségével milyen az elhelyezkedési esélye, lehetősége?

- nagyon kedvező
- kedvező
- közepes
- nagyon kedvezőtlen
- nem tudja megítélni

1.13. Amennyiben van állása, milyen munkajelleg-csoportban foglalkoztatják?

- vezető ☐	- betanított munkás ☐
- értelmiségi ☐	- segédmunkás ☐
- egyéb szellemi ☐	- mezőgazdasági, fizikai ☐
- iparos, kereskedő ☐	- mezőgazdasági, önálló ☐
- szakmunkás ☐	

1.14. Tart-e attól, hogy a közeljövőben elveszti az állását?

- igen ☐	- nem ☐
- nem tudja megítélni ☐	

1.15. Milyen képzési formában folytatja tanulmányait?

- speciális tanfolyam, továbbképzés ☐	- egyetemi alapképzés (BSc, BA-korábbi főiskola) ☐
- szakmunkásképzés ☐	- egyetemi mesterképzés ☐
- gimnázium ☐	- szakirányú továbbképzés ☐
- OKJ-s képzés ☐	- egyéb:
- felsőfokú szakképzés ☐	

1.16. A képzés munkarendje

- nappali tagozat ☐	- levelező tagozat ☐
- esti tagozat ☐	- távoktatás ☐

1.17. Ki fizeti tanulmányai költségeit?

- államilag támogatott képzés ☐	- a szülők ☐
- a Munkaügyi Központ finanszírozza ☐	- Ön ☐

1.18. A végzettség, szakképzettség megszerzésének várható időpontja:
20.....

1.19. Tart-e attól, hogy tanulmányai befejezése után nem sikerül elhelyezkednie?

- igen - nem
- nem tudja megítélni

2. Lakhatási körülmények

2.1. Milyen típusú lakásban él?

- családi házban - lakótelepi lakásban
- társasházi lakásban - tanyán

2.2. Lakáshasználatának jogcíme:

- saját tulajdona - haszonélvezeti jog
- családtag, rokon tulajdona - albérlet
- önkormányzati bérlemény - egyéb bérlemény
- szolgálati lakás vagy jogcím:.....

2.3. A közös háztartásban élők száma:fő

2.4. Kivel, kikkel él együtt?

- szülővel/szülőkkel
- szülővel, szülőkkel és nagyszülőkkel
- házastársával/élettársával
- házastársával/élettársával és gyermekével
- gyermekével, gyermekeivel
- főbérliként albérlővel
- albérliként főbérlővel
- egyedül él
- egyéb:

2.5. Milyen lakásának komfortfokozata?

- komfort nélküli (pl. villany és vízellátás nélküli)
- félkomfortos (pl. melegvíz-ellátás és szennyvízelvezetés nincs)
- komfortos (pl. WC-vel, melegvízellátással nem rendelkezik)
- összkomfortos (pl. a fenti hiányosságok egyike sem tapasztalható)

2.6. Hány szobás lakásban él?

- egy szobásban
- kettő szobásban
- három szobásban
- négy vagy több szobásban

2.7. Milyen állagúnak ítéli lakhelyét?

- leromlott, felújításra szorul
- kisebb felújításra szükség lenne
- közepes, átlagos állapotú
- kiváló állapotú ingatlan

2.8. Mióta él jelenlegi lakhelyén?

- születése óta ☐	- kb. 5-10 éve ☐
- 23 éve, vagy régebben ☐	- kb. 1-4 éve ☐
- kb. 17-22 éve ☐	- kevesebb, mint 1 éve ☐
- kb. 11-16 éve ☐	

2.9. Amennyiben máshonnan költözött ide, hol lakott korábban?

- Gyula belterületén
- Gyula külterületén
- Más településen, éspedig:
- Más országban, éspedig:

2.10. Milyen céllal/célokkal költözött ide?

(Több válasz is adható)

- partnerkapcsolat
- házasságkötés/élettársi kapcsolat
- öröklés
- munkavállalás
- gazdálkodási lehetőség
- olcsóbb megélhetés
- áttelepülés
- egyéb:

3.2. Milyen anyagi forrásokkal rendelkezik:

(Több válasz is megjelölhető)

- munkabér
- álláskeresői járadék
- munkanélküli segély
- tanulmányi ösztöndíj
- szociális ösztöndíj
- diákhitel
- árvaellátás
- családi pótlék
- rokkantsági járadék
- rehabilitációs járadék
- fogyatékosági támogatás
- egyéb:

**3.3. Van-e Önnek más forrásból származó rendszeres jövedelme
(pl. földbérleti díj, albérleti díj, üdültetés)?**

- van - nincs

3.4. Milyen jellegű tevékenységgel tesz szert ezen jövedelemre?

- szellemi tevékenységgel
- szolgáltatásban való részvétellel
(pl. szoba kiadása, kereskedelmi munka)
- háztáji tevékenységgel
- mezőgazdasági idénymunkával
- mezőgazdasági termeléssel
 - növénytermesztéssel
 - állattenyésztéssel
- ipari, építőipari tevékenységgel
- egyéb:

3.5. Az elmúlt évben milyen támogatásból részesült az alábbiak közül:

(Több válasz is megjelölhető)

- rendszeres szociális segély
- rendkívüli gyermekvédelmi támogatás
- rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény

- utógondozói ellátás
- átmeneti segély
- lakásfenntartási támogatás
- közgyógyellátás
- közlekedési támogatás
- étkezési támogatás
- természetbeni
- egyéb:
- nem részesültem ilyen támogatásból

3.6. Kap-e támogatást családjától?

- igen - nem

3.7. Milyen jellegű támogatást kap?

- pénz
- élelmiszer
- gyógyszer
- téli tüzelő
- munkatevékenység
- egyéb:

3.8. Milyennek ítéli meg az anyagi helyzetét?

- mindennapi megélhetési gondjaim vannak
- lemondásokkal, beosztással szűkösen megélek
- a fiatalok többségéhez hasonló az anyagi helyzetem
- az átlagosnál jobb anyagi körülmények között élek
- anyagi helyzetem kiváló

4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői

Szubjektív egészségérzet

4.1. Milyennek tartja jelenlegi egészségi állapotát?

- tartósan beteg vagyok, orvosi kezelés alatt állok
- rossz, gyakran kell panaszaimmal orvoshoz fordulnom
- életkoromnak megfelelő, átlagos
- jó állapotban vagyok
- kiváló, egészséges vagyok

4.2. Milyenek ítéli a jelenlegi szellemi állapotát, aktivitását?

(Több válasz is jelölhető)

- csak az életemmel kapcsolatos témakörök érdekelnek
- tanulási nehézségekkel küzdök
- fáradékony vagyok, nem tudok egy témára hosszan figyelni
- érdeklődő vagyok, gyűjtöm az új információkat
- rendszeresen aktív szellemi tevékenységeket folytatok

4.3. Milyenek tartja az érzelmi állapotát?

- gyakran van rossz hangulatom
- időnként érzelmi kitöréseim vannak
- kedélyállapotom hullámzó
- érzelmileg a korábbinál érzékenyebb vagyok
- érzelmileg terhelhető, kiegyensúlyozott vagyok

4.4. Amennyiben Ön tartósan beteg, milyen típusú betegsége van?

(Több válasz is adható, a legfontosabbat aláhúzással jelölje)

- bőrbetegség (pl. pikkelysömör)
- mozgásszervi (pl. reumás megbetegedés, izom- és csontrendszeri megbetegedések)
- légzőrendszeri (pl. asztma, tüdő betegségek)
- allergia
- emésztőrendszeri
(pl. gyomor- és bélrendszeri megbetegedések)
- cukorbetegség
- vesebetegség
- szív- és érrendszeri (pl. magas vérnyomás, szívbetegségek)
- agyérbetegség
(pl. agyi érgörcsöt vagy agyvérzést követő állapotok)
- idegrendszeri betegség (pl. epilepszia)
- érzékszervi betegség
(pl. szembetegségek, hallószervi betegségek)
- fogászati
- nőgyógyászati
- daganatos betegség
- pszichiátriai betegség
(pl. depresszió, neurózis, szorongásos megbetegedés)

- szellemi akadályoztatottság
- alkoholizmus
- drogfüggőség
- egyéb:.....

Jellegzetes tünetek, panaszok

4.5. Milyen gyakorisággal fáj a feje?

- soha - hetente
- ritkán - naponta
- állandóan, folyamatosan

4.6. Könnyen alszik- e el?

- igen - nem

4.7. Milyen az alvása?

- folyamatos, mély
- felületes, kis zajra is felébred
- szakaszos, gyakran felébred

4.8. Érez-e indokolatlan félelmet, szorongást?

- nem - igen, ritkán
- gyakran

4.9. Vannak-e tartós, 2-4 hétig tartó hangulatváltozásai elsősorban lehangoltság?

- nem - igen

4.10. Szokott- e tartósan, 2-4 hétig türelmetlen lenni?

- nem - igen

4.11. Reggel pihenten ébred?

- igen
- nem, de kb. fél óra alatt felfrissül
- nem, és tartósan fáradt

4.12. Volt-e olyan periódusa minimálisan egy hétig, amikor munkaképessége csökkent, de konkrét megbetegedés nem volt megállapítható? Pl. fáradtság, kimerültség, koncentrációgyengesség, türelmetlenség.

- nem	☐	- volt, gyakrabban	☐
- volt egyszer	☐	- jelenleg is van	☐

4.13. Szívtáji szűrást, szívdobogást érez-e? (Orvosi vizsgálat szívbetegséget, magas vérnyomást nem állapított meg.)

- nem	☐	- gyakran	☐
- nagyon ritkán	☐		

4.14. Érez-e gyomorfájdalmat? (Orvosi vizsgálat gyomorbetegséget nem állapított meg.)

- nem	☐	- nagyon ritkán	☐
		- gyakran	☐

5. Társadalmi kapcsolatok és problémák

5.1. Az alábbi ifjúsági problémákat súlyossági fokuk szerint rangsorolja 1-től 10-ig! A legsúlyosabbnak ítélthez írjon 1-et, a következőhöz 2-t, majd folytassa emelkedő számozással, a legkevésbé jelentőshöz 10-et.

- A növekvő társadalmi elégedetlenség.
- A kilátástalan jövő.
- A szegénység, létbizonytalanság.
- A kábítószeres elterjedése.
- A pénztelenség, alacsony kereset.
- A tanulási lehetőségek beszűkülése (anyagi okok miatt).
- A lakáshelyzet megoldatlansága.
- A munkanélküliség.
- Az érzelmi kultúra hiánya a társadalomban.
- A korlátlan szexuális szabadosság.

5.2. Nehéz élethelyzetekben például családi, szomszédsági viták, konfliktusok esetén Ön általában hogyan reagál?

- legtöbbször az ösztöneimre és érzelmeimre hallgatva döntök
- egy kis alkohollal vagy gyógyszerrel csökkentem az idegességemet
- imádkozom
- tanácsot kérek valamelyik rokonomtól vagy barátomtól
- számba veszem az összes lehetőséget és megfontoltan cselekszem

5.3. Nehéz élethelyzetekben milyen mértékben és milyen gyakran számíthat az alábbi személyek segítségnyújtására?(Az életterében lévőket ítélje meg.)

1. egyáltalán nem segítenek semmilyen területen
2. kiszámíthatatlan, hogy mikor és mennyire segítenek
3. a helyzettől függően nyújtanak változó időtartamú segítséget
4. több területen és gyakran segítenek
5. amiben tudnak, mindig és mindenben segítenek

- szülő/szülők	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- nagyszülő/nagyszülők	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- házastárs/élettárs	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- partner	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- gyermek, családtagok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- szomszédok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- barátok	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- segítő foglalkozásúak	5 – 4 – 3 – 2 – 1
/pl. Családsegítő Központ,
Tanyagondnoki Szolgálat dolgozói/	
- egyházi szervezetek	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- jótékonyági szervezetek	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyéb:.....	5 – 4 – 3 – 2 – 1

5.4. Vannak-e Önnek barátai?

- igen - nem
- ↓
- Hol élnek?

6. Az életmód jellemzői

6.1. Melyek az Önre jellemző szabadidő-eltöltési formák?

1. nem jellemző	3. sokszor alkalmazom
2. néha, esetenként jellemző	4. gyakori tevékenységem
	5. kiemelten jellemző

- pihenés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- rádióhallgatás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tv-nézés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- zene hallgatás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kulturális programokon való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1

- aktív ismeretszerzés, tanulás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- olvasás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- számítógépezés, internet használata	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- családi programokon való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- baráti társaságba járás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sportolás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- utazás, kirándulás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egészségmegőrző szolgáltatások igénybevétele (pl. masszázs, gyógyfürdő)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kertészkedés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- politikai szervezetek munkájában való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- társadalmi szervezetekben való közreműködés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyházi szervezetekben folytatott tevékenység	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kézimunkázás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sütés-főzés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- szórakozás (pl. vendéglátóipari egység felkeresése)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
(pl. diszkó, rockkoncert)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kártyázás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyéb:	5 – 4 – 3 – 2 – 1

6.2. Melyek táplálkozásának fő jellemzői?

(Több válasz is jelölhető)

- sok egészségtelen, zsíros ételt fogyasztok
- eléggé rendszertelenül étkezem
- az olcsó, tápláló ételekre helyezem a hangsúlyt
- figyelek az ételek összetételére és az egészséges táplálkozásra
- rendszeresen, egészségesen táplálkozom

6.3. Ön milyen gyakran fogyasztja az alábbiakat?

1. nem fogyasztom	2. ritkán, alkalmoszerűen	3. havonta	4. hetente	5. naponta
- főtt étel				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- hús				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- zsíros ételek				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- magyaros ételek (pl. gulyásleves, pörkölt)				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- ázsiai ételek (pl. kínai, indiai specialitások)				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- olasz ételek (pl. pizza, spagetti stb.)				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- amerikai ételek (pl. hot-dog, hamburger)				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tésztafélék				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- csokoládé, cukorka				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sütemény				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- zöldség, gyümölcs				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tejtermékek				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- üdítő italok				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tömény italok (pl. pálinka)				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- sör				5 – 4 – 3 – 2 – 1
- bor				5 – 4 – 3 – 2 – 1

6.4. Dohányzik-e?

- igen - nem

↓
- Általában hány cigarettát szív el naponta? darabot

7. Az 1990-es rendszerváltás néhány következménye

7.1. Mindent számításba véve véleménye szerint a rendszerváltás óta hogyan alakult...?

1. romlott
2. nincs határozott véleménye
3. nem változott
4. javult

- az ország gazdasági helyzete	4 – 3 – 2 – 1
- az emberek életszínvonala	4 – 3 – 2 – 1
- a személyes élethelyzet	4 – 3 – 2 – 1

7.2. Személyesen az Ön családját miként érintette a rendszerváltás?

- nyertesek
- korábbi helyzetünket megőrizték
- bizonytalan a kérdés megítélésében
- vesztesek

7.3. Ön szerint hogyan alakul a következő években...?

1. romlik
 2. nincs határozott véleménye
 3. nem változik
 4. javul
- az ország gazdasági helyzete 4 – 3 – 2 – 1
 - az emberek életszínvonala 4 – 3 – 2 – 1
 - a személyes élethelyzet 4 – 3 – 2 – 1

7.4. Kérem, hogy írjon három olyan fontos tényezőt, amivel elégedett jelen élethelyzetében?

1.
2.
3.

7.5. Kérem, hogy soroljon fel három olyan fontos tényezőt, amivel rendkívül elégedetlen!

1.
2.
3.

8. Jövőre vonatkozó elképzelések

8.1. Személyes életterében milyen jövőre irányuló tervei, célkitűzései vannak?

8.2. Milyen esélyt lát terveinek megvalósítására?

- egyértelműen bizakodó
- túlnyomóan bizakodó
- részben bizakodó
- túlnyomóan borúlátó
- egyértelműen borúlátó

Köszönöm, hogy segítette munkámat!

Külterületen élők életminőség-vizsgálatának tanyahasználati módra és a belterülettel való kapcsolattartásra vonatkozó kérdései⁴³

1. Amennyiben van belterületi háza/lakása is, milyen tanyahasználati mód jellemző Önre?

- belterületen lakik

- és a tanyán vállalkozása van
- és a tanyán eladásra termel
- és a tanyán a családfenntartásról gondoskodik (állatot tart, növényt termeszt, stb.)
- és a tanyát főleg kikapcsolódásra, pihenésre használja
- és a tanyát vendégfogadásra, keresetkiegészítésre használja

- tanyán lakik

- és a belterületen tanul
- és a belterületen dolgozik
- és a belterületi lakását értékesíti (pl. kiadja albérletbe vagy nyaralónak)
- egyéb:

2. Általában milyen gyakran jár a belterületen?

- minden nap
- hetente 2-3 alkalommal
- heti rendszerességgel
- havonta 1-2 alkalommal
- 2-3 havonta
- évente néhányszor
- egyéb:

⁴³ A külterületen élő szépkorúak (2. számú) és a fiatalok (4. számú) kérdőíveinek lakhatási körülményekre vonatkozó fejezeteinek záró kérdései.

3. Milyen célból és milyen gyakran megy be a városba?

(Kérem, hogy X- jellel jelölje a skálán pl. X)

1. eddig nem fordult elő	4. gyakran
2. ritkán fordul elő	5. legtöbbször

3. rendszeresen

- munkavégzés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- vásárlás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- piaci értékesítés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- rokonlátogatás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- baráti kapcsolatok ápolása	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- partnerkapcsolat	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- orvosi kezelés	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- tanulás	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- ismeretszerzés (pl. könyvtár, internet)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- mozgás, sport	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kulturális programon való részvétel	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- szórakozás (pl. vendéglátóipari egység felkeresése)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- hitélet gyakorlása	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- ügyintézés (pl. posta, OTP, stb.)	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyéb:	5 – 4 – 3 – 2 – 1

4. Milyen módon/módokon keresi fel a belvárost?

1. eddig nem fordult elő	4. gyakran
2. ritkán fordul elő	5. legtöbbször
3. rendszeresen

- autóval	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- autóbusszal	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- vonattal	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- motorkerékpárral	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- kerékpárral	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- gyalog	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- a Tanyagondnoki Szolgálat segítségével	5 – 4 – 3 – 2 – 1
- egyéb:	5 – 4 – 3 – 2 – 1

5. Körülbelül milyen messze van a tanyától a busz- vagy vonat- megállóhely?

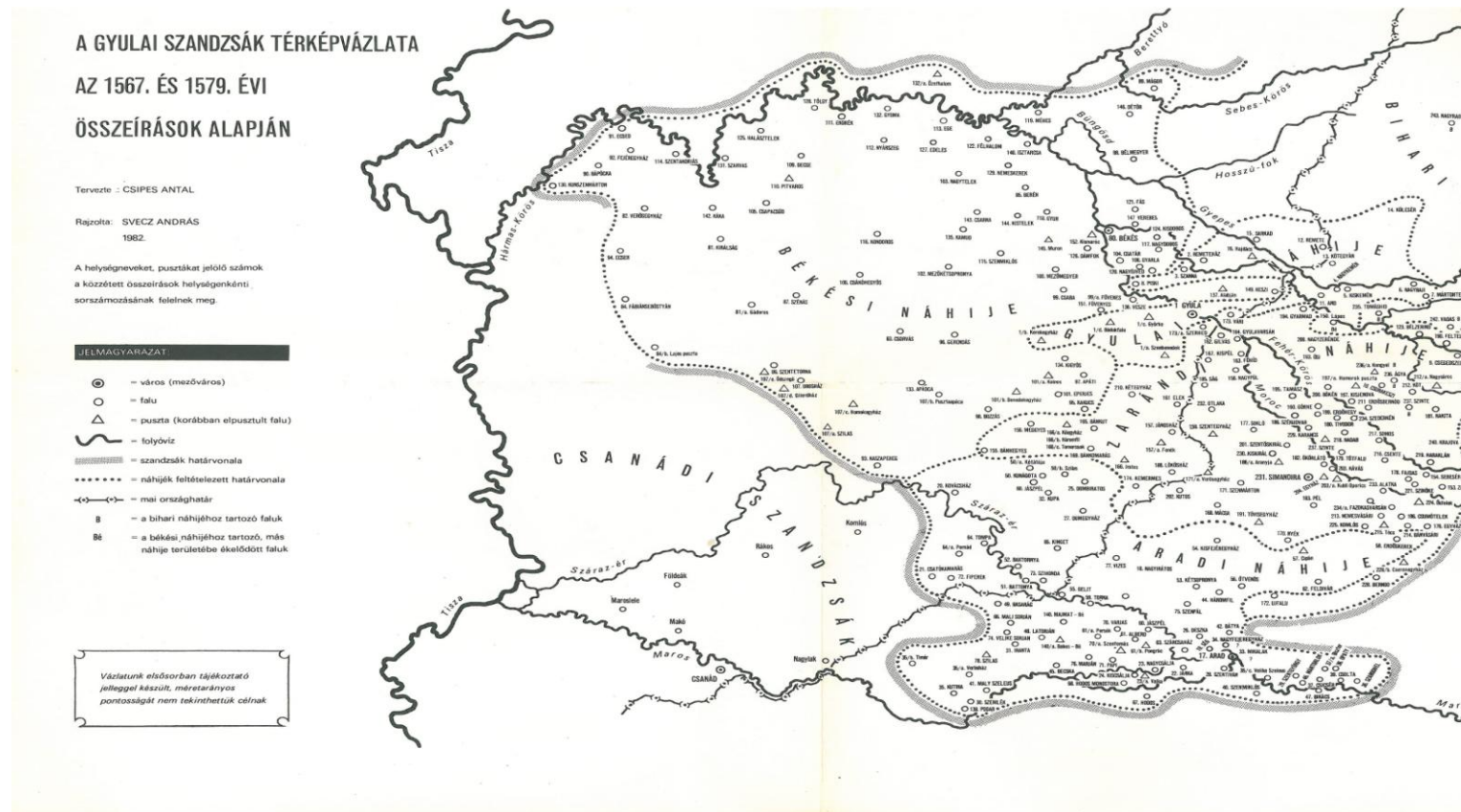
.....

A középkori Gyula

Forrás: Havassy P. 2008

A gyulai szandzsák térképázata az 1567. és 1579. évi összeírások alapján

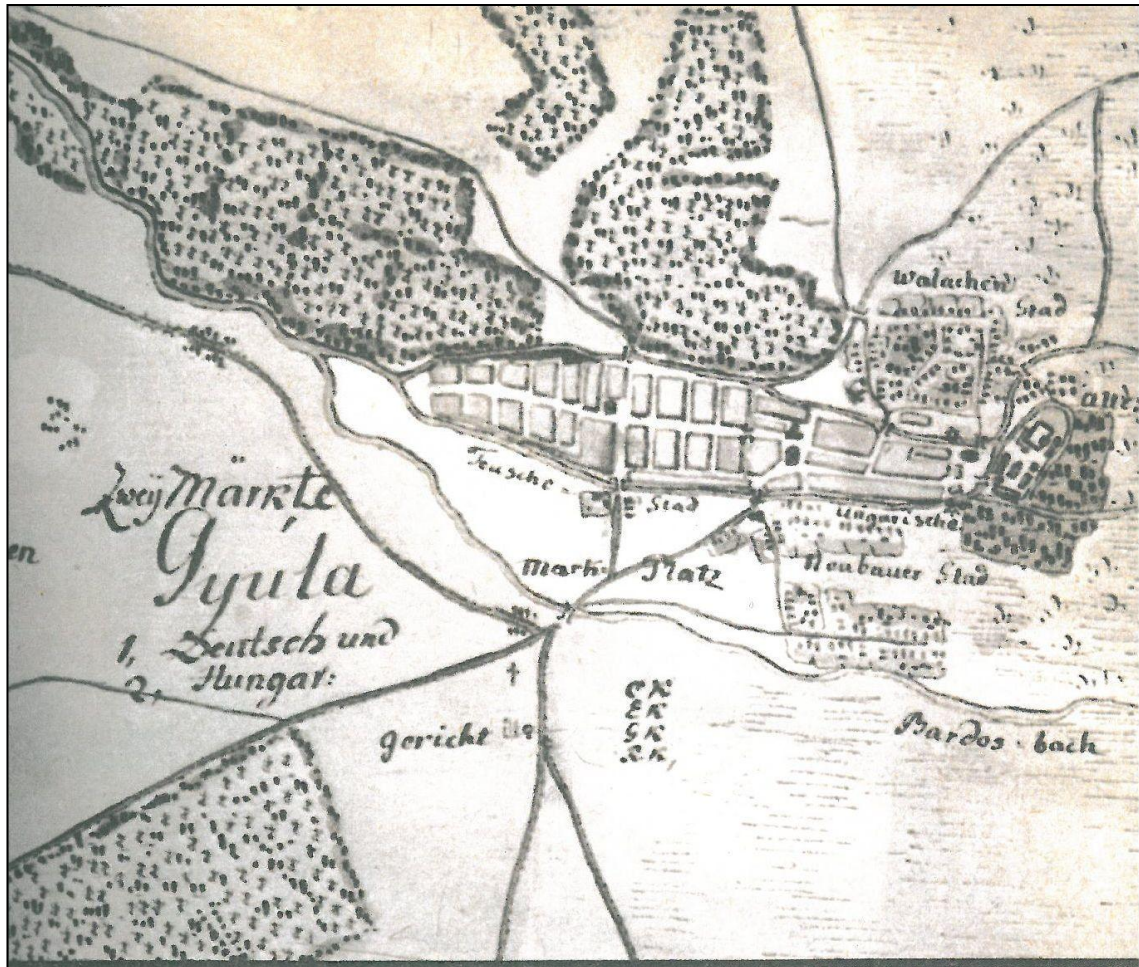
Forrás: Csipes A.- Svecz A. 1982

Gyula 1800-ban

Forrás: Papp L. 1911, Durkó K. 2004

Gyula az első katonai felvételen (1783)

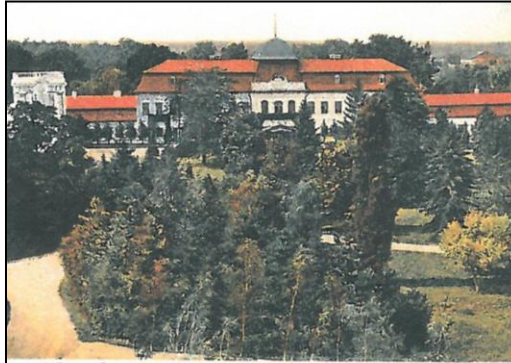
Forrás: Hadtörténeti Múzeum Térképtára, Sisa B. 1981

Gyula a második katonai felvételen (1861-1866)

Forrás: Hadtörténeti Múzeum Térképtára, Sisa B. 1981

Az Osztrák-Magyar Monarchia „aranykora”

Almásy Kastély 1910-es évek

Törvényszéki Palota 1916-ban

Az Osztrák-Magyar Monarchia „aranykora” Gyulán

Békés Vármegye Székháza 1915-ben

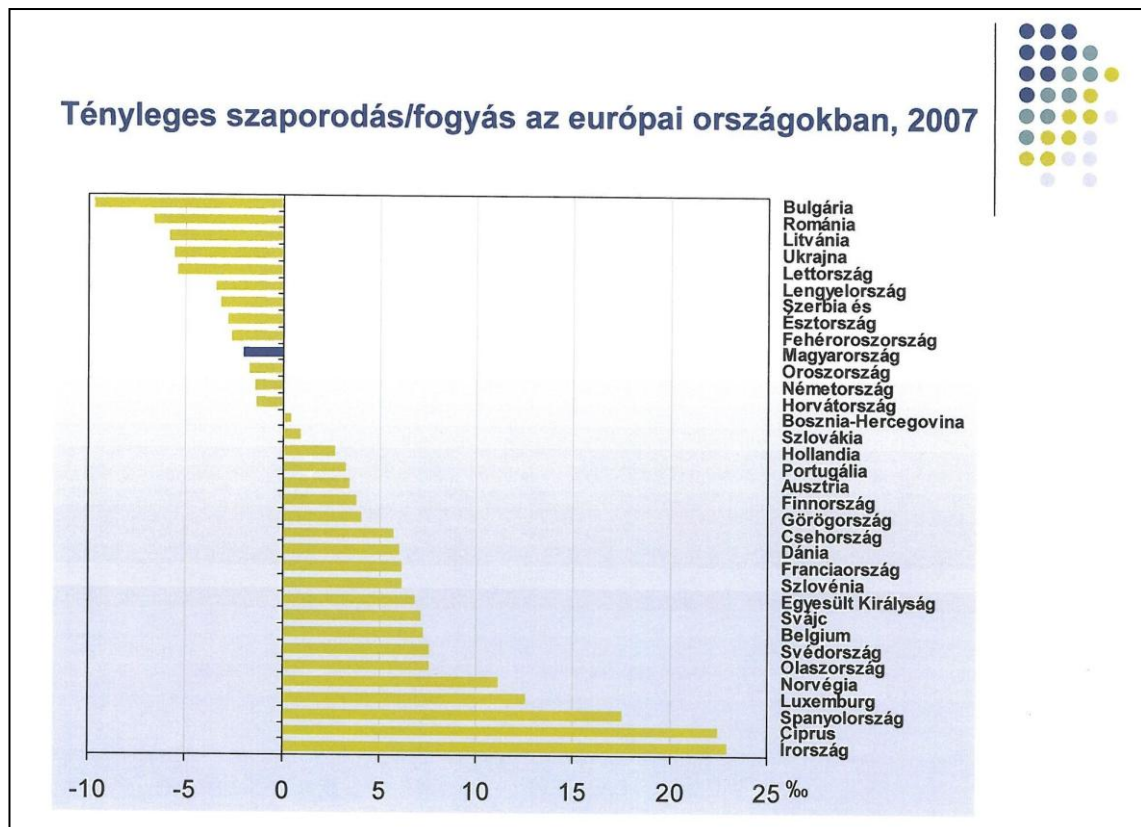
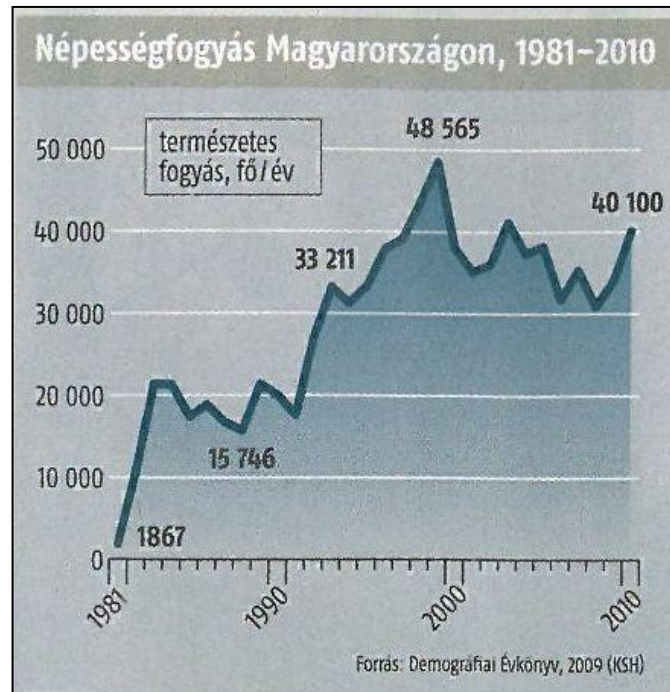
Forrás: Bagyinszki Z.-D.Nagy A. 2003

**A magyarországi munkanélküliség korcsoportok szerinti
megoszlása 1992-2005 között (%)**

Év	Életkor %							
	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-54	55-59	60-64
	Férfi							
1992	32,7	18,2	12,3	10,1	8,3	8,2	6,4	4,5
1993	42,1	22,0	13,4	12,1	11,2	9,3	8,7	5,3
1994	39,3	20,4	12,1	10,8	9,7	8,1	7,1	3,3
1995	40,8	19,0	11,3	10,7	9,2	8,0	5,9	3,8
1996	37,4	17,2	11,1	10,0	9,0	7,1	6,6	1,4
1997	33,4	15,4	9,7	8,7	7,6	6,5	7,3	0,9
1998	28,2	13,4	8,4	7,7	7,1	5,4	4,6	4,9
1999	25,7	11,9	7,8	7,6	6,1	4,8	3,8	1,4
2000	27,7	11,8	7,5	6,2	6,1	4,7	4,0	1,9
2001	22,5	10,8	7,2	5,7	5,2	4,6	3,9	2,9
2002	25,3	11,9	7,1	5,6	4,7	4,1	4,2	1,8
2003	30,9	11,9	7,0	5,5	5,4	4,0	3,1	2,0
2004	36,6	13,7	6,0	5,6	4,9	4,3	4,0	0,8
2005	38,7	17,4	7,2	6,3	5,7	4,7	5,0	1,6
	Nő							
1992	25,4	10,9	11,4	8,5	6,6	6,3	5,7	4,9
1993	30,3	13,3	13,3	9,9	7,6	5,9	9,3	10,0
1994	26,8	12,8	10,9	9,4	6,8	5,7	4,4	9,2
1995	28,0	11,7	9,7	9,0	6,6	5,3	5,5	4,7
1996	28,8	12,8	11,9	8,0	7,1	5,2	4,8	6,0
1997	29,3	11,0	8,5	7,7	5,9	5,3	4,8	3,2
1998	24,6	8,7	8,4	6,9	5,5	3,9	4,8	5,7
1999	23,4	9,4	7,2	6,5	5,1	3,6	1,5	0,6
2000	22,9	9,2	7,0	5,5	4,5	3,6	1,8	0,7
2001	22,2	8,3	6,6	5,0	3,6	3,6	1,3	1,8
2002	29,3	10,0	6,9	5,5	4,2	3,3	2,3	0,0
2003	34,0	11,0	6,7	6,1	4,1	3,4	2,7	3,1
2004	31,7	13,0	7,1	6,4	5,0	4,1	2,7	3,4
2005	36,3	17,6	9,6	7,4	5,7	5,4	3,7	2,3

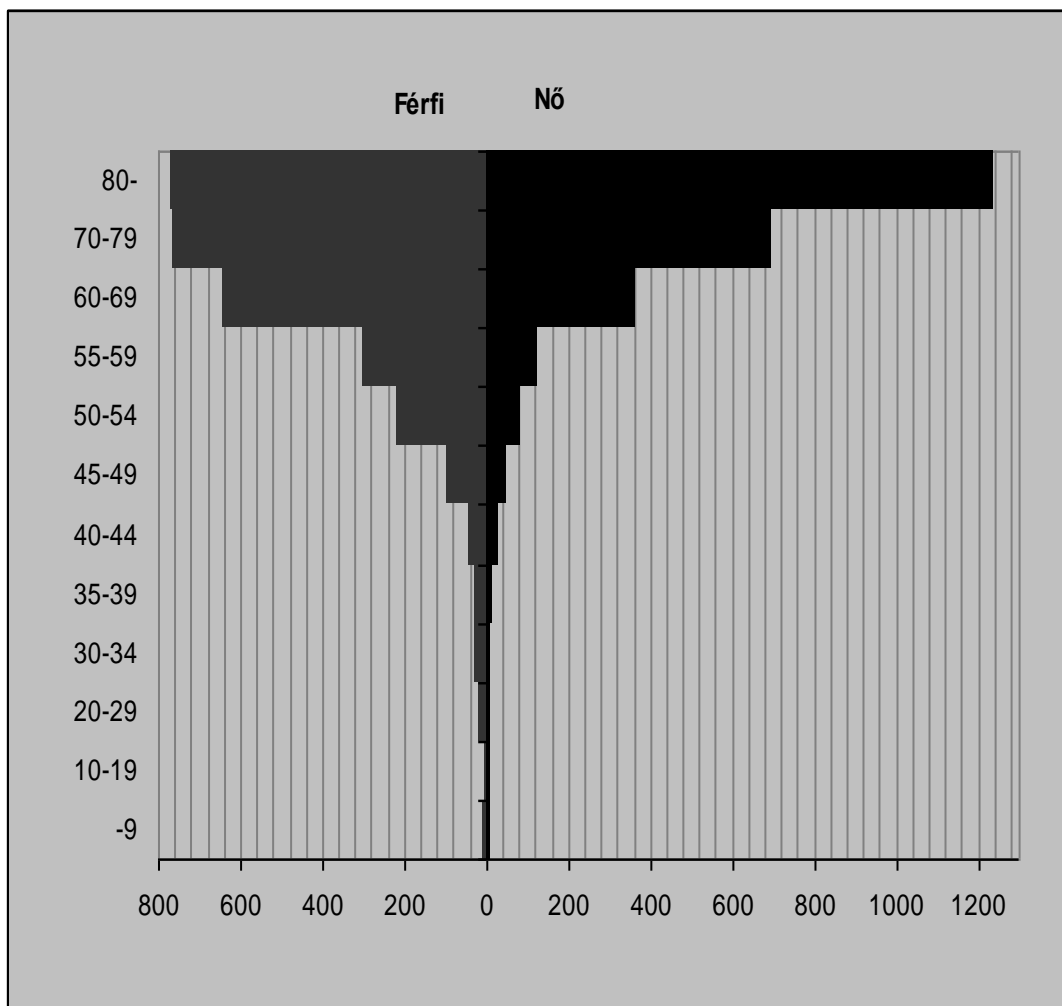
Forrás: KSH 2007

Népességszám csökkenése Magyarországon és Európában

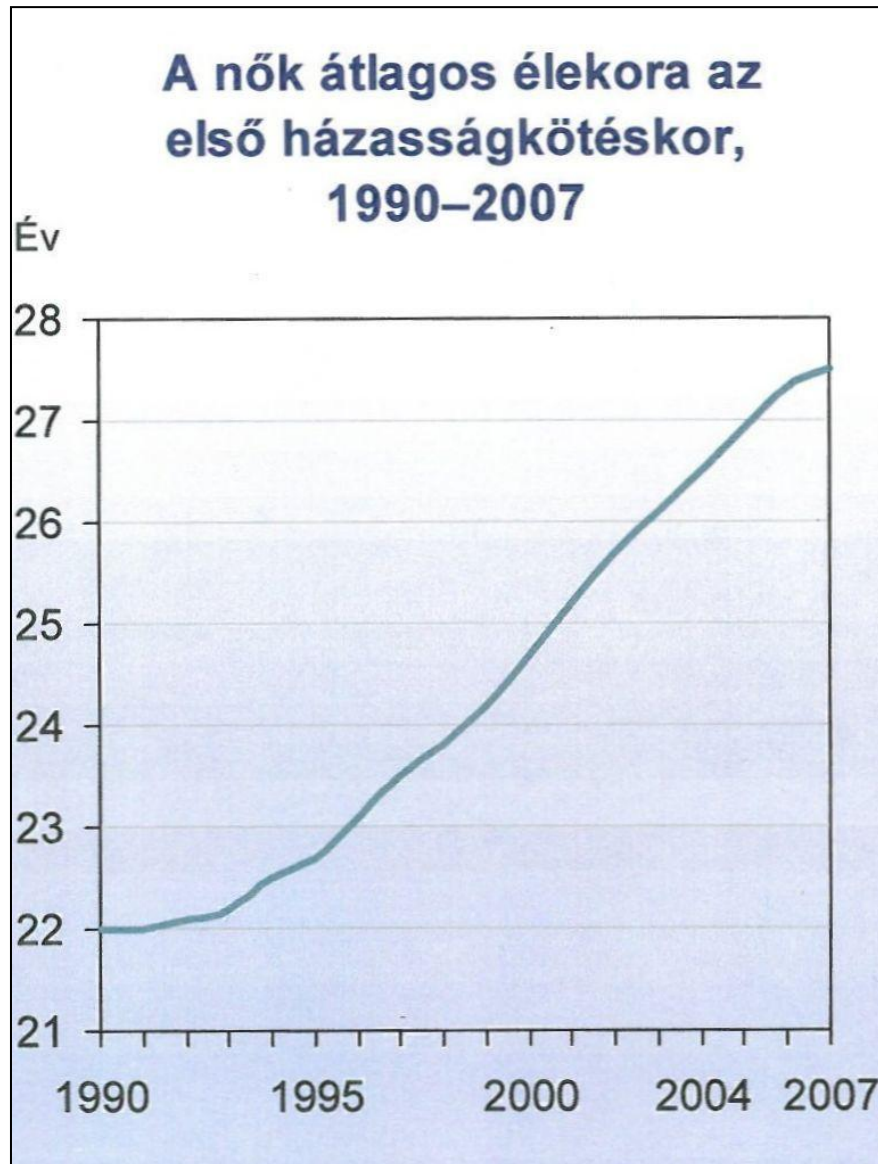
Forrás: Kamarás F.-KSH 2008

2009-es Békés megyei halálozási korfa

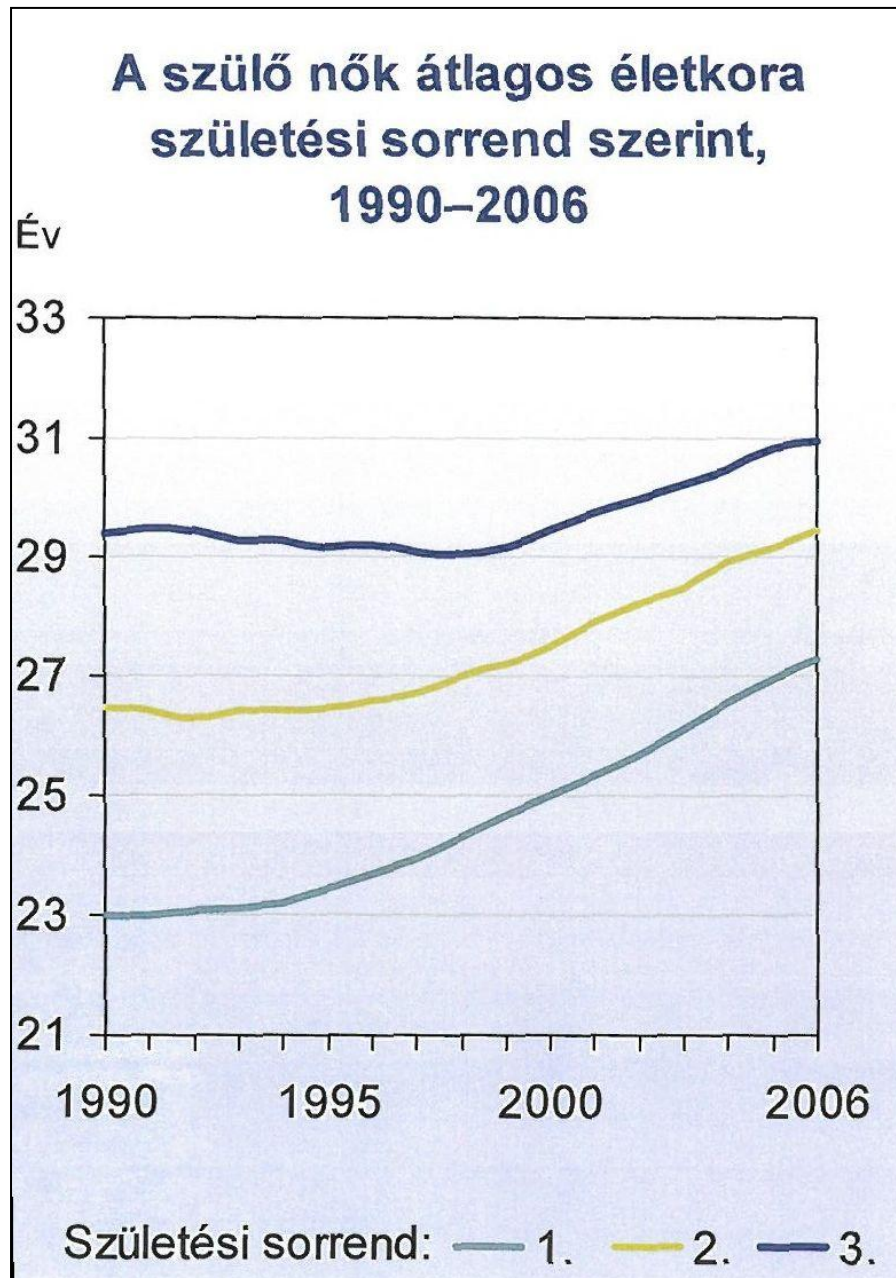
Forrás: KSH 2009-es adatai alapján saját szerkesztés

**A nők átlagos életkora az első házasságkötéskor
1990-2007 között**

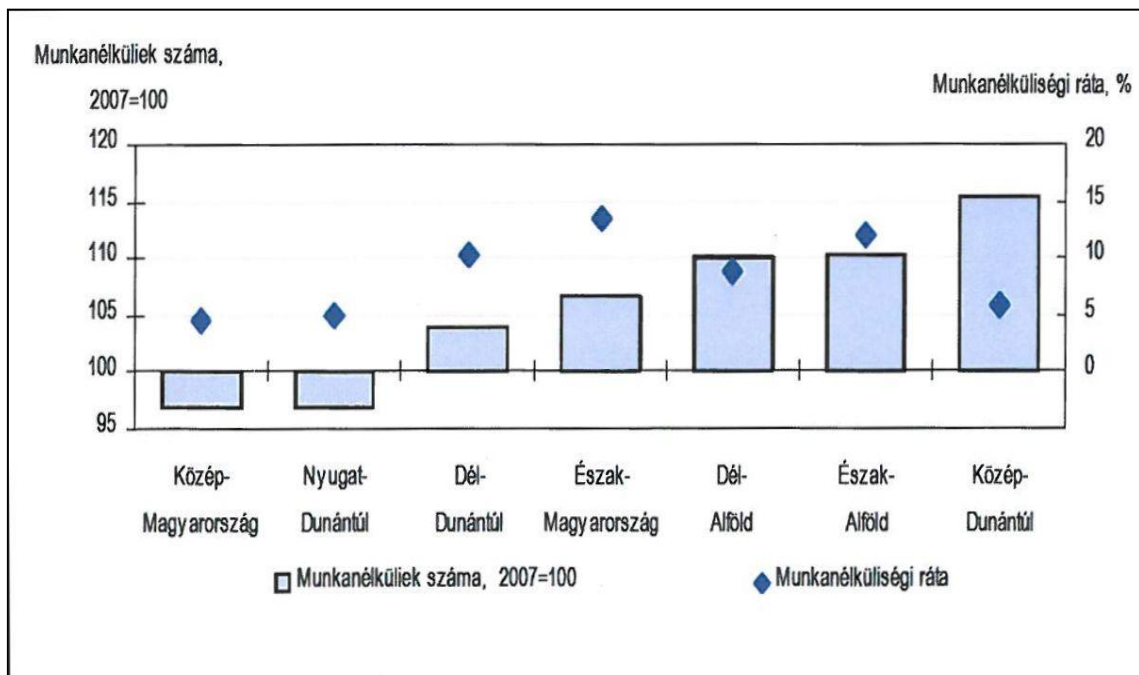
Forrás: Kamarás F.-KSH 2008

**A szülő nők átlagos életkora a születési sorrend szerint
1990-2006 között**

Forrás: Kamarás F.-KSH 2008

**Munkanélküliek száma és a munkanélküliségi ráta regionális adatai
2007-ben**

Forrás: KSH 2008

A Nyugdíjas Akadémia életképei

Forrás: Saját felvételek

A családi állapot életkori megoszlása a szépkorúak csoportjaiban (%)

Életkor	Nyugdíjas Akadémia csoport					Belterületi csoport						Külterületi csoport				
	Hajado n/ nőtlen	Háza s	Élettár si kapcs.	Elvál t	Özveg y	Hajado n/ nőtlen	Háza s	Élettár si kapcs.	Külö n élő ház.	Elvál t	Özveg y	Hajado n/ nőtlen	Háza s	Élettár si kapcs.	Elvál t	Özveg y
60-64 év	5,00	25,00	5,00	3,33	6,67	3,33	6,67	6,66	1,67		5,00	5,00	28,33	1,67	11,67	5,00
65-69 év		26,66		5,00	1,67		10,0	1,67	1,67		8,33		20,00			1,67
70-74 év	1,67	6,67		1,67	3,33		8,33	1,67			3,33		8,33	1,67		3,33
75-79 év		1,67			6,66	1,67	1,67			1,66	13,33		5,00			3,33
80 évtől							10,00	1,67			11,67		3,33			1,67
Összese n	6,67	60,00	5,00	10,00	18,33	5,00	36,67	11,67	3,34	1,66	41,66	5,00	64,99	3,34	11,67	15,00

Forrás: Saját számítás

Az iskolai végzettségek életkori megoszlása a szépkorúak csoportjaiban (%)

Csoport neve és életkor	Iskolai végzettség					
	8 osztály alatt	8 osztály	Szakiskola, szakmunkás-képző	Érettségi	Főiskola, egyetem	Összesen
1. Nyugdíjas Akadémia csoport						
60-64 év	-	-	-	21,7	23,3	45,0
65-69 év	-	-	1,7	11,7	20,0	33,4
70-74 év	-	-	-	10,0	3,3	13,3
75-79 év	-	-	-	3,3	5,0	8,3
Összesen:			1,7	46,7	51,6	100,0
2. Belterületi csoport						
60-64 év	-	5,0	10,0	8,3	-	23,3
65-69 év	-	6,7	8,3	5,0	1,7	21,7
70-74 év	-	3,3	8,3	1,7	-	13,3
75-79 év	3,3	1,7	8,3	3,3	1,7	18,3
80 év-	1,7	5,0	10,0	-	6,7	23,4
Összesen:	5,0	21,7	44,9	18,3	10,1	100,0
3. Külterületi csoport						
60-64 év	5,0	23,4	16,7	6,6	-	51,7
65-69 év	3,3	8,3	6,7	3,4	-	21,7
70-74 év	3,3	6,7	3,3	-	-	13,3
75-79 év	3,4	1,6	3,3	-	-	8,3
80 év-	1,7	-	-	3,3	-	5,0
Összesen:	16,7	40,0	30,0	13,3	-	100,0

Forrás: Saját számítás

Kontrasztok a tanyavilágban

Forrás: Saját felvételek

Az egészségi állapot szubjektív megítélése életkori megoszlásban a szépkorúak csoportjaiban (%)

Életkor	Tartós betegség, orvosi kezelés			Rossz, gyakori orvosi segítség			Életkornak megfelelő, átlagos			Életkorhoz képest jó			Kiváló, egészséges		
	NYA	Belt.	Kült.	NYA	Belt.	Kült.	NYA	Belt.	Kült.	NYA	Belt.	Kült.	NYA	Belt.	Kült.
60-64 év	10,00	1,67	33,34	-	3,33	5,00	18,33	11,66	10,00	10,00	6,67	3,33	6,67	-	-
65-69 év	3,33	3,33	10,00	3,33	3,34	3,33	13,34	6,67	8,33	13,34	8,33	-	-	-	-
70-74 év	3,33	3,33	1,67	-	-	3,33	3,33	10,00	3,33	6,67	-	5,00	-	-	-
75-79 év	1,67	5,00	3,33	-	5,00	3,34	3,33	6,67	1,67	3,33	-	-	-	1,67	-
80 évtől	-	6,67	3,33	-	3,33	-	-	3,33	1,67	-	10,00	-	-	-	-

Forrás: Saját számítás

A betegség(ek) szubjektív meghatározása a szépkorúak csoportjaiban

Betegségtípus	Csoport neve		
	Nyugdíjas Akadémia csoport (%)	Belterületi csoport (%)	Külterületi csoport (%)
Bőrbetegség	3,33	1,67	5,00
Mozgásszervi	38,33	41,67	46,67
Légzőrendszeri	3,33	13,33	10,00
Allergia	6,67	11,67	5,00
Emésztőrendszeri	18,33	15,00	11,67
Cukorbetegség	15,00	15,00	18,33
Vesebetegség		5,00	3,33
Szív- és érrendszeri	50,00	38,33	31,67
Agyérbetegség	6,67	1,67	6,67
Idegrendszeri	1,67	1,67	8,33
Érzékszervi	8,33	6,67	16,67
Fogászati	6,67	3,33	8,33
Nőgyógyászati	3,33	1,67	1,67
Daganatos	3,33	1,67	8,33
Pszichiátriai	6,67	3,33	10,00
Szellemi akadályoztatottság			3,33

Forrás: Saját számítás

A betegség(ek) meghatározása életkori bontásban a szépkorúak csoportjaiban

Betegségtípus	Nyugdíjas Akadémia csoport (fő)				Belterületi csoport (fő)					Külterületi csoport (fő)					Teljes minta (%)
	60-64 év	65-69 év	70-74 év	75-79 év	60-64 év	65-69 év	70-74 év	75-79 év	80 év	60-64 év	65-69 év	70-74 év	75-79 év	80 év	
Bőrbetegség	1	1	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	1	3,33
Mozgászervi	7	9	4	3	8	4	2	7	4	17	5	3	1	2	42,22
Légzőszervi	-	1	1	-	3	1	2	1	1	5	1	-	-	-	8,89
Allergia	3	-	1	-	2	2	1	1	1	2	-	1	-	1	8,33
Emésztőrendszeri	2	6	3	-	1	4	2	2	-	3	2	-	-	2	15,00
Cukorbetegség	3	3	1	2	2	1	2	3	1	4	4	-	-	2	15,55
Vesebetegség	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1,11
Szív-és érrendszeri	13	9	6	2	2	6	4	7	4	19	6	2	-	3	46,11
Agyérbetegség	2	1	-	1	-	-	1	-	-	2	1	1	-	-	5,00
Idegrendszeri	1	-	-	-	1	-	-	-	-	5	-	-	-	-	3,89
Érzékszervi	2	1	2	-	2	2	-	-	-	5	4	-	1	-	10,55
Fogászati	3	1	-	-	1	-	1	-	-	3	1	-	-	1	6,11
Nőgyógyászati	-	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2,22
Daganatos	1	1	-	-	-	-	-	1	-	3	1	-	1	-	4,44
Pszichiátriai	3	1	-	-	1	-	-	1	-	3	2	1	-	-	6,67
Szellemi akadályoztatottság	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1,11

Forrás: Saját számítás

**A nehéz élethelyzetben leggyakrabban alkalmazott megoldási módok nemi bontásban
a szépkorúak csoportjaiban (%)**

Csoport neve	Ösztönös megoldás		Alkohol, gyógyszer használat		Tanácskérés		Megfontolt		Ima	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Nyugdíjas Akadémia csoport	36,58	21,06	-	5,26	9,76	-	48,78	68,42	4,88	5,26
Belterületi csoport	47,22	54,17	2,78	4,17	19,44	8,33	25,00	33,33	5,56	-
Külterületi csoport	50,00	53,33	-	6,67	10,00	3,33	33,33	36,67	6,67	-

Forrás: Saját számítás

A kedvelt szabadidős tevékenységek rangsorai életkori és nemi bontásban a Nyugdíjas Akadémia hallgatóinak körében

Tevékenység típusa	NYUGDÍJAS AKADÉMIA CSOPORT								
	év	60-64	60-64	65-69	65-69	70-74	70-74	75-79	75-79
	nem	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
tv-nézés		6	3-5	8-9	3	1-3	1-2	3	1-3
rádióhallgatás		2-4	6-8	2-3	10-12	7-8	1-2	7-10	4-5
sütés-főzés		1	16-18	1	14	1-3	12-16	1-2	13-16
családi program		7	6-8	2-3	2	5	3	12-15	7-9
kertészkedés		9-11	3-5	8-9	4	12-15	4-6	4-6	13-16
olvasás		2-4	1-2	4	15	1-3	7-8	1-2	1-3
aktív ismeretszerzés, tanulás		2-4	9-10	6	1	4	9-10	4-6	4-5
zenehallgatás		5	12-14	5	16-17	7-8	12-16	12-15	10-12
kulturális program		9-11	3-5	7	10-12	11	11	7	1-3
utazás, kirándulás		12	1-2	15	10-12	12-15	9-10	8-11	7-9
sportolás		15	12-14	16	5-6	16-18	18-19	12-15	17-20
társadalmi szervezetben tevékenység		14	15	17	5-6	16-18	7-8	16-20	6
számítógépezés, internet használat		8	16-18	11	16-17	12-15	12-16	16-20	10-12
pihenés		13	6-8	12-13	13	9-10	4-6	4-6	13-16
baráti társaságba járás		9-11	9-10	10	7	6	4-6	10-14	10-12

Forrás: Saját számítás

Az iskolai végzettségek életkori megoszlása a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve és életkor	Legmagasabb iskolai végzettség				
	8 osztály	Szakiskola, szakm.képző	Érettségi	Főiskola, egyetem	Összesen
Egyetemi csoport					
18-21 év			36,67		36,67
22-25 év			30,00		30,00
26-29 év			26,66	6,67	33,33
Összesen			93,33	6,67	100,00
Belterületi csoport					
18-21 év	8,33	3,34	25,00		36,67
22-25 év		8,33	8,34	13,33	30,00
26-29 év	1,67	6,67	11,66	13,33	33,33
Összesen	10,00	18,34	45,00	26,66	100,00
Külterületi csoport					
18-21 év	20,00	14,00	4,00		38,00
22-25 év	6,00	20,00	8,00		34,00
26-29 év	4,00	12,00	10,00	2,00	28,00
Összesen	30,00	46,00	22,00	2,00	100,00

Forrás: Saját számítás

A családi állapot életkori és nemi megoszlása a fiatalok csoportjaiban (%)

Életkor és nem	Egyetemi csoport			Belterületi csoport				Külterületi csoport			
	Hajadon/nőtlen	Élettársi kapcs.	Házias	Hajadon/nőtlen	Élettársi kapcs.	Házias	Elvált	Hajadon/nőtlen	Élettársi kapcs.	Házias	Elvált
18-21 év											
nő	23,34	1,67	-	15,00	-	-	-	16,00	2,00	-	-
férfi	10,00	1,67	-	21,66	-	-	-	20,00	-	-	-
22-25 év											
nő	8,33	6,66	-	6,67	5,00	1,67	-	6,00	10,00	2,00	-
férfi	13,33	1,67	-	11,66	5,00	-	-	12,00	4,00	-	-
26-29 év											
nő	10,00	5,00	10,00	5,00	10,00	8,33	1,67	2,00	-	12,00	-
férfi	1,67	3,33	3,33	1,67	1,67	5,00	-	2,00	6,00	4,00	2,00
Összesen	66,67	20,00	13,33	61,66	21,67	15,00	1,67	58,00	22,00	18,00	2,00

Forrás: Saját számítás

A munkaképesség csökkenése nemi bontásban a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve	Munkaképesség csökkenése								Összesen	
	Nem jellemző		1 alkalommal volt		Gyakran		Jelenleg is			
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Egyetemi csoport	28,21	71,44	38,46	19,04	23,08	9,52	10,25	-	100	100
Belterületi csoport	43,76	57,14	21,87	25,00	31,25	17,86	3,12	-	100	100
Külterületi csoport	56,00	68,00	24,00	16,00	12,00	16,00	8,00	-	100	100

Forrás: Saját számítás

Az indokolatlan félelem és szorongás nemi arányai a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve	Indokolatlan félelem, szorongás					
	Nincs		Ritkán		Gyakran	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Egyetemi csoport	82,06	81,04	17,94	14,20	-	4,76
Belterületi csoport	71,88	82,14	25,00	17,86	3,12	-
Külterületi csoport	64,00	84,00	24,00	16,00	12,00	-

Forrás: Saját számítás

A szív táji panaszok nemi bontásban a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve	Szív táji panaszok					
	Nincs		Ritkán		Gyakran	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Egyetemi csoport	71,80	52,38	17,94	47,62	10,26	-
Belterületi csoport	46,88	50,00	46,87	46,43	6,25	3,57
Külterületi csoport	68,00	92,00	12,00	8,00	20,00	-

Forrás: Saját számítás

30. számú függelék

A gyomorfájdalom nemi arányai a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve	Gyomorfájdalom					
	Nincs		Ritkán		Gyakran	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Egyetemi csoport	69,23	71,43	25,64	28,57	5,13	-
Belterületi csoport	59,38	92,86	40,62	7,14	-	-
Külterületi csoport	60,00	84,00	36,00	12,00	4,00	4,00

Forrás: Saját számítás

31. számú függelék

A nehéz élethelyzetben leggyakrabban alkalmazott megoldási mód nemi bontásban a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve	Ösztönös megoldás		Tanácskérés		Megfontolt		Összesen	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
Egyetemi csoport	20,51	38,10	33,33	28,57	46,16	33,33	100	100
Belterületi csoport	21,87	39,28	21,87	17,86	56,26	42,86	100	100
Külterületi csoport	44,00	60,00	20,00	8,00	36,00	32,00	100	100

Forrás: Saját számítás

A valláshoz való viszonyulás életkori bontásban a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve és életkor	Valláshoz való viszonyulás					
	Templomba járó hívő	Vallásos, de nem jár templomba	A „maga módján vallásos”	Nem vallásos, bizonytalan	Ateista	Összesen
Egyetemi csoport						
18-21 év	3,33	11,67	10,00	11,67		36,67
22-25 év	1,67	10,00	6,67	6,66	5,00	30,00
26-29 év	3,33	5,00	20,00	1,67	3,33	33,33
Összesen	8,33	26,67	36,67	20,00	8,33	100,00
Belterületi csoport						
18-21 év	3,33	8,33	10,00	13,33	1,67	36,66
22-25 év	1,67	1,67	10,00	6,66	10,00	30,00
26-29 év	1,67	6,67	16,67	6,66	1,67	33,34
Összesen	6,67	16,67	36,67	26,65	13,34	100,00
Külterületi csoport						
18-21 év		8,00	20,00	10,00		38,00
22-25 év	2,00	6,00	12,00	10,00	4,00	34,00
26-29 év		6,00	12,00	6,00	4,00	28,00
Összesen	2,00	20,00	44,00	26,00	8,00	100,00

Forrás: Saját számítás

A keresztelés és a felekezeti megoszlás életkori bontásban a fiatalok csoportjaiban (%)

Csoport neve és életkor	Keresztelés		Felekezet			
	Igen	Nem	Katolikus	Református	Evangélikus	Egyéb keresztény
Egyetemi csoport						
18-21 év	23,33	13,33	11,67	10,00		1,66
22-25 év	20,00	10,00	6,67	5,00	1,67	2,34
26-29 év	18,34	15,00	13,33	6,67		
Összesen	61,67	38,33	31,67	21,67	1,67	4,00
Belterületi csoport						
18-21 év	21,67	15,00	11,67	6,67		1,67
22-25 év	15,00	15,00	10,00	3,33		
26-29 év	26,66	6,67	13,33	8,33		1,67
Összesen	63,33	36,67	35,00	18,33		3,34
Külterületi csoport						
18-21 év	22,00	16,00	8,00	8,00		
22-25 év	22,00	12,00	10,00	6,00		
26-29 év	18,00	10,00	4,00	2,00	2,00	2,00
Összesen	62,00	38,00	22,00	16,00	2,00	2,00

Forrás: Saját számítás